

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІ
АҚПАРАТ КОМИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

**«ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ» атты І ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
ЕҢБЕКТЕРІ**

**ТРУДЫ
I МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ «ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ПРОБЛЕМЫ
ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ»**

**PROCEEDINGS
I OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
«INNOVATIVE TECHNOLOGIES, PROBLEMS OF DISTANCE LEARNING
AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION»**

Шымкент, 2021

УДК 378.018.43:001
ББК 74.58

«ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ» атты I Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектері, 179 б - 2021 ж. Тілдері: Қазақ, Орыс, Ағылшын.

Труды I Международной научно-практической конференций «ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ПРОБЛЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ», 179 с.-2021г.. Языки: Казахский, Русский, Английский.

Proceedings I Of international scientific-practical conference «INNOVATIVE TECHNOLOGIES, PROBLEMS OF DISTANCE LEARNING AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION», 179 p - 2021. Languages: Kazakh, Russian, English.

ISBN 978-9965-03-338-4

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

Есиркепова А.М. – э.ғ.д., профессор, Медетбекова Н. – п.ғ.к., доцент, Қонысова С.С. – б.ғ.к., доцент., Джамаль Хатиб – PhD докторы, профессор, Вульверхэмптон университеті, Ұлыбритания; Мохамед Озман – PhD докторы, профессор, Путра Малайзия университеті, Малайзия; Рае Квон Чунг – PhD докторы, профессор, Қоршаған орта және тұрақты даму департаментінің директоры ЭСКАТО, Оңтүстік Корея; Абиев Р. Ш. – т.ғ.д., профессор Санкт-Петербург мемлекеттік технологиялық институты (техникалық университеті), РФ; Негим Е.С.М. – PhD докторы, Вульверхэмптон университеті, Ұлыбритания; Арипбаева А. – PhD доктор, Абутаева С.Б.— заң.ғ.магистрі, Нурсой М. – профессор, Стамбул Гелишим университеті, Түркия; Прокопович П. – PhD докторы, профессор, Кардифф университеті, Ұлыбритания

ISBN 978-9965-03-338-4

УДК 378.018.43:001
ББК 74.58

International Press, 2021

ӘОЖ 33:34.3439

Айтжанова Б.Е.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
Мемлекеттік және жергілікті басқару, 1 курс докторанты
Алматы, Қазақстан

МЕМЛЕКЕТІК ҚЫЗМЕТТЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУЫ

Аңдатпа:

Қазіргі таңда түбегейлі шешімі табылмай тұрған қоғам мәселесі, ол – сыбайлас жемқорлық. Мемлекетімізде қабылданған заңдар да, стратегияға байланысты атқарылып жатқан шараларда да бар, бірақ әліде толық күйде шешімін тапқан жоқ. Жемқорлық бұл елдердің экономикалық жүйесіндегі қауіпсіздіктер мен тұрақтылықтарына кері әсер ететін әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Бұл әлеуметтік тұрғыда кедергі келтіреді және ұлттық экономиканың тиімділігін арттырады, мемлекеттік құрылымдарға сенімсіздік туғызады, шет мемлекеттерге еліміздің жағымсыз жағын қалыптастырады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың нақты желісі анықталмай оң экономикалық әсерге қол жеткізу мүмкін емес. Жемқорлықты жеңу ең алдымен Қазақстан үшін нақты белгілеген мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Мемлекетіміздің білімділік деңгейі, оның ішінде біздің жастарды бақылау, мемлекеттік шенеуніктердің жемқорлық әрекеттерін анықтау және болдырмау жергілікті мәселелерді зерттеудің арқасында артады. Мемлекеттік қызметте сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін мемлекетіміздің барлық тұсынан жүйелі түрдегі күш қуаты қажет. Сыбайлас жемқорлық бұл жеке адамның немесе бір топ адамдардың қызмет жағдайын өз басының мүддесіне қарай пайдалануы және мемлекеттік қызметкерлердің қызмет бабын заңсыз пайда алуға бағыттауы.

Кілттік сөздер: қоғам, мемлекет, сыбайлас жемқорлық, әлеуметтік-экономикалық.

Сыбайлас жемқорлық қазіргі уақытта әлемнің барлық мемлекеттерінде орын алады және өте күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс болып табылады. Ол кез-келген күйде көрінуі мүмкін, үнемі бәсекелестік артып жатқан нарықтық экономика жағдайында азаматтық қоғам мен мемлекет арасындағы қатынастарда қайшылықтар туғызады. Қазіргі қоғам өмірінде толық шешім табылмай тұрған мәселерінің бірі болып саналады. Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік – экономикалық даму, нарықтық экономиканы құру инвестициялар тарту процесін баяулататын және демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына кері әсер ететін, елдің даму болашағына айтарлықтай қауіп төндіретін құбылыс. Жалпы еліміздің сыбайлас жемқорлықтан туындайтын экономикалық шығындар жалпы табыстың 80% -на дейін құрайды. Мысалы, Ресейде сыбайлас жемқорлықтан жалпы шығын соммасы жылына кем дегенде 20 миллиард АҚШ долларынан аса құрайды. Ресей органдарының мәліметтері бойынша, сыбайлас жемқорлыққа мұнай, газ, сирек металдар сияқты шенеуніктер өз пайдасының 50% -на дейін параға жұмсайды екен. Сыбайлас жемқорлық экономикалық қылмыспен бірге барған сайын қуатты құралға айналууда.[1].

«Сыбайлас жемқорлық» түсінігін этимологиялық тұрғыдан «параға сатып алу», «пара» ретінде, «conruptio» деген латын сөзін алып, анықтауға мүмкіндік береді. Рим құқығында сондай-ақ «conruptio» түсінік болған, ол жалпы сөзбен айтқанда «сындыру, бүлдіру, бұзу, зақымдау, жалғандау, параға сатып алу» деген түсінік беріп, құқыққа қарсы іс - әрекетті білдірген. Экономикалық жүйеде сыбайлас жемқорлық нарықтық тетіктің бұзылуының басты себебі болып табылады, нарықтың негізгі қозғаушысы – адал бәсекелестіктің дамуына кедергі жасайды, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің қалыптасуына зор зиян келтіреді

Сыбайлас жемқорлық ол мемлекеттегі лауазымды адамдардың, қоғамдық және саяси қайраткерлердің пара алуы немесе беруі. Мемлекеттік қызметшілердің жұмысын теріс пайдалану, жұмысын асыра пайдалану, пара алу мен қатар пара беру, делдал болу, жұмыс бабында қателіктер

жасау, өтірік сөз айту, сенімен берілген мүлікті иелену немесе жою, өтірік жауап беру, өтірік қорытынды және жалған аудару оларды сатып алу, лауазымды тұлғалардың шешімдерін орындамау, осылардың бәрі сыбайластықты пайдалану арқылы көрсетіледі. Тұлғалардың өз лауазымдарын асыра пайдалану арқылы өздеріне белгіленген зағи тұрғыдағы міндеттерімен қағидаларын бұзу және нұсқаулықтармен ережелеріне байланысты өздерінің жұмыс бабаына кірмейтін әрекеттерді орындау болып табылады. Осындай әрекеттерді жасау себебі өздеріне пайда табу және басқада тұлғаларға басымдық алу болып табылады. Тұлғаларды өз құзыретілігін асыра пайдалану әрекеттерін жасаумен бірге сол әрекеттерді жасамау болып табылады. Құзыретілік шегінде әрекеттерді тек өздерінің өкілеттілік жағдайына қарай жасай алуына байланысты. Бұл әрекеттерді жасамауы деп өкілеттегі шегінде міндетін толық атқармағаны. [2].

Сыбайлас жемқорлықтың деңгейін төмендеуге қызметшілердің материалдық дәрежесін көтермелеу, еңбекақысын жоғарлату, қоғамның құқықтық сауатылығын артыру, еліміздің экономикалық әл-ауқатын көтермелеу, сыбайлас жемқорлықпен жоғарыдан төмен қарай тактикасы арқылы күресу қажет. Сонымен қатар сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін халықтың құқықтық сауатсыздығын жояу үшін құқықты түсіндіру жұмысының деңгейін және сапасын көтермелеу керек. Халық өздерінің құқықтарын, өздеріне қарсы қандай да бір құқыққа қайшы іс-әрекет жасалған жағдайда қандай іс-қимыл қолдану керектігінің нақты жолдарын толық білулері қажет.

Конституциялық тәртіпті қорғау, сыбайлас жемқорлықпен күрес аясында тиімді, бірыңғай жалпы мемлекеттік саясат жүргізу, мемлекет пен азаматтардың өмір сүруінің барлық салаларында сыбайлас жемқорлық пен оның көріністері деңгейін төмендету, қоғамның мемлекетке және оның институттарына сенімін нығайту бүгінгі күндегі басты мақсат болып табылады.

Қазақстанда негізгі соңғы жылдары экспорттық тауарлар және оларға жоғары бағалар қою арқылы экономикалық өсудің жақсы қарқынын көрсетуде. Экономикалық өсу мемлекеттік сектордағы реформалармен қатар жүрді. Осы бастамаларға қарамастан, адалдық саласында мемлекеттік және квазимемлекеттік секторлар және жалпы сыбайлас жемқорлықпен күресте Қазақстан ЭЫДҰ елдерінен артта қалды. Қазақстан Республикасының Үкіметі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті негізгі басымдықтар бірі ретінде анықтады және сыбайлас жемқорлыққа қарсы бірқатар реформалар жүргізілді. Кең экономикалық, әлеуметтік және институционалдық реформа аясында, 2050 жылға қарай әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіруді мақсат етеді. [3].

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» заңы ең пәрменді заңдардың бірі. Бұл заң осы бірнеше жыл ішінде жоғары маңызғы ие болып, мемлекеттік қызметшінің күнделікті пайдаланатын қажетті құралына айналып отыр. Заңның ең басты құндылығы, ол азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіптен сақтауға, сондай-ақ, жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын алу, анықтау, тыю және ашу жолында мемлекеттік органдардың қызметін қамтамасыз етуге бағытталған. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері түрлі дәрежеде және түрлі деңгейлерде әлемнің барлық елдеріне әсерін тигізеді.

Мемлекеттік қызметтің қазіргі жағдайының басты проблемаларының бірі - мемлекеттік органдар мен олардың аппараттарының қызметіндегі тиімділіктің болмауы. Мемлекеттік қызмет жағдайының бұл маңызды көрсеткіші төменгі деңгейде қалып отыр, және оның себептерінің бірі мемлекеттік қызметшілердегі сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі.

Қазақстанның бүкіл тәуелсіздік кезеңінде мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтармен күрес мемлекеттік басқару жүйесін реформалаудың басым бағыттарының бірі болды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асырудың негізгі бағыттарының ішінде келесілер таңдалды.

Біріншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың құқықтық базасын құру. Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан сыбайлас жемқорлықпен күресудің кейбір шараларын қабылдады, бірақ мұндағы алғашқы нүктені 1998 жылы, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» алғашқы заң қабылданған кезде қарастыруға болады. Осы заң негізінде мыналар әзірленді және қабылданды: 1999-2000 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттік бағдарламалар; және 2001-2005 жж. Бағдарламалық құжаттар неғұрлым жүйеленген, жалпыланған түрде сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат шеңберінде қабылданған және жүзеге асырылған шараларды қамтиды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Қазақстан

Республикасы Президентінің бірқатар Жарлықтары, соның ішінде «Қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жүйесін жетілдіру шаралары туралы» шығарылды.

Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің құқықтық негіздері белгілі бір сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды көрсететін спецификалық емес заңнамалық актілермен қалыптасады, мысалы, «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет туралы» Заң, бірқатар заңдар қамтамасыз етуге бағытталған экономикалық саясаттың ашықтығы және т.б. 2005 жылы 14 сәуірде Қазақстан Президенті «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту, мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың қызметіндегі тәртіп пен тәртіпті нығайту жөніндегі шаралар туралы» Жарлыққа қол қойды, оның негізінде 2006 жылға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мемлекеттік бағдарламасы -2010 қабылданды.

Екіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мамандандырылған органдар құру. Мемлекеттік қызметшілердің жауапкершілігін арттыру және билікті асыра пайдаланудың алдын алу үшін 1997 жылы Қазақстанда Қазақстан Республикасының Жоғары Тәртіптік Кеңесі, сонымен қатар жергілікті тәртіптік кеңестер бекітілді. Содан кейін тәртіптік кеңес Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі мемлекеттік комиссиясына айналды. 2000 жылы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттік комиссия таратылып, жергілікті тәртіптік кеңестер Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің құрамына қайта бекітілді. Экономикалық саладағы сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін Қазақстан Республикасының экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен күрес агенттігі құрылды. Енді осы Агенттіктің және Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің негізінде жаңа бөлім құрылды - ҚР Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылғы 14 сәуірдегі жарлығымен Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің облыстардағы, Астана және Алматы қалаларындағы тәртіптік кеңестері, облыстардың, Астана қалаларының және Астана қалаларының тәртіптік кеңестері құрылды.

Үшіншіден, мемлекеттік қызметтегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу бойынша байыпты жұмыстар жүргізілді. Атап айтқанда, ресми біліктілік әр санаттағы лауазымды тұлғалардың міндеттеріне және оларға қойылатын біліктілік талаптарына жеткілікті айқын стандарттармен енгізілді. Тиісті емтиханды тапсыру және конкурстан өту - әкімшілік лауазымдарды иеленудің алғышарты («саяси» лауазымдар санатын қоспағанда). Сарапшылардың пікірінше, кадрларды таңдау мен орналастырудың бұл жүйесі Батыс елдерінде мемлекеттік қызметті құру әдістеріне толық сәйкес келеді.

Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінген. Ең алдымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптастыру үшін оқу орындарынан бастау қажет. Жастарымызды сыбайлас жемқорлыққа қарсы төзбеушілікке тәрбиелеуіміз керек. Сыбайлас жемқорлықтың барлық түрлерін жою үшін қазір елімізде азаматтардың құқықтық санасын арттыру жүргізілуде.

Әдебиеттер:

1. Кондрат, Е.Н. Коррупция как угроза финансовой безопасности государства / Е.Н. Кондрат // Вестник Академии экономической безопасности МВД России. – 2010. – № 7. – С. 51–54
2. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасының Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы №986 Жарлығы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986>.
3. Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан (Правила служебной этики государственных служащих). Указ Президента РК от 29 декабря 2015г. – № 153.
4. Ағыбаев А.Н. Ответственность должностных лиц за служебные преступления. Алматы: Жеті жарғы, 1997. – С. 179.
5. Сайед Эль-Сайед (ARIJ) и OCCRP. Преступность, коррупция и коронавирус. <https://www.occrp.org/ru/coronavirus> 44
6. Коррупция в Казахстане (сущность, проблемы, предупреждение). Материалы международной научно-практической конференции. Астана: Акмолинская полиграфия, 1999. – С.269.

Резюме:

Коррупция - это нерешенная проблема общества. В нашей стране приняты законы, а также меры, принятые в связи со стратегией, но они еще не полностью решены. Коррупция - это социально-экономическое явление, негативно влияющее на безопасность и стабильность экономической системы стран. Это социальный барьер, который повышает эффективность национальной экономики, порождает недоверие к госструктурам, создает негативную сторону страны для зарубежных стран. Без четкой линейки антикоррупционных мер невозможно добиться положительного экономического эффекта. Преодоление коррупции - это, прежде всего, одно из четко определенных для Казахстана основных направлений государственной политики. Уровень образования в нашей стране, включая контроль нашей молодежи, выявление и предотвращение коррупции со стороны государственных служащих, повысится за счет изучения местных проблем. Борьба с коррупцией на государственной службе требует систематических усилий со всех концов страны. Коррупция - это злоупотребление властью отдельным лицом или группой лиц и присвоение государственных должностей государственными должностными лицами.

Abstract:

Corruption is a problem of society that is currently unresolved. There are laws adopted in our country, as well as measures taken in connection with the strategy, but they have not yet been fully resolved. Corruption is a socio-economic phenomenon that negatively affects the security and stability of the economic system of countries. This is a social barrier and increases the efficiency of the national economy, creates mistrust in government agencies, creates a negative side of the country for foreign countries. It is impossible to achieve a positive economic impact without a clear line of anti-corruption measures. Overcoming corruption is one of the main directions of public policy, which is clearly defined for Kazakhstan. The level of education in our country, including the control of our youth, the detection and prevention of corruption by government officials, will increase due to the study of local issues. The fight against corruption in the civil service requires a systematic effort from all parts of the country. Corruption is the exploitation of the position of an individual or a group of people for personal gain and the misappropriation of public office by public officials.

ӘОЖ 33.332

Джазбаева Ж.С.

Экономика ғылымының магистрі, «Мирас» колледжі мекемесі,
Шымкент, Қазақстан

ЭКОНОМИКА ПӘНІНЕН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Аңдатпа:

Болашақта бәсекеге қабілетті ХХІ ғасыр шәкіртін тәрбиелеу білім беру саласының алдында тұрған басты міндеттердің бірі. Соған сай оқытушы -ізденімпаз ғалым, нәзік психолог, тынымсыз еңбеккер, ортаның ұйтқысы, жан-жақты шебер, терең қазыналы белсенді патриот, ғаламдық мәселелер туралы пайымы бар, өз ісін жаһандық талаптар деңгейінде жүргізе алатын болғанда ғана қоғамның мықты да білікті, мәдениетті, жан-жақты дамыған, шығармашылығы жоғары жеке тұлғаны қалыптастырып, тәрбиелеу нәтижелі болады.

Кілттік сөздер: инновация, қашықтықтықтан оқыту, кейс-технология, желілік – технология, жаһандану, ақпараттық-рецептивті, форум, телекоммуникациялық құрылғылар, мультимедиамен жабдықталған, интернет.

Білім саласында қазіргі кездегі жаңғырту үдерістері ең алдымен ХХІ ғасыр тұлғасы мен оларды тәрбиелейтін педагогтардың ұлттық және трансұлттық білімдік кеңістіктердегі орны мен роліне, жаһандану жағдайында халықаралық өзара әрекеттестікке дайын болу тұрғысынан жүргізілуде.

«Инновация» - бұл нақты қойылған мақсатқа жетуде ойға алынған жаңа нәтиже. Инновациялық үрдістің негізі – жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Кез келген жаңа әдіс жекелік, сондай-ақ уақытша жоспарға жатады. Бұл яғни, бір оқытушы үшін табылған жаңа әдіс, жаңалық, басқа оқытушыға үшін өтілген материал тәрізді.

Инновацияны «жаңашыл», «жаңа әдіс», «өзгеріс», «әдістеме», «жаңашылдық», ал инновациялық үрдісті «жаңа әдістеме құралы» деп қарауға болады.

Қашықтықтан оқыту (ҚО) - білім, білік дағдыларды алу үрдісі, бұл кезде оқыту процедураларының тұтас немесе белгілі бір бөлігі оқытушы мен студенттің территориялық алшақтығына қарамастан жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асырылады.

Қашықтықтан оқыту технологиясының кейс және желілік технология деген түрлерін ерекшелеп көрсетуге болады.

Қашықтықтан оқыту технологиясының дамуына Интернеттің әсерін бағалау қиын. Ол ара қашықтықты қысқартумен қатар, оқытушы мен студентке анағұрлым көп еркіндік береді. Енді тыңдаушы немесе студент тапсырмалар және тестпен өзіне ыңғайлы уақытта айналыса алады. Оқытушы материал мазмұнын жедел түрде өзгерте алады. Қашықтықтан оқыту технологиясының дамуы - біздің білім беру жүйесінің болашағы болып табылады.

Қашықтықтан оқытуда өз бетінше жүргізілетін жұмысты сөзжұмбақтар, шарада немесе тапсырмалар арқылы ұйымдастыру, жаңа тақырыптарды меңгеру үшін өте ыңғайлы.

Қашықтықтан оқытудың жетістігі - оқытушының өзінің қатысуынсыз оқушылар назарын өзінен тыс қалдырмауға қабілеттілігіне байланысты болады. Жаңа тақырып бойынша берілетін материал баспаға шығарылған түрде қашықтықтан оқыту курсына электрондық түрде немесе электрондық оқулық түрінде беріледі. Жаңа тақырыпты бұлай баяндау кезінде сабақтың басты элементі форум немесе чат болып табылады. Мұндай баяндаулар алдын ала жоспарланып, алдын ала даярланған сценарий бойынша жүргізіледі. Оқу үрдісіне тьютор белсенді қатысады. Қашықтықтан оқытуда жаңа материалды баяндаудың тағы бір нұсқасы виртуалды шебер. Әдетте оқу материалын баяндау және талқылау бір мезгілде жүргізіледі.

Қашықтықтан оқыту жүйесін әрқайсысы өз кезегінде бірнеше компоненттерден тұратын үш компоненттің жиыны ретінде қарастыруға болады. Олар:

- Дидактикалық жүйе;
- Технологиялық жүйе;
- Қамтамасыз ету жүйелері.

Қашықтықтан оқыту үшін оқытудың жалпы дидактикалық бес әдісін қолдануға болады:

1. Ақпараттық-рецептивті;
2. Репродуктивті;
3. Мәселелік мазмұндау;
4. Эвристикалық;
5. Зерттеу;

Білім беру жүйесін ақпараттандырудың негізгі бағыты ХХІ ғасырдың талаптарына сәйкес қоғамды дамытудың жоғары тиімділікті технологияларына сүйенген жаңа білім стратегиясына көшу болып табылады.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру бағыты жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, қашықтықтан оқыту, дара тұлғаға бағыттап оқыту максаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді.

Қашықтықтан оқыту ұғымын кең мағынада алсақ, бұл-тыңдаушылар мен оқытушылардың бір-бірінен кеңістікте алыстатылған оқу формасы. Ал, тармағынадағы қашықтықтан оқу ұғымы тыңдаушылар мен оқытушылар арасындағы, сонымен қатар тыңдаушылардың өзара белсенді ақпаратпен алмасуын қарастыратын және жоғарғы дәрежедегі қазіргі жаңа ақпараттық технологияларды (аудио-визуальды құралдар, дербес компьютерлер, телекоммуникация құралдары, т.б.) пайдаланатын белгілі бір тақырыптар, оқу пәндері бойынша ұйымдастырылатын оқу процесі.

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың әр түрлі технологиялары бар:

Кейс-технология - оқытушы-тьюторлардың дәстүрлі және қашықтықтан консультацияларды ұйымдастыру кезінде мәтіндік, аудиовизуальды және мультимедиялық оқу-әдістемелік материалдарды жинау және оларды пайдаланушылардың өз бетінше меңгеруі үшін жіберуге негізделген.

Кейс технологиясы (ағылшынның case—портфель) оқытуда жасалынған әдістемелік материалдармен іске асырылады.

Кейс-технология арналған материалдар түрлері мыналар:

1. Әдістемелік нұсқалар. Оқу құралдары мен глоссарий. Оқушыларға оқужоспарындағы пәндер бойынша электрондық тасымалдауышта (CD-ROM) оқу-әдістемелік материалдардың кешені (кейс) беріледі. Кешенді даярлауда ұжымдық әдістер, жобалау әдістері пайдаланылады. Мұндай әдістер тыңдаушылардың белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін белсендіруге

2. Жұмыс дәптері.
3. Анықтама.
4. Оқу, аудио, бейне материалдары.
5. Бақылау және емтихан материалдары.

Қашықтықтан оқытуға арналған кейстердің сапалық қасиеттері:

- курстың терминдер мен ұғымдарына арналған гипертекстік құрылымы;
- пайдаланушыға ыңғайлы құрылым – оқытушы материалды беру реті мен бейнелеудің бірнеше түрін таңдай алады. Сол арқылы бір оқу материалын әр түрлі аудитория үшін әдістемелік қажеттілік болса әр түрлі түрде беру мүмкіндігі бар.
- Кейстің құрамына белгілі бір нормативті талаптар жоқ. Кең таралған документтер мен дыбыс, анимация, графикалық кірістірулер, слайд-шоу пайдаланылады.
- Білім алушылар оқулықтың кез келген бетін қағазға шығара алады.
- Білім алушылар оқу материалдарына кез келген әдіспен қол жеткізе алады (Интернет, CD-ROM).

- Оқулыққа кіріктірілген білімді тексеру жүйесі бар.
- Оқулық бетінен Интернет ресурстарына қол жеткізуге болады.

Желілік –технология - білім алушы, оқытушылар, әкімшілік арасындағы интерактивті өзара әсері мен оның оқу-әдістемелік құралдармен жабдықталуын қамтамасыз етуде телекоммуникациялық желіні қолдануға негізделген;

Оқытудың желілік –технологиясына жатады:

- Интернет желісін пайдалану;
- Электрондық почтаны пайдалану;
- Телекоммуникациялық құрылғыларды пайдалану;
- Мультимедиамен жабдықталған, Интернетке шығу мүмкіндігі бар желілік компьютерлік

класс;

Электронды почта тыңдаушыларға курстың негізгі мәселелері бойынша конфиденциалды хат жазысуға мүмкіндік береді. Электронды почта арқылы ақпаратты жоғары жылдамдықпен жіберу мүмкіндігінің арқасында тыңдаушыға көмек дер кезінде, сұранысты алған соң бірден көрсетіледі. Интернет көмегімен тыңдаушылармен кері байланыс орнатып қана қоймай, олардың оқу қызметін бақылауға, бағалауға болады.

Кәсіпорын экономикасы пәнінен курстық жұмысты орындаудың әдістемелік нұсқалар берілді. Курстық жұмыстың басты міндеті – «Кәсіпорын экономикасы» пәнінен білім алушылардың алған білімдері мен өз бетінше арнайы әдебиеттермен жұмыс істеу, тапсырмаларды есептеу мен талдау дағдыларын тексеру, әрі бекіту болып табылады.

Экономика білімі қазіргі заманғы экономиканың әрекет ету механизмін үйренуге, жеке экономикалық субъектілердің: пайдаланушы, өндіруші, инвестор, ресурс иеленушілері және жеке фирма шешімдерін қабылдау себептерін және нарық, өндіріс салаларын құрушы пайдаланушы және фирмалардың өзара әрекеттесуін түсінуге мүмкіндік береді. Нарықтық қатынастар жағдайында ауыл шаруашылық механизмін тереңірек түсінуге және жұмысты ғылыми негізде ұйымдастыруға көмектесетін басқару ғылымдарын білу жалпы қажеттілік болып табылады. Нарықтық экономика, менеджмент және ауыл шаруашылық механизмінің негіздерін түсіну әрбір тұлғаға және әрбір маманға қажет.

Курстық жұмысты орындау теориялық негізде білімнің теориялық негізін кеңейтумен бірге нарықтық экономика саласында практикалық жұмыстың қажетті дағдыларына ие болу үшін ғылыми-өндірістік және анықтамалық әдебиетпен алдын-ала танысуды қажет етеді.

Тыңдаушылардың экономикалық жағдайды сараптау және бағалау негізінде өздігінен шешім қабылдауға, экономикалық мәселелерді шешуге, іс-жүзінде басқару әдістерін қолдануға үйрету қажет. Курстық жұмысты орындау барысы өтілген тақырыптарды жүйелеу, теориялық сабақтарды толықтырып қорытындылау, тақырыптың мазмұнын ашу болып табылады. Білім алушылар курстық жұмысты орындау барысында құжат үлгілерін пайдалана отырып, өздігінен қажетті іс қағаздарын түзіп, оның жасалу, түзілу, сақтау, орындалу, бекіту жолдарына түсіндірме береді.

Курстық жұмысты орындау бойынша білім алушылар мынандай нәтижелерге жетгі:

- Зерттеу жұмыстарын жүргізуді, теориялық және практикалық бөлімнің өзара байланысын;
- Ізденту жұмыстарын жасауды үйренді;
- Экономикалық шығындарын есептеуді: материалдық, техникалық және т.б.;

- Бизнес-жоспарды құруды: ұйымдастыру, құрылымдық жоспарын жасауды.

Білім алушылардың өзіндік даму деңгейлерін анықтау үшін курстық жұмысты орындау және қорғау барысында бағалау нәтижесі:

Кесте 1. Білім алушылардың өзіндік деңгейлерін анықтау

Өзіндік даму деңгейлерін анықтау			
Деңгейі	Орташа	Жақсы	Жоғары
%	12%	60%	28%

Сурет 1. Білім алушылардың өзіндік даму деңгейлері көрсеткіштердің динамикасы, %

Сонымен, диаграммадан байқап тұрсақ, білім алушылардың өзіндік даму белсенділігі 28%-ға жоғары. Таңдаманың жақсы бөлігінде орташадан (60%) көрсеткіштерге басым. Бұдан білім алушылардың өзіндік дамуға байланысты қажеттіліктерін қалыптастыру қажеттігі анықталды.

Кез-келген пән бойынша белгілі бір сұрақтарды немесе міндеттерді шешу барысында білім алушыларға жүргізетін жеке, топтық, ұжымдық іс-әрекет нәтижелері. Ондай әрекет барысында білім алушыларда мынадай дағдылар қалыптасады:

- білім алушылардың теориялық білім деңгейін арттырады;
- теориялық білімін тәжірибеде қолдану дағдыларын бекітеді;
- білім алушының өз бетінше зерттеу біліктерін қалыптастырады;
- оқу -зерттеу жұмыстарын жүргізе білу дағдысының қалыптасуына әсер етеді;
- талдай білуге және күтпеген жағдайларда жол таба білуге үйретеді;
- мамандығына, пәнге қызығушылығын оятады;
- білім алушының жеке «ішкі» қабілетін ашады; сөйлеу мәдениетін дамытады.

Қашықтықтан оқыту технологиясы бойынша оқытушының негізгі міндеті білім алушының келесі түрдегі орындалатын өз бетінше жұмысын басқару болып табылады: туындайтын мәселелерді қарастыру; мақсат пен міндеттерді қою; білім, тәжірибелерді беру; ұйымдастыру қызметі; білім алушылардың арасында өзара байланысты ұйымдастыру; оқу процесін бақылау. Тыңдаушылар қашықтықтан оқыту кезінде білім беру процесінің негізін қолайлы уақытта, ыңғайлы орында, тиімді темптегі өз бетінше жұмыс құрайды.

Сондықтан тыңдаушылар өз бетінше жұмыстың техникасы мен әдістемесін, жоғарғы деңгейде білімді өз бетімен толықтыру негіздерін меңгеруі қажет. Нәтижелі түрде оқу үшін жаңа ақпараттық технологияның құралдарымен жұмыс істей білуі тиіс.

Қашықтықтан оқыту — адамның білім алуға және ақпарат алуға деген құқықтарын іске асыратын үздіксіз білім беру жүйесі нысандарының бірі ретінде мамандардың негізгі қызметін атқара жүріп білімін, біліктілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Карасев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы:АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.
2. Қазақстан және ТМД елдеріндегі білім беруді ақпараттандырудың IV Халықаралық форумының ғылыми мақалалар жинағы (18-19 бет.38-39 бет. 118-119 бет. 460-461 бет).

3. Журнал «Мектеп» № 11(6 бет)
4. Журнал «Информатика негіздері» № 1 – 2010 ж (11-14 б)

Резюме:

Дистанционное обучение (ДО) - это процесс приобретения знаний и навыков, при котором все или часть учебных процедур осуществляется с помощью новых информационных и телекоммуникационных технологий, независимо от территориальных различий между преподавателям и обучающиеся. В самом широком смысле концепция дистанционного обучения - это форма обучения, в которой обучающиеся и преподаватель отделены друг от друга в пространстве. Концепция дистанционного обучения предусматривает активный обмен информацией в учебном процессе и использует современные информационные технологии высокого уровня (аудиовизуальные средства, персональные компьютеры, телекоммуникации и т. д.).

Abstract:

Distance learning (DL) is a process of acquiring knowledge and skills in which all or part of educational procedures is carried out using new information and telecommunication technologies, regardless of the territorial differences between teachers and students. In the broadest sense of the concept of distance learning, it is a form of learning in which the learner and the teacher are separated from each other in space. The concept of distance learning provides for an active exchange of information in the educational process and uses modern high-level information technologies (audiovisual means, personal computers, telecommunications, etc.)

УДК 375

Есентаева Г.С., Нуршарипова А.Е.

Директордың оқу жұмысы жөніндегі орынбасарлары, ЖШС «Аль-Фараби атындағы мектебі»,
Шымент қаласы Абай ауданы

БІЛІМДІ ҰРПАҚ – ЕРТЕҢГІ БІЛІКТІ МАМАН

Аңдатпа:

Елбасымыз Халыққа Жолдауында: Біздің ұрпақ алдында бабалар қол жеткізген игілікті сақтау, қайта қалпына келтірілген мемлекетімізді нығайту және дүниежүзілік қауымдастық талаптарына сай жаңа сапалық деңгейге көтеру міндеті тұр,- деп жастарға зор сенім мен үміт артып отыр. Сол сенімді ақтап, болашағымызды жарқын ету, елімізді өркендету үшін білімді жастар керек.Кез келген мемлекеттің болашағы – білімді жастар. Көзі ашық, көкірегі ояу білімді ұрпақ өз Отанын дамыту жолында аянбай тер төгеді. Сол себепті, еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев алғашқы күннен-ақ Қазақстанда білікті мамандар даярлау мен білім саласын әлемдік стандарттарға сай реформалау мәселесіне баса назар аударып, бүгінгі жастар – болашақ Қазақстанның жарқын бейнесі екенін жеткізді.

Н.Назарбаев халыққа арнаған «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында ел дамуының белгілі бір асуын бағындырып, келесі бір асуға бет бұрғанын айғақтайды. Сонымен қатар, білім мен кәсіби машық – заманауи білім беру, кадрларды даярлау мен қайта даярлау жүйесінің негізгі бағдарлары айқындалған «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауының басты мақсаты – Қазақстанның ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылуы. Ол – «Мәңгілік Қазақстан» жобасы, ел тарихындағы біз аяқ басатын жаңа дәуірдің кемел келбеті. Жасампаз Жолдаудың басты бағытының бірі – білім саласы.

Осыған орай, Экономика, бизнес және құқық колледжінде жастардың білім деңгейін арттыру мақсатында «Кәсіби білім берудің еңбек нарығымен және әлеуметтік серіктестермен қатынастары» атты дөңгелек үстел өтті. Мақсатымыз айқын – еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, құзыретті, өз жұмысын жақсы білетін, жан-жағына бағыт-бағдармен қарайтын, әлемдік стандарт деңгейінде нәтижелі жұмысқа, кәсіби өсуге, оңтайлы әрекет жасауға, болып жатқан өзгерістерге тез бейімделуге қабілетті азамат тәрбиелеу. Сондай-ақ, білікті маман, индустриалды-инновациялық жағдайды шешуге лайық, өз қалауы мен қоғам талабына сай өзін көрсете білуге бейім, өз ойын еркін айта алатын, жоғары білімді, ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық және әлемдік мәдениетті бойына қалыптастырған, шығармашыл, оңтайлы кәсіби маман дайындау.

«Қандай оқу орнының болсын, басты нысаны-оқушыларға сапалы білім, сапалы тәрбие беріп, оларды еңбекшіл етіп тәрбиелеу» А. Байтұрсынов

Жаңа бағдарламаның мақсаты-кез келген қазақстандықтардың кеңейтілген жүйеде білім алуына және кәсіби біліктілігін арттыруға қолжетімділік тудыру.

Бүгінгі таңда білім беруді дамыту тұжырымдамасының негізгі мақсаты – білім беру жүйесінің барлық деңгейінде қоғамның талаптарына сәйкес келетін білімді, кәсіби біліктілігі жоғары тұлғаны тәрбиелейтін, бәсекеге қабілетті білім негізін қалыптастыру.

Бұл жаңа кезеңде адамды өмір сүруге баулу үшін бұрынғыдан да мол деңгейде білім беру деген сөз.

Тұлғаны қалыптастыру, оның шығармашылық даралығын дамыту, баланың мүмкіншілігін ашып, оны жүзеге асыру-бүгінгі білім жүйесінің басты мақсаты.

Білімділіктің, адамгершіліктің, кәсіби шеберліктің және іс-әрекетке икемділіктің жаңаша түсінігі жастарымыздың әрекеттері мен өз орнын анықтау, өзін-өзі жетілдіру, адамның табиғи мүмкіндіктерін ашу ойлау қабілетін жетілдіру, сөйлеу, әрекет ету сияқты қасиеттерін ашу нәтижесінде өмірдегі өз орнын табуға көмектеседі. Бүгінгі таңда жүріп жатқан іс-әрекеттер, жаңа ізденістер, жаңа істер, әдіс-тәсілдер өз орнын тауып, қоғамымыздың қажеттілігіне сай дами береді.

Білім алушыға тұлғалық-әрекеттік тұрғыдан қараудың құрамды бөлігі-іс-әрекет. Тұлға субъект ретінде өзінің іс-әрекетін алдын-ала жоспарлап, оны белгілі бір мақсатқа бағыттап отырады. Тұлғаның мінез-құлқы мен психикалық процестерін дамытуда іс-әрекет маңызды рөл атқарады. Яғни іс-әрекеттің өзі адамды субъект ретінде қалыптастырады.

Іс-әрекет дегеніміз.- қоршаған ортаны мақсатқа сай өзгерту және түрлендіру болып табылатын қатынастың арнайы түрі.

Іс-әрекетті талдай отырып, оның ішкі құрылымына назар аударуға болады:

Себеп-мақсат-мақсатқа жетудің шарты (іс-әрекеттің мақсаты мен шартының бірлігі оның міндетін анықтайды).

Мақсат-іс-әрекеттің ойша тұжырымдалған нәтижесі болса, себеп сол әрекетті жүзеге асыруға бағытталған ішкі түрткі, күші. Сондықтан, оқыту процесін ұйымдастыру кезінде оқытушы іс-әрекетінің мақсаты тұлғаны жігерлендіретіндей, әрекетке итермелейтіндей ішкі күшке –себепке айналатындай етуі қажет. Зерттеулерге сүйенсек, тұлғаны оқуға итермелейтін себептер біреу ғана емес, бірнеше болуы мүмкін. Себеп- адамның іс-әрекеті мен жүріс-тұрысының қозғаушы күші болып табылады. Адамның әртүрлі функционалдық қабілеттерінің қай бағытта қолданылуы, таңдаған себептерге байланысты.

Сондай-ақ, адамның әртүрлі іс-әрекеттерінің ішінен нақты сол істі таңдауы және оны аяғына дейін жеткізіп, белгілі бір нәтижеге жетуі де сол себептерге байланысты. Егер тұлғада жұмыс барысында кездескен қиындықты жеңуге, белсенді әрекетке итермелейтін күшті, анық, терең себептер болатын болса, онда кез келген іс-әрекет тиімді жүзеге асады және сапалы нәтиже береді.

Бұл оқу себептеріне де қатысты. Себебі, егер білім алушыда оқуға деген жағымды қатынас қалыптасқан болса, танымдық қызығушылығы, білім, іскерлік дағдыны меңгеру қажеттілігі болса, онда оқу іс-әрекеті де әлдеқайда жақсы өтеді.

Оқу себептерін екі үлкен категорияға бөлуге болады. Оның біреуі- оқу әрекетінің мазмұнымен, оның жүзеге асуымен байланысты болса, келесісі-тұлғаның қоршаған ортамен қарым-қатынасына байланысты. Алдыңғы ақыл-ой белсенділігін қажетсіну жатса, екіншісіне тұлғаның басқа адамдармен қарым-қатынасқа түсу қажеттілігі, өзінің қолы жететін қоғамдық ортада нақты бір орын алуға ниеті жатады.

Оқу мотивтерінің пайда болу шарттарының бірі-білім алушы санасының оқу іс-әрекетінің нәтижесінде ғана емес, оған жету амалдарына да бағытталатындығында. Оқу себептерін қалыптастыру үшін оқыту әдістері мен оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың алуан түрлері қолданылуы керек.

Мысалы: әңгіме, дәріс, әңгімелесу, баяндау әдістері студентке оқудың мәнін, қалаған мамандығын игеру қажеттігін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Оқытушы-орта арнауы оқу орнындағы басты тұлға, оған студенттің кәсіби шығармашылық тұлғасын дамытудың стратегиялық рөлі де жүктелген.

Бүгінгі жаһандану дәуірінде жастардың жаңару үрдістерімен үйлесімді өмір сүре білуі үшін терең және жан-жақты білім алуы маңызды факторға айналып отыр. Осы орайда, біраз жылдар назардан тыс қалып, бүгіндері қайта қолға алына бастаған кәсіптік және техникалық білім беру ісінің маңызы артауда. Өйткені, ішкі еңбек нарығы техникалық және кәсіптік білімі бар өз кадрларымызбен қамтамасыз етуді талап ете бастады

Қостанай политехникалық колледжінің негізгі оқу жұмысындағы басты міндеті-«Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасын» негізге ала отырып, бәсекелестікке және нарықты экономика жағдайларына төзе білетін білікті мамандарды дайындау.

40 жылдық тарихы бар біздің колледж республикаға танымал, бәсекелестікке қабілетті өндірістік оқыту шеберлерін дайындайтын, техникалық және кәсіптік орта білім беретін оқу орындарының ішіндегі бірегейі болып танылады. Іргетасы 1971 жылы 15 сәуірде қаланған Сол уақыттан бері өзінің негізгі бағытын сақтап қалған Қазақстандағы жалғыз колледж деп айтуға болады. «Бидайды сақтау және қайта өңдеу технологиясы»

Студенттер негізінен техникалық, технологиялық мамандықтар бойынша білім алуда. Жылына 300-ден астам студент қабылданып, 250- ден артық мамандар дайындалады.

Кәсіптік орта арнаулы білім ордаларында кәсіби шеберлігін шыңдаған жастар, еліміздің кәсіпорындарын білікті орта буын мамандармен толықтырып отырады. 40жыл ішінде өзінің ұясынан 3,5 мың түлегін ұшырды. Мамандарымыз қала, ауыл, республика, Ресей, Еуропа елдерінде еңбек етуде.

Қазіргі колледж - заман талаптарына жауап беретін, жаңа заманауи технологияны алға тарта білім беретін, көп профильді білім беру мекемесі, нарық еңбегіне сай қажетті мамандықтар бойынша мамандар дайындайды, алға қойған мақсаты – қоғам талабына сай оқыту жүйесін енгізу, қоғамды жаңартушы, еңбек етуші жасампаз ұрпақ тәрбиелеу. Колледжқабырғысында студенттер негізгі 12 мамандық бойынша білім алуда, сонымен қатар кәсіби мектепте 6 мамандық бойынша жұмысшы мамандықтарын меңгеруде, оқу орны үш қабаттан тұрады, колледжде 48 оқу кабинеттері, зертханалары, компьютер кабинеттері интернет желілеріне қосылған, шеберханалар, спорт залдары, жазғы спорт алаңы, кітапхана, акт залы, оқу залы, асхана бар. Студенттердің оқулары мен мұғалімдердің жұмыс істеулеріне барлық жағдайлар туғызылған. Мұнда білікті де білімді мұғалімдер жұмыс істейді, педагогикалық құрамның сапасына тоқталсақ 50 пайызы бірінші және жоғары санаттағы мұғалімдер. 80 пайызы «Нұр Отан» партиясының мүшелері, студент-жастарының 75 пайызы «Жас Отан» партиясының мүшелері.

Әдебиеттер

1. Қазақстан кәсіпкері 2008ж №10,№3,25-306,12-156.
2. Н.Ә.Назарбаев «Конституция-біздің асқақ абыройымыз»\ «Дала мен қала»,№35 ,2010.

Резюме:

Глава государства в Послании народу Казахстана: перед нашим поколением стоит задача сохранить то, чего добились предки, укрепить восстановленное государство и поднять его на качественно новый уровень в соответствии с требованиями мирового сообщества, - возлагает большие надежды и надежды на молодежь. Для того, чтобы оправдать это доверие, сделать наше будущее ярче, сделать нашу страну процветающей, нужна образованная молодежь. Будущее любого государства-образованная молодежь. - Я хочу, чтобы ты знал, что ты будешь жить, - сказал он. Поэтому первый президент страны Н. А. Назарбаев с первых дней акцентировал внимание на вопросах подготовки квалифицированных специалистов и реформирования образования в Казахстане в соответствии с мировыми стандартами, подчеркнув, что сегодняшняя молодежь – это яркий образ будущего Казахстана.

Abstract:

In the address of the head of state to the people of Kazakhstan: our generation faces the task of preserving the heritage achieved by our ancestors, strengthening our restored state and bringing it to a qualitatively new level in accordance with the requirements of the world community. In order to justify this trust, make our future bright, and make our country prosperous, we need educated young people. The future of any state is educated young people. The educated generation, whose eyes are open and their hearts are awake, is working hard for the development of their homeland. Therefore, the first president of the country, N. A. Nazarbayev, from the first days focused on the issue of training qualified specialists in Kazakhstan and reforming the education sector in accordance with international standards, noting that today's youth is a bright image of the future of Kazakhstan.

УДК 37.012.85

Абдрахманов Д.Б.

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, 2курс магистранты, Семей, Қазақстан

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІ

Аңдатпа:

Бұл мақалада білім беру жүйесінің өзгерісі заман талабы екендігі көрсетілген. Бәсекеге қабілетті қоғам құру үшін білім саласында түбегейлі өзгерістер қажет болды сол себепті жаңартылған білім беру бағдарламасы енгізілді.

Осы мақалада жаңартылған білім беру мазмұны негізінде математиканы оқыту әдістеріне оның ішінде модельдеу әдісіне тереңірек тоқталдық, себебі жаңартылған білім беру жүйесінде жаңа және жаңартылған оқыту әдістерінің қажеттілігі туындады.

Мақсаты. Жаңартылған білім беру бағдарламасының дәстүрлі білім беруден артықшылықтарын көрсету. Еліміздегі білім саласындағы осы енгізілген бағдарламаны оқытудың әдістерін көрсету.

Өзектілігі. Еліміздегі жас буында мектеп қабырғасынан бастап өз ойын еркін жеткізуге, топпен және жекелей жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру өте маңызды. Сондықтан жаңартылған білім беру жүйесін енгізу және жаңаша әдістермен оқыту өзекті мәселе.

Жаңалығы. Жаңартылған білім беру мазмұны негізінде математика және өзгеде техникалық пәндерді оқытуда модельдеу әдісін кеңінен қолдану және жаңарту. Осы әдіс тақырыпты тиімді әрі аз уақытта түсіндіріп оқушының өз бетінші жұмыс жасауына мүмкіндік беретін әдіс болып табылады.

***Кілттік сөздер:** Жаңартылған бағдарлама, математиканы оқыту әдістері, модельдеу әдісі.*

Уақыт өте келе заманда өзгереді, қазіргі уақытта бәсекеге қабілетті ел болу үшін еліміз технологиялық жағынан дамуы керек. ⁴Технологиялық жағынан даму үшін ең біріншіден заманға сай білім алу керек сол себепті білім саласында өзгерістер қажет болды.

Дәстүрлі білім беру мазмұны өз заманының дамуына өте үлкен үлес қосты. Алайда білім саласындағы өзгеріс заман талабы болды. Осыдан 4 жыл бұрын орта білім беру мекемелері біртіндеп Жаңартылған білім беру мазмұнымен оқуға көшті, алғашқы болып бастауышты енді бітірген оқушылар мен мектепке енді қадам басқан сынып оқушылары осы бағдарламамен білім алды. Жаңартылған бағдарламамен сабақ беру үшін педогог кадрларды біліктілік курстарынан өткізді. Нәтижесінде осы оқу жылында орта білім беру мекемелерінің оқушылары толықтан жаңа бағдарламамен білім алуда.

Жаңартылған білім беру бағдарламасында баға қою жүйесінде де елеулі өзгерістер болды, толықтай электронды форматқа өтті. Мұғалімдерден талап етілетін үш құжат олар: күнделікті бағалап отыру, сабақ жоспары және тақырыптық күнтізбелік жоспар, артық қағазбастылықтан босатылды. Оқушыларға ой еркіндігі берілді және білім беру тек қана мектептегі оқулықпен шектеліп қалмады. Оқушыларға топпен, жекелей және жұппен жұмыс жасау дағдылар қалыптастыруға аса назар аударылды. ⁵Сонымен қатар білім берудің жаңа әдіс тәсілдері пайда болды, соның ішінде саралап оқыту тапсырмаларына да тоқталды. Мысалға сыныптағы оқушылардың білім деңгейлері әртүрлі соған байланысты деңгейлік тапсырмалар берілді бос отырған оқушы болмас үшін.

Жаңартылған білім беру мазмұнының басты ерекшелігі:

- Оқу дағдылары (оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылым);
- Ойлау дағдылары (білу, түсіну, қолдану, талдау, салыстыру, бағалау);
- Шығармашылық ойлау дағдысы
- Логикалық ойлау дағдысы
- Сыни ойлау дағдысы

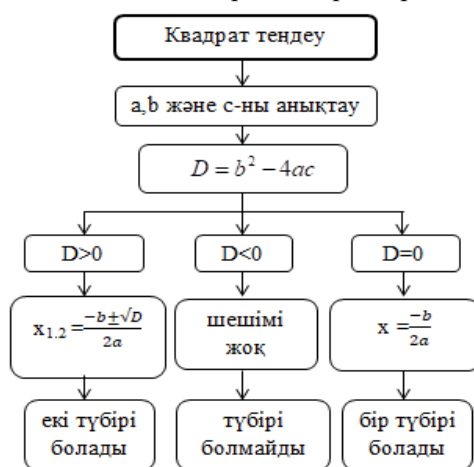
- Алгоритмдік ойлау дағдысы
- Критикалық ойлау дағдысы
- Проблемалық ойлау дағдысы
- Технологиялық ойлау дағдысы
- Тілдік құзіреттілік дағдысы
- Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту;

¹Математика пәнін оқытудың әдістемелерін мынадай үш түрге бөлуге болады:

- жалпы әдістеме;
- арнайы әдістеме;
- нақты әдістеме.

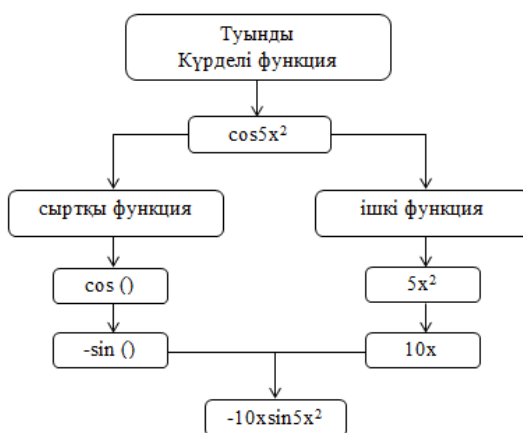
Білім беру мазмұны өзгергенімен ондағы оқыту әдістері қалды, кейбіреуі өзгеріске ұшырады және жаңа әдістер пайда болды, сабақ беру барысында мұғалімі әдістерді өзгертіп сыныпқа қолайлы етуге немесе жаңа әдіс тәсілдерді ойлап табуына болады.

²Математиканы оқытудың әдістерінің бірі модельдеу әдісі. Бұл әдісті даралап оқыту әдісіне жатқызуға болады. Сонымен модельдеу үшін берілген есепке формула, диаграмма, кесте және блок-схемалар құруға болады. Осы әдісті пайдаланып алгебра курсындағы кейбір тақырыптарға жаңа схема құрып сол бойынша тақырыпты түсіндірдім.

Сурет 1 – квадрат теңдеуді шешу алгоритмі.

Бірінші суретте квадрат теңдеуді шешу барысында болуы мүмкін барлық жағдайлар көрсетілген. Осы схема арқылы 8 сынып оқушыларына 4 сабақ бойы тақырыпты түсіндірдім, нәтижесінде сыныптың 70% - ы толық меңгерді.

Сурет 2 – Күрделі туындыны шешу.

Екінші суретте жоғарғы сыныпта алгебра курсында өтетін туынды тақырыбына құрылған схема. Осы схеманы пайдаланып ³күрделі функцияның туындысын табуға есептер шығардық, алайда бұл күрделі тақырып болғандықтан бұл тақырыпқа көп уақыт бөлінген. Басты жаңалығы мұндай схема арқылы тақырып түсіндіру ешбір мектеп оқулығында жоқ. Сабақ ұзақтығы 40 мин және сол уақыттың ішінде оқушыда өз бетінше жұмыс істеуге осы әдіс мүмкіндік береді. Мұндай схемаларды математиканың көптеген тақырыптарына құруға болады.

Қорытынды

Жаңартылған білім беру бағдарламасы мемлекеттің ең сәтті енгізген өзгерістерінің бірі деп санаймын. Осы бағдарламаны негізге ала отырып дұрыс жұмыс атқарсақ мемлекетіміздің әлемде беделі арта түсетіндігі анық.

Жаңартылған білім беру бағдарламасының мәні – баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушының өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірде қолдана білуге баулу.

Мектеп қабырғасында математика пәнін оқытудың әдістері алуан түрлі, оның ішінде мен үшін ерекше орын алатын әдіс ол модельдеу әдісі. Бұл әдісті басқа да пәндерге қолдануға болады деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

1. Әбенбаев С. Педагогика : Оқу құралы. –Астана. – 2014 . – 336 бет.
2. Бидосов Б.Е. Математиканы оқытудың әдістемесі.-А, 1995.
3. Абілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі. -А, 2004
4. Қазақстан Республикасы Н.Ә.Назарбаевтың «Интеллектуалды ұлт – 2020» ұлттық бағдарламасы/Айқын. 2008.
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015.

Резюме:

В данной статье показано, что изменения в системе образования - это требование современности. Для создания конкурентоспособного общества потребовались радикальные изменения в сфере образования, поэтому была введена обновленная образовательная программа.

В этой статье мы сосредоточимся на методах обучения математике, включая моделирование, на основе обновленного образовательного контента, поскольку существует потребность в новых и обновленных методах обучения в обновленной системе образования.

Цель. Продемонстрировать преимущества обновленной образовательной программы по сравнению с традиционным образованием. Демонстрация методов обучения внедренной программы в области образования в стране.

Актуальность. Молодому поколению страны очень важно развивать навыки свободного и независимого выражения идей, групповой и индивидуальной работы, начиная со школы. Поэтому внедрение модернизированной системы образования и обучения по-новому - актуальный вопрос.

Новости. Широкое использование и обновление методов моделирования при обучении математике и другим техническим дисциплинам на основе обновленного содержания образования. Этот метод позволяет студенту работать самостоятельно, эффективно и в короткие сроки объясняя тему.

Abstract:

This article shows that changes in the education system are a modern requirement. To create a competitive society, radical changes were needed in the field of education, so an updated educational program was introduced.

In this article, we focus on the methods of teaching mathematics, including modeling, based on the updated educational content, as there is a need for new and updated teaching methods in the updated education system.

The goal. Demonstrate the benefits of an updated educational program over traditional education. Demonstration of teaching methods of this introduced program in the field of education in the country.

Relevance. It is very important for the young generation of the country to develop the skills of group and individual work, to express themselves freely from school. Therefore, the introduction of a modernized education system and teaching in new ways is a topical issue.

News. Widespread use and updating of modeling methods in teaching mathematics and other technical disciplines on the basis of updated educational content. This method is an effective way to explain the topic in a short time and allow the student to work independently.

ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН РӨЛІ

Аңдатпа:

Мақалада білім беру процесінде ақпараттық технологияларды пайдалану техникалық пәндерді оқытудың нәтижелі құралы ретінде қарастырылады. Оқу іс-әрекетінің түрлері және оларды оқыту процесінде қолдануға байланысты әдістемелік ұсыныстар беріледі.

Кілттік сөздер: *ақпараттық технология, студенттер, қашықтықтан оқыту, оқу іс-әрекет, білім беру.*

Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті, Елбасының «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты жолдауында «Ақпараттық технологиялар мен ақпаратты таратудың жаңа нысандарына бағытталған мамандандырылған білім беру бағыттарын құру міндеті де алдымызда тұр» делінген, сондай-ақ «Онлайн тәсіліне оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу теледидарын құру қажет» - [1] деп атап көрсеткен. Бүкіләлемдік деңгейде белең алып отырған қазіргі пандемия кезеңінде осы өзекті мәселенің қажеттілігі тіптен артып отыр. Білім беру ошақтарының барлығы дерлік – мектептен бастап, ЖОО-на дейін онлайн жүйеде оқытуға көшуге мәжбүр болды. Осы орайда қазіргі таңда білім беру жүйесінің жаңа педагогикалық технологияға негізделуі мен ақпараттық құралдардың кеңінен қолдану қажеттілігінің айшықтала түсуі айтпаса да түсінікті жайт. ХХІ ғасыр, бұл – ақпараттандыру дәуірі, біз ақпараттардың үздіксіз ағыны кеңістігінде өмір сүріп отырмыз. Ақпараттық қоғам өз азаматтарының өз бетінше, белсенді әрекет етуге, шешім қабылдауға, өмірдің өзгермелі жағдайларына икемді түрде бейімделуге қабілетті болуына мүдделі. Демек, оқу-тәрбие үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану заман талабынан туындап отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны дамыту білім беру саясатының ажырамас бөлігіне айналды.

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім жүйесінде жаңа ақпараттық технологиялар кеңінен қолданыла бастады. Ақпараттық технологияларды және компьютерлік желі арқылы жаңа білім әдістерін пайдалану кеңейтіліп келеді. Жаңа ақпараттық технологияларды білім жүйесінде қолданудың ең маңызды факторы негізгі қозғаушы күші — адам, сол себепті білімнің негізгі принциптері іске асырылуы тиіс. Осыған байланысты адамның шығармашылық потенциалын дамыту үшін қажетті жағдай жасалуы тиіс. «Білім саласындағы жаңа коммуникациялық технологиялар» түсінігі компьютерлік техника және электрондық анықтамалық жүйелері мен адамның әрдайым жаңа оқыту әдістерін ізденуінен пайда болады. Оны оқыту әдіс-тәсілі уақыт талабына сай өзгеруде. Қазіргі уақытта дидактикада инновациялық оқыту кеңінен қолданылуда. Инновация – бұл жаңалықтардың таралуы және құрылуы. Қазіргі педагогиканың негізгі тенденциясы оқытуды өнеркәсіптік-технологиялық процесске айналдыру үшін дидактикалық жолын және құралын табу болды.

Бұл ізденіс «педагогикалық технология» деген ұғымға әкелді. ХХІ ғасырда ақпарат жүйелерінің өркендеп, ғарыштап дамып келе жатқанын білеміз, өнеркәсіп пен ортаның дамуының негізгі құралы болып ақпараттық ресурстар табылады. Сауатты өмір – дамудың жаңа фазасына енеді, бұл жаңа сауатты оқыту технологиясын құруға біртіндеп көшуді талап етеді. Оқытудың жаңа технологиясына көшу ұзақ уақыт алады. Компьютерлік технология білім ортасына ене отырып, оқыту процесін жақсарту үшін құралдар мен әдістерді қолдануға әкеп соқтырады. Негізгі базалық білім беру аймағында қызмет көрсету жағынан да қашықтан оқыту мүмкіндіктері үкімет тарапынан қолдау тауып жатыр. Осы технологияны пайдалану ауылдық жерлерді де жылдам ақпараттандыруға көмектесуде. Оқыту процесінде қолданылатын жаңа әдістердің бірі қашықтан оқыту әдісі болып табылады.

Қашықтан оқыту – ақпараттық құралдар және ғылыми негізделген тәсілдер арқылы білім алу формасы. Қашықтан оқытуда екі компонент бар: оқытуды басқару және өз бетімен білім алу.

Мұғалімдердің алдын – ала дайындау және ұйымдастыру шаралары жүргізілмесе, программалық қамтамасыз етілмесе оқушылардың білімі жоғарламайды. Өйткені оқушының білімін, үлгерімін көтеруіміз үшін оқытушының біліктілігін көтеруіміз керек. Қашықтан оқыту бұл мұғалімнің

біліктілігін көтереді, оқушының өз бетімен білім алуын қалыптастырады, ата-аналардың жаңа технологияға деген көзқарасын өзгертеді.

Қашықтан оқытудағы мұғалімдердің біліктілігін көтерудегі артықшылықтары: — экономикалық, оқытуға кететін жалпы шығыны 40% кемиді;

— коммерциалық, қашықтан оқыту, технологиясы және оны қолдану болып табылады, оған деген сұраныс күннен-күнге өсуде;

— педагогикалық, оқыту мотивациялық, интерактивті, технологиялы және индивидуалды болып келеді;

- эргономикалық, қашықтан тыңдаушылар және мұғалімдер айналысуға өзіне ыңғайлы уақыттың кестесін қоюға мүмкіндігі бар;

- коммуникативті, электронды желілері арқылы байланысатын педагогтардың, тыңдаушылардың мамандықтар саны көбеюде.

- Мұғалім оқушының ішкі жан – дүниесінің сырын ашып, оның симпатикалық ынтасының дамуына жағдай тудырып отырады. Қазіргі заманда білім жүйесінің заман талабына, уақыттың сұранысына қарай ғарыштап дамуы, әрбір педагогтан сабақты ғылыми жобада жасауын талап етеді. Сабақты ғылыми жобада жасай білген мұғалім оқушы жүрегіне жол тауып, оның сабаққа деген қызығушылығын арттырып, мұғалім мен оқушы арасында түсінушілік пайда болады. Мұғалімнің коммуникативті дамуы: оқушыларды тыңдау, олардың көзқарасын түсіне білу, сын жасай білу, әңгіме, ұйымдастыра білу керек.

- Әрбір мұғалімнің бойында шартты рефлекциялық қасиеттер қалыптасуы керек: балаларды оқытуды өзінің тәсілін жұмысында қолданып, қиын жағдайларда шешімін тауып, шыға білу керек. Қашықтан оқыту курсы осыған бағытталған. Қашықтан оқытуды екі негізгі бөлікке бөлуге болады: техникалық және дидактикалық. Оның құралы болып телекоммуникациялар, аудио және видео жазбалар, жергілікті және ауқымды компьютерлік желілер. Ұйымдасқан – дидактикалық құрылымда қашықтан оқыту оқытудың негізгі компоненті болып табылады, оқушылардың өз бетімен білім алуы.

Ақпараттық технология жақсы дамығанымен ол оқытудың басты құралы болып есептелмейді. Ол үшін оқу бағдарламасында және оқыту әдістеріне өзгеріс енгізу керек. Жаңа технологияны қолдану мұғалімдерге дайындық жұмыстарына көп уақытты керек етеді. Әрбір мұғалімнен ізденуді, шығармашылық жұмыс жасауды, алыс – жақын шетелдердің озық тәжірибелерімен танысуды және оның күнделікті өмірде қолдануды қажет етеді.

Бұл оқыту құралының күштілігі соншалықты, онымен бірге басқа колледждермен оқытудың жаңа түрлерімен, оқыту әдістерімен алмасады. Колледжде телекоммуникация тақырыбын оқыту мүмкіндігі бар. Әдістемелік кешен, мұғалім мен оқушыға қажетті бағдарлама, қазақ тіліндегі оқулықтар мен көмекші құралдары жеткіліксіз. Пән мұғалімдерінің Интернетті осы уақытқа дейін аз қана пайдаланып, тіпті қолданбағандары да бар. Колледждер жаңа ақпараттық технологиялармен жабдықталғанымен, мұғалімдердің осы тақырып бойынша білімін жоғарылататын, яғни мұғалімдерді дайындайтын курстар жеткіліксіз. Ал, жалпы білім беру ісі жөнінен басқа озық елдердің тәжірибесін зер салып отыру, өзінің білімін жоғарылату, жаңашылдық, озат тәжірибе, компьютерлік коммуникацияны үйрену – әрбір пән мұғалімінің кәсіптік міндеті, қажетті парызы. Қаншалықты барлық құралдар жеткілікті болғанымен, пән мұғалімінің білімі төмен болса, оқушылардың телекоммуникация жөніндегі білімі төмендеп, болашақта Қазақстандағы телекоммуникациялық ортаның дамуына әсерін тигізеді.

Білімнің қайнар көзі оқулықта. Кітапханалар, оқу кітаптарының жетіспеушілігінен оқушылардың білімдері толық жеткілікті емес. Қазіргі кезеңде оқулықтар теориясы, оқытудың жаңа ақпараттық технологияларымен жобалау әдістемесі жасалуда.

Оқушылар қашықтан оқу арқылы өз білімдерін жетілдіре алады және ақпарат жүйелерін пайдалану мүмкіндігі артады. Мысалы керекті әдебиеттер мен оқу кітаптарын іздеу, бақылау және тестік тапсырмаларды орындау, лабораториялық жұмыстар, дайын баяндамалар, қашықтан олимпиадаға қатысу оқушының шығармашылық потенциалының дамуына әсер етеді.

Бүгінгі таңда ақпараттық қамтамасыз ету жүйесіне баса мән бермейінше, білім берудің ақпараттық технологияларын, дәлірек айтқанда, электрондық оқулық және бейнефильмдерді, басқа да электрондық басылымдарды қашықтықтан оқытудың спутниктік арнасы арқылы ендімейінше, кез келген әлеуметтік-экономикалық саланың алға басуы мүмкін емес.

Қашықтықтан оқыту мектептерде Республика, облыс, қала және мектеп кеңістігінде кең қолданыс табады. Мектеп көлемінде айтатын болсақ, «Интернет күнделікті» алуға болады. Бұл жаңашылдық екі – үш жыл көлемінде өз жұмысын атқарып келуде. Бұл инновациялық әдіс арқылы ата – аналар

балаларының білім үлгірімін, ал оқушылар үй жұмысын уақытында біліп отырады. Мұндай әдіс арқылы мектеп пен ата – аналар қауымы арасындағы байланыстың одан сайын нығаюына үлкен септігін береді. Оқытылатын пәндерден қашықтық олимпиадалар Қазақстандық интернет олимпиадалар («КИО») өтеді. Мұндай интернет олимпиадалар оқушылардың үлкен қызығушылығын танытады. Тапсырмалары қызықты, сан алуан және олимпиаданың ең тиімді жері – оқушылар өздерінің білім деңгейлерінің көрсеткішін бірден білулері болып табылады.

Аталған олимпиадалар сайыс түрінде берілсе де, оқушыларды оқытады деп айтуға болады. Өйткені, оқушылар сабақ барысында алған білімдерін шыңдайды, тексереді, салыстырады. Оқушыларға арналған олимпиадалардан басқа, мұғалімдерге арналған онлайн жүйесінде өтетін сан алуан семинарлар, конференциялар, сабақтар ұйымдастырылады. Қарқынды түрде қолданыс тауып жүрген ол – республика, облыс көлемінде ата – аналар қауымына арналған жиналыстар. Ата – аналар жиналыстары облыс т.б. қарым – қатынастарды нығайта, бекіте түсуде.

Оқу процесін сапалы ұйымдастырудың келесі түрі - «E-learning». E-Learning – бұл оқу үрдісін ұйымдастырудағы халықаралық стандарттар мен принциптерін қолдайтын, барлық заманауи талаптарға сәйкес келетін, электронды және қашықтықтан оқыту. Оқытудың аталмыш жүйесі білім беру саласын түбегейлі өзгертеді. Яғни, мұғалім мен оқушының арасындағы байланыс өзгереді. Қазіргі таңда E-learning электронды білім беру көп елдердің білім жүйесіне қарқынды енгізіліп отырған оқытудың озық формаларының бірі болып келе жатыр. Қазақстан Республикасында электронды оқыту білім жүйесінің инновациялық дамуының басты бағыттарының бірі болып есептеледі. Әлемдік тәжірибелердің көрсеткіштері бойынша e-learning жүйесі білім беруді модернизациялаудың басты құралдарының бірі екендігін айқындайды. Электронды білім беру кең ауқымды жобасының жүзеге асуы Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің ақпараттандыру мақсатына үлкен жол ашпақ.

E-learning технологиялары оқу үрдісіне келесі мүмкіндіктер береді: Берілген материалды меңгеруге жағдай жасау үшін өте қолайлы және ыңғайлы;

Оқу материалын меңгеруде қиындық деңгейін, уақытын және көлемін таңдаудағы жекешілдік;

Интерактивті, өйткені, мұғаліммен, сыныптастарыңмен синхронды (чат, скайп) және асинхронды (пошта, форум) әрекеттесу арқылы оқуға болады. E-learning-тің басқа технологиясы – бұл мұғалімнің оқу сайты. Мұғалімнің оқу сайттарының ресурстары (бейнелекциялар, тест жұмыстар, практикалық тапсырмалар, форумдағы дискуссиялар, есептер шығару практикумдары, компаниялардың оқу-жаттығу жұмыстары) оқушыларға ыңғайлы уақытта керекті тақырыбымен өз бабымен жұмыстануға мүмкіндік береді. Сандық білім беру контентін электронды оқулықтар, компьютерлік ойындар, виртуалды жаттығу әдістері, ғылыми - әдістемелік зерттеулер құрайды.

Осылайша, e-learning технологиясы – бұл оқыту ортасы, оның көмегімен оқу үрдісін жекелеуге болады, оқытудың жылдамдығын таңдауға болады (ақпаратты қабылдаған кезде). Оқушы өзіндік жұмысты дербес компьютердің, ноутбуктың, ұялы телефонның көмегімен ұйымдастыра алады. Оқушылардың өзіндік жұмыстарының көлемін көбейту оқу үрдісін ақпараттық технологиялардың арқасында нығайтуға мүмкіндік береді.

Қашықтықтан оқыту арқылы ғаламторлық техниканың білім алуудағы маңызы зор екенін терең түсіндім. Білім алуға технологиялық платформалардың қаншалықты қажеттілігін ұғындым. Басымызға қиын -қыстау іс түскенде қашықтықтан оқытудың жүйесі таптырмайтын электрондық құрал деп білдім. Болашақта электрондық білім беру жүйесін тереңірек пайдалануды алдыма мақсат еттім. Қазіргі әлемдік техникаландырылған заманда қашықтықтан оқыту технологиясын жетік білетін білім саласындағы мұғалімдер мен оқушылар болуымыз қажет екені анық байқалады.

Әдебиеттер

1. Н.Ә.Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» жолдауы, 2007ж.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
3. Баймұманов Б., Қараев Ж. Дидактические особенности использования информационных технологий обучения//Высшая школа Казахстана. – 2000. – №6. – С.46 .
4. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2010 ж

Түйін:

Қазіргі әлемдік техникаландырылған заманда қашықтықтан оқыту технологиясын жетік білетін білім саласындағы мұғалімдер мен оқушылар болуымыз қажет екені анық байқалады.

¹Баширова С.А., ²Прозорова О.В., ²Нигматова Ф. У., ¹Калдыбаев Р.Т.,

¹Докторант, Южно-Казахстанский Университет им. М.Ауезова, Шымкент, Казахстан

²Сотрудник учебно-испытательной лаборатории «Сентехуз», Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности, г.Ташкент, Узбекистан

²Доктор технических наук, профессор, Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности, г.Ташкент, Узбекистан

¹Кандидат технических наук, доцент, Южно-Казахстанский Университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ПЕРЕПЛЕТЕНИЯ И ВОЛОКНИСТОГО СОСТАВА ТКАНЕЙ ДЛЯ ПОСТЕЛЬНОГО БЕЛЬЯ НА КАЧЕСТВЕННЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ

Резюме:

Ткани для постельного белья должны создавать нормальные условия для сна, быть безвредными (волокна и нанесенные на ткань препараты не должны выделять вредных примесей). Поэтому пристальное внимание уделяется свойствам тканей, которые являются показателями безопасности продукции текстильной и лёгкой промышленности согласно техническому регламенту «О безопасности продукции лёгкой промышленности». В статье приведены результаты исследований влияния переплетения и волокнистого состава тканей на их гигиенические и физико-механические свойства.

Ключевые слова: ткани для постельного белья, воздухопроницаемость, гигроскопичность, разрывная нагрузка, истирание, поверхностная плотность.

Ткань для постельного белья важная составляющая здорового сна. К материалу, который используют для его изготовления, предъявляют определенные требования. При выборе ткани предпочтение лучше отдавать тем вариантам, при изготовлении которых используется больше натуральных нитей. Это необходимо для того, чтобы свести к минимуму риск развития аллергических реакций.

Качество тканей, как и любой другой продукции, регламентируется государственными стандартами качества (ГОСТ). ГОСТ устанавливает показатели [1,2], по которым изделие должно соответствовать норме: это не только внешний вид или качество ткани, но и реакция ткани на определенные воздействия (например, степень утраты формы при мокрой обработке, устойчивость краски, износостойкость и т. д [3,4,7].

Для изучения влияния переплетения ткани и состава на их гигиенические и физико-механические свойства, у отобранных образцов были определены структурные и физические показатели при помощи современного оборудования аккредитованной учебно-испытательной лаборатории «Сентехуз» при ТИТЛП (Ташкентский Институт Текстильной и Легкой Промышленности), регламентированные в общем техническом регламенте «О безопасности продукции лёгкой промышленности» [5,6,7].

Значения определённых показателей приведены в таблице 1.

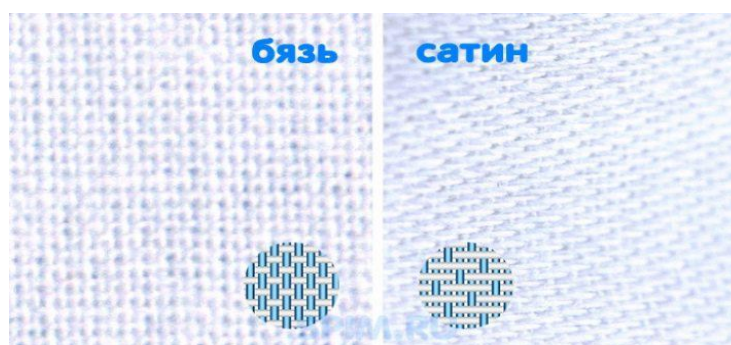
п/п	Наименование показателей	Единицы измерения	№1 ситец 100% хлопок	№2 бязь 100% хлопок	№3 сатин 100% хлопок	№4 Лен 100%
1	Поверхностная плотность ткани	g/m ²	123,5	146,1	119,6	158,3
2	Разрывная нагрузка по основе по утку	Н	311 221	367 258	362 354	401 311

3	Устойчивость окраски	балл					
3	Сухое трение		5	5	5	Цвет белый	
	Мокрое трение		5	5	4		
	Стирка		5/5	5/5	4/5		
	Пот		5/5	5/5	4/5		
4	Воздухопроницаемость	dm ³ /m ² * sec	851	775	906	665	
5	Гигроскопичность	%	10,3	10,1	10,4	11,2	
66	Пиллингуемость	Шт/ см ²	10	-	1	-	1
67	Истирание	цикл	10500	11200	10000	14200	
9	Число нитей на 10 см						
88	По основе	Шт.	300	280	360	280	
	По утку		240	240	440	220	
110	Изменение линейных размеров после мокрой обработки,	%					
	По основе		- 3	- 3,5	- 1,5	- 5	
	По утку		- 1	- 1	- 1	- 2	

Ситец является одним из самых дешевых материалов для постельного белья. Из него делают преимущественно бюджетные изделия. Это легкая ткань с гладкой поверхностью, полностью состоящая из хлопка. При изготовлении полотна используется редкое полотняное плетение из тонкой нити. Долгое время все постельное белье делали из этой ткани, пока не начали появляться другие, более конкурентоспособные материалы [8].

Бязь — недорогая и финансово доступная ткань из хлопчатобумажных волокон. Это плотный и надежный материал полотняного переплетения (нити утка и основы перпендикулярно соединяются, равномерно огибают друг друга). Она стала известна в Европе в XVIII веке и завозилась из Азии. Бязь отличается мягкой текстурой и приятна на ощупь. Это практичный в использовании материал, простой в уходе, долгие годы он сохраняет привлекательность внешнего вида. Доступность сделала бязь одним из самых популярных вариантов текстиля для постельных комплектов. Прекрасно подходит для ежедневного использования и выдерживает большое количество стирок [9].

Один из самых красивых материалов для постельного белья – мягкий, блестящий **сатин**. Ткань отличается высокой прочностью, приятными тактильными ощущениями и благородным внешним видом. Ранее сатин называли хлопковым шелком, потому что лицевая сторона ткани мягко переливается. Материю так и использовали, как бюджетный заменитель дорогого **шелка**. Сатин сохраняет тепло хлопка, но при этом по блеску может сравниться с **атласом**. Свое название материал получил благодаря особому сатиновому плетению – это главный отличительный признак ткани [10].

Лен — один из самых «старых» материалов, известные еще в Древнем Египте. Он очень прочный, износостойкий и устойчивый к деформации, прекрасно впитывает влагу и проводит тепло, а значит, на льняном белье будет приятно и комфортно спать и зимой и летом. Не любят лен и бактерии с грибами – этот материал прекрасно «борется» с вредными болезнетворными микроорганизмами. Идеально подходит лен и для аллергиков [8, 11].

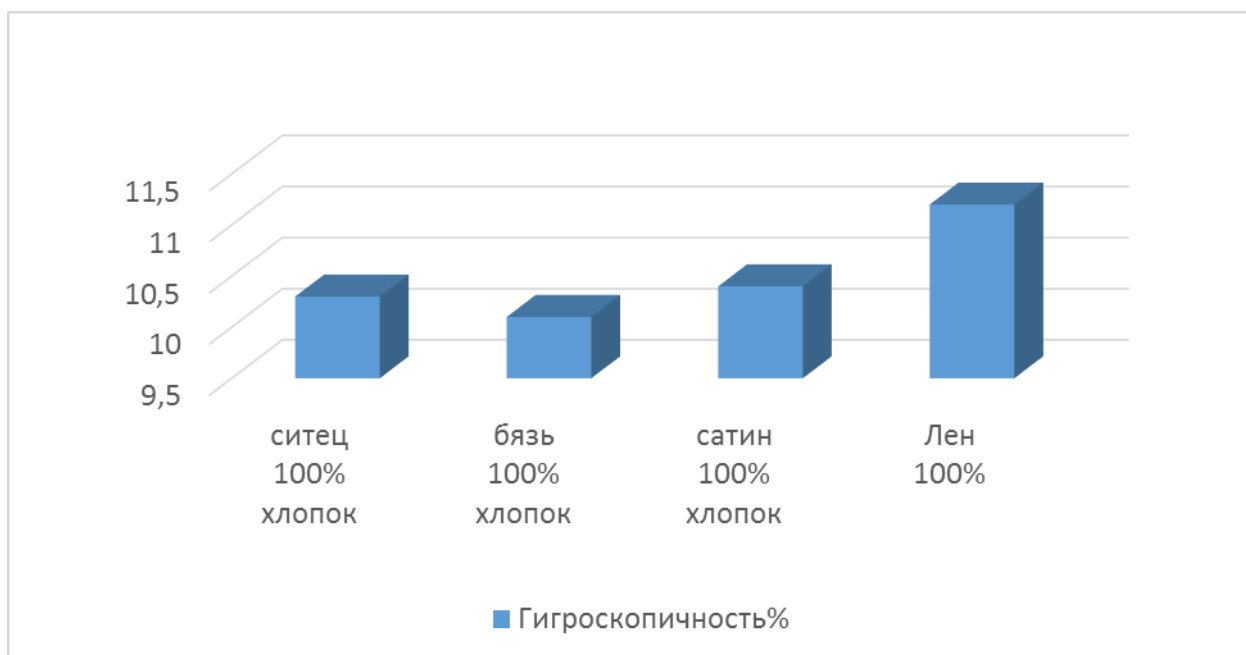
Первым показателем, определяющим качество ткани, является **поверхностная плотность**. От этого показателя напрямую зависит насколько прочной и долговечной в эксплуатации будет постельное белье.

Согласно **ГОСТ 31307-2005 «Белье постельное. Общие технические условия»** этот показатель должен быть не менее 110 g/m^2

Все отобранные ткани соответствуют стандарту [7,12].

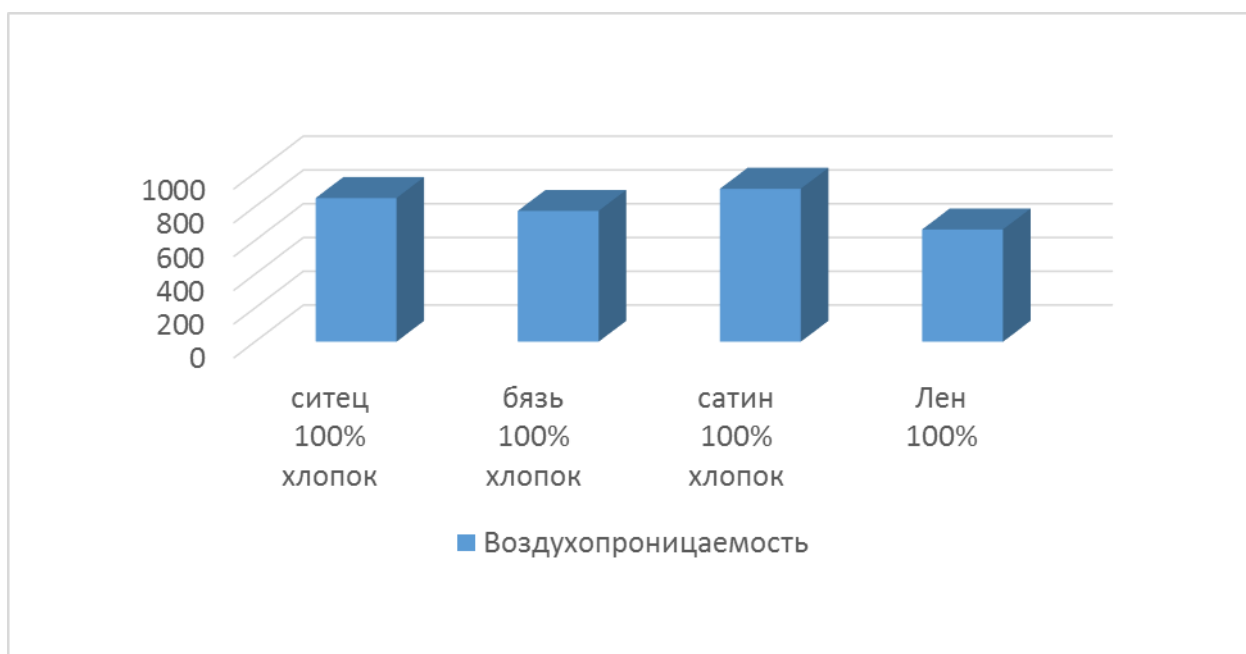

Гигроскопичность – это способность материала впитывать и удерживать влагу в волокнах. Наилучшей гигроскопичностью обладают хлопчатобумажные и льняные ткани. Скорость поглощения и отдачи влаги зависит не только от гигроскопичности волокон, но и от структуры ткани. Чем плотнее и толще ткани, тем медленнее они впитывают и отдают влагу и тем лучше обеспечивают постоянство влажности и температуры воздушной прослойки между постелью и телом человека [13,15].

Воздухопроницаемость – обеспечивает свободный воздухообмен. Во сне многие люди потеют и чтобы эта особенность не доставляла дискомфорт, а пот не вызывал раздражение на коже, нужно отдавать предпочтение таким видам тканей для постельного белья, которые сшиты из гигроскопических и воздухопроницаемых тканей. Воздухопроницаемость тканей зависит от наличия пор, которых у тканей тонких, малоплотных и неаппретированных больше, а у толстых, плотных, аппретированных – меньше.

Согласно ГОСТ 31307-2005 «Белье постельное. Общие технические условия» этот показатель должен быть не менее $100 \text{ dm}^3/\text{m}^2 \cdot \text{sec}$ [12, 14].

Усадка - это сокращение размеров ткани при замачивании, стирке или влажно-тепловой обработке. Это негативное свойство ткани, так как оно приводит к существенным потерям в производстве и ухудшает качество готовых швейных изделий (изменение размеров изделия, деформации, перекося...).

Усадка тканей из различных волокон будет разной. Для предотвращения значительных усадок ткани подвергают принужденной усадке (ткань обрабатывают на специальных усадочных машинах - декатировка) или проводят противоусадочную отделку (обрабатывают синтетическими средствами, смолами), при этом отделка проводится при минимальном натяжении ткани.

Ткани в зависимости от их волокнистого состава и структуры имеют различные величины усадки.

В соответствии все ткани по величине усадки делят на три группы:

- 1) безусадочные - усадка по основе и утку до 1,5%;
- 2) малоусадочные - усадка по основе до 3,5%, по утку до 2%;
- 3) усадочные - усадка по основе до 5%, по утку до 2%.

Величина усадки тканей зависит от многих факторов, и в первую очередь от вида волокон, структуры нитей и ткани. Наибольшей усадкой обладают ткани из гидрофильных волокон, которые способны поглощать большое количество воды и существенно изменять свои размеры при намокании (хлопок, лен, вискозные волокна и т. п.). В данном случае наибольшей усадкой обладает льняная ткань [6,7, 15].

При эксплуатации тканей для постельного белья имеет значение прочность связи красителя с волокном, которая может нарушаться под действием воды, химических препаратов, механических факторов. В результате чего частичное удаление красителя из структуры волокна вызывает изменение цвета и окрашивание соприкасающихся поверхностей. Устойчивость окраски оценивается по комплексу физико-механических и химических воздействий: сухого трения, пота, мыльного раствора.

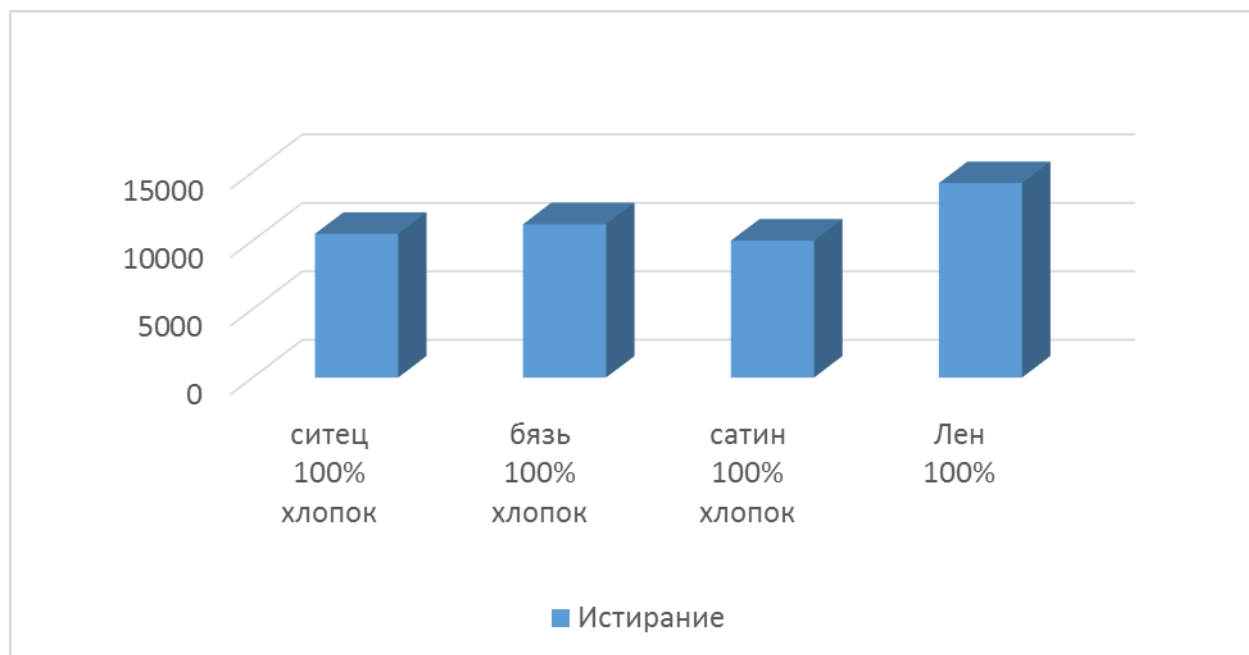
Прочность материала непосредственно зависит от волокнистого состава и определяется на разрывной машине.

Наибольшее усилие, которое выдерживает материал к моменту разрыва называется разрывной нагрузкой. (ГОСТ 3813-72) из полученных данных видно, что у льна и сатина, за счет переплетения, эти показатели выше [12, 15].

Стойкость к истиранию – это способность материала сопротивляться разрушению от трения.

Истирание тканей происходит в результате трения о различные поверхности. Стойкость материалов к истиранию напрямую зависит от волокнистого состава, переплетения и линейной плотности пряжи.

Это подтверждает и проводимый эксперимент [12, 15].

Пиллингуемость характеризует способность тканей в процессе эксплуатации или при переработке образовывать на поверхности небольшие шарики (пилли) из закатанных кончиков и отдельных участков волокон. В данном случае пилли образовались у бязи и льна. Но результат достаточно маленький и это допустимо по стандарту [7,12, 15].

Проанализировав полученные результаты, можно сделать вывод, что наилучшим вариантом ткани для постельного белья является льняная ткань и хлопчатобумажная ткань сатинового переплетения.

Литература

1. Дзахмишева И.Ш., Балаева С. И., Блиева М. В., Алагирова Р. М. «Товароведение и экспертиза швейных, трикотажных и текстильных товаров.» Москва. Учебное пособие 4 издание
2. Под ред. проф. А.Н. Неверова «Товароведение и экспертиза промышленных товаров»: Учебник /. - М.: МЦФЭР, 2006. - 848 с
3. Соловьев А. Н., Кирюхин С. М. «Оценка и прогнозирование качества текстильных материалов» М.: Легкая и пищевая промышленность. 1984.
4. Букина Ю.А., Сергеева Е.А. «Методы контроля качества текстильных материалов. Определение физико-механических характеристик и поверхностных свойств.» Вестник Казанского технологического университета. Т.15 №11, -2012г., с 49-55
5. ГОСТ 20566-75 Ткани и штучные изделия текстильные. Правила приемки и метод отбора проб.
6. ГОСТ 22289-2005 Ткани хлопчатобумажные и смешанные бытовые. Общие технические условия.
7. ГОСТ 31307-2005 Белье постельное. Общие технические условия.
8. Иванникова И.М. Ассортимент и свойства льняных и шелковых тканей. М., 1985
9. Кокошинская В.И., Месяченко В.Т. Товароведение текстильных товаров. М., 1987
10. Скляниников В.П. Строение и качество тканей. М., 1984.
11. Савостицкий Н. А. «Материаловедение швейного производства» Изд. «Мастерство», 2000
12. Жерницын Ю. Л., Гуламов А. Э. Методическое указание по выполнению научно – исследовательских и лабораторных работ по испытанию продукции текстильного назначения, Ташкент . 2007г.
13. Постановление Кабинета Министров РУз № 148 от 11.05.2016г
14. «Общий технический регламент о безопасности продукции легкой промышленности»
15. Технический Регламент Таможенного Союза 017/2011
16. «О безопасности продукции легкой промышленности»
17. ГОСТ 3816-81 (ИСО 811-81) «Полотна текстильные. Методы определения гигроскопических и водоотталкивающих свойств»

Түйін:

Төсек матасына арналған маталар ұйықтауға қалыпты жағдай тугызуы керек, зиянсыз болуы керек (матаға жағылған талшықтар мен препараттар зиянды қоспалар шығармауы керек). Сондықтан «Жеңіл өнеркәсіп өнімдерінің қауіпсіздігі туралы» техникалық регламентке сәйкес тоқыма және жеңіл өнеркәсіп өнімдерінің қауіпсіздігі көрсеткіштері болып табылатын маталардың қасиеттеріне баса назар аударылады. Мақалада маталардың талшықты құрамы мен гигиеналық-физикалық-механикалық қасиеттеріне әсерін зерттеу нәтижелері келтірілген.

Abstract:

fabrics for bed linen should create normal conditions for sleeping, be harmless (fibers and preparations applied to the fabric should not emit harmful impurities). Therefore, close attention is paid to the properties of fabrics, which are indicators of the safety of textile and light industry products in accordance with the technical regulations "On the safety of light industry products." The article presents the results of studies of the effect of weaving and the fibrous composition of fabrics on their hygienic and physical and mechanical properties.

¹Bedelbayev A., ²Alpysbay G., ²Tokpayev K.

¹Candidate of physical and mathematical sciences, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²PhD students, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

ADVANTAGES OF USING CONCURRENT PROGRAMMING

Annotation:

Concurrent and parallel programming is gradually transforming from a highly specialized discipline, interesting only to specialists engaged in the development of the operating system kernel or high-load computing, into a complex of knowledge that every professional programmer should have. As parallel and distributed computing becomes the norm, most applications will be created concurrently to increase performance or handle asynchronous events. Concurrency is everywhere. With the advent of multi-core processors on the market, developers have been hit by an avalanche demand for concurrent software. Concurrent programming, which was previously used to express asynchronous operations in programs and computer systems and was considered an academic discipline, has now become a common methodology. As a result, promising frameworks and libraries to support concurrent programming began to develop at an incredible speed. In recent years, concurrent programming has been experiencing a renaissance. With the increasing level of Concurrency abstractions in modern languages and frameworks, it becomes more important to know how and when to use them. A good understanding of how the classic contention and synchronization primitives such as threads, locks, and monitors work is no longer a requirement. High-level frameworks that solve many traditional Concurrency problems and focus on solving concurrent problems are gradually conquering the world of concurrent programming.

Keywords: *concurrent programming, parallel programming, multiprocessor systems, actors, mailbox, message*

Concurrent programming. In concurrent programming, a program is expressed as a set of concurrent computations that are performed at overlapping intervals and coordinate with each other in some way. Implementing a concurrent program that works correctly is usually much more difficult than a consistent one. All the pitfalls present in a sequential program become especially dangerous in a concurrent program, but there are also many other reasons that can cause incorrect execution.

In the beginning, everyone will think that concurrent programming is parallel programming. But this is not the case. There is a big difference between these programming paradigms. And one more important point, the concurrent program can be executed in parallel. The difference between concurrent and concurrent programming and concurrent programming concepts can be seen in the figures shown below.

There are many benefits to concurrent programming. First, concurrent programs have better performance. Instead of being executed on a single processor, such programs break the tasks to be solved into several subtasks that are executed on different processors, thereby speeding up the work of the program as a whole. With the advent of multi-core processors, this has become one of the main reasons for the revival of attention to concurrent programming.

The concurrent programming model can speed up input/output operations. A purely serial program must periodically poll input and output devices, such as a keyboard, network interface, or other device, and check for input. In contrast, a concurrent program can respond to input and output requests immediately. If a program is actively communicating with external devices, support for concurrent execution in it can lead to an increase in throughput, and this is one of the reasons why support for contention in programming languages appeared earlier than multiprocessor systems. That is, concurrent execution helps to increase the responsiveness of programs interacting with their environment.

Finally, concurrent execution can simplify the implementation and operation of computer programs. In some cases, the implementation of concurrent programs is more compact. Sometimes it is more convenient to divide a program into small blocks that execute independently, than to include everything you need in one large program. User interfaces, web interfaces, and game engines are typical examples of such systems.

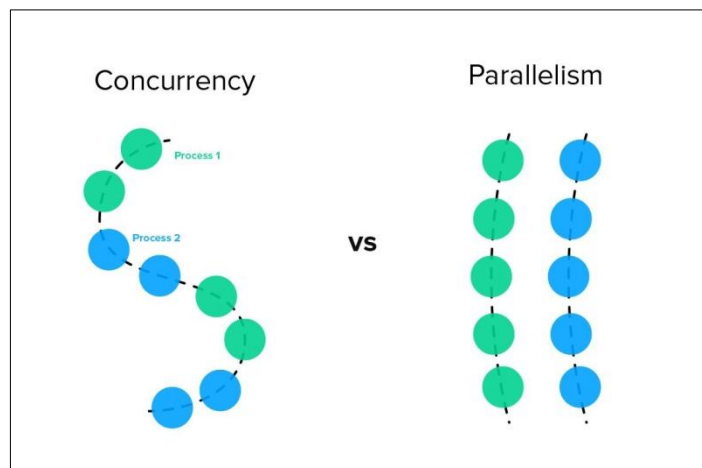

Figure 1. Concurrency and parallelism

Concurrent programs interact through shared memory and run on the same computer. On the contrary, when a program is executed on several computers, each instance has its own memory - such programs are called distributed, and the discipline of developing such programs is called distributed programming. As a rule, a distributed program must be ready so that each of the computers it uses at any time can fail, and provide some guarantees of reliability in this case. We will focus on concurrent software, but also look at a few examples of distributed software.

In computer systems, concurrent computing can be organized at the hardware, operating system, or programming language level. Aligning the operation of concurrent computing in a system is called synchronization and is a key aspect of successful contention. Synchronization refers to the mechanisms used to reconcile competing computations over time. In addition, synchronization mechanisms determine how concurrent computations interact with each other, that is, how they change information. Interactions in concurrent programs are carried out by changing values in shared memory. This kind of synchronization is called shared memory communication. Interactions in distributed programs are carried out through messages, so this kind of synchronization is called messaging interaction.

Modern paradigms for organizing concurrent performance are more advanced than traditional approaches. The main difference is that high-level mechanisms allow you to express which goal is being pursued, not how it should be achieved.

In practice, the differences between high and low level mechanisms are less obvious, and their different implementations form a continuous spectrum, rather than different groups. However, recent research in the field of concurrent programming shows a clear bias towards declarative and functional programming styles.

Another trend seen in high-level Concurrency mechanisms is specialization to support specific tasks. Software transactional memory technology is specifically designed to express transactions when dealing with memory and does not involve running concurrent processes or threads at all. In this case, a transaction means a sequence of memory operations that either do all or none. This is similar to database transactions. The advantage of using transactional memory is that you can avoid a lot of errors that often occur when working with low-level concurrent execution engines.

Some high-level contention mechanisms are designed to provide transparent support for distributed programming. This is not true for parallel processing and messaging mechanisms such as actors.

Throughout this study, a wide variety of concurrent programming abstractions were examined. Most of these abstractions assume shared memory. According to the actor model, a program is a set of many entities that perform calculations independently and interact with each other through messages. Such independent entities are called actors.

The main goal of the actor model is to solve problems inherent in shared memory systems, such as resource race or synchronization, by completely eliminating the storage of data in shared memory. Mutable data (or state) is stored only within actors and changes only when the actor receives a message. Messages are processed by the actor sequentially, which ensures that there are no concurrent data operations inside the actor. However, in a group, actors can process messages concurrently. In a typical actor model program, the number of actors can be orders of magnitude greater than the number of available processors. This resembles the relationship between threads of execution and processors in multithreaded programs. The actor model implementation decides when to allocate a slice of CPU time to

a particular actor to allow it to process messages. But the full benefits of actors are manifested in distributed applications running on multiple computers. The development of programs that operate on multiple computers and devices connected to a computer network is called distributed programming.

In the actor model, a program acts as a set of concurrently executing entities called actors. Actor systems resemble human organizations such as companies, government, or other institutions. To better understand what this comparison is based on, consider the example of a large software company.

Large companies, temporarily pursue several goals. Hundreds and thousands of employees are working to achieve these goals, usually organized in a hierarchical structure. Different employees work in different positions. Team leaders make important technical decisions within their projects, programmers implement and maintain various software components, and system administrators ensure the smooth operation of personal workstations, servers and a variety of equipment. Many, such as group leaders, distribute tasks among their subordinates. And for work and effective decision-making, employees exchange operational information via e-mail.

When an employee comes to work in the morning, the first thing they do is check their email and reply to important messages. Sometimes these messages contain tasks from managers that need to be completed, or requests from colleagues. If the message is important, the employee immediately replies to it. While an employee is busy composing a response to a message, he may receive additional emails that accumulate in the mail client's queue. Having finished with the current letter, the employee proceeds to the next one.

In this scenario, the manufacturing process is divided into many functional components. As it turns out, these components closely correspond to different parts of the actor model. We now look at these correspondences by outlining parts of the actor system and comparing them to those in the current company.

Actor system is a hierarchical group of actors sharing common configuration parameters. Actor system is responsible for creating new actors, placing them within the system and registering (logging) important events. The system of actors is analogous to the company itself.

Actor class is a template, or layout, that describes the internal state of actors and how they handle messages. An unlimited number of actors can be created based on one class. The actor class is analogous to a position in a company, such as "programmer", "advertising specialist" or "human resources employee".

An actor instance is an entity that exists at runtime and can receive messages. Actor instance can contain mutable state and send messages to other actor instances. Actor classes and instances are related in the same way as object classes and object instances are in object-oriented programming. In analogy with a company, an actor instance corresponds to a specific employee.

A message is a unit of interaction that actors use to exchange information. In the Akka framework, a message can be any object. Messages correspond to emails sent internally. When an actor sends a message, it doesn't wait for another actor to receive it. Likewise, when an employee sends an email, he does not wait for the email to be received or read by the recipient employee, but continues to do his job; the employee is too busy to just sit and wait. Many letters can be sent to one employee at the same time.

A mailbox is an area of memory used to buffer messages addressed to each actor instance. The buffer is needed because an actor instance can only process one message at a time. The mailbox corresponds to the mail client program used by the employee. There may be several unread letters in the mail client at any time, but an employee can read or reply to only one at a time.

Actor reference is an object that allows you to send a message to a specific actor. This object contains information about the location of the actor and hides it from the programmer. An actor can act in another process or on another computer. The link to the actor makes it possible to send a message to the actor, wherever he is. In a company analogy, a link to an actor corresponds to the email address of a specific employee. An email address allows you to send an email to an employee wherever he or she is physically. An employee may be in the office, on a business trip or on vacation, but sooner or later he will receive a letter. The dispatcher is the component that decides when actors can start processing messages and provides them with the computational resources to do so.

Түйін:

Бұл мақалада біз актерлермен танысып, олардың көмегімен конкурентті бағдарламалар құруға болатынына тоқталып өттік. Akka платформасын қолдана отырып, сіз актерлерді қалай құруға болатынын, олардың иерархиясын ұйымдастыруды, өмірлік циклын басқаруға және қателіктерден қалай шығуға болатынына үйрене аласыз. Мақалада актерлер арасындағы өзара

іс-қимылды ұйымдастырудың маңызды әдістері және олардың мінез-құлқын қалай басқаруға болатындығын қамтылды. Сонымен, актер моделі орналасудың ашықтығына кепілдік бере алатындығын және үлестірілген жүйелерді құрудың қуатты құралы бола алатындығын көрдік. Ақканың көптеген қосымша мүмкіндіктерін бір мақалада қамтып кету мүмкін еместігіне де көз жеткіздік.

Резюме:

В этой статье мы познакомились с актерами и узнали, как с их помощью создавать конкурентные программы. Используя платформу Акка, вы можете научить создавать актеров, организовывать их в иерархии, управлять жизненным циклом и восстанавливаться после ошибок. Мы освоили важные методы организации взаимодействия между актерами и научились контролировать их поведение. Наконец, мы увидели, как модель актеров может гарантировать прозрачность местоположения и служить мощным инструментом для создания бесшовных распределенных систем. И все же мы упустили множество дополнительных функций, которые есть во фреймворке Акка.

УДК 372.851.02., 372.800.4.02

Хакимова Т., Сақыпбекова М.Ж., Спабекова Ж.Х.

К.п.н., доцент, Казахского национального университета им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан
Ст.преподаватель, Казахского национального университета им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан
Ст.преподаватель, Казахского национального университета им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: КАК НОВАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ РЕВОЛЮЦИЯ

Аннотация:

В статье рассматривается формирование молодого поколения, как сегодня происходит в условиях быстро меняющегося мира. В последнее время наблюдается возрастание интереса к искусственному интеллекту, вызванное повышением требований к информационным системам. Программное обеспечение неуклонно движется к новой информационной революции, сравнимой по масштабам с развитием Интернета, имя которой – искусственный интеллект.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, логические средства, кибернетика, робототехника, логика, теория множеств, графы.

В последнее время наблюдается возрастание интереса к искусственному интеллекту, вызванное повышением требований к информационным системам. Программное обеспечение неуклонно движется к новой информационной революции, сравнимой по масштабам с развитием Интернета, имя которой – искусственный интеллект.

В настоящее время различают два основных подхода к моделированию искусственного интеллекта (AI – artificial intelligence): машинный интеллект, заключающийся в строгом задании результата функционирования, и искусственный разум, направленный на моделирование внутренней структуры системы. Моделирование систем первой группы достигается за счет использования законов формальной логики, теории множеств, графов, семантических сетей и других достижений науки в области дискретных вычислений. Основные результаты заключаются в создании экспертных систем, систем разбора естественного языка и простейших систем управления вида «стимул-реакция». Системы второй группы базируются на математической интерпретации деятельности нервной системы во главе с мозгом человека и реализуются в виде нейроподобных сетей на базе нейроподобного элемента – аналога нейрона. Нейроподобные сети в последнее время являются одним из самых перспективных направлений в области искусственного интеллекта и постепенно входят в бытность людей в широком спектре деятельности. Что же такое нейроподобная сеть? Это искусственный аналог биологической сети, по своим параметрам максимально приближающийся к оригиналу.

Сети первой группы, такие как сети обратного распространения ошибки, сети Хопфилда и др. используются для распознавания образов, анализа и синтеза речи, перевода с одного языка на другой и прогнозирования. Это вызвано такими особенностями сетей как восстановление

изображения по его части, устойчивостью к зашумлению входного сигнала, прогнозирование изменения входов и параллельность вычислений. Также, немаловажной характеристикой является способность функционировать даже при потере некоторой части сети.

Сети второй группы используются как системы управления в реальном времени несложных объектов. Это управление популярными в последнее время интеллектуальными агентами, выполняющими роль виртуальных секретарей. Особенности данной группы является появление некоторых внутренних стимулов, возможностью к самообучению и функционированию в реальном времени.

Сети третьей группы, являющиеся дальнейшим развитием предыдущих, представляют собой уже нейроподобные системы и нацелены они на создание экзотических в настоящее время виртуальных личностей, информационных копий человека, средой обитания которых является глобальная сеть интернет.

Прогресс в развитии ИИ с развитием нейронных сетей, нейронные сети - это одно из направлений исследований в области искусственного интеллекта, основанное на моделировании биологических процессов, которые происходят в человеческом мозгу. Нейронные сети признаны одним из лучших алгоритмов машинного обучения,

Наиболее вероятным путем развития цивилизации является путь синтеза человека и машины: палка, одежда, автомобиль, мобильный телефон, кардиостимулятор или кохлеарный имплантат - по мере развития инструменты все более и более напоминают продолжение наших тел, машины смогут получать от человека мысленные команды, воспринимать мысленно формируемые визуальные образы, передавать информацию непосредственно в мозг .

Состояние и тенденции развития искусственного интеллекта

Программные средства, базирующиеся на технологии и методах искусственного интеллекта, получили значительное распространение в мире. Их важность, и, в первую очередь, в недалекой перспективе экспертные системы будут играть ведущую роль во всех фазах проектирования, разработки, производства, распределения, продажи, поддержки и оказания услуг. Их технология, получив коммерческое распространение, обеспечит революционный прорыв в интеграции приложений из готовых интеллектуально-взаимодействующих модулей. Выделяют несколько основных направлений :

- "системы, основанные на знаниях";
- нейронные сети и "размытые" (fuzzy) логики;
- естественно-языковые системы.

Основные направления применения интеллектуальных информационных систем

1. Интеллектуальные информационные системы и их применение: основные направления исследований в области искусственного интеллекта; системы с интеллектуальным интерфейсом; экспертные системы; самообучающиеся системы; адаптивные информационные системы.

2. Традиционные способы представления и обработки знаний в интеллектуальных системах: логическая модель представления знаний; представление знаний правилами продукций; объектно-ориентированное представление знаний фреймами; модель семантической сети; способы доказательства и дедуктивного вывода в логике; прямой и обратный вывод в экспертных системах продукционного типа; организация логического вывода в интеллектуальных системах с фреймовым представлением знаний.

3. Нечеткие знания и способы их обработки: виды нечетких знаний, способы их устранения и/или учета в интеллектуальных системах; нечеткие множества и нечеткие выводы.

4. Методы приобретения знаний: аспекты извлечения знаний; проблемы структурирования знаний; семиотический подход к приобретению знаний; методы извлечения знаний; выявление "скрытых" структур знаний; построение баз знаний для экспертных систем диагностики; проблемы обучения интеллектуальных систем; средства компьютерной поддержки приобретения знаний; извлечение знаний из хранилищ данных с использованием средств интеллектуального анализа данных.

5. Нейронные сети: модель искусственного нейрона; модели нейронных сетей; построение нейронной сети; способы обучения нейронных сетей; практическое применение нейросетевых технологий.

6. Эволюционные аналогии в интеллектуальных системах: генетические алгоритмы; методы эволюционного программирования.

7. Интеллектуальные мультиагентные системы: основные понятия агентов; коллективное поведение агентов; построение и применение мультиагентной системы для поддержки процессов принятия решений на предприятии; общие вопросы проектирования агентов и мультиагентных систем; инструментальные средства для построения МАС; мультиагентные поисковые системы; перспективы мультиагентных технологий.

8. Интеллектуальные методы проектирования сложных систем: проблемы проектирования и реинжиниринга экономических систем; системный подход к проектированию сложных систем; программные средства для поддержки реинжиниринга; подход к коллективному выбору решений при проектировании экономических систем; разрешение конфликтов при коллективном выборе решений; эволюционный синтез систем и объектов; логический подход к синтезу сценариев развития сложных систем. Методы и средства искусственного интеллекта используются в настоящее время для решения широкого спектра прикладных задач и позволяют повысить эффективность труда ученых, врачей, учителей, инженеров, экономистов, военных и многих других специалистов.

Образование

Самой успешной областью для разработчиков искусственного интеллекта стало образование, преподаватели, ученики пользуются приложениями для чтения и изучения разных предметов. Многие компании выпускают обучающих роботов, которых используют в школах. Например, Ozobot помогает ученикам младших классов с программированием, а ещё он умеет танцевать и играть в специальные игры на сенсорном экране. Приложения вроде Duolingo и Carnegie Speech обучают иностранным языкам, используя систему распознавания речи и техники НЛП, а система обучения SHERLOCK тренирует студентов-авиатехников распознавать неполадки в электрических системах самолёта. Специалисты разрабатывают технологии, которые смогут анализировать ошибки студентов, определять самые трудные места в учебной программе и помогать учащимся колледжей и университетов в проблемных темах.

Здравоохранение

Медицина с самого начала считалась перспективным направлением для тех, кто работает с искусственным интеллектом-новые технологии могли помочь миллионам людей. Но для этого нужно, чтобы и врачи, и сами пациенты начали доверять устройствам. Сегодня в здравоохранении в основном используются приложения и устройства, которые облегчают диагностику, следят за состоянием пациента и помогают хирургам проводить операции. Основной прогресс искусственного интеллекта в области медицины связан со сбором и хранением данных: например, появились электронные медицинские карты (ЭМК), которые хранят всю информацию о болезнях пациента и оказанных ему услугах и составляют медицинские документы. Сегодня врачи тратят много времени и сил на то, чтобы общаться с пациентом и проводить диагностику, а в будущем они будут лишь контролировать этот процесс — это снизит рабочую нагрузку терапевтов.

Бытовые обязанности

Часть бытовых обязанностей смогут взять на себя роботы: они будут доставлять посылки и наводить чистоту в офисах, следить за безопасностью. Благодаря искусственному интеллекту пылесосы выстраивают 3D-модель.

Транспорт

Автономный транспорт уже в ближайшее время станет обычным явлением. Разработчики предлагают обществу доверять свою безопасность искусственному интеллекту. Беспилотное оборудование начнут массово использовать, беспилотники будут широко использоваться, не только для индивидуального передвижения, но и для перевозки грузов и работы сервисов доставки. При этом станет меньше смертей из-за несчастных случаев. Со временем, когда механизмы научатся управлять транспортом лучше, чем люди, горожане станут реже покупать собственные автомобили и будут селиться дальше от работы. Это повлияет и на городскую среду, и на то, как люди будут проводить свободное время. Современные машины помогают водителям парковаться и предупреждают об объектах, которые находятся в слепой зоне.

Домашний робот

Имеются роботы оборудованные глазами-камерами и могущие пройти без посторонней помощи. Кроме того, он умеет сохранять равновесие и подниматься из горизонтального положения, если упал. процессоры, встроенный гироскоп, а также многочисленные акселерометры помогают ему сохранять равновесие и без особых сложностей передвигаться на двух ногах. С помощью технологии WiFi и камеры пользователь может превратить в ходячий сетевой журнал

(от англ. mobile weblog, или просто moblog), который будет делать снимки и отправлять их на ваш мобильный телефон или компьютер.

Помощь малообеспеченным слоям населения

Умные программы помогают чиновникам более эффективно распоряжаться бюджетом в критических ситуациях. Социальные службы используют современные разработки, чтобы обследовать беременных женщин, выявлять, кто из них больше рискует родить ребёнка с нарушениями.

Также есть программы, которые помогают ресторанам и магазинам следить за сроком годности продуктов, чтобы излишки еды можно было отдать малоимущим до того, как она испортится. Есть и другие способы использовать искусственный интеллект на благо социально уязвимых слоёв населения. можно распространять важную информацию о профилактике болезней.

Заключение

Искусственный интеллект тесно связан с теоретической информатикой, откуда он заимствовал многие модели и методы, например, использование логических средств для преобразования знаний. Столь же прочны связи этого направления с кибернетикой. Математическая и прикладная лингвистика, нейрокибернетика и гомеостатика теснейшим образом связаны с развитием искусственного интеллекта. Работы в этой области немыслимы без развития систем программирования. Основная цель работ в области искусственного интеллекта - стремление проникнуть в тайны творческой деятельности людей, их способности к овладению знаниями, навыками и умениями. Для этого необходимо раскрыть те глубинные механизмы, с помощью которых человек способен научиться практически любому виду деятельности. И если суть этих механизмов будет разгадана, то есть надежда реализовать их подобие в искусственных системах, т.е. сделать их по-настоящему интеллектуальными.

Такая цель исследований в области искусственного интеллекта тесно связывает их с достижениями психологии - науки, одной из задач которой является изучение интеллекта человека. В психологии сейчас активно развивается особое направление - когнитивная психология, исследования в котором направлены на раскрытие закономерностей и механизмов, связанных с процессами познавательной деятельности человека и которые интересуют специалистов в области искусственного интеллекта. Другое направление психологии - психолингвистика также интересует специалистов в области искусственного интеллекта. Её результаты касаются моделирования общения не только с помощью естественного языка, но и с использованием иных средств: жестов, мимики, интонации и т.п. Кроме теоретических исследований активно развиваются и прикладные аспекты искусственного интеллекта. Например, робототехника занимается созданием технических систем, которые способны действовать в реальной среде и частично или полностью заменить человека в некоторых сферах его интеллектуальной и производственной деятельности.

Литература

1. Т.Х.Хакимова . Инновационные методы обучения информатике (учебное пособие).ISBN996 5-830-45-2.Издательство"NURPRESS", Алматы,2013.-270стр.
2. Т.Хакимова, Ж Спабекова . Жасанды интеллект жүйесін құрудың түрлі әдістері.V Междуна родная научно-практическая конференция «Европа и тюркский мир: наука, техника и техно логии»в Анкаре (Турция) 6-8 мая 2020 г."The Europe and the Turkic World: Science, Engineering and Technology" Materials of the V International Scientific-Practical Conference May 6-8, 2020 (Ankara, Turkey) Volume I ,532-536
3. Т.Хакимова, Ж Спабекова, Л.Б. Рахимжанова. МЕКТЕПТЕГІ РОБОТОТЕХНИКА ЭЛЕМЕН ТТЕРІН ЗЕРТТЕУ ҚАЖЕТТІЛІГІ. Вестник ЕНУ им. Л.Н. Гумилева серия «Педагогические науки», №1 (121), 2018 г Стр: 110-117.
4. Т.Хакимова, Ж Спабекова. БОЛАШАҚ МАМАН ҚАЛЫПТАСУЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-І ОГИКАЛЫҚ ҮЛГІЛЕРДІ ҚҰРУ. Материалы III Международной научно-методической конф еренция «Математическое моделирование механических систем и физических процессов»18 - 19ноября 2016 г., номера страниц :161-163 КАЗАХСТАН, Алматы, КазНПУ им.Абая 2016. ISBN 978-601-298-546-
5. Т.Хакимова,Ж.Спабекова,С.А.Адилжанова,Г.А.Тюлепбердинова,«Жасанды интеллектжүйес іноқытудыжетілдіру» ЕразийскийНУ им.ГумелеваV-Международная научнопрактическая ко нференция« Информатизация общество» 19 мая 2016г
6. Т.Х.Хакимова. Жасанды интелект негіздері(Оқу құралы).ISBN 978-9965-830-68-6,

- "NURPRESS" баспасы Алматы, 2014ж. 106 бет.
7. Т.Х.Хакимова. «Ақпараттық технологияларды оқытудың логикалық бағдарламалау негіздері» (Оқу құралы.) ISBN 978-601-04-0205-8, Издательство "Қазақ университеті", 2013, -102бет. Алматы
 8. <https://lib.rosdiplom.ru/library/prosmotr>
 9. <https://www.bibliofond.ru/view>
 10. Т. Хакимова, М.Ж. Сақыпбекова, Ж.Х. Спабекова. Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың желілік технологиясы. МАТЕРИАЛЫ 51-ой научно-методической конференции «ОЦЕНКА ОЖИДАЕМЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБУЧЕНИЯ ПО ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ПРОГРАММАМ И УЧЕБНЫМ ДИСЦИПЛИНАМ В КОНТЕКСТЕ КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА» 17-19 марта 2021 года, Книга 2, стр. 335-340. Алматы «Қазақ университеті», 2021.

Түйін:

Мақалада қазіргі заманғы тез өзгеріп жатқан әлемдегідей жас ұрпақтың қалыптасуы қарастырылады. Соңғы кезде жасанды интеллектке деген қызығушылық артты, ақпараттық жүйелерге қойылатын талаптардың жоғарылауы туындады. Бағдарламалық жасақтама масштабы бойынша жасанды интеллект деп аталатын Интернеттің дамуымен салыстырылатын жаңа ақпараттық революцияға қарай бет бұруда.

Abstract:

The article examines the formation of the younger generation, as it is today in a rapidly changing world. Recently, there has been an increase in interest in artificial intelligence, caused by the increased requirements for information systems. Software is steadily moving towards a new information revolution, comparable in scale to the development of the Internet, whose name is artificial intelligence.

УДК 641. 1.

¹Гайсин С.Б., ²Сакибаева С.А., ³Сагитова Г.Ф., ⁴Мамытова Г.Ж.

¹Студент гр. ХТ-17-6к1, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент

²К.т.н., профессор, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

³К.т.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

⁴Ст. преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

РАЗРАБОТКА ПОЛИМЕРНЫХ МАТЕРИАЛОВ С ВЫСОКИМ СОДЕРЖАНИЕМ ПРОДУКТОВ ВТОРИЧНОЙ ПЕРЕРАБОТКИ РЕЗИНЫ

Резюме:

Одним из перспективных направлений использования полимерных отходов и резиновой крошки является получение резинопластов - композиционных материалов на основе измельченных резин и термопластичного полимера. Резинопласты представляют большой интерес как с точки зрения использования резиновых отходов, позволяющих в значительной степени реализовать ценные свойства эластомеров, так и с точки зрения изучения нового класса композиционных материалов. Поэтому систематические исследования структуры и свойств резинопластов на основе пластмасс и дисперсных резин, полученных из изношенных шин и отходов резинотехнических изделий, представляют как научный, так и практический интерес. В данной статье изложены результаты исследований по получению высоконаполненных композиционных материалов – резинопластов на основе полиэтилена. Исследования показали, что прочность и относительное удлинение композиционного материала на основе резиновой крошки и полиэтилена зависят от способа изготовления. При смешении в режиме соизмельчения возможно получение резинопластов, физико-механические показатели которых не зависят от фракционного размера применяемой резиновой крошки, что согласуется с литературными данными.

Ключевые слова: полимер, отходы, резиновая крошка, измельченная резина, резинопласт, термоэластопласт, резинотехнические изделия.

В настоящее время в Казахстане, как и за рубежом существует огромная проблема, связанная с загрязнением окружающей среды полимерными отходами. Это обусловлено тем, что они долгое время не разлагаются, а материалы на основе полимеров приобретают все большую популярность[1].

Одним из перспективных направлений использования полимерных отходов и резиновой крошки является получение резинопластов - композиционных материалов на основе измельченных резин и термопластичного полимера[2]. К преимуществам резинопластов перед обычными резинами можно отнести следующее:

- переработка резинопластов в изделия не требует стадии вулканизации, что упрощает и сокращает технологический процесс получения резинотехнических изделий;

-переработку резинопластов можно осуществлять на современном высокопроизводительном оборудовании для пластмасс, что значительно снижает стоимость изготовления изделий из резинопластов и увеличивает производительность;

-образующиеся при переработке резинопластов отходы и бракованные изделия можно снова перерабатывать без потери качества и заданных характеристик конечных изделий в отличие от традиционного производства резинотехнических изделий, при котором отходы резины и брак выбрасываются в связи с невозможностью их повторной переработки после процесса вулканизации; в сравнении с традиционными резинами резинопласты обладают повышенной озоностойкостью, масло- и бензостойкостью, устойчивостью к высоким температурам и более низкой удельной массой, что уменьшает вес изделия и повышает сроки эксплуатации[3-5].

В настоящее время резинопласты нашли широкое применение в качестве гидроизоляционных, кровельных материалов, из них получают мягкий шифер, черепицу [3].

По своему составу резинопласты аналогичны термоэластопластам (ТЭП), в которых сшитые частицы каучука распределены в полимерной матрице (при сравнительно низком содержании каучука такие полимеры называют также ударопрочными полимерам. Но имеются и различия:

-в размере частиц эластичного наполнителя (если в ТЭП размер каучуковых частиц не превышает 5 микрон, то в резинопластах он достигает сотен микрон);

-в резинопластах не происходит инверсии фаз составляющих компонентов материала. Вплоть до 95 % об. содержания наполнителя матрица сохраняет непрерывность своей фазы. В ТЭП при концентрации частиц сшитого каучука -60 об.% происходит инверсия фаз и наполненный термопласт превращается в эластомер, наполненный частицами термопласта;

-различия во вкладе матрицы и наполнителя в свойства композиционного материала. Считается, что механические свойства ТЭП при комнатной температуре определяются свойствами дисперсной фазы. Напротив, механические свойства резинопластов в основном зависят от свойств полимерной матрицы. Это обстоятельство сближает резинопласты с композитами на основе термопластичной матрицы с жесткими минеральными наполнителями. Различие между ними состоит в том, что жесткость наполнителя в резинопластах существенно ниже жесткости полимерной матрицы[2].

Разработка резинопластов также решает экологическую проблему утилизации отходов резинотехнических изделий. В настоящее время основными направлениями переработки отходов резины является получение регенерата и резиновой крошки, применяемых преимущественно в качестве наполнителя резиновых смесей и как добавки в неответственные изделия.

Интерес к вторичному использованию резины обусловлен тем, что затраты на ее производство на 30 - 50% меньше, чем на производство регенерата, что позволяет снизить стоимость эластомера. Перспективным направлением использования резинового порошка является введение его в составе полимерных композиционных материалов – резинопластов [1].

Так как резиновая крошка получается в процессе механического измельчения резины, то она характеризуется тем, что сохраняет в своей основе молекулярную структуру и эластомерные свойства исходной резины[4].

Резюмируя вышесказанное, можно сделать заключение, что резинопласты представляют большой интерес как с точки зрения использования резиновых отходов, позволяющих в значительной степени реализовать ценные свойства эластомеров, так и с точки зрения изучения нового класса композиционных материалов. Поэтому систематические исследования структуры и свойств резинопластов на основе пластмасс и дисперсных резин, полученных из изношенных шин и отходов резинотехнических изделий, представляют как научный, так и практический интерес.

Нами были проведены исследования по получению высоконаполненных композиционных материалов – резинопластов на основе полиэтилена. Резинопласты получали 2 способами: смешением в

расплаве при температуре, выше температуры плавления полиэтилена; соизмельчением, методом упруго-деформационного измельчения, заключающемся в смешении при воздействии градиента температур и сдвигового деформирования [6].

Исследования показали, что прочность и относительное удлинение композиционного материала на основе резиновой крошки и полиэтилена зависят от способа изготовления. Так, при смешении компонентов в расплаве при температуре, выше температуры плавления полиэтилена, относительное удлинение и прочность на разрыв резинопластов увеличиваются с уменьшением размера резиновой крошки. При смешении в режиме соизмельчения, которое характеризуется большими сдвиговыми деформациями в расплаве при резком охлаждении, происходит эффект доизмельчения наполнителя, находящейся в композите. Поэтому при данном режиме возможно получение резинопластов, физико-механические показатели которых не зависят от фракционного размера применяемой резиновой крошки, что согласуется с литературными данными[2,7]

Таким образом, проведённое теоретическое исследование показало, что перспективным направлением переработки отходов полимерных материалов является создание композитов с улучшенными свойствами, которые делают материал еще более полезным с точки зрения эксплуатации и, соответственно, привлекательным для потребителя.

Литература

1. Демьянова В.С., Макаров М.М., Дярькин Р.А., Кураков П. А, Снижение техногенной нагрузки на окружающую среду путем использования отходов автопромышленного комплекса. // Экология урбанизированных территорий. 2008. №4. С.14-17
2. Демьянова В.С., Гусева А.Д., Денисова Н.А. Композиционный материал на основе регенерата резины и отходов пластика. Вестник БГТУ им. В.Г. Шухова. 2014, №3-С.22-24
3. Клинков А.С., Беляев П.С., Соколов М.В. У84 Утилизация и вторичная переработка полимерных материалов: Учеб. пособие. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. -80
4. Щербина, Е. И. Рециклинг эластомеров : учеб.-метод. пособие для студентов специальности 1-48 01 02 «Химическая технология органических веществ, материалов и изделий» специализации 1-48 01 02 05 «Технология переработки эластомеров» / Е. И. Щербина, Р. М. Долинская. – Минск: БГТУ, 2011. – 83 с.
5. Клинков А.С., Беляев П.С., Соколов М.В. У84 Утилизация и вторичная переработка полимерных материалов: Учеб. пособие. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. -80 с
6. Прут Э.В. Неустойчивость пластического течения и множественное разрушение (измельчение) полимерных материалов (Обзор). Высокомолекулярные соединения, 1994, том 36, М 4,- С.601 - 607
7. Бодьян Л.А., Варламова И.А., Гиревая Х.Я., Калугина Н.Л., Гиревой Т.А. Исследование композиционных материалов на основе вторичного полимерного сырья // Современные наукоемкие технологии. – 2015. – № 2. – С. 15-18.

Түйін:

Полимерлі қалдықтар мен резина үгіндісін қолданудың перспективалы бағыттарының бірі - резина қабаттарын алу-ұсақталған резина мен термопластикалық полимерге негізделген композициялық материалдар. Резинопласттар эластомерлердің құнды қасиеттерін едәуір дәрежеде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін резина қалдықтарын пайдалану тұрғысынан да, композициялық материалдардың жаңа класын зерттеу тұрғысынан да үлкен қызығушылық тудырады. Сондықтан тозған шиналар мен резина бұйымдарының қалдықтарынан алынған пластмасса және дисперсті резина негізіндегі резина қабаттарының құрылымы мен қасиеттерін жүйелі зерттеу ғылыми және практикалық қызығушылық тудырады. Бұл мақалада полиэтилен негізіндегі жоғары толтырылған композициялық материалдарды – резина қабаттарын алу бойынша зерттеу нәтижелері баяндалған. Зерттеулер көрсеткендей, резина үгінділері мен полиэтиленге негізделген композициялық материалдың беріктігі мен салыстырмалы ұзаруы өндіріс әдісіне байланысты. Тегістеу режимінде араластыру кезінде физика-механикалық көрсеткіштері қолданылатын резина чиптерінің бөлшек мөлшеріне тәуелді емес резина қабаттарын алуға болады, бұл әдеби мәліметтерге сәйкес келеді.

Abstract:

One of the promising areas of use of polymer waste and rubber chips is the production of rubber plastics-composite materials based on crushed rubbers and thermoplastic polymer. Rubber plastics are of great interest both from the point of view of the use of rubber waste, which allows us to significantly realize the valuable properties of elastomers, and from the point of view of studying a new class of composite materials. Therefore, systematic studies of the structure and properties of rubber plastics based on plastics and dispersed rubbers

obtained from worn tires and waste rubber products are of both scientific and practical interest. This article presents the results of research on the production of highly filled composite materials-polyethylene-based rubber plastics. Studies have shown that the strength and elongation of a composite material based on rubber chips and polyethylene depend on the manufacturing method. When mixed in the co-grinding mode, it is possible to obtain rubber plastics, the physical and mechanical characteristics of which do not depend on the fractional size of the rubber crumb used, which is consistent with the literature data.

УДК 636. 295. 25

Жанбырбаев М.Ж., Осербай А.Ж., Шалбаев Н.К., Менлибеков М.

Южно-Казахстанский Университет имени М.Ауезова, Шымкент, Казахстан M.Auevov

ИНДИКАЦИЯ БРУЦЕЛЛ МЕТОДОМ ПОЛИМЕРАЗНО-ЦЕПНОЙ РЕАКЦИИ (ПЦР) В СРАВНЕНИИ С ОБЩЕПРИНЯТЫМИ МЕТОДАМИ ЛАБОРАТОРНОЙ ДИАГНОСТИКИ БРУЦЕЛЛЕЗА В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аңдатпа:

Мақалада жануарлардың бруцеллезін зертханалық диагностикалаудың басқа әдістерімен салыстырғанда ПТР әдісімен талдау тиімді екені келтірілген. ПТР талдауының артықшылықтары сипатталған. Бруцеллез инфекциясын бақылау кезінде полимеразды тізбекті реакцияның жоғары тиімділігі көрсетілген. ДНҚ-ны будандастырудың көптеген әдістерінің ішінде ПТР әдісі клиникалық зертханалық диагностикада кеңінен қолданылады. Полимеразды тізбекті реакция – бұл оңай қол жетімді реактивтерді қолдана отырып, ДНҚ фрагментін көшірудің қарапайым зертханалық әдісі. Көшірмелер саны экспоненциалды түрде өсетіндіктен, бірнеше сағат ішінде 100 миллиардтан астам көшірме алуға болады. Қазіргі уақытта бұл әдіс ғылыми зерттеулер үшін де, практикалық денсаулық сақтау, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау қызметі, эпизоотиялық мониторинг, ветеринарлық медицина (генотиптеу, жұқпалы аурулардың диагностикасы) үшін де кеңінен қолданылады. Бұл әдіс соншалықты танымал болды, сондықтан молекулалық биология саласындағы жұмысты оны пайдаланбай елестету мүмкін емес. Жақында ПТР-дің әртүрлі модификациялары ұсынылды, микроорганизмдерді анықтау, нүктелік мутацияны анықтау үшін тест жүйесін құру мүмкіндігі көрсетілді, әдістің ондаған түрлі қосымшалары, соның ішінде жануарлардың жұқпалы ауруларын диагностикалау сипатталған. Сондықтан, бұл мақалада ПТР әдісімен жануарлардан алынған патологиялық материалдарды зерттеу арқылы жануарлардың бруцеллезін диагностикалау мәселелері қарастырылады, жануарлар арасында бруцеллездің таралуын болдырмау үшін патологиялық материалдардың бруцеллез антигендерінің, сондай-ақ олардың дериваттарының болуына диагностикалық зерттеулер жүргізу қажет.

Ключевые слова: бруцеллез, проба, ПЦР, ДНҚ, бруцелла, индикация, бактериологический метод, тест система, диагностика.

Введение. Бруцеллез - зоонозная, преимущественно хроническая болезнь животных и человека, одна из наиболее острых проблем для современного здравоохранения и ветеринарии. Являясь широко распространенной инфекцией, бруцеллез наносит большой экономический ущерб животноводству.

Успех борьбы с бруцеллезом зависит от эффективности диагностических исследований. Возможность постановки окончательного диагноза на бруцеллез дают результаты бактериологических и серологических исследований. Серологические реакции являются основой лабораторной диагностики. Из серологических методов в настоящее время применяют, реакцию агглютинации (РА), реакцию связывания комплимента (РСК), розбенгал пробу (РБП).

В ветеринарии широко используют эти реакции, так как они просты по технике исполнения, более доступны для проведения массовых прижизненных исследований и характеризуются быстротой получения результатов. В то же время в литературе имеется немало сообщений, о не достаточной эффективности существующих препаратов и тестов диагностики, применяемых в практике борьбы с бруцеллезом.

Диагностические серологические реакции не отличаются постоянством показаний. Каждый метод даже в комплексе с другими не позволяет выявить всех больных животных (2). В целом РА

и РСК не являются эффективными реакциями. Каждый метод имеет свое определенное преимущество. Авторы рекомендуют для лабораторной диагностики комплексное применение обеих реакции, которые дают положительную эффективность в смысле полного обнаружения больных животных и с учетом реактивности организма их применяют многократно. Исследователи считают, что одновременное использование диагностических реакции взаимно дополняют друг друга, хотя одна другую заменит не могут (2,3).

Наиболее достоверной при диагностике бруцеллеза считается бактериологический метод, с постановкой биопробы на лабораторных животных, так как выделение культур бруцелл из патологического материала является бесспорным доказательством наличия бруцеллезной инфекции. Однако и отрицательные результаты этого исследования не могут служить исключением заболевания.(1). Необходимо все же отметить, что бактериологический метод не пригоден для проведения массовых прижизненных исследований с целью выявления источника возбудителя инфекции, так как требует значительных затрат времени. Поэтому изыскание новых, быстрых, специфических и высокочувствительных методов диагностики бруцеллеза является актуальной задачей современной ветеринарной науки и практики.

Достижения современной биотехнологии позволяет используя биомолекулярно-генетические подходы, разрабатывают эффективные способы для подтверждения диагноза, одним из которых является метод ПЦР. Среди многообразия гибридных методов анализа ДНК этот метод широко используется в лабораторной диагностике инфекционных заболеваний, а также для научных исследований. Многие исследователи отмечают преимущество ПЦР перед общепринятыми лабораторными методами диагностики инфекционных болезней животных.

Основными достоинствами ПЦР считается ее высокая 100 процентная специфичность, чрезмерная чувствительность, которая позволяет выявлять даже единичные живые и погибшие клетки возбудителя, а также фрагменты ДНК в минимальном объеме исследуемой пробы. Кроме того, ПЦР отличается универсальностью процедуры выявления возбудителя, а также высокой скоростью и простоты получения результата анализа в течение рабочего дня. Более того, ПЦР эффективен для обнаружения трудно культивируемых, некультивируемых и персистирующих вариантов микроорганизмов, а также возбудителей с антигенной изменчивостью и внутриклеточных паразитов.

Полимеразная цепная реакция – это простой лабораторный метод копирования фрагмента ДНК с использованием легко доступных реактивов. Поскольку число копий возрастает экспоненциально, всего за несколько часов можно получить более 100 млрд. копий.

В настоящее время этот метод широко используется как для научных исследований, так и для диагностики в практическом здравоохранении, службе Госсанэпиднадзора, эпизоотическом мониторинге, в ветеринарной медицине при генотипировании и оздоровлении от инфекционных заболеваний.

Результаты исследования: Учитывая эти и другие диагностические ценности ПЦР нами были проведены сравнительные исследования для оценки степени напряженности эпизоотического процесса по бруцеллезу с применением ПЦР теста и общепринятых лабораторных методов. Работа была проведена на базе Областной ветеринарной лаборатории Туркестанской области в 2019 и 2020 годы. При этом нами были в течение последних двух лет проанализировано бактериологическим методом и методом ПЦР 2460 пробы биоматериалов полученных от больных бруцеллезом животных. Результаты исследования представлены в таблице 1.

Таблица 1

Результаты диагностической исследования патологических материалов крупного и мелкого рогатого скота на бруцеллез бактериологическим методом и методом ПЦР за 2019 и 2020 годы по Туркестанской области.

№ п.п	Годы	Количество исследованных проб	Характеристика исследованных материалов	Вид животных	Выделено положительных		
					Бактер. методом	ПЦР	Серол. методом
1	2019	713	Паренхиматозные органы и лимфо	КРС МРС	- -	- 6	- -

			узлы				
2		649	Паренхиматозные органы и лимфоузлы	КРС МРС	-	-	-
3		1 270 248	Сыворотка крови	КРС	-	-	515
4		4 422 261	Сыворотка крови	МРС	-	-	728
5	2020	1098	Паренхиматозные органы и лимфоузлы	КРС МРС	- -	- 8	- -
6		1 335 315	Сыворотка крови	КРС	-	-	432
7		5 058097	Сыворотка крови	МРС	-	-	864
	Всего				-	14	2539

Из данных таблицы 1 видно, что в результате бактериологических исследований 1362 пробы в 2019, 1098 пробы в 2020 годах биологического материала от положительно реагирующих на бруцеллез в РСК и РБП не было выделено культуры бруцелл, тогда как в результате постановки ПЦР с суспензии паренхиматозных органов 14 животных обнаружили специфическую светящуюся фрагменту ДНК *Brusella*.

Как показывают результаты исследования, при бактериологическом исследовании не удалось высеять бруцеллы ни в одной пробе зараженных животных. На наш взгляд, это повидимому зависит от качества используемых для посева питательных сред, а также от количества локализованных микробных тел в патологическом материале. Следовательно возникает целесообразность применения ПЦР метода в место бактериологического метода который улавливает не только живые, но и убитые микробные клетки, а также их дериватов в исследуемом материале.

ПЦР метод опережает бактериологический метод по чувствительности за счет применения Тест-системы «Бру-ком» основанная на применении ПЦР-анализа, при исследовании на бруцеллез патологического материала от крупного рогатого скота из эпизоотического очага. Результаты бактериологических исследований в отличие от ПЦР, зависят от условий хранения транспортировки материала в лабораторию. Тогда как ПЦР дает возможность выявлять в патологическом материале погибшие микроорганизмы и даже мельчайшие фрагменты ДНК, оставшиеся после их разрушения.

Следовательно, диагностика бруцеллеза животных с использованием ПЦР метода, способна давать более оперативную и точную информацию, позволяющую предотвратить дальнейшее распространение возбудителя заболевания и своевременно провести ветеринарно-санитарные мероприятия по борьбе с бруцеллезом. Кроме того за два года плановым серологическим исследованием было выявлено по области 2539 серопозитивных на бруцеллезный антиген животных.

Таким образом, проведенные исследования в лабораторных условиях показали высокую эффективность метода ПЦР при надзоре за бруцеллезной инфекцией животных в Туркестанской области.

Литература

1. Барамова Ш. А., Абуталип А., Мырзалиев А. Ж. Диагностика бруцеллеза животных в современных условиях. Материалы Международной научно-практической конференции Каз НИВИ., Алматы 2014, С.96-103.
2. Федоров Н. А., Суханов Ю. С. Полимеразно-цепная реакция.// Методическое пособие.- Москва, . 1996.- С. 29.
3. Абуталип А., Тен В. Б., Михалев А. Н и другие. Методические указания по проведению анализа ДНК методом ПЦР. Алматы, 2007, 38 стр.
4. Белобаб В. И. Пути совершенствования диагностики и профилактики бруцеллеза у животных. Текст; дис. Доктора вет. Наук.- Алматы., 1998.-426 с.
5. Иванов Н. П. Диагностика инфекционных болезней животных. Учебное пособие Алматы, 2009, 905 стр.
6. Шостакович – Корецкая Л. Р., Маврутенков В.В. и др. Полимеразно-цепная реакция// Руководство для врачей.- Днепропетровск, 2002.- 17 с.

Abstract:

The article presents an analysis of the PCR method in comparison with other methods of laboratory diagnosis of animal brucellosis. The advantages of PCR analysis are described.

The high efficiency of the polymerase chain reaction in the surveillance of brucellosis infection is shown. Among the wide variety of hybridization methods of DNA analysis, the PCR method is the most widely used in clinical laboratory diagnostics. Polymerase chain reaction is a simple laboratory method of copying a DNA fragment using readily available reagents. As the number of copies increases exponentially, you can get more than 100 billion copies in just a few hours. Currently, this method is widely used both for scientific research and for diagnostics in practical health care, the State Sanitary and Epidemiological Surveillance Service, epizootic monitoring, veterinary medicine (genotyping, diagnosis of infectious diseases). The method has become so popular that today it is difficult to imagine work in the field of molecular biology without its use. Recently, various modifications of PCR have been proposed, the possibility of creating a test system for detecting microorganisms, detecting point mutations has been shown, and dozens of different applications of the method have been described, including in the diagnosis of infectious animal diseases. Therefore, this article deals with the diagnosis of brucellosis of animals by examining pathological materials obtained from animals by PCR. Therefore, in order to prevent the spread of brucellosis among animals, it is extremely necessary to conduct diagnostic studies of pathological materials for the presence of brucellosis antigens, as well as their derivatives.

УДК 641.1

Назырова Э.Н.

студентка Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова,
Шымкент, Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОМОТОРОВ АДГЕЗИИ РЕЗИН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПРИРОДНОГО БИТУМА

Резюме:

Природные битумы - полезные ископаемые органического происхождения с первичной углеводородной основой, залегающие в недрах в твердом, вязком и вязко-пластичном состояниях.

Ключевые слова: битум, природный, резина, металлокорд, брекер, металлокорд-резина, нефть.

Природным битумам характерен редкостный состав и физико-химические свойства, поэтому они могут рассматриваться в качестве ценного универсального сырья для многих отраслей промышленности. К ценным свойствам природных битумов можно отнести высокую технологичность, эксплуатационные и экономические показатели (возрастание пластичности при нагревании, быстрое увеличение вязкости при остывании, высокая адгезия к камню, дереву, металлам; гидрофобность; водонепроницаемость; стойкость против действия кислот, щелочей, агрессивных жидкостей и газов; электро- и звукоизолирующая способность; малая плотность; низкий коэффициент теплопроводности; погодостойкость и низкая стоимость). Это дополнительный источник углеводородного сырья, компоненты дорожно-строительных покрытий, мастик, герметиков, лакокрасочных материалов. В металлургической отрасли это попутные металлокомпоненты. Не исключение и резиновая промышленность [1-2].

Из анализа работ по данному направлению установлено, что для достижения высокой прочности связи резин с металлокордом одним из самых распространенных способов можно назвать метод вулканизационного крепления через латунное покрытие при использовании специальных добавок - промоторов адгезии. В качестве промоторов адгезии используют органические соли металлов переменной валентности, прежде всего кобальта и никеля, которые позволяют существенно повысить прочность связи и увеличить стойкость резино-металлокордной системы к воздействию агрессивных сред: влаги, солей и температуры [3]. Но, несмотря на преимущества их использования, данные системы не лишены недостатков, так как механизм формирования адгезионного соединения в системе резина металл чрезвычайно сложен и зависит от большого количества факторов, включая состав резиновой смеси и параметры покрытия

металлокорда. Например, известно, что ионы кобальта являются сильными катализаторами окислительных процессов, тем самым ускоряют деструкцию макромолекул каучука или же присутствие одних оказывает негативное воздействие на комплекс технологических и физико-механических свойств резин, что в свою очередь затрудняет их использование в металлокордном брекре, высокая стоимость других снижает их привлекательность с экономической точки зрения. Нередки случаи, когда эффективные промышленно используемые промоторы адгезии имеют все вышеуказанные недостатки. Тем не менее, на данный момент не существует промоторов адгезии альтернативных им по эффективности.

Поэтому разработка эффективных промоторов адгезии, которые обеспечивают высокую прочность связи в системе резина-латунированный металлокорд является перспективным направлением.

Нами предлагается использовать в качестве промотора адгезии в системе металлокорд-резина природный битум Казахстана. На территории Республики Казахстан, по оценкам экспертов, запасы природных битумов составляют 1 млрд т, а нефтебитуминозных пород (НБП) – свыше 15-20 млрд т.. [4].

Битумы представляют собой твердые водонерастворимые органические материалы, состоящие из смеси углеводородов и их серо-, кислород- и азотсодержащих производных, растворимых в сероуглероде или четыреххлористом углероде. Известно, что в природных битумах могут содержаться ионы металлов, большая часть которых находится в виде металлоорганических соединений порфириновой структуры. Наиболее часто встречаются ионы ванадия, никеля и кобальта, содержание которых может находиться в пределах 0,01-0,1 % мас., концентрация остальных металлов – 10^{-4} - 10^{-5} % мас. [2, 5]. Наличие такого количества металлов переменной валентности в окружении органического лиганда позволило предположить, что природный битум может выступать в роли дешевого промотора адгезии[5].

Литература

1. Электронный ресурс: URL:<https://magazine.neftegaz.ru/articles/aktualno/551452-vysokovyzkie-nefti-i-prirodnye-bitумы-gosudarstvennoe-uchastie-v-povyshenii-effektivnosti-razrabotk/>(дата обращения: 28.02.2021).
2. Абдикаримов М.Н., Тургумбаева Р.Х. Композиты на основе нефтебитуминозных пород казахстана // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 7. – С. 163-166; URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=7780> (дата обращения: 28.02.2021).
3. Агаянц Л.А., Лындин Д.А., Малоенко В.П., Шварц А.Г. Модифицирование резин с целью повышения прочности крепления к металлам. М.: ЦНИИТЭнефтехим, 1982. 80 с.
4. Портная А. Ц., Рахматуллина А. П., Ахмедьянова Р. А., Кемалов Р. А., Мохнаткина Е. Г., Ликумович А. Г. Использование природного битума в качестве промоторов адгезии в системе металлокорд-резина. Вестник Казанского технологического университета.-2006.-№3. -С.138-143
5. Ишмухамедова Н. К., Каримов О. Х. Состав нефтебитуминозных пород месторождения алимбай республики казахстан Электронный научный журнал «Нефтегазовое дело». 2017. №5. URL: <http://ogbus.ru> (дата обращения: 28.02.2021).
6. Галимов Р.А. Ванадий - и никельсодержащие компоненты тяжелых нефтей и природных битумов: Автореф. дис. ... д-ра хим. наук/ КГТУ. Казань, 1998. 44 с

Резюме:

Битум — твёрдые или смолоподобные продукты, представляющие собой смесь углеводородов и их азотистых, кислородистых, сернистых и металлосодержащих производных. Битум делится на природный и искусственный, или же нефтяной. Металлокорд представляет собой трос, свитый из стальной латунированной проволоки. Металлокорд применяется в качестве армирующего материала при производстве различных резинотехнических изделий: конвейерных лент, клиновидных ремней, шлангов высокого давления. Брекер находится между каркасом и протектором. Нефть — природная маслянистая горючая жидкость со специфическим запахом, состоящая в основном из сложной смеси углеводородов различной молекулярной массы и некоторых других химических соединений.

Тоганова Д.Н., Сагитова Г.Ф., Мамытова Г.Ж.

Студент гр. ХТ-18-6рс2, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан
К.т.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан
Ст. преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ ПОЛУЧЕНИЯ ДЕГРАДИРУЕМЫХ ПОЛИМЕРНЫХ КОМПОЗИЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ОСНОВЕ ПВХ

Резюме:

В настоящее время существует несколько способов утилизации полимерных отходов, это, прежде всего, сжигание, захоронение, компостирование и вторичная переработка. Однако, каждый из этих методов имеет ряд существенных недостатков, включая и низкую эффективность, и трудность на подготовительных стадиях переработки и экологическую опасность, и технологические сложности производства и т.п. Именно поэтому актуальным является разработка составов и технологии получения полимерных композитов на основе ПВХ, обладающих биоразлагаемыми характеристиками, вступающими в силу, после окончания срока эксплуатации изделий под воздействием внешних факторов (почвенные микроорганизмы, свет, кислород, вода и т.д.). Для разработки полимерных композитов, которые претерпевают быстрые физико-химические и биологические изменения в природной среде, активно внедряющихся в современное производство, основывается на принципах создания, модифицированных либо биополимерами (например, крахмал, древесная мука) либо минеральными наполнителями. Введение в ПВХ таких наполнителей сопровождается значительным снижением его эксплуатационных характеристик. Поэтому подбор оптимальных технологических параметров получения деградируемых ПВХ пленок с коротким сроком жизни и приемлемыми характеристиками, является одной из актуальных задач, решение которых предоставит возможность перехода к чистым экологически безопасным изделиям для упаковки.

Ключевые слова: биоразлагаемые полимеры, поливинилхлорид, многотоннажные промышленные полимеры.

Биоразлагаемые полимеры отличаются от остальных пластиков тем, что разлагаются в окружающей среде под действием физических факторов и микроорганизмов – бактерий или грибов. Полимер, как правило, считается биоразлагаемым, если вся его масса разлагается в почве или воде за период в шесть месяцев, что позволяет решать проблему отходов. Во многих случаях продукты распада биополимеров – углекислый газ и вода. Любые другие продукты разложения или остатки должны исследоваться на наличие токсичных веществ и безопасность[1]

Проблема придания свойств биоразлагаемости хорошо освоенным многотоннажным промышленным полимерам (полиэтилен, полипропилен, поливинилхлорид, полистирол, полиэтилентерефталат) занимает важное место в исследованиях. В настоящее время процессы синтеза биоразлагаемых полимеров развиваются в следующих основных направлениях:

- введение в структуру биоразлагаемых молекул, содержащих в своем составе функциональные группы, способствующие фоторазложению полимера;
- получение композиций многотоннажных полимеров с биоразлагаемыми природными добавками, способными в определенный момент инициировать распад основного полимера;
- направленный синтез биodeградируемых пластических масс на основе промышленно освоенных синтетических продуктов[2-6].

В таблице 1 приведены преимущества и недостатки биоразлагаемых полимеров[2].

Таблица 1- Преимущества и недостатки биоразлагаемых полимеров

Преимущества	Недостатки
-возможность обработки, как и обычных полимеров, на стандартном оборудовании -низкий барьер пропускания кислорода, водяного пара (оптимально для использования в области пищевой упаковки) -стойкость к разложению в обычных условиях -быстрая и полная разлагаемость при специально созданных условиях или естественных --отсутствие проблем с утилизацией отходов -независимость от нефтехимического сырья	-ограниченные возможности для крупнотоннажного производства; -высокая стоимость (пока в среднем 2-5 евро за 1 кг)

В современном мире востребованность в полимерных синтетических материалах неуклонно растет. Одним из крупнотоннажных синтетических полимеров с широким спектром применения является поливинилхлорид (ПВХ), занимающий по объему мирового производства третье место после строительных пластиков и полиолефинов. Значительный диапазон эксплуатационных характеристик делает ПВХ незаменимым для производства упаковочных материалов: различного вида пленок, тары и т.п[7].

Вследствие устойчивости химической структуры ПВХ и крайне медленного разложения в естественных условиях, в течение нескольких десятков лет, основным вопросом является утилизация материала после окончания срока его использования. Особую экологическую опасность представляют собой упаковочные материалы одноразового использования, которые выделяют при своем разложении ядовитые вещества, загрязняя почву и грунтовые воды[7].

В настоящее время существует несколько способов утилизации полимерных отходов, это, прежде всего, сжигание, захоронение, компостирование и вторичная переработка. Однако, каждый из этих методов имеет ряд существенных недостатков, включая и низкую эффективность, и трудность на подготовительных стадиях переработки и экологическую опасность, и технологические сложности производства и т.п[8].

Именно поэтому актуальным является разработка составов и технологии получения полимерных композитов на основе ПВХ, обладающих биоразлагаемыми характеристиками, вступающими в силу, после окончания срока эксплуатации изделий под воздействием внешних факторов (почвенные микроорганизмы, свет, кислород, вода и т.д.)[7].

Для разработки полимерных композитов, которые претерпевают быстрые физико-химические и биологические изменения в природной среде, активно внедряющихся в современное производство, основывается на принципах создания, модифицированных либо биополимерами (например, крахмал, древесная мука) либо минеральными наполнителями. Но, введение в ПВХ таких наполнителей сопровождается значительным снижением его эксплуатационных характеристик. Поэтому подбор оптимальных технологических параметров получения деградируемых ПВХ пленок с коротким сроком жизни и приемлемыми характеристиками, является одной из актуальных задач, решение которых предоставит возможность перехода к чистым экологически безопасным изделиям для упаковки [9-10].

Литература:

1. Биоразлагаемые полимерные материалы. Электронный ресурс:<http://ref.unipack.ru>. Дата обращения 30.03.2021
2. Тасекеев М. С., Еремеева Л. М. Т 23 Производство биополимеров как один из путей решения проблем экологии и АПК: Аналит. обзор. - Алматы: НЦ НТИ, 2009. -200 с.
3. Готлиб Е.М., Голованова К.В., Селехова А.А. Пути создания биоразлагаемых полимерных материалов и их получение на основе пластифицированных диацетатов целлюлозы. Монография. — Казань: КНИТУ, 2011. — 132 с.

4. Полякова Е.А. Биодegradуемые композиционные материалы на основе латексов синтетических (со)полимеров и крахмала. Диссертация на соискание ученой степени кандидата химических наук. 02.00.06 – Высокомолекулярные соединения- Ярославль, ЯГТУ, 2016. - 147 с.
5. Асланбек Балов Мировой рынок биополимеров // TheChemicalJournal, химический журнал. 2013. №3. С. 48-54.
6. Хасанова Г.Б. Биоразлагаемые полимеры -путь к устойчивому развитию природы и общества // Вестник Казанского технологического университета.2014. Т. 17. № 18. С. 323-325.
7. Чалая Н.М. Производство продукции из ПВХ – реальность и перспективы // Пластические массы. 2006. № 1. С. 4-7
8. Кирсанов С.А., Мустафин Г.В. Мировой и российский опыт утилизации твердых бытовых отходов // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. 2014. № 2. С. 114-120.
9. Лутфуллаев С.Ш. Исследование влияния наполнителей на свойства ПВХ композиций // Актуальные научные исследования в современном мире. 2016. № 5-2 (13). С. 116-119.
10. Минскер, К.С., Федосеева Г.Т. Деструкция и стабилизация поливинилхлорида// М.: Химия, 1979. 272 с.

Түйін:

Қазіргі уақытта полимерлі қалдықтарды жоюдың бірнеше әдісі бар, олар ең алдымен жағу, көму, компосттау және қайта өңдеу. Алайда, осы әдістердің әрқайсысында бірқатар маңызды кемшіліктер бар, оның ішінде төмен тиімділік, өңдеудің дайындық кезеңдеріндегі қиындық және экологиялық қауіп, өндірістің технологиялық күрделілігі және т.б. Сондықтан сыртқы факторлардың (топырақ микроорганизмдері, ;арық, оттегі, су және т.б.) әсерінен өнімді пайдалану мерзімі аяқталғаннан кейін күшіне енетін биологиялық ыдырайтын сипаттамалары бар ПВХ негізіндегі полимерлі композиттерді өндірудің құрамы мен технологиясын жасау өзекті болып табылады. Табиғи ортада тез физика - химиялық және биологиялық өзгерістерге ұшырайтын, қазіргі өндіріске белсенді түрде енетін полимерлі композиттерді дамыту үшін биополимерлер (мысалы, крахмал, ағаш ұны) немесе минералды толықтырғыштар арқылы өзгертілген жасау принциптеріне негізделген. Мұндай толықтырғыштарды ПВХ-ға енгізу оның пайдалану сипаттамаларының айтарлықтай төмендеуімен бірге жүреді. Сондықтан, қысқа өмір сүру ұзақтығы мен қолайлы сипаттамалары бар тозған ПВХ пленкаларын алудың оңтайлы технологиялық параметрлерін таңдау өзекті міндеттердің бірі болып табылады, оларды шешу экологиялық таза орауға арналған өнімдерге көшуге мүмкіндік береді.

Abstract:

Currently, there are several ways to dispose of polymer waste, these are, first of all, incineration, burial, composting and recycling. However, each of these methods has a number of significant disadvantages, including low efficiency, difficulty in the preparatory stages of processing, environmental hazards, and technological difficulties of production, etc. That is why it is important to develop compositions and technologies for producing polymer composites based on PVC that have biodegradable characteristics that take effect after the end of the product's service life under the influence of external factors (soil microorganisms, light, oxygen, water, etc.). For the development of polymer composites that undergo rapid physical, chemical and biological changes in the natural environment, which are actively introduced into modern production, it is based on the principles of creation, modified either by biopolymers (for example, starch, wood flour) or mineral fillers. The introduction of such fillers into PVC is accompanied by a significant reduction in its performance characteristics. Therefore, the selection of optimal technological parameters for producing degradable PVC films with a short life span and acceptable characteristics is one of the urgent tasks, the solution of which will provide an opportunity to switch to clean, environmentally friendly products for packaging.

Турар Д.Р., Сагитова Г.Ф., Мамытова Г.Ж.

Студент гр. ХТ-18-бpc2, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

К.т.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

Ст. преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

ПОДГОТОВКА ВЫСОКОВЯЗКИХ НЕФТЕЙ К ТРАНСПОРТИРОВКЕ И ПЕРЕРАБОТКЕ

Резюме:

Дизельные топлива имеют существенные преимущества перед бензинами. Одними из основных недостатков дизельных топлив являются некоторые их свойства, приводящие к трудностям запуска дизельных двигателей в зимнее время. Существуют различные способы улучшения низкотемпературных свойств дизельного топлива, однако получившим наибольшее распространение и наиболее экономически выгодным является использование депрессорно - диспергирующих присадок. Вопросы эффективности действия депрессорных и депрессорно-диспергирующих присадок в топливе из нефтей месторождения Казахстана являются актуальными. В данной работе проведены исследования по изучению влияния депрессорных и депрессорно-диспергирующих присадок на низкотемпературные свойства дизельного топлива полученного из нефти Кумкольского месторождения. Установлено, что присадки обладают высоким депрессорным эффектом в топливе выделенной из нефти Кумкольского месторождения. Присадка Difron315 по эффективности действия превосходит присадку Keroflux6100.

Ключевые слова: переработка, нефть, дизельная топлива, нефтеперерабатывающая промышленность, присадка.

Одним из важнейших вопросов в нефтеперерабатывающей промышленности на данный момент является получение высококачественных моторных топлив. При этом мировые тенденции прогнозируют переориентирование спроса с бензина на дизельное топливо[1].

Дизельные топлива имеют существенные преимущества перед бензинами. Одними из основных недостатков дизельных топлив являются некоторые их свойства, приводящие к трудностям запуска дизельных двигателей в зимнее время. Поэтому дизельные топлива выпускаются с неодинаковыми характеристиками в зависимости от времени года. Они являются чуть ли не единственными нефтепродуктами, имеющими сезонные требования к показателям их качества[2-3].

Производство низко застывающих марок дизельного топлива высокого качества из года в год усложняется, так как сырьевая база нефтеперерабатывающих заводов ухудшается за счет вовлечения тяжелой, высокосернистой нефти и фракций, полученных на установках каталитической переработки сырья. Разработаны различные способы удаления парафиновых углеводородов, в частности, карбамидная депарафинизация дизельных топлив, экстракция кетон-ароматическими растворителями, но, эти методы дорогостоящи. Кроме того, удаление парафиновых углеводородов всегда благоприятно с позиций других свойств топлив и масел. Часто обеспечения требуемых низкотемпературных свойств нефтепродуктов прибегают к их разбавлению более легкими нефтяными фракциями. Однако этот путь не ведет к рациональному использованию нефтяных ресурсов, особенно, если учесть преобладающий фактор более углубленной переработки нефти[2].

Существуют различные способы улучшения низкотемпературных свойств дизельного топлива, однако получившим наибольшее распространение и наиболее экономически выгодным является использование депрессорно - диспергирующих присадок. Наиболее экономически целесообразным способом улучшения низкотемпературных свойств нефти и нефтепродуктов является использование депрессорных присадок, при введении которых в топливо в малых количествах (0,05-0,1% мас.) достигается значительное снижение температуры застывания и улучшение текучести топлив, лишь некоторые присадки применяются в концентрациях до 1—2 % и более[4-5].

Дизельное топливо, в отличие от других видов топлива, в значительной степени может отличаться по составу в зависимости от сырья и технологии производства. В то же время, использование присадок не является универсальным способом улучшения низкотемпературных свойств дизельного топлива, так как в большинстве случаев существует необходимость подбора индивидуальных присадочных композиций для каждой отдельной партии топлива. Поэтому вопросы рационального потребления и подбора присадок, а также обеспечения требуемого качества вырабатываемых продуктов встает на первое место при производстве дизельного топлива[5].

Вопросы эффективности действия депрессорных и депрессорно-диспергирующих присадок в топливе из нефти месторождения Казахстана являются актуальными. Поэтому нами были проведены исследования по изучению влияния депрессорных и депрессорно-диспергирующих присадок на низкотемпературные свойства дизельного топлива полученного из нефти Кумкольского месторождения.

На сегодняшний день широкое распространение получили депрессорные присадки на основе сополимеров этилена с винилацетатом, далее идут соединения полиалкилметакрилаты. В качестве депрессоров были испытаны 2 присадки: Keroflux ES 6100 и Difron 315[6-7]. Активным веществом в обоих используемых присадках является сополимер винилацетата с алкилметакрилатом, но его содержание и растворители, для товарных дизельных топлив, различны. Установлено, что присадки обладают высоким депрессорным эффектом в топливе выделенной из нефти Кумкольского месторождения. Присадка Difron315 по эффективности действия превосходит присадку Keroflux6100.

Результаты испытаний на седиментационную устойчивость в присутствии композиций депрессорные присадки и диспергатор парафинов показали, что в присутствии испытуемых композиций во всех образцах наблюдается расслоение, то есть визуально фиксируется оседание парафиновых частичек. Хотя и происходит расслоение дизельного топлива, но под действием диспергатора, образуются очень мелкие кристаллы парафинов, и они не объединяются в крупные частицы в течение длительного времени. Дизельное топливо, полученное из нефти Кумкольского месторождения выдержало 16 часовой тест на холодное хранение, в результате чего получилась, относительно однородная дисперсия кристаллов парафинов по всему объему, и топливо с данной дозировкой удовлетворяет требованиям как по ПТФ, так и по $T_{\text{пом}}$.

Таким образом, проведённое исследование показало эффективность действия депрессоров Keroflux ES 6100 и Difron 315. на снижение температуры застывания и улучшение текучести топлив.

Литература

1. Безюков О.К. Современные присадки к дизельному топливу / О.К. Безюков, В.А. Жуков, М.М. Маад // Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2016. – №1 (61). – С. 28-33
2. Ахметов, Сафа Ахметович. Технология глубокой переработки нефти и газа: учебное пособие для вузов / С.А. Ахметов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург: Недра, 2013. – 541
3. Мановян А. К. Технология переработки природных энергоносителей: учебное пособие / А.К. Мановян. – Москва: Химия КолосС, 2004. – 455 с
4. Митусова Т.Н. Современные дизельные топлива и присадки к ним/ Т.Н. Митусова, Е.В. Полина, М.В. Калинина. М.: Техника, 2002. – 64 с.
5. Иовлева, Е.И. Перспективы улучшения низкотемпературных характеристик фракций дизельного топлива /Е.И. Иовлева, С.С. Захарова, М.П. Лебедев, Л.И. Попова // Вестник СГТУ - С.:2013. - выпуск №2 (71). - С. 125-130
6. Keroflux ES 6100. Электронный ресурс URL: <http://toplivnie-prisadki.ru/keroflux-es-6100> (дата обращения: 11.04.2021).
7. Difron 315 –Депрессорная присадка. Электронный ресурс URL: <https://www.topreg.ru/prisadki-dlya-dizelnogo-i-pechnogo-topliva/difron-315-depressornaya-prisadka> (дата обращения: 11.04.2021).

Түйін:

Дизель отыны бензинге қарағанда айтарлықтай артықшылықтарға ие. Дизель отынының негізгі кемшіліктерінің бірі олардың кейбір қасиеттері болып табылады, яғни қыста дизельді қозғалтқыштарды іске қосу қиындықтарына әкеледі. Дизель отынының төмен температуралық қасиеттерін жақсартудың әртүрлі әдістері бар, бірақ ең көп таралған және ең үнемді - депрессиялық дисперсті қоспаларды қолдану. Қазақстанның мұнай кен орындарынан алынатын отындағы депрессорлық және депрессорлық-диспергирлеуші қосындылардың әсер ету тиімділігі мәселелері өзекті болып табылады. Бұл жұмыста Құмкөл кен орнының мұнайынан алынған дизель отынының төмен температуралық қасиеттеріне депрессорлық және депрессорлық диспергирлеу қоспаларының әсерін зерттеу бойынша зерттеулер жүргізілді. Қоспа Құмкөл кен орнының мұнайынан бөлінген отында жоғары депрессорлық әсерге ие екендігі анықталды. Difron315 қоспасы керофлюкс6100 қоспасынан асып түседі.

Abstract:

Diesel fuels have significant advantages over gasoline. One of the main disadvantages of diesel fuels are some of their properties, which lead to difficulties in starting diesel engines in winter. There are various ways to improve the low-temperature properties of diesel fuel, but the most widespread and most cost-effective is the use of depressor-dispersing additives. Questions of the effectiveness of depressor and depressor-dispersing additives in fuel from the oil fields of Kazakhstan are relevant. In this work, studies were conducted to study the effect of depressor and depressor-dispersing additives on the low-temperature properties of diesel fuel obtained from the oil of the Kumkol field. It was found that the additives have a high depressant effect in the fuel extracted from the oil of the Kumkol field. The additive Difron315 is more effective than the additive Keroflux6100.

ӘОЖ 94 (574)

Айдарова Г.Б.

Тарих магистрі, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

1824 ЖЫЛҒЫ СОЛТҮСТІК-БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК- ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР

Аңдатпа:

Қазақстан тарихының ХІХ ғасырдағы өзекті мәселелерінің қатарын 1824 ж. "Орынбор өлкесін басқарудағы қайта құруларға қатысты Азиялық істер Комитетінің бекітілген Пікірі" қамтиды деп санаймыз. Мақалада П.К.Эссен жасақтаған жобаның мазмұны талданып, қамтыған аймақтары көрсетілген. Кіші жүзде хандық басқарудың орнына енгізілген үш сатылы басқару: жоғарғы, шептік, далалық буындардың маңыздылығы ашылған. Басты ерекшеліктер қатарында дистанциялық басқарудың енгізілуін атаймыз. Сонымен қатар, мақалада кіші жүз өңірінің біктерге бөлінуі, территориялары анықталып, сыртқы істерден ішкі істер министрлігіне өту барысы талқыланған.

Кілттік сөздер: отарлық, реформа, жоғарғы буын, шептік басқару, далалық басқару, дистанция, батыс бөлік, орта бөлік, шығыс бөлік, бекітілген Пікір, хандық билік.

ХІХ ғ. 20-шы жылдарынан бастап патша үкіметі қазақ даласына жаңа басқару жүйесін енгізіп, дәстүрлі хандық билік жүйені империялық әкімшілік басқару жүйесімен ауыстырды. Орынбор әкімшілігі қарамағындағы Кіші жүз даласын алдымен жоғарғы буын арқылы заңдастыру есебінен билік үкімет қолына шоғырландырылып, содан соң шепте тәртіп орнату негізінде, далаға ішкері тереңдеп бойлай түсу жоспарланды. Сонымен, солтүстік-батыс Қазақстандағы басқарудың жаңа жүйесін жасақтаудың ауыр міндеті Орынбор әскери губернаторы П.К.Эссенге (1817-1830 ж.ж.) жүктелді.

Қазақ хандығын түпкілікті жойып, оны Ресейлік басқару жүйесіне ұқсас етіп қайта жасақтау өз кезегін көп күттіре алмады. Орынбор және Уфимск губернияларын қайтадан құрып, Сыртқы істер Министрлігінің алдын ала қарауына ұсыну қажет болатын. Губерниялық ішкі басқару тәртіптерін жасақтау біраз талқылауларды қажет етті. Ал, аталған жаба толықтай жасақталғанша, Орынбор өлкесі қазақтарын басқаруды кешеуілдетудің жөні де, амалы да жоқ деп шешілді.

Осылайша, 1824 жылы Азиялық істер Комитетінің отыз бірінші отырысында Орынбор өлкесін басқарудағы қайта құруларға қатысты Пікір бекітіледі. Бұл Пікір Орынбор өлкесінің жергілікті жағдайына лайықталған, яғни Ресей үшін тиімді саналған, Орынбор өлкесін басқарудың, оның ішінде маңызды деп саналатын шекаралық басқарудың ерекше құрылымын қамтыған Жарғы болып табылды.

Ал, оның мазмұнын жоғарыда аталған Комитеттің мүшелері "Ордада қалыптасқан жүйелі құрылым болмағандықтан, мұнда берекесіздік, тәртіпсіздік жиі ұшырасады" деп түсіндірмекші еді. Сондықтан, өлекенің тұрмысына тікелей араласып отырған әскери губернатордың жобалаған жүйесін енгізу әбден қажет және орынды шешім деп табылды.

Әкімшілік өзгерістердің ел ішінде қабылдану деңгейі мен қарсы наразылық туындау мүмкіндігі туралы үрей орын алды. Бірақ, осы аса маңызды күмәнді сұрақты жеңе отырып, 1824 жылы орыс өкіметі "Орынбор өлкесін басқарудағы қайта құруларға қатысты Азиялық істер Комитетінің бекітілген Пікірі" заңдық құжатымен Орынбор ведомствосындағы қазақ жерлерін басқарудың жаңа тәртібін бекітіп, жобаны іске қосады.

П.К.Эссеннің жасақтаған бұл Жарғысы империяның өлкені басқару мүмкіндігін жеңілдету мақсатында, хандық билікті ығыстырушы "жоғарғы буын, шептік және далалық басқару" сатыларына бөліп тастады. Мұндағы жоғарғы буын дәрежесін 1819 жылы Шетелдік істер министрлігінің жанынан Ресейдің шығыстық бағыттағы саяси ықпалын қалыптастыру, оны жүзеге

асыру мақсатында құрылған Азиялық департамент иеленді. Орынбор Азиялық басқарма құрамы: төрағадан, 2 кеңесшіден, 2 ассесордан, қазақтардың 4 депутатынан, шепте сауда жасаушы хиуалықтар мен бұхарлықтардың 2 депутатынан тұрады. Департаменттің біздің өлкеміздегі билігі Орынбор шекара комиссиясы арқылы іске асырылып отырды [1]. Жоғарғы буын құзырында орындаушылық және соттық болып екіге бөлінген жалпы билік көзі шоғырланды.

Шекара комиссиясы, Император тарапынан өлкені тізе бүктіруге ұлан ғайыр империяның басқарушысы ретінде үлкен үміт жүктеген негізгі әскери-отарлық мекеме деп танылды [2]. Алғаш, 1799 жылы құрылған тұста оны қамтамасыз етуге қазынадан 5485 рубль бөлінген болса, қызметі мен міндеттерінің өсуіне байланысты комиссияны жабдықтауға мол қаржы бөліне бастады. 1824 жылғы Жарғыдан соң, "Орынбор шекара комиссиясының кеңсесін ұстап тұру үшін 36100 рубль жұмсалып отырған. Кіші жүз даласын басқаратын аға сұлтандарға, старшын мен билерге жалақыдан басқа атақтар мен сыйлықтар үшін қосымша 4000 рубль бөлінген" [3].

Патша үкіметі шекара комиссиясының қызметін арттыруға бар күшін салып, ақшасын аямады. Жаңа ашылған кездегі қосымша марапаттар ақысы 7500 рубль екенін ескерсек, уақыт өте келе, аталған қосымшалар ақысын қысқартқандығын көруге болады. 25 жылдан кейінгі көрсеткіш: қолпаштаулар шығынын шамамен 2 еседей азайтып, керісінше, комиссия қызметінің үлесіне 6,5 есе ақы қосылғанын көрсетеді.

Басқарудың жоғарғы буыны Орынбор өлкесі қазақтарына байланысты жалпы билік көзін қолына алғандығын жариялай келе, оны жүзеге асырушы құрал ретінде дистанциялық принципті енгізді. Дистанция – екі бекініс аралығындағы әкімшілік-территориялық бірлік болатын болса, осылайша, бекіністің өз ішінде орнаған берік қорған оларды бір бірімен жалғастырған дистанциялармен күшейтілді, нығайтылды. Жаңа енгізілген Шептік басқару жүйесі Орынбор өлкесіндегі әскери тұрақтылықты қамтамасыз етумен қатар, Ордаға ішкері енудің кілтін ашты.

Кіші жүз иеліктеріне қатысты 1824 жылғы Жарғы арқылы, шептік басқару мәртебесі деңгейімен айқындалған дистанциялық басқару жүйесі енгізілді. "Барлық дистанциялар енінен ұзартылып, ішкі он бір дистанциядан құралды, оның үшеуі – Жоғарғы Орал, Троицк және Орынбор – қоныстандырылып болған, ал қалғандарын – уақытында біртіндеп қоныстандыру жоспарланған болатын" [4].

Патша үкіметіне Шептік басқару жүйесі, ондағы күзет қызметін атқарып, даладағы тыныштықты сақтау үшін қажет болды. Сонымен қатар, шеп полициясы қызметі де дистанция басындағы коменданттар міндеттерінің бірі болып саналса, басшылықтың арнайы тапсырмаларын орындау олардың еншісіне тиген ерекше міндетке айналды. Бұл шептік басқару жүйесінің заңдастырылуы Қазақстан территориясына орнатылған берік қорғаныс ошағының ұйытқысы секілді, отарлық құрығын ішкері сермеудің барынша мол әрекеті еді.

Осылайша, қазақ жерінен әскери территориялық тірек нүктесін орнатып алған Орынбор әкімшілігі, далалық басқаруды жоспарлауға көшті. Дистанциялармен күзетіліп, Орынбор шекара комиссиясы билігіне бағынышты болып танылған, елдің ішкі тағдырына тікелей ат салушы – далалық басқару ісі үш деңгеймен: бөліктер-ауыл-рулармен анықталды.

Хандық биліктің жойылғандығын ашық жариялаудан жалтару себептерін алдымен елдегі тынымсыз жағдайлармен түсіндірер болсақ, шын мәнінде, ол Кіші жүздің бір бөлігін құрайтын Ішкі немесе Бөкей ордасымен байланысты қулық шара ретінде санауға болады. 1823 жылы ғана бекітілген Жәңгір ханды тақтан тайдырудың қисыны келмеді және империялық саясаттың Ішкі ордаға қатысты ерекше саясаты бар болатын. Сондықтан, хандық билік жойылды деп заңда астын сызып көрсетпей-ақ, патша үкіметі ханды Орынборға ығыстыруды жөн санады. Сөйтіп, Ішкі ордан басқа қалған Кіші жүздің бөлігіне жаңа басқару жүйесін енгізді.

Осыдан бастап, ел ісіне байланысты көтерілген мәселелерге, халықтың тұрмысына қатысты маңызды шешімдерге хан мүлдем араласа алмады. Қалың бұқарадан байланысын үзген Шерғазы хан мейлінше әскермен күшейтіліп қана қойды. Міне, осы қулық саясат арқылы біртіндеп хандық биліктің, яғни, ханның атын да, затын да жою механизмі өзінің соңғы қызметіне кіріскен болатын.

Бекітілген пікір бойынша Орынбор облысы қазақтары төртке бөлінді. Оның бірі – Ішкі немесе Бөкей ордасы, мұндағы құрылымдық жүйе бұрынғы тәртіп бойынша сақталып қалды. Кіші жүздің иеліктерін қамтыған қалған негізгі аймақтар үш бөлікке бөлінді. Бөліктердің басында төре тұқымдарынан сайланған билеуші сұлтандар отырды. "Батыс бөлікті сұлтан Қаратай Нұралыұлы, Орта бөлікті сұлтан Темір Ерәліұлы, Шығыс бөлікті Жұма Құдаймендіұлы (Қайып хан немересі) басқаратын болды" [5]. Тұтас өлкені бөліктерге бөлу арқылы бірнеше әулет басшылығы "билеу механизміне" тартылды. Осы уақыттан бастап, Батыс және Орта бөліктер Әбілхайыр хан әулеті

ұрпақтарының еншісіне тиіп, Шығыс бөлік Қайып хан мирасқорларының билігіне өтті. Бұл дәстүрдің ұзақ уақыттарға сақталғандығын кейінгі саяси басшылардан анықтай аламыз.

Орынбор әскери губернаторы, анықталған орда бөліктері мен аймақтарында қазақтарға бақылау жүргізуді сұлтан билеушілерге тапсыра келе, Ресейге шынайы бағыныштылық міндетіне сай, ордалықтар арасында қатаң тәртіп орнатып, әділдікті сақтау, яғни олардың арасындағы өзара барымтаны тоқтату, даламен өткен керуендерді қамқорлыққа алу, қауіпсіздігін қамтамасыз ету және т. б. үкімет тапсырмаларын жүзеге асыру міндеттелді. Сұлтандардың бұл міндеттері жазбаша түрде ұсынылды. Ал, олардың ордадағы деңгейін көтеру деген желеумен сұлтандарға мәртебелі алтын семсер, ту және грамота сыйға тартылды. Әр билеуші сұлтанға көмекші мен хатшы, 5 шабарман ұстауына мүмкіндік беріліп, үкімет тарапынан 100-200 казак әскері тиесілі болды. Реформа бойынша билеуші сұлтандарға жалақы ретінде айына 100 рубль күміс ақша және 60 ширек бидай ұны тағайындалды.

Шын мәнінде, ханға көрсетілген мұндай құрмет те, сұлтандарға жасалған сыйлар мен қолпаштаулар да текті төрелерді тарыдай түйіршіктеудің алғашқы сатысы болатын. Бұл орыс әкімшілігінің әу бастан сұлтандардың саяси ролін төмендетіп, қазақты басшысыз қалдыруға басқан қадамын айғақтай түседі.

Жоғарыда аталған бөліктердің территориялық бөлінісі жүргізілген кезде рулардың көші-қон жайлауы ескерілмеді. Хандық институттардың қысқартылуы мен дала төсіндегі облыстарға бөлу шырғалаңы турасында айта келіп, Скайлер: "Алайда бұл шаралар ойластырылмай жүргізілгендіктен рулық өзгешеліктер мен жер құқықтары назарға алынбаған. Жағдайдың қиындығы бұрынғысынша шешілмей қалып қойған" [6] -деп жазады.

Шығыс бөлік территориясы шығысында – Звериноголовск станицасынан (Сібір шебінде, Обаған өзенінен шығысқа қарай) оңтүстікке Шу өзеніне дейін; оңтүстікте Сырдария бойымен және батыста Ой, Үлкен Хобда, Ойыл өзендері, Шалқар көлінен Сырдариядағы №2 форпостқа дейін созылды [7]. Халқының құрамы аралас болып келген: Шекті (Әлімұлы), Алтын-Жаппас (Байұлы) рулары, сондай-ақ, Орта жүздің Арғын, Қыпшақ, Керей және Уақ руларының кейбір тармақтары кірді.

Орта бөлік шекарасы шығыста: Шығыс бөлік шекарасымен, батысында Үлкен Хобда құйылысының батыс бөлігі, Ойыл және Ембі өзендерінен Арал теңізіне дейін; оңтүстігінде – Арал теңізінен Сырдарияға дейін; солтүстігінде – Үлкен Хобда құйылысынан – Елек және Бердянка өзендерімен – Орск – Степная станицасын алып жатыр [8]. Тұрғындарының құрамы Байұлының Тама, Жетірудың Жағалбайлы руларынан басқасы түгелге дерлік Әлімұлының ру-тайпаларынан шықты.

Шығысында Орта бөлім шекарасымен шектескен Батыс бөлік еншісіне солтүстігінде Елек және Жайық өзендерінен Оралға (Уральск) дейін, батысында – Жайық өзені – Гурьев – Каспий теңізі, оңтүстігінде Үстірт тиді [9]. Батыс бөлікте негізінен Байұлы рулық бірлестігі және Жетірудың Тама, Табын, Кердері мен Әлім ұлының Кете руы мекендеді.

Әкімшілік-территориялық реформа бойынша бөліктерден кейінгі деңгейде старшындар басқаруына берілген ауылдар және ең соңғы сатыда старшындар билігіндегі рулар тұрды. Ауылдар мен рулар құрамы Шекаралық комиссия шешімімен анықталды. Сөйтіп, ел басқару деңгейлері анықталған жаңа қоғамда қазақтан шыққан билеушілердің еншісіне тек төменгі сатыдан ғана орын тиген болатын.

Елдегі басқарудың жүйеленуіне, тармақталуына не халықтың, не ақсүйек өкілдерінің қатынасу құқығы болмады. Рулардың көшіп-қону бағыттары мүлдем ескерілмеді. Жүргізіліп жатқан реформа жергілікті халықтың ой-пікірімен санаспады. Империялық деңгейдегі тиімділігі мен пайдасы ғана ескеріліп, чиновниктердің өзара талдауымен бекітіліп отырды. Нәтижесінде, рулық бөліністер мен олардың қозғалыс айырмашылығы өзара қақтығыстар туындауына әкеліп соқты.

Жаңа басқару құралының қызметіне шолу жасар болсақ, ол алдымен елдің жоғарғы билігін шекара комиссиясына алып беріп, оның көмекшісі дистанциялық жүйені енгізуімен ерекшелендігін байқауға болады. Далалық басқару деп ерекше аталған бөлімнің, шын мәнінде, нақты міндеттері анықталмастан, бұлыңғыр бейнеде қалыптасты. Оның мәні кейінгі жылдар реформаларының еншісіне қалдырылды.

Сайып келгенде, патша ағзамның көрсеткен "қамқорлығы" хандық билікті халық алдында әдейі дәрменсіз күйге түсіріп, шындығында, хан Орынбор әкімдерінің көлеңкесіне ығыстырылды. Ал, Сұлтан билеушілер болса, патшалықтың қолындағы таяққа айналды. Себебі, халықтан сайланған сұлтанды бекіту де, кінәлі деп танып, оны қызметтен босату да әскери губернатордың ырқына берілді. Әдеттегі қазақ қоғамында жоғары бағаланатын сұлтанның тектілігі, оның халық алдындағы абыройы, елінің қамын жеген хан қамқорлығы деген түсініктер біртіндеп шетке ығыса бастады.

Патшалық әкімшіліктің айла-шарғылары арқасында дүйім жұрттың асыл текті төрелеріне сенімі жойылды.

Уақыт өте келе, іске қосылған Жарғының шикілігі сезіле бастады. Енгізілген құжатта заңдастыру талаптары толық жасақталмағандықтан өлкені басқаруда үкімет кейбір кедергілерге ұшыраса бастады. Сөйтіп, Ордалық билікті заңдастырудың нақтырақ анықтамасын беру кезек күттірместен алға суырылып шыға келді.

Аталған 1824 жылғы Жарғының қорытындысы ретінде Патша үкіметі 1844 жылы жаңа Ережені жариялайды. Ол бес жылға тәжірибе ретінде енгізілмек еді. "1844 жылдың 14-маусымындағы №17998 Орынбор қырғыздарын басқару туралы Жоғары мәртебелі бекіткен Ережеге сәйкес, Шетел істері министрлігінің және Орынбор әскери губернаторының тікелей қоластындағы орынборлық қырғыздар басқармасы 3-дәрежедегі органнан тұрады: 3 билеуші сұлтан, 75 дистанция бастықтары және саны белгісіз қырғыз ауылдарының ауылбасылары" [10].

Жаңа Ереже Орынбор өлкесі құрамындағы Кіші жүзді жалпы және жеке деп бөліп қарастырады, басқару құрамы мен міндеттерді нақтылайды. Жалпы басқару деп отырғанымыз – бұрынғы жоғарғы буын, ал жекесі шептік және далалық басқару жүйелері болып табылады. Осылайша, "Қырғыздарды одан әрі жақсырақ бақылау үшін дистанциялық бастықтар санын көбейтудің негізі қаланды" [11].

1824, 1831 және 1844 жылдардағы заңдық құжаттар негізінде Кіші жүз аймағы бүкіл ресейлік империяның бір бөлігі деп жарияланды. Аталған жобалардың айналымға енуі сыртқы істер Министрлігінің үздіксіз терең бақылаулары негізінде жүзеге асты, шұғыл да айлаларға толы іс-қимылдарының нәтижесі деп санаса да артық болмас. Азиялық департаменттің Шетел істері министрлігі құрамынан 1859 жылдың 9 желтоқсанында Орынбор шекара комиссиясы алынып тасталды. Ол Ішкі істер министрлігіне берілді және оның төрағасы губернатор құқығына ие болды [12]. Бұрын соңды, Кіші жүзді Ресей шет аймақ ретінде, шетел деңгейінде ұстап келген болса, енді ол губернияның бір бөлігіне айналдырылды, империяның ішкі облыстарының құрамына қосылды.

Қорытындылай келе, басқару толықтай әскери чиновниктерге сеніп тапсырылған, және де облыстардың түгелдей қаржылық жағдайы барынша күшті болуға тиіс деп саналған әскери құрылымдарды ұйымдастыруға бағытталғандығын аңғарамыз. Елдің ішкі қажеттіліктеріне назар аударылмастан, патша иеліктерін қазақ жерлері қатарымен үздіксіз кеңейте беру алдыңғы орында тұрды. Сондықтан, орыстық тәртіп басқару жүйесінің өзіндік бір түрін қалыптастырғанымен, бірақ, ол жергілікті қазақ үшін ешқандай да жетістік пен өркениетке апарар жүйе бола алмады. ХІХ ғ. 20-40 жылдары қабылданған реформалар енгізген тәртіп бірін бірі толықтырып, тиісті заңдастырулар жүргізгенімен, енді ол ғасырдың ортасынан асқан тұста үкіметті қанағаттандыра алмады. Чиновниктердің алға тартқан себебі, баршамызға мәлім Ресей құрамындағы Орта жүз бен Кіші жүзде екі түрлі басқару жүйесінің негізі қаланғандығы болатын. Оның үстіне, біршама уақытқа кешігіп, алпысыншы жылдардың ортасында қол жеткен Ұлы жүз иеліктерінің патша үкіметі бодандығын қабылдауы, оны жаңа жобаларға, қайта құруларға итермеледі.

Әдебиеттер

1. Материалы по введению русской политической системы управления в Казахстане /Сост. С.К.Жақыпбек, А.А.Бельбаева. –Алматы: Қазақ университеті, 1999. -257 с. –С. 46.
2. Касымбаев Ж. Государственные деятели казахских ханств в ХУІІІ-первой четверти ХІХ вв. Хан Жанторе (1759-1809) – Т.3. –Алматы: «Білім», 2001. –С. 364. –С. 199.
3. Мәшімбаев С.М. Патшалық Ресейдің Қазақстандағы мемлекеттік басқару мекемелерінің тарихы (ХУІІІ ғасырдың 30-шы ж.ж.-1868 ж.). Т.ғ.д. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. –Алматы, 2001. –Б. 54.
4. Материалы по введению русской ... –С. 48.
5. Мұқтар Ә. Тарих тұңғығындағы тұлғалар (ХУІІІ-ХІХ ғғ.). –Алматы: «Арыс» баспасы, 2008. – 240 б. –Б. 169.
6. Есмагамбетов К.Л. Қазақтар шетел әдебиетінде. – Алматы: Атамұра-Қазақстан, 1994. – 240 б. – Б. 18.
7. Муканов М.С. Этническая территория казахов в ХУІІІ-начале ХІХ веков. –Алма-Ата: Казахстан, 1991. –С. 64. –22 с.
8. Муканов М.С. Этническая территория казахов ... –22 с.
9. Муканов М.С. Этническая территория казахов ... –22 с.
10. Қазақ тарихынан. Шежірелер, жазбалар, пікірлер, зерттеулер. /Құраст.: Н.Құлмұхамбетова. – Алматы, 2004. –464 б. –Б. 436.
11. ҚРОМА. 4-қор. 1-т., 373-іс. 6-п.
12. Семенова Н.Л. Военное управление Оренбургским краем в конце ХУІІІ-І половине ХІХ века. – Стерлитамак, 2001. –195 с. –С. 173.

Резюме:

В статье анализируются административно-территориальные изменения по реформе 1824 года. Излагаются особенности высшего, линейного и степного управления, введения дистанционной системы, разделения Младшего жуза на части.

Abstract:

The article analyzes the administrative and territorial changes under the reform of 1824. Described the features of higher, linear and steppe management, the introduction of a remote system, and the division of the Little horde into parts are.

Байбориева Б.К., Мынжасарова М.А

Арнайы пән оқытушылары, Ақтөбе көлік коммуникация және жаңа технология колледжі,
Ақтөбе, Қазақстан

ОРТА КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа:

Қазақстандағы білім беру жүйесі елімізде болып жатқан жағдайларға байланысты, үлкен өзгерістерді бастан кешуде. Ұсынылып отырған мақалада қазіргі уақыттағы оқыту үрдісін жаңашаландыру әдістері мен ерекшеліктері қарастырылған. Осы бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар туралы жазылған. Инновациялық технологиялар арқылы оқытудың ерекшеліктері мен маңыздылығы, білім беру жүйесіндегі жаңа ақпараттық технологиялар мен түрлері және өзара байланысы қарастырылған. Сонымен қатар оқытудың дәстүрлі және жаңа ақпараттық технологияларына салыстырмалы түрде сипаттама жасалған.

Кілттік сөздер: кәсіп, білім беру, инновация, жеке тұлға, проблемалық оқыту

Инновациялық өзгерістер енгізу, студенттердің кәсіби дайындығын арттырып, оларды болашақ басшылар мен қызметкерлер ретінде тек терең білімді меңгертіп қана қоймай әр түрлі ауқымды өзгерістерге тез бейімделіп, проблемалық жағдайды өз еркімен шеше алатын және де алған білімдерін болашақта өзінің және қол астындағы жұмысшыларының жұмысын жобалауға 234 қолдана білуі керек. Мұның бәрі оқытудың ең тиімді формаларын, әдістері мен технологияларын іздеуді қажет етеді. Оқыту технологиясы әдетте оқытудың белгілі бір әдісі деп аталады. Онда негізгі функцияны оқыту құралы орындайды. Қоғамның кәсібилік деңгейіне қойылатын жаңа талаптары, білім беру ортасына инновациялық технологияларды енгізуді көздейді. Кәсіби білім берудегі инновациялық технологиялар, ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың дамуына байланысты, әртүрлі болып табылады. Білім берудің инновациялық технологияларының басты мақсаты, үнемі өзгеріп отыратын әлемде, өндірістік қызметке мамандар даярлау болып табылады. Мұндай оқытудың мәні, білім беру процесін адамның потенциалдық мүмкіндіктеріне және оларды жүзеге асыруға бағыттау болып табылады. Білім берудегі инновациялық технологияларға: тұлғаға бағытталған оқыту; проблемалық оқыту; блоктық-модульдік оқыту; жобалар әдісі; қашықтықтан оқыту технологиялары жатады. Білім беру ортасына инновациялық технологияларды тарту, тұлғаны оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігін арттыруға, және де болашақтағы кәсіби қызметіне ықпал ететін, жоғары білікті мамандарды даярлауға мүмкіндік береді. Жоғарыда ұсынылған әр технологияны қарастырып, және оны білім беру процесінде қолдану мүмкіндігін талдайық.

1. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту: Қазіргі уақытта білім беру ортасында жеке тұлғаға бағытталған оқыту белсенді дамып келеді. Кейбіреулер оны әр түрлі деңгейдегі оқу материалын ұйымдастыру, және ұсыну арқылы, жеке көзқарасты жүзеге асыруды қарастырады. Басқалары жеке тұлғаға бағытталған оқытуды, оқушының жеке қасиеттерін дамытумен байланыстырады. Тұлға-бұл адамның әлеуметтік табиғатын көрсету, оны әлеуметтік-мәдени өмірдің субъектісі ретінде қарастыру, қарым-қатынас және объективті қызмет контекстінде өзін-өзі ашатын жеке принциптің тасымалдаушысы ретінде анықтау үшін жасалған ұғым. Жеке қасиеттерді үйлесімді дамыту үшін, әр оқушыға оның табиғи деректеріне негізделген жеке көзқарас қажет. Басқаша

айтқанда, әр студент үшін сәттілік жағдайын модельдеу, студенттің өзіне деген сенімін дамытуға, өзін-өзі бағалауды арттыруға, өзіндік маңыздылық сезімін дамытуға әкеледі, яғни оның әрі қарайғы кәсіби қызметке дайындық деңгейін арттырады. Сабақтағы сәттілік жағдайы мейірімділік атмосферасын құрудан, дұрыс емес жауаптан қорқуды жеңілдетуден, білім алуға деген жоғары ынтадан, өзін-өзі бағалаудан, өз білімін талдауға деген ынталанудан басталады. Осылайша, жеке тұлғаға бағытталған оқытудың негізгі принциптері: - анықталған жеке ерекшеліктеріне қарай студент тұлғасының дамуы мен өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ету; - әрбір білім алушыға оның қабілетіне, бейімділігіне, қызығушылығы мен субъективті тәжірибесіне, білім беру қызметінде, өзін іске асыру мүмкіндігіне сүйене отырып беру; - қол жеткізілген білім, дағды деңгейін ғана емес, сонымен бірге белгілі бір интеллекттің қалыптасуын да ескеру. Ең бастысы, студенттің кәсіби дайындығы білімнің, дағдылардың жиынтығымен ғана емес, сонымен бірге оның жеке қабілеттерінің жиынтығымен де анықталады. Осы инновациялық білім беру технологиясын қолдану студенттердің оқуға деген ынтасын арттырады және үлкен оң нәтижеге әкеледі.

2. Проблемалық оқыту Проблемалық оқыту студенттерге жаңа білім мен іс-әрекет тәсілдерін дербес іздеуге бағытталған, сонымен қатар оқушылардың танымдық мәселелерін дәйекті және мақсатты түрде ұсынуды қамтиды, олар мұғалімнің басшылығымен жаңа білімді белсенді игереді. Демек, ол ойлаудың ерекше түрін, сенім тереңдігін, білімді игерудің беріктігін және оларды практикалық іс-әрекетте шығармашылық қолдануды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, ол жетістікке жету мотивациясын қалыптастыруға ықпал етеді, оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытады.

3. Блокты-модульді оқыту 235 Блокты-модульді оқыту дәстүрлі оқыту жүйесінің баламасы болып табылады. Мұнда белгілі бір пәннің бүкіл оқу процесі модульдік бағдарламамен ұсынылған. Модульдік бағдарлама әр модульдің алдына қойылған кешенді дидактикалық мақсаттан (ДМ) тұрады. Кешенді ДМ-тан интеграциялық мақсат (ИМ) туындайды. Өз кезегінде ИМ жеке дидактикалық мақсатқа ие болуы мүмкін. ЖДМ негізінде жеке оқу элементтері (ОЭ) ерекшеленеді. Әрбір жеке дидактикалық мақсат бір оқу элементіне сәйкес келеді. Нәтижесінде мақсаттар каскады құрылады: ДМК – ИМ – ЖДМ – ОЭ. Тақырыптың негізгі материалының шоғырланған презентациясы, әр оқушының өзіндік іс-әрекетімен үйлесуіне және барлығы бірге осындай материалды зерттеудің белгілі бір артықшылықтарын береді. Бұл тақырыптың жалпы жағдайын нақты анықтауға, материалды тұтастықта ұсынуға, зерттелген білімнің практикалық маңыздылығын сезінуге, алынған нәтижелерді тәуелсіз іздеуге және талқылауға қатысуға мүмкіндік береді.

3. Жоба әдісі "Жобалар әдісі – бұл педагогикалық технология, оның мақсаты нақты білімді интеграциялауға емес, оларды қолдануға және жаңа білім алуға (кейде өзін-өзі тәрбиелеу арқылы) адам қызметінің жаңа тәсілдерін игеруге белсенді қатысуға бағытталған" (и. Д. Чечель) Жоба әдісінің мәні-мәселенің егжей-тегжейлі дамуы арқылы дидактикалық мақсатқа жету үшін жағдай жасау, ол нақты түрде жасалған практикалық нәтижемен аяқталуы керек. Жобалық оқытудың мақсаты-білім алушылардың, белгілі бір білім көлемін игеруді көздейтін, белгілі бір кәсіби проблемаларға қызығушылығын ынталандыру және жобалық іс-әрекет арқылы, алған білімдерін практикада қолдануды көрсету.

4. Қашықтықтан оқыту технологиялары Білім берудің стратегиялық мәселелері бойынша, мамандар қашықтықтан оқыту формасын - 21 ғасырдың білім беру жүйесі деп атайды. Қашықтықтан білім беру технологиялары (ҚБТ) – бұл білім алушы мен педагог қызметкердің жанама (қашықтықта) немесе толық емес жанама өзара іс-қимылы кезінде, ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдана отырып, негізінен іске асырылатын оқыту технологиялары. Білім беру мекемесінің ҚБТ-ны пайдаланудың мақсаты - білім алушыларға білім беру бағдарламаларын, тікелей білім алушының тұрғылықты жері, немесе оның уақытша тұрғылықты жері бойынша білім алу мүмкіндігін беру болып табылады. ҚБТ пайдаланудың мақсаттары мен міндеттері:

- Жоғары және орта кәсіптік білімі бар білікті мамандарға қоғам мен мемлекеттің қажеттіліктерін қанағаттандыру. - Жеке тұлғаның білім алу қажеттілігін қанағаттандыру.

- Оқытудың заманауи технологияларын енгізу арқылы білім беру сапасын арттыру. - Білім алушыларға білім беру бағдарламаларын тікелей олардың тұрғылықты немесе уақытша болатын жері бойынша игеру мүмкіндігін беру.

- Білім алушыға ыңғайлы, кез келген уақытта білім беру процесі үшін, әртүрлі ақпараттық ресурстарды еркін пайдалану.

- Оқу үрдісінің тұлғалық бағыттылығын күшейту, білім алушының өзіндік жұмысын қарқынды және т. б. Қоғамның заманауи дамуы, әртүрлі ақпараттың қарқынды ағымы, нарықта тез әрекет ету қажеттілігі, қазіргі заманғы маман мен көшбасшыдан командада жұмыс істеу дағдыларын, заманауи ақпараттық технологиялар ортасында, шешім қабылдауда дербестікті, өзін-өзі дамыту қабілетін талап етеді.

Қоғамның дамуы қазіргі заманғы педагогтерге қойылатын талаптарды өзгертеді, олар өз мамандығы саласында құзыретті болып қана қоймай, оқытылатын пән туралы терең біліммен бөлісуге, сондай-ақ студенттерді оқу, ғылыми-зерттеу және өзіндік жұмысқа белсенді тартуды қамтамасыз ететін, жаңа оқу технологияларын игеруге дайын болуы керек.

Инновациялық білім беру технологияларын енгізу, оқытушы мен студент тұлғасының әлеуетті дамуына өз өзгерістерін әкеледі, білім беру қызметі деңгейінің жоғары дамуына ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. В.Д. Демкин «Білім берудегі инновациялық технологиялар, зерттеу университеті» 2007. Вып. 2. С. 22-29.
2. Каплиева А. «Инновациялық технологиялар-білім сапасын арттыру құралы»
3. Ж.Досова «Жаңа технологияны оқытуда қолдану» // Педагогикалық кеңес. – 2009. - №4. – Б. 16-25.

Резюме:

Система образования в Казахстане претерпевает значительные изменения в связи с ситуацией в стране. В предлагаемой статье рассматриваются методы и особенности модернизации учебного процесса. В этом направлении пишутся разные варианты содержания, структуры образования, новые идеи, основанные на науке и опыте, новые технологии. Рассмотрены особенности и важность обучения через инновационные технологии, новые информационные технологии и их виды и их взаимодействие в системе образования. Также дано сравнительное описание традиционных и новых информационных технологий обучения.

Abstract:

The education system in Kazakhstan is undergoing significant changes due to the situation in the country. The proposed article discusses the methods and features of modernizing the learning process. In this direction, different versions of the content, structure of education, new ideas based on science and experience, new technologies are written. Features and importance of teaching through innovative technologies, new information technologies and types and interrelationships in the education system are considered. There is also a comparative description of traditional and new information technologies of teaching

ӘОЖ 372.851

¹Бекболганова А.К., ²Долдыхан М.

¹п.ғ.к., қауым. профессор м.а., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²оқытушы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЭЛЕКТРОНДЫ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа:

Мақалада математика сабақтарында электронды ресурстарды қолдану жолары қарастырылған. Сабақта компьютерді пайдаланудың тиімді ерекшеліктері зерттелген. Оқытуды компьютерлендірумен оқу процесінің тиімділігін арттыру перспективасы және қоғамның өскелең ұрпаққа қоятын талаптары анықталған. Математиканы оқытуда электронды ресурстарды қолдану мәселесін теориялық тұрғыдан негіздеу және математика сабақтарында ақпараттық технологияларды қолдану әдістемесі жан-жақты ашылған. Электронды ресурстарды қолдану жолдары көрсетілген.

Кілттік сөздер: *әдістеме, технология, электрондық ресурстар, компьютер, математика, интернет, оқытушы, мұғалім.*

Білім беру барысында заманауи технологияларды қолдану кейбір пәндерді оқыту әдістемесіне әсер етеді. Кез келген пәнді оқыту әдістемесі осы пәннің мақсаты мен мазмұнымен оның ерекшелігін ескере отырып анықталады.

«Оқыту әдістемесі» түсінігі мен «оқытудағы технология» ұғымының кеңдігі осыны көрсетеді. Әдістемеді сабақта қойылған мақсаттарға, оның мазмұнына және онда пайдаланылатын

оқыту құралдарына байланысты әртүрлі технологиялар, атап айтқанда жаңа ақпараттық технологиялар, электрондық ресурстар, қашықтықтан оқыту технологиялары, білім беру жүйесіндегі компьютерлік телекоммуникациялар және т. б. қолданылады.

Оқу үрдісінде жаңа ақпараттық - білім беру технологияларын қолдану ерекше орын алады:

- техникалық орта (пайдаланылатын техниканың түрі);
- бағдарламалық ортамен (электрондық ресурстар, яғни педагогикалық бағдарламалық құралдар, нұсқаулықтар, деректер базасы және т. б. жиынтығы);
- әрбір пән бойынша бағдарламалық материалдың мазмұнын игеруге бағытталған оқытудың арнайы әзірленген нысандары мен әдістері [1].

Осыған байланысты математиканы оқыту кезінде электрондық оқыту құралдарын қолданудың әдістемелік принциптерін қарастыру қажет, оларды оқу процесінің мазмұнын, ұйымдастыру формалары мен әдістерін оның ерекшеліктеріне, мақсаттары мен заңдылықтарына сәйкес анықтайтын негізгі ережелер ретінде қарастыруға болады.

Электрондық ресурстар оқу процесінің барлық кезеңдерінде қолданылуы мүмкін: жаңа материалды түсіндіру (енгізу), бекіту, қайталау, СБЖ бақылау кезінде. Бұл ретте оқушы үшін ол түрлі функцияларды орындайды: мұғалім, жұмыс құралы, оқыту объектісі, ынтымақтас ұжым, демалыс (ойын) ортасы.

Электрондық ресурстар аясындағы мұғалімнің жұмысы келесі функцияларды қамтиды:

- Сынып және пән деңгейінде оқу үдерісін ұйымдастыру (оқу процесінің кестесі, сыртқы диагностика, қорытынды және аралық бақылау).

Электронды ресурстарды мұғалім сабақтың әр түрлі кезеңдерінде қолдана алады:

- үй тапсырмасын тексеру,
- фронтальды сауалнаманы ұйымдастыру,
- оқушыларды жаңа материалды белсенді және саналы түрде меңгеруге дайындау,
- жаңа материалды түсіндіру және бекіту,
- аралық және қорытынды бақылау.

Сабақта электронды құралдарды қолдану орны мен формасы, әрине, осы сабақтың мазмұнына, мұғалім қоятын мақсатына байланысты. Ақпараттық технологияларды қолданудың функциялары мен ерекшеліктері қандай? Келесі функцияларды ерекшелеуге болады:

- құралдық (Көрнекі құралдар дайындау);
- демонстрациялық (дайын демонстрациялық бағдарламаларды, слайдтарды, презентацияларды және т. б. көрсету);
- оқыту (тренажерлер);
- бақылаушы.

Электрондық ресурстарды қолдану арқылы жүргізілетін сабақтардың әртүрлі түрлері болуы мүмкін: көрнекі құралдар ретінде компьютерді пайдалану арқылы сұхбат-сабақтар; зерттеу жүргізу және қою сабақтары; практикалық жұмыс сабақтары; сынақ-сабақтар; интеграцияланған сабақтар және т.б. [2].

Жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, келесі жағдайларда математика сабақтарында компьютерді тиімді пайдалануға болады:

- ауызша есеп жүргізу кезінде (тапсырмаларды жедел көрсету және оларды орындау нәтижелерін түзету мүмкіндігі);
- жаңа материалды оқу кезінде (әртүрлі көрнекі құралдармен иллюстрациялау; жаңа ұғымды енгізуді ынталандыру, моделдеу);
- алдыңғы дербес жұмыстарды тексергенде (нәтижелерді жылдам бақылау);
- оқыту сипатындағы тапсырмаларды орындау немесе есептерді шешу кезінде (суреттерді орындау, жұмыс жоспарын құру, белгілі бір дағдылар мен іскерлікті пысықтау);
- оқушылардың зерттеу іс әрекетін ұйымдастыру кезінде;
- жаратылыстану - математикалық цикл пәндерін интеграциялауда;
- мұғалімдерді оқу сабақтарын өткізуге дайындау кезінде ақпараттық-анықтамалық сипаттағы электрондық ресурстарды пайдалану;
- оқушылардың өзіндік оқу-танымдық қызметін ұйымдастыру үшін ақпараттық технологияны қолдану;
- оқушылардың рефераттар мен хабарламаларды дайындау кезінде Интернет желісінің ақпараттық ресурстарын қолдану;
- пән бойынша сабақтан тыс іс-әрекетте электрондық ресурстарды қолдану (факультативтерде);

- жоғары сынып оқушыларын орталықтандырылған тестілеу рәсіміне дайындау барысында тестілеу бағдарламаларын қолдану.

Сабақта компьютерлік қолдау көрсетудің келесі тиімді ерекшеліктерін атап өтуге болады:

- оқушы оқу субъектісіне айналады, өйткені компьютер одан белсенді басқаруды талап етеді;

- оқытудың деңгейлік саралануына қол жеткізу оңай;

- қолайлы жұмыс қарқынының болуы, себебі әрбір оқушы жеке тапсырма орындайды, жұмыс өз қарқынында жүреді;

- оқушылардың техникалық дағдыларын қалыптастыру уақыты қысқарады;

- жаттығу тапсырмаларының саны артады;

- оқушы жіберген қателер қадағаланады және толық игерілмеген материал қайта өңделеді;

- оқушының жұмысы бірден бағаланады;

— мұғалім оқушылардың жұмыстарын тексеруге аз уақыт жұмсайды;

- оқытуды телекоммуникация құралдарын пайдалана отырып, қашықтағы деректер базасынан материалдармен қамтамасыз етуге болады;

- компьютермен жұмыс істеу кезінде ойын элементі бар болады, сондықтан көптеген оқушылардың білім алуға деген қызығушылығы артады.

Электрондық құралдардың барлық жиынтығын төмендегідей түрлерге бөлуге болады:

- электронды оқулықтар, энциклопедиялар, деректер базасы;

- деректер жиынтығы (мәтіндік, графикалық, дыбыстық, бейне) және мағыналық байланыстармен біріктірілген осы деректерді қарауға немесе тыңдауға арналған құралдар;

- үрдісті немесе құбылысты модельдейтін бағдарламалар;

- бақылаушы бағдарламалар;

- әдетте жауаптың дұрыстығын және оқушы жұмсаған уақытын бақылайтын тренажер-бағдарламалар;

- дамыту ойындары;

- оқыту бағдарламалары [3].

Интернеттен алынатын материалдар, яғни ғаламдық желінің ресурстары оқушыларда ерекше қызығушылық тудырады, мысалы: әртүрлі білім банктері, сайттар, кітапханалар. Ғаламдық Интернет желісі ғаламшарымыздың әр түрлі бұрыштарында сақталатын ақпараттың үлкен көлеміне қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Көптеген сарапшылар Интернет технологиясын өзінің маңыздылығы бойынша дербес компьютердің пайда болуынан асып түсетін революциялық серпіліс ретінде қарастырады.

Оқушылар мен мұғалімдердің көпшілігі интернетті білім беру мақсаттарында табысты пайдаланады. Бірақ виртуалды кеңістік соншалықты үлкен болғандықтан оны толығымен қамту мүмкін емес, бірақ мұғалімдерге да, оқушыларға да пайдалы болатын сайттар мен сілтемелерді бөліп көрсетуге болады, мысалы:

- Республикалық білім беру порталдары;

- әдістемелік әзірлемелер;

- электронды кітапханалар.

Математика сабақтары электрондық ресурстарды қолдану арқылы қазіргі заманғы математика сабағын құрастыру кезінде ескерілуі қажет бірқатар ерекшеліктерге ие болады, олар:

- оқыту мазмұны бұрын зерделенген және жаңа білімді меңгеру үшін база дайындайды;

- оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға, ойлау және дәлелдеу қабілетіне үлкен көңіл бөлінеді;

- математика кейбір басқа пәндерді оқыту үшін тірек пән болып табылады;

- теориялық материал есептерді шешу барысында түсініледі және меңгеріледі.

Математика сабағында электронды білім беру ресурстарын қолдану сабақтары - бұл, мектептегі инновациялық жұмыстың ең маңызды нәтижелерінің бірі болып табылады. Ең маңыздысы – сабақты нағыз дамытушы және танымдық етуге мүмкіндіктерін табу.

Электрондық білім беру ресурстарын пайдалану мұғалімнің сабаққа дайындық уақытын едәуір жеңілдетеді және қысқартады. Сонымен қатар, олардың оңтайлы мазмұнын, оқыту нысандары мен әдістемесін анықтай отырып, өтілетін сабақтарды «құрастыруға» мүмкіндік береді. Оқу процесін дәстүрлі емес - оқу үрдісінде ғана емес, сонымен қатар жобалық, қашықтықтан оқыту түрінде ұйымдастыруға болады. Бұл әсіресе дарынды балаларды, мүмкіндігі шектеулі балаларды, аурудың салдарынан көп сабақ жіберіп алған балаларды оқыту үшін маңызды.

Математика сабақтарын дайындау және өткізу кезінде қолданылатын Интернет-ресурстарға келесілерді жатқызуға болады:

- Бейне сабақтар, бейнефрагменттер,
- * Модульдер, flash - роликтер,
- * Мультимедиялық презентациялар банкі,
- * Электронды оқулықтар,
- * Қашықтықтан оқыту курстарының материалдары,
- * Тесттер, тренажерлер, соның ішінде online және т. б.

Интернет-ресурстарды пайдалану сабақ деңгейін, оқушылардың білім сапасын арттырады. Модульдік технологиялар мен бейнефрагменттерді қолдану мұғалімнің интерактивті тақтаны қолдана отырып қарапайым түсіндірмесіне қарағанда, материалды есте қаларлық етеді. Ең үлкен артықшылығы - роликті тоқтатуға немесе оны қайта қарауға болады.

Электронды оқулыққа келетін болсақ, бүгінде ол мұғалім мен оқушының толыққанды серіктесі болады. Ол сабақты әр түрлі және қызықты етуге мүмкіндік береді. Ол оқушының мүмкіншіліктерін кеңейтеді.

Іс жүзінде әрбір геометрия сабағында: планиметрия және стереометрия интерактивті модельдер бағдарламаларын қолдануға болады.

Дүниежүзілік ғаламторды пайдалану кезінде оқушылар іздеу жүйелерімен танысады, ақпаратты іздеуді дұрыс рәсімдеуді үйренеді. Оқушылардың жобалық іс әрекетін ұйымдастыру мақсаттарының бірі - оларға ақпаратты іздестіруді, оларға қажетті іс әрекетті орындауды үйрету болып табылады. Нәтижесінде желіде табылған жауаптары бар графиктер, диаграммалар, кестелер, презентациялар, сызбалар мен суреттер болады.

Электрондық ресурстар (3 – кестені қараңыз) сабақтың көп бөлігін алмайды, керісінше, әр түрлі кезеңдерде уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді, мысалы, ауызша сұрау кезінде құрастырылған модельді іске қосу арқылы өз жауабын тексеруге болады.

Сабақтың негізгі түрлері арасында келесілерді атап өтуге болады:

- жаңа материалды енгізу (түсіндіру) сабағы;
- білімді бекіту сабағы;
- жинақтау және жүйелеу сабағы;
- білімді, іскерлікті және дағдыларды жалпылау және бақылау сабағы.

Шағын жоба ретінде оқушыларға үйде белгілі бір тақырып бойынша хабарламалар мен баяндамалар дайындау ұсынылады. Интернет желісінен оқу-маңызды ақпаратты ала отырып, оқушылар белгілі бір дағдыға ие болады, олар:

- * Интернетте ақпаратты мақсатты түрде табу және оны берілген белгілер бойынша жүйелеу;
- * ақпаратты фрагментті емес, тұтастай көру, ақпараттық хабарламадағы бастысы, ақпараттық хабарламалардың арасында ассоциативті және орынды байланыс орнату;
- * мультимедиялық ақпараттық көзден білгендерін нақты тұжырымдау, визуалды ақпаратты вербалды белгі жүйесіне аудару және керісінше;
- * дұрыс дәлелдерді дұрыс емес дәлелдерден ажырату, алынған ақпаратта қателіктер табу және оларды түзету бойынша ұсыныстар енгізу, жасырын мағынаға қатысты жеке ұстанымды қабылдау;
- * ақпаратты қабылдау және сыни ұғыну кезінде мектепте қалыптасқан білімді пайдалану, ақпаратты түсіндіру, оның мәнін, мекенжай бағытын, ақпараттандыру мақсатын түсіну;
- * балама көзқарастарды қабылдау және олардың әрқайсысының «жақтап» және «қарсы» негізделген дәлелдерді айту.

Оқушыларды шығармашылық үрдістің өзі және оның нәтижесі қызықтырады. Әсіресе PowerPoint редакторының мүмкіндіктерін қарастырған тиімді болады. Оқушылар «қозғалмайтын» слайдтардан бас тартады, онда анимация жоқ, міне, сондықтан олардың дәстүрлі оқулықтардан еш айырмашылығы жоқ. Анимация, дыбыс жұмысты әсерлі жасауға көмектеседі, ал сабақ тақырыбы қарапайым болмайды, қызықты және түсінікті болады. Математика- «құрғақ», қызықсыз ғылым болмайды.

Компьютерлік жүйе өзіндік шығармашылық тапсырмаларды орындау барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, танымдық тапсырмаларды орындау үшін ақпараттық технологиялар мен әртүрлі ақпарат көздерін пайдалану дағдыларын дамытуға, жеке жұмысты жүргізуге бағытталады, берілген есептерді шешу оқушылардың өз бетінше іздеу қабілеттерін дамытуға көмектеседі, математикаға деген қызығушылықтарын қалыптастыруға көмектеседі.

Сабақта электронды ресурстарды қолдана отырып, мұғалім сабақтың ақпараттық техникалық құралдарымен шамадан тыс жүктелуі жұмыс уақытын тиімсіз бөлуге, оқушылардың белсенділігін және жалпы оқытудың тиімділігін төмендетуге әкелетінін есте сақтауы тиіс.

Интернет-ресурстармен жұмыс істеу ережелері:

* Интернет ғаламдық ақпараттық желісіне қол жетімділігі бар компьютерлер орналасқан оқу кабинетінде міндетті түрде рұқсаты бар әрбір компьютерге контент сүзгісін орнатыңыз, оны реттеңіз және үнемі жаңартыңыз.

* Оқушылардың ата-аналарына үй жағдайында «ата-ана бақылауы» бағдарламасын орнатуды ұсыныңыз.

* Ғаламторда жұмыс істеу кезінде оқушылармен қауіпсіздік техникасын оқып, қауіптердің ықтимал түрлерімен таныстырыңыз.

* Оқушыларға виртуалды әлем, оның мүмкіндіктері мен қауіптері туралы айтып беріңіз.

* Қызықты ресурстарды таңдап, оқушыларға материалдарға сілтемелерді көрсетіп, оларды зерделеуді ұсыныңыз.

* Желі ресурстарын пайдалану ережелерімен таныстырыңыз.

* Оқушыларға жеке ақпаратты орналастыру ережелерін, Интернетте қарым-қатынас жасау ережелерін түсіндіріңіз.

Пікірлерді қорытындылай келе, математика сабақтарында Интернет ресурстарын қолданудың тиімділігі мынада:

* Интернет-ресурстарды пайдалану оқушылардың ақпараттық мәдениетін арттырады;

* сабақта кеңірек ақпаратты пайдалану мүмкіндігі пайда болады;

* оқу материалын жаңа мәліметтермен толықтыру жеделдігі қамтамасыз етеді;

* сабақтар қызықты, мазмұнды, сапалы, нәтижелі болады;

* оқушы қызметінің нәтижелерін бағалаудың объективтілігі мен тәуелсіздігі қамтамасыз етіледі;

* оқушылардың оқуға деген ынтасы артады.

Интернет желісімен жұмыс жасау барысында үнемі дамып, жетілдірілу керек.

Енді математика сабағында мультимедиа технологиясын қолдануды қарастырайық.

Сабақта берілетін материалдың барлығын ақпараттық компьютерлік технологиялар арқылы көрсетуге болады.:

- қашықтықтан оқыту технологиялары;

- компьютерлік оқыту бағдарламаларын пайдаланатын технологиялар;

- мультимедиа технологиясы [4].

Оның ішінде ең қолжетімді және кең таралғаны мультимедиа технологиясы болып табылады. Ағылшын тілінің аудармасында multimedia термині (multi-көп және media-орта) «көп ортадағы» деген мағынаны білдіреді. Мультимедиа (multimedia) - бұл компьютерлік жүйеде мәтінді, дыбысты, бейнені, графикалық сурет пен анимацияны біріктіруге мүмкіндік беретін заманауи компьютерлік ақпараттық технология болып табылады. Немесе анықтаудың басқа нұсқасы – «мультимедиа» - бұл ақпаратты көру және дыбыс түрінде көрсететін бағдарламалық-аппараттық құралдардың жиынтығы.

Мультимедиялық технология математика сабағында демонстрациялық режимде, жеке режимде, қашықтықтан және жеке режимде қолданылуы мүмкін.

Компьютерді демонстрациялық режимде пайдалану:

- ауызша есеп кезінде, сабақ басында мультимедиа-проектор арқылы әр түрлі тапсырмаларды шешу жүргізіледі;

- жаңа материалды түсіндіргенде, мұғалім мультимедиа арқылы көрсеткенде-проектор жана материалды ұсынады;

- үй тапсырмасын тексеру кезінде;

- қатемен жұмыс істеу кезінде және т. б.

Компьютерді жеке режимде пайдалану:

- ауызша есептеу кезінде;

- меңгерілген материалды бекіту кезінде;

- өткен теориялық материалды өңдеу кезінде;

- өткен материалды қайталау кезінде;

- аралық және қорытынды бақылау кезінде.

Компьютерді қашықтықтан және жеке режимде қолдану:

- зерттеу іс әрекеті барысында;

- оқушылардың жобалық қызметінде;
- үй жұмысын тексергенде [5].

Бүгінгі таңда презентацияны жаңа бағдарлама Prezi – ді қолдану арқылы да жасауға болады. Prezi.com — интерактивті презентацияны онлайн қжасауға мүмкіндік беретін жаңа сервис. Сабақ өту барысында қажетті презентацияны бір суретке орналастыруға және оның қажетті бөліктерін жақындатып, үлкейтіп көруге болады. Мұндай презентация әсіресе графиктерді және кеңістіктегі фигураларды көрсетуде ыңғайлы. Қажетті тақырыпты, ондағы ауқымды материалды бір ғана бетте бірнеше блоктарға бөліп ұсынуға болады. Prezi.com әлеуметтік сервис болып табылады, сондықтан оқушылар топпен жұмыс істей алады, олар өз ойларын енгізе отыра топта жұмыс істеу іскерлігін мпәңгереді. Бұл бағдарлама бойынша сабақ барысында интернеттен бейнероликтерді де енгізуге болады.

Электрондық презентацияларды қолдану тәжірибесін талдау сабақ мазмұнын өзгертуге, мұғалімнің шығармашылық әлеуетін іске қосуға, сонымен бірге оқу материалының мазмұнын бейнелеудің экрандық нысандарын түзетуге және жоспарланған сабақтың өзіндік талдауын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. [6]. Презентацияларды қолдану арқылы оқу сабақтарының артықшылықтары мультимедиа проекторының демонстрациялық мүмкіндіктері оқушылардың тұрақты мотивациясын сақтауға көмектеседі және кеңістікте елестете алу қабілетінің дамуын қамтамасыз етеді.

Берілген материалын оқып үйрену үшін интерактивті тақтаны қолдануды қарастыруға болады [7]. Интерактивті тақталарға арналған арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету мәтіндермен және объектілермен, аудио - және бейнематериалдармен, Интернет-ресурстармен жұмыс істеуге, ашық құжаттардың үстінен қолмен жазба жасауға және ақпаратты сақтауға мүмкіндік береді. Интерактивті тақта сабақта теориялық материалды меңгеру және шығармашылық іс әрекет үшін бірегей мүмкіндіктер береді және оны басқару оңай [8].

Интерактивті тақтаны қолдану мүмкіндігі оны оқу үрдісінде пайдаланудың келесі бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

- Презентациялар, демонстрациялар және модельдер жасау.

Интерактивті тақтамен бірге қажетті бағдарламалық қамтамасыз ету мен ресурстарды пайдалану жаңа идеяларды түсінуді жақсарта алады, өйткені интерактивті тақта мұғалімдерге жаңа материалды өте жанды және қызықты баяндауға көмектеседі. Ол ақпаратты түрлі мультимедиялық ресурстардың көмегімен ұсынуға, схемаларды түсіндіруді жеңілдетуге, күрделі мәселені шешуге көмектесуге мүмкіндік береді. Тақтада жаңа байланыс жасау арқылы ақпаратты оңай өзгертуге немесе нысандарды жылжытуға болады. Мұғалім өз іс-әрекеттерін түсіндіре отырып, біртіндеп оқушыларды тарта отырып және оларды идеяларды тақтаға жазуға итермелейді, бұл оқушылардың жаңа материалмен өзара іс-қимылын қамтамасыз етеді.

- Оқушыларды сабаққа белсенді тарту.

Интерактивті тақта әр түрлі динамикалық ресурстарды пайдалана отырып, мотивацияны жақсарта отырып, мұғалімдер мен оқушылар үшін де сабақтарды қызықты етеді. Интерактивті тақтамен жұмыс мұғалімге оқушылардың білімін тексеруге, оқылатын материалды түсіндіру үшін пікірталасты дамытуға көмектеседі, бұл оқушыларға материалды жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Талқылауды басқара отырып, мұғалім оқушыларды шағын топтарда жұмыс істеуге итермелейді.

- Сабақтың қарқынын арттыру және оның ұйымдастырылуын жақсарту.

Интерактивті тақтаны пайдалану сабақ жоспарын, қарқынын және ағымын жақсарта алады. Файлдарды немесе беттерді алдын ала дайындауға және оларды сабақта қол жетімді болатын басқа ресурстарға қосуға болады. Интерактивті тақтада нысандар мен жазуларды оңай жылжытуға, мәтіндерге, суреттерге және диаграммаларға түсініктемелер қосуға, негізгі жерлерді бөліп, түстер қосуға болады. Сонымен қатар, мәтіндерді, суреттерді немесе графиктерді жасыруға, содан кейін сабақтың негізгі кезеңдерін көрсетуге болады. Беттерді экран бүйірін нобайлар ретінде орналастыруға болады. Мұғалім әрдайым сабақтың алдыңғы кезеңіне қайта оралуға және сабақтың негізгі сәттерін қайталауға мүмкіндігі бар.

Интерактивті тақта арқылы оқытудың бірқатар артықшылықтары бар, олар:

- кез келген қосымшалардың үстінен сурет салу және жазу мүмкіндігі есебінен материалды анық, тиімді және динамикалық беруді қамтамасыз ету, көп уақыт жұмсамай, сабақ уақытында жасалған кез келген жазбаларды қоса алғанда, тақтадағы бейнелерді сақтау және басып шығару;

- ресурстарды қызықты және қарқынды пайдаланудың арқасында оқушылардың мотивациясын дамыту;

- ұжымдық жұмысқа қатысу, жеке және әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін үлкен мүмкіндіктер беру;
- оқытудың әр түрлі стильдерін қолдану (мұғалім белгілі бір қажеттіліктерге бейімделе отырып, әр түрлі ресурстарға жүгіне алады);
- сабақтың жақсы қарқынын қамтамасыз ету;
- оқыған материалды қайталауды ұйымдастыру үшін мектеп желісінде пайдаланылған файлдарды сақтау мүмкіндігін беру;
- сақталған файлдар негізінде алынған материалды тексеруді жеңілдету [9].

Электронды презентациялардың техникалық және дидактикалық мүмкіндіктерін тиімді пайдалану мысалы ретінде жоғары сыныптарға арналған мультимедианы қолдайтын интерактивті лекцияны келтіруге болады.

Интерактивті дәріс мұғалімнің жетекшілігімен оқытудың дәстүрлі тәсілінің және жеке компьютерлік оқытудың артықшылықтарын біріктіреді. Дәріске алдын ала дайындала отырып, оқытушы компьютерде қажетті слайдтар санын әзірлейді, олардың бейнеақпараттарын дыбыстық сүйемелдеумен және анимация элементтерімен толықтырады. Әрине, бұл оқытушының біліктілігіне қойылатын талаптарды айтарлықтай арттырады. Ол компьютерлік техника білімінің қажетті деңгейіне ие болуы және бағдарламалық қамтамасыз етумен жұмыс істеу дағдыларын меңгеруі тиіс.

Интерактивті дәрісті өткізудің маңызды шарты компьютерлік техникамен және көрнекі және дыбыстық оқу материалдарын көпшілікке көрсетудің заманауи құралдарымен жабдықталған мамандандырылған аудиторияның болуы болып табылады. Дәрісті баяндау барысында оқытушы слайдтағы ақпаратты иллюстрация ретінде эпизодтық түрде ұсынады. Бұл оқытушылардың оқу материалын жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Бір мезгілде педагог пен компьютерді оқыту үдерісіне қатысу оқу материалын беру сапасын едәуір жақсартады. Ұсынылған Әдістемені қолдану оқыту процесін жандандырады, математикаға деген қызығушылықты және оқу процесінің тиімділігін арттырады, оқу материалын түсінудің тереңдігіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе біз математика пәнінен сыныптан тыс іс-шараларды өткізу кезінде мультимедиа технологиясын пайдалану тиімді және орынды болып табылады деген тұжырым жасаймыз.

Әдебиеттер:

1. Беспалько, В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия) / В.П. Беспалько. – М. : Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2002. – 352 с.
2. Машбиц, Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения: педагогическая наука – реформе школы / Е.И. Машбиц. – М. : Просвещение, 2003. – 192 с.
3. Рогановская, Е.Н. Электронный школьный учебник: теория и практика создания (на примере курса математики) : монография : в 2 ч. / Е.Н. Рогановская. – Могилев : МГУ им. А.А. Кулешова, 2005. – Ч. 1 : Методология и технология конструирования. – 176 с.
4. Ефремов, И. Компьютерные технологии обучения: дайджест: Газета «Математика» № 15 / И. Ефремов. – М.: «Первое сентября», 2008.
5. Темербекова, А.А. Методика преподавания математики / А.А. Темербекова. – М: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – с.176
6. Волошина, Л. Интернет-ресурсы для учителя математики: Газета «Математика» № 15 / Л. Волошина. – М.: «Первое сентября», 2008
7. Горвин, Ю.М. Интерактивная доска Smart Board: до и во время уроков/ Ю.М. Горвин // Информатика и образование. – 2006. – № 2 – с. 123
8. Усенков, Д.Ю. Школьная доска обретает «разум»/ Д.Ю Усенков// Информатика и образование. – 2005. – № 12 – с. 96
9. Пахомова, Е.А. Методические аспекты использования мультимедийных презентаций на уроках математики: журнал «Математика. Проблемы выкладки» № 3 / Е.А. Пахомова. – Мн.: «Адукацыя і выхаванне», 2007. – С. 20 – 21.

Резюме:

В статье рассмотрены способы использования электронных ресурсов на уроках математики. На уроке изучены эффективные особенности использования компьютера. Определены перспективы повышения эффективности учебного процесса компьютеризацией

обучения и требования общества к подрастающему поколению. Подробно раскрыта теоретическое обоснование проблемы использования электронных ресурсов в обучении математике и методика применения информационных технологий на уроках математики. Показаны способы использования электронных ресурсов.

Abstract:

The article discusses ways to use electronic resources in mathematics lessons. In the lesson, the most effective features of using a computer are studied. The prospects for improving the effectiveness of the educational process with computerization of training and the requirements of society for the younger generation are identified. The theoretical substantiation of the problem of using electronic resources in teaching mathematics and the methodology of using information technologies in mathematics lessons are revealed in detail. Ways to use electronic resources are shown.

УДК 37.02:(076.5)

Ералиева З.Ж.

Южно-Казахстанский университет им М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

УПРАЖНЕНИЯ КАК СРЕДСТВО УЛУЧШЕНИЯ УМЕНИЙ АУДИРОВАНИЯ

Резюме:

В статье рассматриваются пути улучшения работы по привитию аудитивных навыков обучающихся посредством специальных упражнений. Говорению сейчас придается первостепенное значение, а аудирование является рецептивным процессом. Считается, что нет необходимости в дополнительных упражнениях для их развития. Практика доказывает обратное: то, что учащиеся могут воспроизвести, они не всегда могут понять на слух, даже если говорящий пользуется знакомым им материалом. Это может объясняться непривычным для обучающихся темпом речи и несоответствием собственных звуковых образов тем, которые они воспринимают в процессе речи говорящего. Из всего сказанного вытекает, что репродуктивные упражнения не могут заменить рецептивных, те и другие являются обязательными компонентами системы упражнений для развития аудирования и устной речи. Рецептивные упражнения носят творческий характер, и система упражнений без включения в нее специальных упражнений, направленных на развитие аудирования, является несовершенной. Хотя большинство современных методик и учебников включают их, в целом, этому аспекту изучения иностранного языка уделяется мало внимания. Поэтому считаем целесообразным привлечение дополнительного материала для обучения аудированию в учебный процесс.

Ключевые слова: аудирование, речевая деятельность, упражнение, обучение, коммуникативная деятельность, диалогическая речь, учебный процесс.

Сегодня обучение аудированию является одной из самых актуальных проблем в преподавании иностранного языка. Без овладения этим видом деятельности невозможно выучить язык и пользоваться иноязычной речью на том уровне, который необходим на современном этапе развития общества.

В то же время это и очень трудный вид речевой деятельности. Понятие аудирования включает процесс восприятия и понимания звучащей речи и используется в любом устном общении.

Также овладение аудированием обеспечивает возможность решать воспитательные, образовательные и развивающие цели. Оно дает возможность учить обучающихся внимательно вслушиваться в звучащую речь, формировать умение предвосхищать смысловое содержание высказывания и таким образом, воспитывать культуру слушания не только на иностранном, но и на родном языке. Воспитательное значение формирования умения понимать речь на слух, оказывающее в то же время и развивающее воздействие, заключается в том, что оно положительно сказывается на развитии памяти у учащегося, и, прежде всего слуховой памяти, столь важной не только для изучения иностранного языка, но и любого другого предмета.

Аудирование признается самым сложным для обучения видом речевой деятельности, так

как целью обучения является адекватное восприятие речи других людей, в том числе носителей языка, т.е. понимание аутентичной речи. Мы должны не просто услышать, но и правильно понять чужую речь. К тому же темп франкоязычной речи примерно в 2 раза выше, чем темп речи родного или русского языка.

Упражнения для обучения аудированию нельзя отождествлять с пассивными. К такому выводу иногда приходят из-за того что, выполняя рецептивные упражнения, учащиеся имеют дело с готовым речевым материалом, который нужно лишь воспринять. Поэтому на первый взгляд кажется, что при выполнении рецептивных упражнений отсутствует творческая работа. Между тем, в восприятии речи на слух участвуют как мнемические процессы (узнавание, припоминание), так и различные мыслительные операции (анализ, синтез, умозаключение и т.д.). Понимание речевого сообщения происходит в том случае, когда раскрыты и установлены связи и отношения предметов и явлений действительности, отраженные в данном сообщении. Оно характеризуется такими критериями, как правильность, полнота и глубина. Непонимание как отрицательный результат смыслового восприятия может выражаться в установлении ложных связей и отношений (неправильное понимание), а также в установлении неполного набора связей и отношений, выраженных (неполное понимание) или невыраженных в тексте (недостаточно глубокое понимание).

Из сказанного становится ясным, что рецептивные упражнения для обучения аудированию носят творческий характер, а также, что система упражнений при обучении иностранному языку без включения в нее специальных упражнений, направленных на развитие аудирования, является несовершенной. Хотя большинство современных методик и иностранных учебников включают в себя упражнения для аудирования, в целом, можно сказать, что этому аспекту изучения иностранного языка пока еще уделяется слишком мало внимания. Именно поэтому нам кажется целесообразным привлечение дополнительного материала для обучения аудированию в учебный процесс.

Российские исследователи в работах по обучению аудированию (Л.И.Апатова, Н.И.Гез, П.К.Бабинская, Н. В.Елухина, Н.Д.Гальскова и др.) выделяют такие понятия как аудитивные навыки (фонетические, лексические и грамматические) и аудитивные умения (например, умение восприятия на слух монологической и диалогической речи). Соответственно, система упражнений для обучения аудированию должна быть направлена на формирование различных аудитивных навыков и умений.

Упражнения для обучения аудированию, как и для обучения другим видам речевой деятельности, должны быть языковыми (подготовительными) и речевыми.

Языковые (подготовительные) упражнения подразделяются на фонетические, грамматические и лексические, и применительно к овладению аудированием, в основном, способствуют развитию аудитивных навыков – фонетических, лексических и грамматических.

Например, можно предложить следующие виды упражнений на преодоление *фонетических трудностей восприятия*:

- Прослушайте предложения и поднимите руку, услышав вопросительное (утвердительное, отрицательное) предложение.

- Прослушайте предложение и определите количество слов.

- Прослушайте предложения и скажите, сколько вопросительных, утвердительных, отрицательных предложений вы услышали, и др.

Примерный перечень видов упражнений на преодоление *грамматических трудностей*:

- Прослушайте предложение и назовите главные члены предложения.

- Прослушайте предложения и скажите, в котором из них действие в прошедшем, настоящем и будущем временах.

- Прослушайте предложения и определите главное и придаточное предложения, и др.

Упражнения на преодоление *лексических трудностей*:

- Прослушайте предложение и определите значение нового слова по контексту (словообразовательным элементам, на основе знания одного из значений, по этимологии, звукоподражательным элементам).

- Прослушайте предложения и постарайтесь понять их смысл, не обращая внимания на определения, выраженные незнакомыми словами.

- Прослушайте омонимы/синонимы в предложениях и определите их значения, и др.

Речевые упражнения служат для тренировки спонтанного употребления языковых явлений в речи, как правило, без осознания в момент речи. Именно способность употребить в речи

выученные языковые явления свидетельствует о том, что они усвоены учащимися. Речевые упражнения в обучении аудированию направлены на совершенствование процесса смыслового восприятия текста (речевые упражнения всегда являются контекстными) и на достижение определенного уровня понимания.

Речевые упражнения моделируют акт аудитивной деятельности и включают в себя следующие компоненты: подготовку к прослушиванию сообщения, само прослушивание, анализ результатов прослушивания. При этом, если раньше анализу результатов предписывалась только контролирующая роль, то теперь действия учащегося рассматриваются как естественная коммуникативная реакция. Анализ результатов прослушивания чаще всего происходит в виде устных упражнений, всегда творческих и продуктивных. Таким образом можно утверждать, что результатом обучения аудированию является выход в говорение, поэтому представляется обоснованным говорить о разработке системы упражнений для обучения не только аудированию, но и говорению.

Приведу пример фрагмента занятия на аудирование диалога.

а) Первое прослушивание диалога с заданием для развития лексических аудитивных навыков: *Identifiez le thème et des personnages du dialogue* (определить тему и персонажей диалога).

Dialogue

- Qu'est-ce qui ne va pas?
- J'ai une dent qui me fait très mal depuis hier.
- Ouvrez la bouche, s'il vous plaît. Où avez-vous mal, exactement?
- Je crois que c'est la première molaire inférieure à côté de la couronne.
- Ah! Vous avez encore toutes vos dents de sagesse! La dent que vous m'indiquez est en bien mauvais état. Le plombage est parti et je vois une bien vilaine carie.
- Vous n'allez pas l'arracher!
- Non, ne vous inquiétez pas! Je vais simplement remplacer le plombage. D'abord, une petite piqûre de novocaïne...
- Allez-y, je vous en prie! Je ne peux pas supporter la douleur! Si vous me faites mal, j'aurai une dent contre vous.
- Vous n'allez rien sentir! Voilà. Et n'oubliez pas de fixer un rendez-vous pour un détartrage le plus tôt possible.

(«*Chez le dentiste*», le patient et le dentiste).

б) Второе прослушивание диалога с заданием определить основное содержание: *De quoi s'agit-il dans ce texte ? (Le client se plaint d'avoir mal aux dents)*, а также выявить вопросы врача. (*Qu'est-ce qui ne va pas? Où avez-vous mal, exactement?*). Эти задания способствуют развитию фонетических аудитивных навыков).

в) При третьем заключительном прослушивании студентам дается текст диалога с пробелами, куда они вставляют пропущенные слова в данном тексте. (Развитие фонетических аудитивных навыков).

- Qu'est-ce qui ne pas?
- J'ai une dent qui me depuis hier.
- Ouvrez la bouche, s'il vous plaît. Où avez-vous mal, exactement?
- Je crois que c'est la première molaire inférieure à côté de la couronne.
- Ah! Vous avez encore toutes vos ! La dent que vous m'indiquez est en bien mauvais état. Le plombage est parti et je vois une bien
- Vous n'allez pas l'arracher!
- Non, ne vous inquiétez pas! Je vais simplement le plombage. D'abord, une petite de novocaïne...
- Allez-y, je vous en prie! Je ne peux pas la douleur! Si vous me faites mal, j'aurai une dent contre vous.
- Vous n'allez rien sentir! Voilà. Et n'oubliez pas de fixer un pour un détartrage le plus tôt possible.

г) На следующем этапе, имея полный текст диалога, студенты выполняют упражнение на развитие лексических аудитивных навыков). *Nommez les mots indiquant les noms des dents (la molaire inférieure)*. Далее они находят слова и выражения, обозначающие медицинскую терминологию. (*Une dent, la bouche, la première molaire inférieure, les dents de sagesse, le plombage, une carie, arracher une dent, une piqûre de novocaïne, un détartrage*).

Quelles sont les actions du docteur ? (*il fait la piqure de novocaïne*). Est-ce que l'opération est douloureuse pour le patient? (Non, parce que le dentiste fait une piqure de *novocaïne*, *le patient ne sent rien*).

Для развития грамматических аудитивных навыков полезно выполнить задание на выявление фраз с относительными местоимениями *qui, que*, или выявление существительных мужского и женского рода и т.д.

При систематической работе по выработке аудитивных фонетических, лексических, грамматических навыков посредством языковых и речевых упражнений в значительной степени можно способствовать развитию навыков говорения.

Литература:

1. Бабинская П.К. Практический курс методики преподавания иностранных языков: учебное пособие / П.К. Бабинская, Т.М. Леонтьева, А.Ф. Бударко. - 3 - е изд. - М.: Тетра Систем, 2005.
2. Елухина Н. В., Каспарова М. Г. Подготовка учебного текста для аудирования / Иностранные языки в школе № 2 2005.
3. Крицкая И.П. Некоторые синтаксические особенности материала для аудирования / иностранные языки в школе №4. 2005.
4. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. - М.: Академия, 2007.
5. Коньшева А.В. Контроль результатов обучения иностранному языку. - СПб.: КАРО, 2004.
6. Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность. Коллективная монография под редакцией А.А. Миролубова. - М.: Титул, 2010.

Түйін:

Мақалада арнаулы жаттығулар арқылы фонетикалық, грамматикалық, лексикалық және оқушылардың тыңдау дағдыларын қалыптастыру бойынша жұмыстарды жетілдіру жолдары қарастырылады. Қазіргі заманда әңгімелесу тыңдауға қарағанда маңызды болып табылады. Сондықтан тыңдау дағдыларын қалыптастыру үшін қосымша жаттығулардың қажеті жоқ деген ұғым қалыптасқан. Бірақ тәжірибе керісінше: оқушылардың сөйлеу қабілеті болғанымен, олар сөйлескен адам белгілі бір материалды қолданса да, оны әрқашан құлағымен түсінуі екі талай. Мұны, біріншіден, оқушыларға арналған сөйлеудің әдеттен тыс қарқынымен түсіндіруге болады, екіншіден, өздерінің дыбыстық бейнелерін спикердің сөйлеу барысында қолданатын образдармен сәйкес келмеуі. Мұның бәрі репродуктивтік жаттығулар тыңдау және сөйлеуді дамыту үшін жаттығу жүйесінің маңызды компоненттері болып табылатынын және қабылдау жаттығуларын алмастыра алмайтындығын көрсетеді. Тыңдауға үйрететін жаттығулар шығармашылық болуы тиіс, сондай-ақ тыңдауды дамытуға бағытталған арнайы жаттығуларды шет тілін оқыту процесіне ендіру керектігін және бұндай жаттығулар жүйесі жетілмегендігін айқын көрсетеді. Дегенмен заманауи техниканың және шетелдік оқулықтардың көпшілігі тыңдау үшін жаттығуларды қамтиды, алайда, шет тілін үйренудің осы аспектісіне әлі де аз көңіл бөлінеді. Сондықтан оқу процесінде тыңдауды үйрету барысында аудитивтік дағдыларды дамытуға арналған жаттығуларды енгізу ұсынылады.

Abstract:

The article discusses ways to improve the work on instilling the phonetic, grammatical, lexical, and the students' listening skills through special exercises. Speaking is now given primary importance, and listening is a receptive process, and it is believed that there is no need for additional exercises for the development of auditory skills. But practice proves the opposite: what students can reproduce, they can not always understand by ear, even if the speaker uses familiar material. This is explained, firstly, by the unaccustomed pace of speech for students and, secondly, by the inconsistency of their own sound images with those that they perceive in the process of speech of the speaker. This means that reproductive exercises cannot replace receptive exercises, that both are essential components of the exercise system for the development of listening and speaking. Receptive exercises for teaching listening are creative, and the system of exercises in teaching a foreign language without including special exercises aimed at developing listening is imperfect. Although most modern techniques and foreign textbooks include exercises for listening, in general, this aspect of learning a foreign language has so far received little attention. Therefore, it seems to us expedient to attract additional material for teaching listening to the learning process.

Ергөбекова Ж.С.

PhD, доцент м.а. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНІҢ ЕЛЖАНДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа:

Мақалада Ұлттық құндылықтарымыздың бірі – халықтың ауыз әдебиет үлгілері, фольклор елжандылыққа тәрбиелеудің негізгі тетігі ретінде талданады. Соның ішінде батырлар жырының студенттің, яғни болашақ қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімінің құзіреттілігін қалыптастыруда маңызы айрықша. Батырлар жырының елжандылық тәрбие беруде мүмкіншілігі мол екендігі дәлелденеді.

Кілттік сөздер: халық ауыз әдебиеті, елжандылық, тәрбие, оқыту үдерісі, ұлттық құндылық.

Қазақ халқы ежелден тәрбиеге үлкен мән берген. Бір ауыз сөзге тоқтаған, сөздің қадірін білген қазақ халқы ұл-қызын елін сүюге, жерін қастерлеуге, ерлік пен батырлыққа бауырмалдыққа, мейірімділікке өзінің би-шешендері, акын-жыраулары, жыршылары, ғұлама ғалымдарының сөздері арқылы тәрбиеледі. Жас ұрпақты елжандылыққа, отансүйгіштікке, ерлікке, Отан үшін қасық қаны қалғанша шайқасуға, қызмет етуге тәрбиелеуде көркем-әдеби шығармалар үлкен рөл атқарады.

Қазақ батырлар жырының педагогикалық маңызы ол болашақ педагогтардың тарихи санасын қалыптастыра отырып, олардың тілдік білімін де тереңдетуге және тіл мен тарихтың тығыз байланысын тануына, сол арқылы ұлттық санасының дамуына септігін тигізуінен көрінеді. Бүгінгі таңда білім мен тәрбие беруде тұлғаның бәсекеге қабілеттілігін, мәдени ментальділігін дамытуға ерекше мән беріліп отыр. Осыған байланысты оқу үдерісі елін, туған жерін, Отанын сүйетін, мемлекеттік рәміздерін қастерлейтін тұлға қалыптастыруға бағытталады. «Отансүйгіштік тәрбие берудегі басты мақсат жеке тұлғаның бойында рухы мықты, адамгершілік нормаларды бойына сіңірген, отансүйгіштік қасиетті қалыптастыру болып табылады» [1, 84 б.], - дей келе, А.Қ.Дүйсенбаев болашақ тұлға тәрбиесіндегі батырлар жырының, ондағы батырлардың қаһармандық бейнесінің рөлі педагогика ғылымында ескерілмей келе жатқандығын айтады [1].

Ұлт маманының елжандылық қасиетін қалыптастыру мәселелерін ұлттық ғылым салаларының мамандары әр қырынан қарастырды: тарихшылар М.Қ.Қозыбаев, М.Мұқанов, философтар А.Айталы, А.Қасабеков, Ж.Алтаев, психологтар Н.Елікбаев, Қ.Б.Жарықбаев, А.Темірбеков, педагог ғалымдар С.Қалиев, С.Ұзақбаева, К.Құнантаева, Л.Ә.Байсерке, Е.Ө.Жұматаева, С.Т.Иманбаева, Р.А.Джанабаева т.б.; жас ұрпақты елжандылыққа тәрбиелеудегі түрлі проблемаларға қатысты Д.С.Құсайынова, Ғ.Базарғалиев, Л.Сейдахметова, К.Т.Әбілғазиева, Р.Н.Кенжебаева, У.К.Санабаев, Б.Сүлейменова, Ж.Н.Қалиев, А.К.Калимолдаева, Н.А.Мұхамединова, А.Қ.Дүйсенбаев, Р.М.Рысбекова, Ж.Қасымбеков, А.Карпықбаева, А.Н.Иманбетов, Ә.Қ.Мүтәлі, Г.Х.Еримбетова т.б.

Ғалым Ж.Н.Қалиевтің «Халық педагогикасы құндылықтары негізінде оқушыларға патриоттық тәрбие беру (5-9 сыныптардағы гуманитарлық пәндер негізінде)» атты ғылыми зерттеуінде адамгершілік танымның маңызды компоненті патриотизм идеясы тұлғаның құндылық бағыты болып табылады және ол адамның өзіне, басқа адамдарға Отанға саналы қатынасын айқындап, тұлғаның «адамгершілік танымының даму деңгейін сипаттайды, патриоттық ұстанымын айқындайды», - дейді [2].

Философ ғалым А.Айталы «Ұлттану» атты ғылыми монографиясында жастар тәрбиесінде ұлттық патриоттықтың алар орны ерекше екендігін айтады. Ол мемлекет, мәдениет, ұлттық менталитет, дін, тәрбие мәселелері мен патриотизмді жас ұрпақ бойына сіңірудегі этномәдени құндылықтардың қызметін талдап көрсетеді. Ғалымның пайымдауынша, «ұлттық рух, дәстүр, мұра, қаһармандық ерлік салтын қастерлеп, дәріптеу – ұлттық идеяның басты көзі болып табылады. Сонымен бірге ол елдің өзге өркениеттер арасында алатын орны бар, өзінше дербес өркениет деген пікірді орнықтырып, нығайта түседі» [3].

Ғалым Р.Н.Кенжебаева «Оқыту үрдісінде халық педагогикасы арқылы оқушылардың атамекенге сүйіспеншілігін қалыптастыру» деп аталатын зерттеуінде орта мектепте жаратылыстану пәндерін халық педагогикасымен сабақтастырып оқыту негізінде оқушыларға атамекенге сүйіспеншілік тәрбие беру жолдары қарастырылған. Ғалым атамекенге сүйіспеншілікті қалыптастыруды ауқымды педагогикалық іс-әрекет деп біліп, халық педагогикасының негізінде оқушыларды сапалы біліммен сусындатуға, іскерлік пен дағдыға баулуды, олардың шығармашылық қабілетін дамытуға, елді қадірлеу, сүю, көркейту сияқты қасиеттерге жетелеуге болады деп есептейді. Ғалым еңбегінде халық педагогикасының маңызын, атамекенді сүю арқылы Отанға сүйіспеншілігі арта түсетіндігін айтады және мұны отансүйгіштікке тәрбиелеудің құрамдас бөлігі ретінде түсіндіреді [4].

А.Н.Иманбетов өзінің «Қазақ этнопедагогикасы негізінде студенттерге патриоттық тәрбие беру» атты кандидаттық диссертациясында студенттерге патриоттық тәрбие беруде этностық ерекшелік, халықтың тарихы мен мәдениеті, елдің батыр ұл-қыздарының ерлігіне оқу үдерісінде мән беріп отыру керектігін айтады. Ол студенттерге ұлттық патриоттық тәрбие беру негізі этнопедагогика ғылымында жатыр деп біледі. Өзінің еңбегінде ұлттық патриотизм мәнін ашады: оның ойынша патриот ұлтын шексіз сүюі, ұлттық идеологияны құрметтеуі, ұлттық менталитет туралы білімді болуы, өз ұлттық тіліне, дініне берік болуы, ұлттық салт-дәстүрді білуі, ұстануы, қазақ этнопедагогикасы негізінде білім алуы керек [5, 17 б.].

А.Ә.Бисембаева «Жоғары сынып оқушыларына қазақтың батырлық эпосы арқылы отансүйгіштік тәрбие беру» атты ғылыми еңбегінде жас ұрпақты тәрбиелеуде батырлар жырының орны ерекше екендігін, жоғары сынып оқушыларын тәрбиелеу жүйесінде қазақ эпосы адамгершілікке тәрбиелеуде, патриотизмге баулуда негізгі құрал екендігін, ал жырдағы эпикалық образдар жоғары сынып оқушыларына ұлттық мұра мен ұлттық дүниетанымды көрсете отырып, Отанына қызмет етудің үлгісін ұсынатындығын айтады. Батырлар жырларындағы қазақ батырларының бейнесі арқылы жоғары сынып оқушыларын елжандылыққа тәрбиелеуде түрлі мәселелердің шешімін табуға тырысады [6].

Ғалым Б.Сүлейменова «Бастауыш сынып оқушыларын қазақ батырлар жыры арқылы адамгершілікке тәрбиелеу» деп аталатын диссертациялық жұмысында бастауыш сынып оқушыларының оқу-тәрбие үрдісінде батырлар жырын адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды құралы деп түсіндіреді. Оның ойынша, батырлар жырынан «қазақ халқының ерте ғасырлардан келе жатқан тұрмыс-тіршілігі, тарихы, адамгершілік-гумандық қасиеттері, моральдық-этикалық қарым-қатынасы, тағылымдық ой-пікірлері, мәдениет үлгілері көрініс тапқан. Қазақ батырлар жырының мазмұны оқушыларға туған жерін, елін сүюге, адамдармен мейірімді қарым-қатынаста болуға үйретеді» [7].

А.С.Балапанова «Батырлық эпосы материалдары негізіндегі қазақтың мәдениет және тарих мәселелері: тарихи-статистикалық талдау («Қобыланды батыр» эпосы мысалында т.б.)» атты диссертациясында қазақ эпостық жырларын нақты тарихи жырлар деп біліп, ондағы басты кейіпкерлердің бәрі, Алпамыс, Қобыланды, Едіге, Ер Тарғын т.б. нақты, тарихи тұлғалар болған деп түсіндіреді. Барлығы нақты, тарихи тұлғалар болды деп айту артықтау болар, дегенмен ғалым бұл батырлар мемлекеттің қалыптасуына, елдігін сақтап қалуға ат салысқан, тәуелсіздік үшін күрескен ерлер болды деп баға береді, олардың отансүйгіштік өр мінезіне тәнті болады [8].

Филолог Б.У.Азибаева «Қазақтың дастандық эпосы» атты диссертациясында дастан жанрын зерттеп, батырлық дастандарда батырдың ең алдымен, тұлғалылығы мен ерлігіне, халқы үшін жанын пайда қылуға дайын тұратындығына, еліне адалдығына үлкен мән беріледі [9].

А.Қ.Дүйсенбаев өзінің «Қазақ батырларының қаһармандық бейнесі арқылы оқушыларды отансүйгіштікке тәрбиелеудің педагогикалық шарттары» атты кандидаттық диссертациясында батырлар жырына, батырлардың қаһармандық бейнесіне, олардың халық ауыз әдебиетінде, тарихта, көркем шығармаларда сомдалуына отансүйгіштік тәрбие берудегі баға жетпес құрал ретінде баға беріледі. Оның ойынша, қазақ батырының бойынан батырға тән «қаһармандық қасиеттердің жиынтығы, азаматқа тән адамгершілік қасиеттер де, отағасына тән «сегіз қырлы, бір сырлылық» та, шешенге тән дуалы сөзділік те, данаға тән білгірлік те, биге тән көсемдік те, әулиеге тән көрегендік те табылады. Сөзіміз дәлелді болу үшін Ер Төстіктің қаһармандығын, Бекет атаның бойындағы әулиелігін, Исатай батырдың ел бастаған билігін, Б.Момышұлының ерлігін айтуға болады», - дей келе, қазақ батырының тұлғасына тән қасиеттерді көрсетеді. Олар: қазақ батырының дене бітімі ірі денелі, ер тұлғалы, қыр мұрынды, өткір көзді, арыс кеуделі, кең йықты, жауырыны қақпақтай т.б., қас жауына айбарлы, қаһарлы, сұсты, рухты, өжет, айлалы, айбынды, арлы, қырағы, жігерлі, епті, аруақты т.б., ал жақындарына мейірімді, өнерлі, шебер,

бауырмал, ойлы, тазалық сүйгіш, кешірімді, ұқыпты, шыншыл, парасатты, сыйлы, адал, қарапайым, бір сөзді, ұстамды, шыдамды, жаны таза, рухы биік, кішіпейіл, шын, кіршіксіз сүйе білетін т.б.

Ғалым қазақ батырының бейнесін қазіргі ұлт мектебінің оқу-тәрбие үрдісіндегі орнын былайша түсіндіреді: «жеке тұлғаның әлеуметтану барысындағы отансүйгіштік тәрбиенің құрамдас бөліктері «мінезі», «дене пішіні, бет-келбеті», «ерекше қасиеттері», «ұстанымы, ұраны» бүгінгі жас ұрпақтың отаншылдық рухын жетілдірудің алғышарттары екенін айтуға болады. Сондай-ақ орындалған ғылыми-педагогикалық еңбектер зерттеу барысында бүгінгі педагогикадағы мектеп оқушыларына батырлардың қаһармандық бейнесі арқылы отансүйгіштік тәрбие беру мазмұнын, мақсат-міндеттерін айқындап, оның ғылыми-педагогикалық мәнін теориялық тұрғыдан негіздеуге мүмкіндік береді» [1, 30-35 б.].

Этномәдени құндылықтарды, яғни халық ауыз әдебиеті қазақтың ұлт болып қалыптасуының «отансүйгіштік негіздегі тарихнамасы» деп айтуға болады [1, 62 б.]. «Батырлар жыры – халықтың өткен өмірінің жанды көрінісі. Оның күші – халық мүддесін қорғайтын рухында, қоғамның ілгері басуына қажет қасиеттерді адам санасына, жүрегіне сіңіре білуінде. Сондықтан да батырлар жырының әлеуметтік, мәдени, тәрбиелік маңызы орасан күшті» [10].

Қорыта айтқанда, қазақ халқының ауыз әдебиеті – жас ұрпақты мінез-құлық, адамгершілік қағидаларына, туған жерін қадірлеуге, отансүйгіштікке, бауырмалдыққа, мейірімділікке, адалдыққа тәрбиелейтін тәрбие құралы. Қазақтың халық педагогикасының басты мақсаты – ержүрек, адал, ақылды, алғыр, тапқыр, өнерлі т.б. ұрпақ тәрбиелеу.

Қай елдің болмасын фольклоры ұрпақтың адамгершілік қағидаларымен қалыптасуына үлкен мән береді. Сонымен қатар, туған жерін, елін сүйуге, ет жақын бауырларын (қазақ батырының ет жақын бауыры – бар қазақ) құрметтеуге, қас пен досты ажырата білуді, жақсы мен жаманның парқын білуді үйретеді.

Елін қорғар ерлер көп болсын деген халықтың арманы, ойы-тілегі Отанды қорғау, батырлық, ерлік туралы шығармаларды дүниеге алып келді. Осы шығармалардың өр рухы негізінде тәрбиеленген ұрпақ туған жердің қасиетін түсінетін, елінің қадірін білетін ер болып өсері анық. Ерлік жасау бұл тек елін, жұртын сүйген ердің ғана қолынан келеді. Батыр – тек қара күш иесі ғана емес, ақылы мен айласы қатар жүретін тұлға. Батырлар жырында батырдың ерекше жаратылған қасиеттілігі басты назарда болады.

Фольклорға сусындап, жыр, мақал-мәтел, жұмбақ, ертегілерді т.б. жаттап өскен баланың ой өрісі жетіліп, ойлау жүйесі, есте сақтау қабілеті дамып, қиялы шарықтап, арман-мұраты биіктеп, жақсылық пен әділдіктің жеңіске жетуіне тәнті болып, батыр туған ерлердің ерлік ісіне куә болып өздерінің алдына еліктеуге әбден болатын образ тудырады.

Әдебиеттер:

1. Дүйсенбаев А.Қ. Қазақ батырларының қаһармандық бейнесі арқылы оқушыларды отансүйгіштікке тәрбиелеудің педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис.: 13.00.01. – Атырау, 2006. - 155 б.
2. Қалиев Ж.Н. Халық педагогикасы құндылықтары негізінде оқушыларға патриоттық тәрбие беру (5-9-сыныптардағы гуманитарлық пәндер негізінде): пед. ғыл. канд. ... автореф.: 13.00.01. – Астана, 2005. – Б. 27.
3. Айталы А. Ұлттану: оқу құралы. – Алматы: Арыс, 2000. - 221 б.
4. Кенжебаева Р.Н. Оқыту үрдісіндегі халық педагогикасы арқылы оқушылардың атамекенге сүйіспеншілігін қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... автореф.: 13.00.01. – Шымкент, 2005. – Б. 26.
5. Иманбетов А.Н. Қазақ этнопедагогикасының негізінде студенттерге патриоттық тәрбие беру: пед. ғыл. канд. ... автореф.: 13.00.01. – Қарағанды, 2007. - Б. 30.
6. Бейсембаева А.А. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами казахского героического эпоса: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Алматы: АГУ, 2004. – С. 25.
7. Сүлейменова Б. Бастауыш сынып оқушыларын қазақ батырлар жыры арқылы адамгершілікке тәрбиелеу: пед. ғыл. канд. ... автореф.: 13.00.01. – Алматы, 2006. – Б. 27.
8. Балапанова А.С. Проблемы истории и культуры казахов по материалам героического эпоса: историко-статистический анализ (на примере эпоса «Кобланды-батыр и др.»): автореф. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – Алматы: Казахский национальный технический университет, 1999. – С. 28.

9. Азибаева Б.У. Казахский дастанный эпос: автореф. ... докт. филол. наук: 10.01.09. – Алматы: Институт литературы и искусства, 1998. – С. 53.
10. Батырлар жыры / құрастырған, алғысөзін, түсініктерін жазған О.Нұрмағамбетова. – Алматы, 1986. –264 б.

Резюме:

В статье анализируется одна из наших национальных ценностей - образцы фольклора, как основной механизм патриотического воспитания. В частности, героический эпос играет особую роль в формировании компетенции студента, то есть будущего учителя казахского языка и литературы. Доказано, что героический эпос имеет большой потенциал в воспитании патриотизму.

Abstract:

The article analyzes one of our national values - samples of folklore as the main mechanism of patriotic education. In particular, the heroic epic plays a special role in the formation of the competence of the student, that is, the future teacher of the Kazakh language and literature. It has been proven that the heroic epic has great potential in the education of patriotism.

Ережепова Г.Б., Тлепова А.П.

Ақтөбе көлік, коммуникация және жаңа технология колледжінің математика пәнінің
оқытушылары, Ақтөбе, Қазақстан

**КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫ ЖӘНЕ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КӘСІБИ ТҮРДЕ ОҚЫТУ**

Аңдатпа:

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік – экономикалық дамуында жетекші роль атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2030» Қазақстан халқына арналған жолдауында «Біздің жас мемлекетіміз өсіп, жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңестігіне кіру мақсатында қазіргі кезде Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда. Бұл процесс педагогика теориясы мен оқу – тәрбие процесіне нақты өзгерістер енгізумен қатар, елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып саралауды, жастардың шығармашылық әлеуметін дамытудың, мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді».

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпыазаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Бұл міндеттерді шешу үшін әр мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы, барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым-қатынасқа ену қажеттігі туындайды.

Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттерінің біріне айналды. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – білім беру бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау керек» - деп көрсетілген. Біріккен Ұлттар Ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми – техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын және кезеңіне енді.

Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми – педагогикалық негіздерін меңгеру маңызды мәселелердің бірі болып отыр.

Оқу процесіндегі инновациялық модельдің құрылымын былай көрсетуге болады:

-Жалпы инноватикадағы инновациялық процесс идеялары:

-Педагогикалық инноватиканың пайда болуы, таралуы, педагогикалық жаңалықтарды меңгеру:

-Оқу процесі кезінде теориялық талдау жасау.

Инновацияның басталуы: инновациялық процесс – инновациялық іс-әрекет – инновациялық потенциал – инновациялық процестерді басқару.

«Жаңа» деген түсінік жақында пайда болған дегенді білдіреді. Ашылмаған, ғылым аймағына және практикаға қатысты мағынасында кеңінен қолданылады. Практикалық идея, лабораториялық іс-тәжірибе, мекемелер мен ұйымдарда жаңа идеяны іске асыру жаңа ізденістерге жетелейді. Новация дегеніміз – бұл лабораториялық емес жаңа идеяны бірінші рет жүзеге асыру, ғылым жүзінде пайда болса да, ол практикаға негізделген. Жаңалық енгізу – мекемеге, ұйымға және жергілікті аймақтық, мемлекеттік мекемелерге енгізілген үлгіге бағытталған. Инновацияда жаңалық енгізу, новация бір-бірімен тікелей п ретінде байланысты болып келеді. Инновациялық процесс түсінігі барлық динамикалық процестерді қамтып, жаңалық аймағында процессуалдық аспектілер, барлық жаңалықтардың өзгеруіне тікелей байланысты болып келеді.

Білім беру жүйесі – сабақтастығы бар білім беру бағдарламалары мен әр түрлі деңгей мен бағыттағы мемлекеттік білім беру стандарттары жүйесінің, оларды әр түрлі ұйымдастыру құқықтық формадағы, типтегі және түрдегі білім беру мекемелерінде іске асырушы тармақтардың, сонымен қатар білім беруді басқару органлары жүйесінің жиынтығы болып табылады.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік – экономикалық дамуында жетекші роль атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы – ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдарын, объективтік қатынастарды қалыптастырады.

Иновациялық іс-әрекет – қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайына сай мектеп жұмысын дамытатын, мектеп өміріне шн өзгерістер әкелетін іс-әрекет.Әрбір мұғалім өзінің оқу-жұмысын дамыту үшін түрлі құралдар арқылы өзінің іс-әрекетін саналы түрде өзгертеді.

Иновациялық процестің кезеңдері:

- Инновация себептері
- жаңалықты жобалау
- жаңалықты жүзеге асыру.

• Инновациялық іс-әрекетке орта да әсер етеді.Мектеп жаңалықтың себебің, жобасының дұрыстығын дәлелдеп,жаңалыққа мұғалімдерді,оқушыларды,ата-аналарды қызықтыра білгені жөн.Инновациялық процессті күшейтетін бес фактор:

• мектеп басшыларының шығармашылығы, оқытудың жаңа технологияларын жасауға қабілеттілік,педагогикалық процесске қатысушылардың бір-бірімен өзара әрекеті және қарым қатынасы;

• инновациялық процестің жоспары,бағдарламасы;

• бағдарлама,жоспар бойынша мектепке ғалымдардың кеңес беруі,керек жағдайда инновациялық процесске түзетулер енгізуі. Жоспарда нәтижелерге жетуге ықпал ететін жағдайларды көрсетіп,сәтсіздік болғнда оны жоятын шараларды да белгілеу;

• әлеуметтік-экономикалық жағдай;

• инновациялық процесске қатысушылар:бастама көтерушілер, көмектесушілер, қарсы тұрушылар.

• Инновациялық технологияны пайдалану педагогикалық іс-әрекетте әлеуметтік-экономикалық жағдай тудырған басқа білім беру сфераларынан белгілі бір стандарттың межесінен ауытқуы мен балама жүйе енгізу шараларын атқарады.Инновациялық іс-әрекет жаңалықтарды ойлап шығару, зерттеу, қолданысқа дайындау, іс жүзінде пайдалану сияқты процесстермен сипатталады. Пайдалану белсенділігіартады , ал бұл болса ,білімі жоғары,өздігімен дербес шешім қабылдай алатын тұлғаның қалыптасуын қамтамасыздандырады. Қорыта айтқанда , кез келген елдің экономикалық қуат, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылығы , дүниежүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы сол елдің технологиялық даму деңгейімен анықталады. Жалпы қоғам дамуы мен жаңа технологияны енгізу сапалығы осы елдегі білім беру ісінің жолға қойылғандығы мен осы саланы ақпараттандыру деңгейіне келіп тіреледі.Экономикалық күшті дамыған елдердің тәжірибесі экономика , ғылым мен мәдениеттің қарқында дамуының негізгі кілттік мәселесі екендігі көрсетіп отыр.Ендеше қазіргі заманның ақпараттық технологиясын

менгеру міндетіміз. Оқыту технологиясы-бұл оқытудың тиімділігін арттыру мақсаты мен білім беру үрдісін зерттеу негізінде оқу үрдісін жүзеге асыру және бағалау, бағдарламалаудың жүйелі тәсілі.

Әдебиеттер:

1. «Қазақстан-2050» даму стратегиясы
2. М.Валиева «Жаңа педагогикалық технологиялар» Әдістемелік нұсқау, 2002ж
3. Автор: Уразалиева Жанар Кихматқызы. Мақаланың аты: Білім берудегі инновациялық технологиялар-білім сапасын арттырудың негізгі, 2008ж, 33-40 бет
4. Ізденіс және даму перспективалары. Әдістемелік оқу құралы. Алматы, 2016жыл.
5. 5Білімі, Таным, Тәрбие, Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. №1, 2016жыл
6. С.Көшімбетова «Оқу-тәрбие үрдісіндегі оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін пайдаланудың педагогикалық шарттары», Алматы, 2008

Резюме:

Система образования играет ведущую роль в социально-экономическом развитии общества, а также определяет ее. А общими условиями формирования и развития знания является главная проблема философии - теория познания, которая изучается с точки зрения отношения духа к материи, сознания к действительности.

Abstract:

The education system plays a leading role in the socio-economic development of society, as well as further defines it. And the general conditions for the formation and development of knowledge are called the theory of knowledge, which is studied in terms of the main problem of philosophy - the relationship of spirit to matter, consciousness to being.

ӘОЖ 373. 65

Жумабаев М.М.

көркем еңбек пәні мұғалімі, «№102 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚОЛӨНЕРІ

Резюме:

Мақалада көшпенділер мәдениетінің символы болып табылатын киіз үйдің шығу тарихы, халықтық дәстүрлері мен утилитарлық ерекшеліктері қарастырылады. Авторлар тұрғын үй түрі ретінде киіз үйдің пайда болуы мен даму кезеңдерінің тарихи алғышарттарын талдайды; оның негізгі құрылымдық элементтеріне сипаттама беру; кеңістікті безендіруде қолданылатын интерьер безендіруін, интерьер нысандары мен сәндік композицияларды сипаттау. Киіз үй жай тұрғын үй емес, материалдық құндылықтарды Еуразия халықтарының рухани байлығымен шоғырландыратын идеяларды жинақтайтын халықтық өнердің бір түрі деген идеяны ашуға ерекше назар аударылады. Авторлардың айтуынша, киіз үй - бұл халықтың көшпелі өмірі мен олардың дәстүрлі рухани және материалдық өмірінің дүниетанымдық тәжірибесін айқындаған қазақтың көшпелі өркениетінің символы мен жауһары.

Кілттік сөздер: *киіз үй, ұлттық салт-дәстүрлер, көшпенділер мәдениеті, халық өнері, қазақ өркениеті.*

Қолөнер – халқымыздың ұлттық мұрасы. Қазақтың ұлттық қолданбалы өнер тарихы көшпелі өмірдің салт-дәстүрімен тығыз байланысты. Қазақ халқының ғасырлар бойғы көшпенді тұрмыс – тіршілігіне, салт - дәстүріне сай қалыптасып, жалғасын тауып келе жатыр Ата - баба дәстүрін жалғастыру ұрпақ парызы. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» стратегиясында алға міндет етіп қойған ішкі және сыртқы саясатының аса маңызды 30 бағытының бірі – мәдени мұра бағдарламасы аясындағы халықтың мәдени құндылықтар мен дәстүрін дамыту. Осы бағытты ескере отырып көнере бастаған қолөнерді бүгінгі күнде өз кәдемізге жаратып, қолданудың маңызы өте зор. Қазақ халқының қолөнері – сонау ықылым заман тарихымен бірге

өсіп, біте қайнап жатқан өте бай қазына. Қазақ халқының қолөнері деп халық тұрмысында жиі қолданылатын өру, тоқу, тігу, мүсіндеу, құрастыру, бейнелеу сияқты шығармашылық жиынтығын айтады. Қолөнер – ұрпақтан ұрпаққа ауысып, тамырын тереңге жайып келе жатқан халық мұрасы. Халық шеберлері ұлттық қолөнер мұраларын өмірге әкелді. Атап айтатын болсақ, ұсталар: найза, қылыш, айбалта, семсер сияқты қару-жарақ түрлерін әзірлеген. Ал ағаш шеберлері киіз үйдің сүйегінен бастап, үй мүліктері: сандық, кебеже, асадал, тостаған, ожау, астау және музыка аспаптары: домбыра, қобыз, шертер, т.б. даярлаған. Зергерлер сәндік әшекейлік бұйымдар: сырға, білезік, алқа, өңіржиек, бойтұмар, шашбау, т.б. жасаған. Ісмерлер тоқыма, киіз басу, киім тігу өнерін дамытқан. Қолөнер қашанда заман, өмір ағымымен бірге туындап, дамып отырады. Қазақ қолөнерінің өсу жолы, өзіне тән даму тарихы бар. Ол тарих сонау көне замандардан басталады. Қазақ халқы кең байтақ республика жеріндегі ертеден қалыптасқан көне мәдениеттің тікелей мұрагері ғана емес, сол дәстүрді дамытушы, жаңғыртып байытушы. Бұл процеске әр кезеңде Қазақстан аумағына жан-жақтан келген көшпелі тайпалар мен халықтардың, сондай-ақ Ресей, Орта Азия халықтарының да мәдениеті әсер етті. XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында қазақ халқының дәстүрлі қолөнері айтарлықтай жоғары деңгейге көтерілді. Жүннен басылған бұйымдардың ішінен кілем, текемет, сырмақ, алаша, тұскиіз, қоржын, т.б. түрлерін атауға болады. Тоқыма өнері де көнеден келе жатқан қолөнердің бір түрі болып табылады. Кілем тоқушы шеберлер қазақтың ұлттық өнеріне өз үлестерін қоса білді. Тоқыма өнерінің түрлері – кілем, алаша, ши тоқу, гобелен өнері жылдан жылға дамып келеді.

Жұмыстың мақсаты: киіз үйдің құрылысымен, оны құру дәстүрімен таныстыру, ұмыт болып, қолданыстан шығып бара жатқан қазақтың қол өнерін және қол өнер мұраларымызды жаңғырту.

Қол өнердің шығу тарихы. Қолөнер дүние жүзінің әр халқында бар. Сонымен қатар әр елдің, әр халықтың тарихи дамуына, тұрмысына, тарихи ерекшелігіне және эстетикалық талғамына байланысты өзіндік ерекшелігімен өшпес із қалдырып келеді. Қазіргі кезде қолөнер элементтерін үй интерьерінде, киім сәндеу кезінде, бас киімді әшекейлегенде көп қолданып жүр. Қолөнер – ежелден келе жатқан кәсіп. Ол халықтың өмірімен, тұрмысымен бірге дамып, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырады. Өнер туындыларының иесін шебер деп атаған. Қолөнер шеберлері табиғаттың әсем көріністерін қолөнер бұйымдарында жиі қолданған. Оның орындалу технологиясына да ерекшеліктер еңгізіп отыр. Мысалы, ою-өрнекпен әшекейленген бұйымда қатырма жапсыру, моншақтармен, түрлі түсті тастармен безендіру жиі кездеседі. Неше түрлі жібек, жылтыр люрекс жіптері қолданылады. Дегенмен, көне заманнан келе жатқан қазақ қолөнері өз халқының дәстүрлі көркемдік мұрасын сақтап қалған. Сол қолөнердің бір түрі – кесте тігу. Бірақ ерекшелігі – кестені ұсақ моншақпен, кішкене түйме тәріздес долмалақ жылтыр материалмен орындау. Моншақпен тек киімді ғана емес, жаулықтарды, неше түрлі сувенир заттарды кестелеуге, панно тігуге болады. Моншақтардың тесікшелері өте кішкентай болғандықтан, жіңішке ине алған жөн. Жіп моншақпен түстес болу қажет.

Қолөнерде жүнді пайдалану. Қазақ қолөнерінде пайдаланылған негізгі шикізат түрі – жүн. Оның табиғаттық қасиетіне зер салып, тиімділігі мен күнделікті тұрмыста қолайлы жақтарын қарастыра отырып, әдемілік жағына да көңіл бөлінді. Бүгінге дейін дәстүрлі қолөнер түрі – киіз басу. Бұл көне заманнан бері әйгілі. Бұрын киізді қара немесе ақ түсті етіп басқан, соңғы кезде оюлап басу кеңінен тарап кетті. Жүннің пайдалы да, сонымен қатар зиянды жақтары да бар. Жүннен жасалған бұйым, әрине, жылы, төзімді келеді. Ал гигиена тұрғысынан қарағанда – шаң, ауа өткізгіштігі төмен. Қазақ халқы-кең байтақ елімізде қалыптасқан көне мәдениеттің тікелей мұрагері және сол дәстүрді дамытушы, жаңғыртып байытушы, ұлттық қолөнердің үздік үлгілерін атадан балаға мұра етуші. Қасиетті қазақ халқының, соның ішінде әйел адамдардың қолдарынан шыққан қолөнер туындыларының тарихы тым тереңде жатыр.

Киіз үй көптеген көшпелі халықтардың негізгі баспанасы болған. Қазақ халқы да киіз үйді сан мыңдаған жылдар бойы өзінің төл баспанасы етіп келді. Киіз үйдің құрылысы бірнеше бөліктерден тұрады.

Киіз үйдің түрлері мен құрылысы. Киіз үйдің қазақы және қалмақы деп аталатын екі түрі бар. Қазақы үйлер дөңгелек, толық күмбезді болады да, қалмақы түрінің төбесі шошақтау келеді. Қазақы үйлер пайдаланылуына, сән-салтанатына қарай бірнеше түрлерге бөлінеді. Мысалы, **қара үй** (үш қанат), **қоңыр үй** (4 қанат), **боз үй** (5 қанат), **ақ үй** (6 қанат), **ақ ала орда** (8 қанат), **ақ орда** (12 қанат), **ақ шаңқан** (18 қанат), **алтын үзік** (24 қанат), **алтын орда** (30 қанат) деп аталатын түрлері бар. Сол сияқты көшіп-қонуға, уақытша паналауға немесе шаруашылық, жұмыс

ретінде бейімделген үй түрлері болады. Олар **қос, абылайша, күрке, кепе, итарқа, жаппа, жолым үй, ас үй, қалқа** деп аталады. Жаңа үй болған жас шаңырақты «отау» дейді.

Киіз үйдің іші 4 бөлімге бөлінеді: 1. **Төр.** Мұнда жүк жиналады, қонақтар орналасады. Бұл – киіз үйдің жоғары әрі сыйлы орны. Жас келіндер бұл жерде отырмайды. 2. **Сол жақ** (кіргенде оң жақ) – үй иесінің отыратын және жататын орны. Босаға жақта азық-түлік, ыдыс-аяқтар тұрады. Оны шимен жауып қояды. 3. **Оң жақта** (кіргенде сол жақ) балалар орналасады. Босаға жаққа қарай ер-тұрмандар, киімдер ілінеді. 4. **От орны** қасиетті орын болып саналады. Мұнда от жағылады, қазан асылады.

Киіз үй негізгі 3 бөліктен құралады: 1. **Үйдің сүйектері** (ағаштан тұратын бөліктері). 2. **Киіздері** (ши де осыған кіреді). 3. **Бау-шулары** (баулары мен басқұр, арқандары).

Киіз үйдің қазақ өмірі мен әлеуметтік жағдайына үйлесімдігі сондай, оны үлкейтіп, кішірейтіп, тіпті бір-біріне қосып, екі-үш бөлмелі етіп тігуге де болады. Туырлықтан жазда ыстық, қыста суық, жауында су өтпейді. Кейде қыстан киіз үймен шығатын қазақтар туырлықты екі қабат етіп жабады. Үй іргесін шөппен бітеп, айналасын қамыспен шалылап қоралайды. Көбінесе қопалы, қамысты жерді паналайтындықтан, жел де көп болмайды. Міне, осындай үйде ел даңқын асырып, намысты қолдан бермеген данышпандарымыз бен батырларымыз туып, өскендігін мақтанышпен айтуға болады. Әсіресе Керей, Әз Жәнібек, Тәуке хан, хан Абылай, Кенесары, ұлы Абай, ғұламалар Ахмет Байтұрсынов, Қаныш Сәтпаев, Мұхтар Әуезовтердің кіндігі осы киіз үй ішінде кесілген. Әрқашан қоныс аударғанда таза жерге тігілген үйдің саф ауасы аспан, жер, сумен астасып, қасиетті қара шаңырақтың киесі, мүмкін, осындай ұлылардың көкірегіне нұрлы сәулесін құйған болар.

Киіз үйдің сыртқы бейнесі. Киіз үй кереге, уық, шаңырақ, сықырлауық, табалдырық, маңдайша, таяныш секілді негізгі бөліктерден тұрады. Ал керегенің өзінің көптеген атаулары бар: керегенің қанаты (төрт, бес, алты, сегіз, тоғыз, он, он екі қанат), керегенің басы, қасы, көзі, сағанағы, аяғы, иегі, көгі. сол сияқты шағырақтың, уықтың, әр бөліктерінің көптеген атаулары болады. Бұларды киіз үйдің сүйегі дейді.

Үйдің сүйегін сәмбі талынан жасайды. Халық сәмбі талын сыр талы, қайыр талы, боз тал деп те атайды. Үйдің сүйегін жасайтын шеберді “үйші” дейді. Киіз үйді сыртқы көрінісіне, келбеті мен көлеміне қарай ақ үй, боз үй, қоңыр үй т.б. аттарымен атайды. Киіз үйлердің бұлай аталуы оның сыртынан жабатын киізіне тікелей байланысты. Мұндай жапқышты халықта “туырлық” деп атайды. Туырлықты киіз үй сүйегіне лайықтап құрастырып дайындайды. Киіз үйдің туырлығы бірыңғай ақ қойдың жүнінен басылған киізден жасалса оны “ақ үй”, қоңыр жүннен басылған киізден жасалса “қоңыр үй” деп атайды.

Шаңырақ – киіз үйдің ең жоғарғы бөлігі. Оның пішіні күмбез тәріздес, ол уықтардың ұштарын біріктіріп ұстап тұрады. шаңырақ бірнеше бөлшектерден тұрады: Шаңырақ 1 – тоғын, ол шаңырақтың негізі. Қатты ағаштан жасалып, өрнектеледі. 2 – күлдіреуіш. Сәмбі талынан иіліп жасалады. Әр иінде 3 күлдіреуіштен 8-ге дейін болады. 3 – беріктік. Ол күлдіреуіштер ыдырап кетпеу үшін орнатылады, өрнектеледі. 4 – шаңырақтың көзі. Оған уықтың қаламы кіріп тұрады. Тоғын мен беріктікті шаңырақтың ішкі жағынан өрнектейді.

Киіз үй керегесі. Керегені құрайтын әрбір ағашты «желі» дейді. Желінің ең ұзынын керегенің «ерісі» (3) деп, одан қысқалауын «балашық» (2), ең кішісін «сағанақ» (1) деп атайды.

Кереге. Сонда бір қанат кереге 14 ерістен, 9 балашықтан, 9 сағанақтан құралады. Желілердің қиылысқанынан пайда болған торды «көз» деп атайды. Ал оны көлеміне қарай «желкөз», «торкөз» деп екі түрге бөледі.

Уық. Уық кереге мен шаңырақты жалғастырып тұрады. Киіз үйдің кеңдігі керегесіне, ал биіктігі уықтың ұзындығы мен қысқалығына байланысты болады. Уық саны үйге жайылатын кереге басының санына тең. Оған қосымша сықырлауық есіктің үстіне байланатын қысқалау келген 4-5 маңдай уық болады. Оның ұзындығы есіктің биіктігіне байланысты. Иілген уықтың бойында бірнеше атаулы бөліктер бар. Уықтың керегеге байланатын ұшын «доғалай» (1) дейді. Доғалайды тесіп, қайыстан уықбау (5) тағады. Уықтың иілген жерін иығы (2) дейді. Шаңырақ пен иықтың арасын уықтың қары (3) деп атайды. Ал шаңырақтың көзіне қадайтын ұшын қаламы (4)

деп атайды, оны төрт қырлы етіп ұштауды қаламдау дейді, ал уықбау жіптен есіледі. Уықтың иінінің ішкі бетін шеберлер бедерлеп өрнек салады немесе арнайы өрнектелген сүйек жапсырады.

Киіз үй есігі. Киіз үйдің ағаш есігін сықырлауық дейді. Ол киіз үйдің ішіне қарай ашылады. Есік бірнеше бөліктен тұрады. Олар: маңдайша, екі босаға, табалдырық пен екі жақтау. Киіз үйдің есігі – «Сықырлауық» Киіз үй есігінің құрылысы: 1-маңдайша; 2-босаға; 3 - сықырлауық; 4-жақтау; 5-табалдырық. Сықырлауықты тақтайдан жасайды. Шеберлер киіз үйді сәулетіне қарай оюлы өрнектермен, өрнектелген сүйекпен жапсырмалап әшекейлейді. Сықырлауықты әшекейлеуге «қошқармүйіз», «түйемойын», «дөңгелек жапырақшалар», «түйетабан», «шырмауық» сияқты бедер-өрнектер қолданылады. Бедерлі шегелермен, желіммен сүйекті жапсырмалайды.

Қорытынды. Қазақ өмірі мен мәдениетінің, әлеуметтік жайының бір түйіні киіз үй мен төрт түлікке байланысып жатады. Сәлемі, киімі, ыдысы, салт-дәстүрі де осыған келіп саяды. Сондықтан да олар бұған лайық қанатты сөздер, ырымдар, әдеттер, тыйымдар, аңыздар да шығарған. Киіз үй берік ағаштан (қайыңнан, талдан) жасалады. Оларға құрт түспейді, басқа ағаштар сияқты тез шірімейді. Талдың керегеге қажетті жуан, жіңішкесін таңдап алуға да болады. Үй киіздерін әзірлеп болғаннан кейін, оны ақ бормен немесе күйген сүйекпен борлайды. Бұл әдемі ақ түс береді, әрі киіздердің берік болуына, су, жылу, суық өтпеуіне едәуір әсер етеді. Киіз үйдің бір бөлшегі – кәдімгі ши. Оны жүнмен орап, кілем, текемет түсіндей оюлармен безендіріп тоқиды. Оны шым ши дейді, ораусыз шиді ақ ши дейді. Ши кереге мен туырлықтың екі ортасына келеді. Оның әсемдікке әрі жылылыққа әсері мол. Сондай-ақ ши тұрғанда сырттан құрт-құмырсқа, кесіртке, жылан тағы басқа жәндіктер кіре алмайды.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан халқына жолдауы» 2003ж 4 сәуір
2. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы №3 48 бет
3. «Қазақ халқының қолөнері» С.Қосиманов, Алматы 1969ж
4. «Өнер» 10 сынып оқулығы
5. «Мектептегі технология» әдістемелік журнал №5 2010ж, №5 2007ж
6. «Қазақтың кесте өнері» Алматы кітап баспасы 2007ж.

Резюме:

В статье рассматривается история пробуждения, народные традиции и утилитарные особенности страны, являющейся символом кочевой культуры. Авторы анализируют исторические предпосылки возникновения и этапы развития страны как типа жилья; дать характеристику его основных конструктивных элементов; описывают внутреннее устройство, предметы интерьера и узорно-орнаментальные композиции, используемые при оформлении пространства. Особое внимание уделяется открытию представлений о том, что юрта - это не просто жилище, а вид народного творчества, аккумулирующий идеи, закрепляющие материальную ценность духовного богатства народов. По мнению авторов, юрта является символом и шедевром кочевой казахской цивилизации, определившим мировоззренческий опыт кочевой жизни народа и его традиционную духовную и материальную жизнь.

Abstract:

The article considers the history of awakening, folk traditions and utilitarian peculiarities of the country, which is a symbol of nomadic culture. The authors analyze the historical preconditions for the emergence and stages of development of the country as a type of housing; to characterize it by its basic constructive elements; describe the interior design, interior items and patterned compositions used in the design of space. Particular attention is paid to the discovery of representations of the fact that the yurt is not just a dwelling, but a kind of folk art, accumulating ideas, strengthening the material value of the spiritual wealth of the people. According to the authors, the yurt is a symbol and masterpiece of nomadic Kazakh civilization, which determined the world-famous experience of nomadic life of the people and its traditional spiritual and material life.

Кушербаева А.Б., Ережепова Г.Б., Ақпанова Ж.Н.
Ақтөбе көлік, коммуникация және жаңа технология колледжінің
Оқытушылары, Ақтөбе, Қазақстан

БҮГІНГІ ТАҢНЫҢ ТАЛАБЫ – ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚИТУ

Аңдатпа:

Бұл мақалада қашықтықтан білім берудегі оқытушыларға қашықтықтан оқыту технологиясы қарастырылған және кеңестер ұсынылған.

Қашықтықтан оқыту жүйесінің негізгі мақсаты жеке адамды интеллектуалды дамыту, ақпаратпен жұмыс жасай білуге үйрету және оның ерекшелігі ол өзіндік оқыту жүйесіне жатады. Қашықтықтан оқыту жүйесінің рөлі қазіргі таңда білім саласы үшін өте жоғары, себебі бұл жүйе арқылы мұғалімдеріміз бен оқушыларымыз әлемдік ақпараттармен байланысуға, білімдерін онлайн жалғастыруға, ғылыми және шығармашылық жұмыстарын жетілдіруге, әлемдік ақпарат кеңістігінде өздерінің білімдерін шыңдауға зор мүмкіндік алады. Қашықтықтан оқыту тәсілі бойынша жұмыс істейтін педагог оқытудың жаңа технологиясын, оқытудың компьютерлі және тораптық жүйелерін жетік біліп, олармен іс жүргізу ісін орындау шарт.

Бүгінгі әлем дамуының ұстанымдары білім беру жүйесінің күн сайынғы экономикалық, әлеуметтік және мәдени өзгерістерге мейлінше бейімделуді талап етеді. Әлем қазіргі күні «білім қоғамын» және «білім экономикасын» құру бағытында. Бұл ауқымды мәселе тралы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев жолдауында былай деген: «Біз білім беруді жалғастыруды одан әрі жалғастыруға тиіспіз. Сапалы білім беру Қазақстанның индустрияландырылуының және инновациялық дамуының негізіне айналуы тиіс». Сондықтан өз шәкірттеріне сапалы нәтижелі білім беруді мақсат еткен әр ұстаз өз тәжірибесін жаңашылдық арнасына бағыттап, әр әдісін тиімді қолдануы шарт. Қазіргі таңда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың заманауи талаптарға сай дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін уақытылы өзгертіп отыруды талап етеді. Осыған байланысты оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер, әдістемелер, технологиялар білім беру талаптарына байланысты жаңартылып отырады. Сапалы терең білімді меңгеруге талпынған өскелең ұрпақтың жеткілікті дәрежеде сандық сауаттылығы бар, себебі олар өмір жағдайлары барысында жаңа технологияның барлық мүмкіндіктерін пайдаланады. Сол мүмкіндіктерді нәтижелі қолдану мұғалімнің біліктілігіне, біліміне, тәжірибесіне байланысты. Қазіргі уақытта білім алудың ілгері даму мүмкіндігі зор тәсілдерінің бірі – заманауи телекоммуникациялық технологияларды, атап айтқанда интернет желісін қамтамасыз ететін мүмкіндіктерді қолдана отырып, қашықтан оқыту. Қашықтан оқытудың тиімділігі оған енгізілген педагогикалық мағынамен анықталады, оның түсіндірулерінің ішінде екі түрлі көзқарасты бөліп көрсету керек. Біріншісі, бүгінгі күні кеңінен таралған, қашықтықтан оқыту арқылы мұғалім мен оқушы арасында ақпарат алмасуды білдіреді.

Екінші тәсілде қашықтан оқытудың басым бағыты – қазіргі заманғы телекоммуникация құралдарының көмегімен құрылған оқушының жеке танымдылығының қызметі. Бұл тәсіл білім беру субъектілерінің өзара іс-қимылының интерактивтілігін және оқу процесінің өнімділігін қамтамасыз ететін ақпараттық және педагогикалық технологияларды біріктіруді көздейді. Бұл жағдайда ақпарат алмасу және жіберу оқушылардың нәтижелі білім беру қызметін ұйымдастыру үшін көмекші ортаның рөлін атқарады.

Қашықтықтан оқыту дегеніміз — мұғалім мен оқушы арасында қандай да қашықтықта интернет ресурстарының сүйемелдеуімен өтілетін оқытудың формасы, яғни интернет желілерінің көмегімен белгілі бір ара қашықтықта оқыту.

Қашықтықтан оқыту жүйесінің негізгі мақсаты – жеке адамды интеллектуалды дамыту, ақпаратпен жұмыс жасай білуге үйрету және оның ерекшелігі –

ол өзіндік оқыту жүйесіне жатады. Себебі мұғалімнің мұнда сабаққа қатысуы міндетті емес. Яғни оқушы бейнекассеталармен, компакт дискілермен жұмыс жасайтын бағдарламалармен сабақ өтеді. Бұдан педагогикалық жүйенің ешбір мәні өзгермейді. Тек айырмашылық – оқытушымен оқушының арасындағы алшақтық. Бұл жүйеде басқа білім беру жүйесіндегі си

якты барлық компоненттер қарастырылады (мақсат, тапсырмалар, мазмұны, әдісі, оқыту құралдары), бірақ олар арнайы интернет – технология құралдары арқылы жүзеге асады.

Қашықтықтан оқыту – білім алушы мен педагог қызметкерінің жанама (алыстан) немесе толық емес жанама өзара іс-қимылы кезінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және телекоммуникациялық құралдарды қолдана отырып жүзеге асырылатын оқыту. Қашықтықтан білім беру технологиялары қашықтықтан оқу сабақтарын «online», «offline» режимінде өткізуге негізделген. «Online» режимінде оқу сабақтары нақты уақыт режимінде оқудың өзара іс-әрекет ету үдерісін қарастырады (бейнеконференция, интернет желісімен хабар алмасу, телефон аппараты арқылы келіссөздер, чат, бейне байланыс, қашықтағы студенттер мен оқытушыларға ортақ “виртуалды тақталар” және тағы басқалар). «Online» режиміндегі оқу сабақтары оқытушы мен білім алушы арасындағы асинхронды тілдесудің (электрондық пошта, кейіннен қорытынды бақылау тапсырумен оқытушының тапсырмасы бойынша білім алушының оқулықпен жұмысы) оқу іс-әрекеті процесін қарастырады. Қашықтықтан оқыту технологиясын қолдана отырып білім берудің мақсаты: сапалы білім беру қызметін алуда азаматтардың мүмкіндіктерін кеңейту; олардың білім қажеттіліктерін тұрғылықты жеріне, әлеуметтік жағдайына, жасына, денсаулығына және өмірдің тағы басқа себептеріне қарамастан қамтамасыз ету.

Қазіргі қиын сәтте сан қырлы, әрі күрделі мәселелерді жүзеге асыруда мұғалімнің атқарар рөлі орасан. Оған әрі ауыр, әрі жауапты міндет жүгі жүктеледі: ол қысқа мерзімді оқу жоспарын дайындап, оны қашықтықтан білім беру жүйесімен астастырып бейімдейді, оқу үрдісінің барысын қадағалап, тапсырмаларды орындау барысында, өз бетімен бақылау-пысықтау жұмыстарын орындау жөнінде ұсыныстар береді. Бұл ретте қашықтықтан оқыту жүйесінің әдістерінде көрсетілгеніндей, көңіл-күй, психологиялық қарым-қатынас бой көрсетеді. Қашықтықтан оқыту тәсілі бойынша жұмыс істейтін педагог оқытудың жаңа технологиясын, оқытудың компьютерлі және тораптық жүйелерін жетік біліп, олармен іс жүргізу ісін орындау шарт.

Бүгінгі таңда ақпараттық қамтамасыз ету жүйесіне баса мән бермейінше, білім берудің ақпараттық технологияларын, дәлірек айтқанда, электрондық оқулық және бейнефильмдерді, басқа да электрондық басылымдарды қашықтықтан оқытудың спутниктік арнасы арқылы ендімейінше, кез келген әлеуметтік-экономикалық саланың алға басуы мүмкін емес. Осы орайда қашықтықтан білім берудегі педагогке төмендегі кеңестерді ұсынамын:

1. Дайындалыңыз.

Ең алдымен, сіз өзіңіздің және оқушыларыңыздың қашықтықтан оқытудың сыныптағыдай маңызды екендігіне көз жеткізуіңіз керек, бірақ сіздің араңызда қашықтық болады. Оқушылар материалды өз бетінше зерделеуге мұқият болулары керек, бақылау олардың онлайн тапсырмаларын бағалау арқылы жүзеге асырылады.

Оқушыларға материалды игеруге және тапсырмаларды орындауға арналған уақытты нақты анықтаңыз. Сізден басқа сіздің басқа әріптестеріңіз де онлайн режимінде жаттығулар жасайтындығын ұмытпаңыз, сондықтан балаларға оқу материалдарының көптігін жүктемеуге тырысыңыз.

2. Оқу платформасын таңдаңыз.

Өте маңызды сәт. Материалды игеру сапасы білім мазмұны бар платформаға байланысты. Әрине, сіз балалар үшін Интернет-жаттығулар мен оқуға арналған әртүрлі интернет-ресурстарға сілтемелер жасай аласыз. Сіз сонымен қатар ашық құжаттарды пайдаланып мәтіндер мен тест формаларын өзіңіз жасай аласыз. Алайда, жаңа материалды зерттей отырып, оқытуды неғұрлым жан-жақты жүзеге асыру, оны жинақтау және тестілеу бір парадигмада тек білім беру порталының көмегімен жүзеге асырылуы мүмкін.

Сонымен қатар қашықтықтан оқыту нысанын таңдау керек. Егер сіз балаларды экранға жинай отырып, онлайн режимінде сабақ өткізгіңіз келсе, сіз онлайн-веб-жүйелерді немесе онлайн-журнал функциясын пайдаланып, жұмыс үстелін көрсетумен онлайн сабақтар өткізе аласыз (ұсынылатын оқу платформалары BilimLand; Kyndelik. Kz; Darin online).

Егер сіз асинхронды оқу режимін таңдасаңыз, онда сіз және сіздің оқушыларыңыз ресурстармен еркін режимде жұмыс жасайтын болсаңыз, сіз онлайн сабақтармен сәйкес платформаны таңдауыңыз керек.

3. Кері байланыс.

Қашықтықтан оқыту кезінде оқушылармен байланыс ең маңызды болып табылады. Тапсырманың анық-қанығын, оқу материалдарына толық қолжетімділіктің болуын және т.б. үнемі бақылау қажет. Электрондық күнделікте топтық хабарламаларды қолдануды ұсынамыз. Сондай-

ақ, сіздер осы мақсатта оқушылар арасында танымал болған мессенджерді (Whatsapp және т.б.), тіпті әлеуметтік желілердің ресурстарын пайдалануға құқығыңыз бар.

Сабақ кестесін сақтау керектігін ұмытпаңыз, ал жаттығу басталған кезде барлық материалдар орналастырылып, балаларға жеткізілуі керек. Сізге тексеруге жіберілген ашық тапсырмалар мен материалдарды жаңа сабақ басталғанға дейін 3 сағаттан кешіктірмей бағалау керек екенін ұмытпаңыз, әйтпесе балалар қашықтық сабақтың ынтасы мен маңыздылығын жоғалтады.

4. Сабақ.

Қашықтықтан сабақ өзінің құрылымындағы (дидактикалық бөлім) күндізгі сабақпен бірдей болатындығын есте сақтау қажет, атап айтқанда:

1) Ұйымдастыру сәті және міндеттер мен мақсаттардың құрылымы - оқушыларға материалды игеру уақыты, сабақ кестесі және т.б. көрсетілген нақты тапсырмалармен анықталады.

2) Үй тапсырмасын тексеру - оқушылардың жетістіктері мен сәтсіздіктеріне жалпы шолу, қиын сәттерді түсіндіру және т.б.

3) Білімнің өзектілігі - жаңа материалды - бейнероликтерді, оқу тапсырмасын оқуға деген ынтасын арттыру үшін түрлі әдістерді қолдану. Егер сіз бұл кезеңді сыныппен бір уақытта жұмыс түрінде өткізгіңіз келсе - бұл маңызды емес, сіз сұрақтардың жауабын талап етпей жай ғана жариялай аласыз, өйткені олар өздері баланы жаңа білім беру тапсырмасына дайындайды.

4) Жаңа білімді игеру - бұл жалпыға қолжетімді ресурстарға орналастырылған білім беру порталдарының немесе мұғалімнің әзірлемелерінің ресурстарын пайдалану. Алайда, материалды оқымас бұрын оқушылар олардан не талап етілетіндігін нақты білуі керек, оған не назар аудару керек, қандай білім және практикалық дағдылар тексерілетінін көрсету қажет; тұтастай алғанда, оқушыларға жаңа материалды өз бетінше зерттеу алдында міндеттер нақты қойылуы керек.

5) Сабақты түсіну мен қорытындылаудың алғашқы сынағы - бұл жаңа материалды зерделеу, білім мазмұнын тапсырмалармен, интерактивті модельдермен және өзін-өзі тексеруге арналған сұрақтармен тікелей байланыстыру кезінде осы кезеңді жүзеге асырудың тамаша мүмкіндігі.

6) Сабақты меңгеру, жіберген қателерді талдау және түзету - тесттер, кіріккен интерактивті модельдер және жауаптарды жинау формаларын қолдану арқылы жүзеге асырылады. Тапсырмаларды уақтылы тексеруді және оқушыларға олардың жетістіктері мен қателіктері туралы көпшілікке немесе жеке ақпарат беруді ұмытпаңыз.

7) Үй тапсырмасы және оны орындауға арналған нұсқаулық.

8) Рефлексия және кері байланыс.

Енді білім беру мазмұны туралы - жаңа материалды зерттеуді ұйымдастыратын материалдар туралы айтатын болсам, өзіңізді оқушының орнына қойыңыз және барлық мұғалімдердің онлайн-тренингке жаппай көшуі жағдайында оған қанша жұмыс түсетінін елестетіп көріңіз. Осыған байланысты сізден жұмыста пайдаланатын материалдардың сапасына сыни тұрғыдан қарауыңызды сұраймын:

1. Ұзақ оқудан (ұзақ мәтіндерден) аулақ болыңыз. Мәтіннен ең маңыздысын қалдырыңыз, егер баланың тақырыбы қызықтыратын болса, қосымша материалдардың болуы туралы ескертулер жасаңыз.

2. Мәтінді құрылымдау, мәтінді бөліктерге бөлу керек. Соңында қысқаша Аңдатпа ұсынылады.

3. Инфографика бар мәтіндерді қолданыңыз - сызбалар және басқа визуализациялар материалды жақсы түсінуге және есте сақтауға мүмкіндік береді.

4. Тапсырмалар мен оқу блоктары көлемі мен күрделілігіне қарай теңестірілуі қажет.

5. Интерактивтілік.

Оқыту білім беру процесіне қатысушылардың интерактивті әрекетін қашықтықтан алып тастайды деген сенім қате болып табылады. Кейбір жағдайларда бұл одан да тиімдірек, өйткені ол әрқайсысының мүмкіндігін ескеруге мүмкіндік береді. Біз топта пікірталас ұйымдастыра аламыз, жаңа материалды оқып білу және тапсырмаларды орындау кезеңінде сөйлесе аламыз. Осы мақсатта дұрыс білім беру порталын таңдау керек немесе хабар алмасу, я болмаса чат арқылы сапалы кері байланыс құру қажет. Топта орындау үшін бірнеше тапсырмаларды жасауға тырысыңыз - жалпы жоба, рөлдерді бөлу арқылы күрделі тапсырма және т.б. Мұның бәрі ашық құжаттардың, вебинарлардың, желілік ресурстардың заманауи технологияларының көмегімен жүзеге асырылады.

6. Интернет жоқ.

Оқушыларға үйде Интернеттің жетіспеушілігі жиі кездеседі. Бұл физикалық ақпаратты тасымалдаушының қашықтықтан шешуіне болатын өте күрделі мәселе. Біздің кәдімгі оқулықты, баспа материалдарын және тапсырмаларды қолдана отырып материалды зерттеу бойынша жұмысты ұйымдастыруларымызға тура келеді. Әр сабақтың алдында балаға осы сақтау құралдарымен жұмыс жасау бойынша нақты нұсқаулар берілуі керек екенін ұмытпаңыз. Сонымен қатар, материалды әзірлеуді бақылауды және сіздің тексеру нәтижелеріңізді оқушыға уақтылы жеткізуді қамтамасыз етудің барлық нұсқаларын ұсыныңыз. Бұл жағдайда мұғалімнен оқушыға және керісінше материалдарды жеткізу жүйесін нақты әзірлеу қажет. Мүмкін бұл сіздің мектептің фойесіндегі кәдімгі қорап немесе пошта жәшігі немесе оқушылармен жеке кеңес болуы мүмкін, бәрі сіздің фантазияңызға, оқушылармен және олардың ата-аналарымен қарым-қатынастағы шектеулер деңгейіне байланысты болады.

Қашықтықтан оқытуды күрделі процесс деп санамауымыз қажет, қазіргі білім беру ресурстарының болуы материалды зерттеуді ұйымдастыруда және оның дамуын бақылауда мұғалімнің міндеттерін жеңілдетуге арналған. Тек дұрыс материалды таңдап, оқушылармен байланысын жоғалтпау өте маңызды, үнемі сізбен бірге екендігіңізді және сабақ беру сіздің ортақ міндетіңіз екенін айқындап отырыңыз.

Қорыта келе айтарым, қашықтықтан оқыту жүйесінің рөлі қазіргі таңда білім саласы үшін өте жоғары, себебі бұл жүйе арқылы мұғалімдеріміз бен оқушыларымыз әлемдік ақпараттармен байланысуға, білімдерін онлайн жалғасыруға, ғылыми және шығармашылық жұмыстарын жетілдіруге, әлемдік ақпарат кеңістігінде өздерінің білімдерін шындауға зор мүмкіндік алады.

Әдебиеттер:

1. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы: АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.
2. Қазақстан және ТМД елдеріндегі білім беруді ақпараттандырудың IV Халықаралық форумының ғылыми мақалалар жинағы (18-19 бет. 38-39 бет. 118-119 бет. 460-461 бет).
3. Журнал «Мектеп» № 11(6 бет)
4. Журнал «Информатика негіздері» № 1 – 2010 ж (11-14 б)

Резюме:

В этой статье представлены технологии дистанционного обучения и даны советы для преподавателей дистанционного обучения. Основная цель системы дистанционного обучения-интеллектуальное развитие личности, а ее особенность в том, что она относится к системе самообразования. Роль дистанционного обучения очень важна для образования сегодня. Потому что благодаря этой системе наши преподаватели и учащиеся имеют прекрасную возможность общаться с миром, продолжить свои знания в Интернете, улучшить свою научную и творческую работу, углублять свои знания в мировое информационное пространство. Преподаватель, работающий по методу дистанционного обучения, должен быть знаком с новыми технологиями обучения, компьютерными и сетевыми обучения и иметь дело с ними.

Abstract:

This article provides distance learning technology and tips for distance learning teachers. The main purpose of the distance learning system is the individual intellectual development, learning to work with information and. Its peculiarity is that it belongs to the system of self-education. The role of distance learning is very important for education today, because through this system our teachers and students have a great opportunity to communicate with the world, to continue their knowledge online, to improve their scientific and creative work, to deepen their knowledge in the global information space. Distance learning teacher must be familiar with the new technology of teaching, computer and network training systems and deal with them.

Қосжанова М. М.

Бастауыш сынып мұғалімі, N102 жалпы орта білім беретін мектеп коммуналдық мемлекеттік мекемесі. Шымкент, Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа:

Бұл мақалада бастауыш мектепте дидактикалық ойындарды оқытудың белсенді әдістері қарастырылған. Оқу сипатындағы дидактикалық ойын баланың жаңа, танымдық іс-әрекетін оған бұрыннан таныс нәрсеге жақындатады, ойыннан ауыр ақыл-ой жұмысына көшуді жеңілдетеді. Ойын - мектеп оқушысының негізгі іс-әрекеті екені белгілі. Мектеп оқушысы үшін білім беру қызметі бірінші орынға қойылады, сонымен қатар дидактикалық ойындарды қолдану практикасында оқушының физикалық және психологиялық дағдылары еңбекке қажет болады: белсенділік, шығармашылық, қиындықтарды жеңе білу және т.б. қасиеттер жақсы ойында тәрбиеленеді, онда «еңбек күші мен ой күші» бар.

Кілттік сөздер: бастауыш мектеп, белсенділік, дидактикалық ойындар, білім, дағды, шығармашылық, қиындық.

Ойын - бұл «баланың еңбегі». Бала ересектердің белсенділігін байқай отырып, оны ойынға ауыстырады. Ойнау кезінде бала ересек адамның әлеуметтік функциясын қабылдайды және оны өз іс-әрекетінде қайта жасайды. Дидактикалық ойын - бұл балалардың ақыл-ой әрекетін тәрбиелеудің құнды құралы, ол психикалық процестерді ынталандырады, оқушылардың таным процесіне деген қызығушылықтарын оятады. Онда балалар ықыласпен айтарлықтай қиындықтар туғызады, өздерінің мықты жақтарын жаттықтырады, қабілеттер мен дағдыларды дамытады. Бұл кез-келген оқу материалын қызықты етуге көмектеседі, қуанышты жұмыс көңіл-күйін қалыптастырады, білімді игеру процесін жеңілдетеді.

Дидактикалық ойындардың мақсаты - оқуға көшуді жеңілдету. Кез-келген ойынның маңызды тәрбиелік және тәрбиелік мәні жоқ, тек танымдық іс-әрекет сипатын алатын ойын.

Сонымен мектепте ойнау керек пе, ойнамау керек пе? Әрине, ойнаңыз! Көптеген мұғалімдер осылай жауап беретініне сенімдімін, әсіресе бастауыш сынып мұғалімдері. Біріншіден, ойын технологиялары мектепке дейінгі біліммен сабақтастықты қамтамасыз етуге көмектеседі, екіншіден, көптеген ойындар балаларға оқу материалын ойын түрінде үйренуге көмектесу үшін арнайы жасалады. Мұғалім үшін маңызды міндет ойын мен оқу арасындағы тепе-теңдікті таңдау және ойын технологияларын орынды қолдану болады.

Педагог және психолог П.Ф.Каптеревтің пікірінше, ойындар жүйелі оқытуға маңызды көмек ретінде танылуы керек; оқу мен ойындар дұшпан емес - олар табиғаттың өзі бір жолмен жүріп, бір-біріне қолдау көрсететін достар. Бұл сөздер бүгінгі күнге дейін өзекті болып табылады деп санаймын.

К.Селевко өз еңбектерінде сабақтың сабақ формасында ойын техникасы мен жағдайларын жүзеге асыру келесі негізгі бағыттарда жүретіндігін атап өтті.

- студенттерге дидактикалық мақсат ойын тапсырмасы түрінде қойылады;
- оқу қызметі ойын ережелеріне бағынады;
- оқу материалы ойын ретінде қолданылады;
- дидактикалық тапсырманы ойынға айналдыратын білім беру қызметіне бәсекелестік элементі енеді.

Танымдық іс-әрекеттің табиғаты бойынша дидактикалық ойындарды келесі топтарға жатқызуға болады:

- балалардан атқарушылық қызметті қажет ететін ойындар. Осы ойындар арқылы балалар үлгі бойынша жүреді.
- әрекетті жаңғыртуды қажет ететін ойындар. Олар есептеу және орфографиялық дағдыларды дамытуға бағытталған.
- ізденіс пен шығармашылық элементтерін қамтитын ойындар.

Дидактикалық ойындардың көрсетілген жіктемесі олардың алуан түрлілігін көрсетпейді, дегенмен мұғалімге ойындардың көптігінде шарлауға мүмкіндік береді. Балаларды оқытуда қолданылатын дидактикалық ойындар мен ойын техникасын дұрыс ажырата білу керек. Балалар олар үшін жаңа іс-әрекетке «кіріскен» кезде - білім беру - дидактикалық ойындардың оқыту әдісі ретіндегі маңызы төмендейді, ал ойын техникасын мұғалім әлі қолданады. Олар балалардың назарын аудару, стресстен арылу үшін қажет. Ең бастысы, ойын органикалық түрде салмақты, қарқынды жұмыспен үйлеседі, сондықтан ойын оқудан алшақтатпайды, керісінше, ақыл-ой еңбегінің күшеюіне ықпал етеді. Дидактикалық ойын белгілі бір құрылымға ие. Құрылым - бұлар бір уақытта оқу мен ойын әрекетінің формасы ретінде ойын сипаттайтын негізгі элементтер.

Дидактикалық ойындардың келесі құрылымдық компоненттерін ажыратуға болады:

- дидактикалық міндет;
- ойын әрекеттері;
- ойын ережелері;
- қорытындылау нәтижесі.

Дидактикалық міндет оқыту мен тәрбиелік ықпал ету мақсатымен анықталады. Оны мұғалім қалыптастырады және оның оқыту қызметін көрсетеді. Ойын тапсырмасын балалар орындайды. Дидактикалық ойындағы дидактикалық тапсырма ойын тапсырмасы арқылы жүзеге асады. Ол ойын әрекеттерін анықтайды, баланың өз міндетіне айналады. Ең бастысы: ойындағы дидактикалық міндет әдейі бүркемеленіп, балаларға ойын жоспары түрінде көрінеді.

Ойын әрекеттері - ойынның негізі. Ойын әрекеттері неғұрлым алуан түрлі болса, ойынның өзі балаларға соғұрлым қызықты болып, танымдық және ойындық міндеттер соғұрлым сәтті шешіледі. Әр түрлі ойындарда ойын әрекеттері бағытына қарай және ойыншыларға қатысты әр түрлі болады.

Ойын ережелері. Олардың мазмұны мен бағыты баланың жеке басын, танымдық мазмұнын, ойын тапсырмалары мен ойын әрекеттерін қалыптастырудың жалпы міндеттерімен анықталады. Дидактикалық ойында ережелер - бұл тапсырмалар. Ереженің көмегімен мұғалім ойынды, танымдық іс-әрекетті, балалардың мінез-құлқын басқарады.

Ойын аяқталғаннан кейін бірден өткізіледі. Бұл ойын тапсырмаларын жақсырақ орындаған балаларды анықтау, ұпай жинау болуы мүмкін; жеңімпаз команданы анықтау және т.б. Сонымен бірге әр баланың жетістіктерін атап өту керек, артта қалған балалардың жетістіктерін атап өту керек.

Ойынды өткізген кезде барлық құрылымдық элементтерді сақтау керек, өйткені олардың көмегімен дидактикалық міндеттер шешіледі.

Сонымен, дидактикалық ойын - бұл тек балаға арналған ойын. Ересек адам үшін ол оқу әдісі болып табылады. Дидактикалық ойында білімді игеру жанама әсер етеді.

Дидактикалық ойындар «байыпты» оқытумен өте жақсы үйлеседі. Сабаққа дидактикалық ойындар мен ойын сәттерін қосу оқыту процесін қызықты және көңіл көтергіш етеді, балаларда көңілді еңбек көңіл-күйін қалыптастырады және оқу материалын игерудегі қиындықтарды жеңуге көмектеседі.

Оқу процесінде дидактикалық ойындарды қолдану мыналарға ықпал етеді:

- өзіне деген сенімділікті, оқуға деген қызығушылықты қалыптастыру;
- тәуелсіздікті арттыру;
- зейінді дамыту, стрессті жеңілдету, әсіресе жаңа нәрселерді үйрену және білімді тексеру кезінде;

Дидактикалық ойындар сабақта көбірек орын алады. Мұғалім үшін дидактикалық ойынның оқу үрдісіндегі орнын және оның мақсатын дұрыс анықтау маңызды. Көбінесе, бұл белгілі бір іс-әрекетті өңдеу үшін, физикалық минуттар кезінде, тәрбиелік жұмысқа қосымша жағымды эмоциялар бере отырып, балалардың назарын бір тапсырмадан екінші тапсырмаға ауыстыру үшін қолданылады.

Кіші мектеп оқушыларының сезімталдығы, сезімталдығы мен сенімділігі арқасында оларды кез-келген іс-әрекетке, әсіресе ойынға тарту оңай. Оқу мектепке барғаннан кейін жетекші іс-әрекетке айналады, бұл олардың эмоционалдық әл-ауқатын, ақыл-ой дамуының қарқынын және әлеуметтік қалыптасуын анықтайды. Мектепке баратын балалар әрдайым мұғалімге бағдарланған, ол олар үшін сөзсіз билік. Мұғалімге деген мұндай көзқарас бастауыш сыныпты аяқтағанға дейін сақтала ма, жоқ па, ол мұғалім мен оқушылар, мұғалім мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас стиліне байланысты. Мұғалімге деген көзқарас бастауыш мектепте оқуға деген көзқарасты толығымен анықтайды.

Білімді игеру барысында балалардың дидактикалық ойындарын басшылыққа алу келесі мақсатты көздеуі керек:

1. Ойын мен оқудың дұрыс тепе-теңдігін орнату
2. Болашақ оқу үдерісіне қажетті білім мен біліктер ойынына тәрбиелеу.

Балалар мұғалім ұсынған кез-келген іс-шараға қатысуға қуанышты. Студенттің позициясының жаңалығының өзі оған деген эмоционалды позитивті қатынасты қамтамасыз етеді. Бірақ ойынға студенттің санасында осы ойын барысында алған білімінен гөрі басым рөл беру мүмкін емес. Ойын оқушылар үшін оңай болмауы керек, «күш жұмсамай дидактикалық ойын әрқашан жаман ойын». Бұл мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі.

Ең бастысы, мұғалім әр балаға және оның іс-әрекетіне жағымды баға бере отырып, осы қатынасты үнемі нығайта түседі.

Педагогикалық мансабының басында ол сабақта ойын сюжеттерін жиі қолданған. Ауызша санау кезінде біз мысалдарды шештік - біз балық ауладық, үй салдық, құстарға жем бердік, аққала жасадық. Біздің сабағымызға ертегі кейіпкерлері келді - Буратино, Дунно, Леопольд мысық, Баба Яга, олар көмек сұрады немесе кедергілер жасады. Мен бір-екі сабақ кезінде ғана қолданылған үлкен көлемдегі көрнекіліктер дайындауға тура келді. Оқушылар қызығушылық танытты, олар тапсырмаларды орындауға деген үлкен ықыласпен тақтаға шықты. Бірақ мәні бойынша бұл ойынға еліктеу болды, студенттер жай мысалдар, есептер, теңдеулер және т.б. шешті.

АКТ-ны енгізу ойын техникасын қолдануды жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік берді. Компьютерлік бағдарламалардың графикалық, дыбыстық және интерактивті мүмкіндіктері материалды игерусіз, ойнай отырып зерттеуге және тексеруге мүмкіндік берді. Ол оқытуда білім беру компьютерлік ойындарын белсенді қолданды, анимациямен, сілтемелермен интерактивті презентация құруды, өзін-өзі іске қосуды үйренді.

Қазіргі кезде мен ойын жағдайларын құрудың барлық мүмкіндіктерін қолданып жүрмін. Қоршаған әлемнің сабақтарында «Данышпан тасбақа мен құмырсқа сұрақ» оқулығының кейіпкерлері біздің тұрақты қонақтарымыз. Ұқсас оқушылар бұл кейіпкерлер сөйлеседі, дауласады, студенттерден көмек сұрайды, оларды жаңа және қызықты мәліметтермен таныстырады. Мен Audacity бағдарламасында дыбысты өзім жазамын және өңдеймін.

Бірақ мен көбінесе келесі талаптарға жауап беретін әмбебап ойындарды қолдануға тырысамын:

- кез-келген сабақта қолдану мүмкіндігі;
- көрінудің минималды дайындығы және іске асырудың қарапайымдылығы;
- табиғаты жағынан бәсекеге қабілетті;
- құрамында денсаулықты сақтау элементі бар.

Бірінші сынып оқушылары арасындағы ең сүйікті ойын «Цифробойка» ойыны болды. Олар бұл ойынды математиканың әр сабағында ғана емес, сонымен қатар демалыс кезінде де өз бетінше ойнайды.

Ойнау үшін сізге 2 шыбынұрғыш, тақтадағы сандар қажет. 2 оқушы тақтаға шығады. Қалған оқушылар кезек-кезек белгілі бір тақырыпқа мысалдар келтіреді. Мысалы, «10-ға дейінгі шегеру». Ойыншылар мысалды санап, жауабын дауыстап айтып, тақтаға сәйкес нөмірді шапалақтау керек. Кім бірінші дұрыс жауап берсе, сол жеңімпаз болады. Мұғалім дұрыс жауаптар санын есептейді. Нәтиже - бір оқушы жеңді, «достық» жеңді немесе жеңімпаздар жоқ.

Орыс тілі сабағында «Цифробойка» «Буквойкаға» айналады. «Екпінсіз дауысты дыбыстардың емлесі», «Жұп дауыссыздармен жазылған сөздер» және басқа тақырыптарды жаттықтыру ыңғайлы. Мұғалім сөзді атайды. Оқушылар тест сөзін атап, тиісті әріпті ұруы керек. Істер, деклюзиялар, сөйлеу бөліктері және басқа ұғымдар жеңіл және мәжбүрлепсіз машықтанады.

«Рет- ретімен орныңа тұр!» Ойыны «Әліппе», «Сандарды нөмірлеу», «Уақыт, ұзындық, масса бірліктері» тақырыптарын меңгеруге көмектеседі. Бір қатардағы оқушылар немесе студенттер тобы әріптермен (цифрлармен, сөздермен) карточкалар алады. Пәрмен бойынша олар алфавиттік ретпен (өсу немесе кему ретімен) қатарға тұруы керек. Егер бұрын әріптерді алфавиттік тәртіппен орналастыруға 1-1,5 минут қажет болса, қазір бірінші сынып оқушылары 15-20 секунд ішінде 7-8 әріп құрастырады. Әрі қарай мен топтарға бөлуді ұсынамын: дауысты және дауыссыз, дауысты дауыссыз немесе дауыссыз, жұптасқан немесе жұпталмаған.

Белгілемей оқыту кезінде бірінші сынып оқушыларында оқу іс-әрекетіне қатысты жағымды эмоциялардың қалыптасуына жағдай жасау өте маңызды. Мен мұны «Шыршаны сәндендер» - желтоқсан ойындары арқылы өткіздім.

Тапсырмалардың дұрыстығы мен дәлдігі, сабақта белсенділігі, ұқыптылығы және досына көмектесуі үшін оқушыларға қар қиыршықтары берілді. Олар осы снежинкаларды қажетті бөліктерге ауыстырды.

Оқушылар ойынға үлкен қызығушылықпен қосылды. Балалардың сабақта белсенділігі, дәптерлерді сақтау дәлдігі айтарлықтай өсті. Апликацияны жасау процесін ата-аналар да өте мұқият қарады.

Г.К.Селевконың дидактикалық ойындардың тиімділігі, біріншіден, олардың жүйелі қолданылуына, екіншіден, ойын бағдарламасының қарапайым дидактикалық жаттығулармен үйлесімділігіне байланысты деп санаған тұжырымымен толықтай келісемін.

Қорытынды. Дидактикалық ойын - бұл әлемді танудың құралы: ойын арқылы бала материалдардың түсін, формасын, қасиеттерін зерттейді, өсімдіктер мен жануарларды зерттейді. Ойында балалар байқау қабілетін дамытады, қызығушылық шеңбері кеңейеді, талғамы мен талабы ашылады. Ережелермен ойындардың мазмұны мен мазмұны туралы ойлана отырып, оларды біртіндеп күрделендіру қажет. Дидактикалық ойынды стереотипке айналдыру мүмкін емес, балалардың инициативасы мен шығармашылығына ауқым беру керек. Баланың өмірінде дидактикалық ойын ересек адамға арналған жұмыс немесе қызмет сияқты мағынаны білдіреді.

Ойын жұмысқа қажет болатын физикалық және психологиялық дағдыларды тәрбиелейді: белсенділік, шығармашылық, қиындықтарды жеңе білу және т.б. Бұл қасиеттер жақсы ойында тәрбиеленеді, онда «жұмыс күші мен ой күші» бар. Кіші мектеп оқушыларының сезімталдығы, сезімталдығы мен сенімділігі арқасында оларды кез-келген іс-әрекетке, әсіресе ойынға тарту оңай. Оқу мектепке барғаннан кейін жетекші іс-әрекетке айналады, бұл олардың эмоционалдық әл-ауқатын, ақыл-ой дамуының қарқынын және әлеуметтік қалыптасуын анықтайды.

Мектепке баратын балалар әрдайым мұғалімге бағдарланған, ол олар үшін сөзсіз билік. Мұғалімге деген мұндай көзқарас бастауыш сыныпты аяқтағанға дейін сақтала ма, жоқ па, ол мұғалім мен оқушылар, мұғалім мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас стиліне байланысты. Мұғалімге деген көзқарас бастауыш мектепте оқуға деген көзқарасты толығымен анықтайды.

Ойын оқушыларға оңай болмауы керек, «күш жұмсамай-ақ дидактикалық ойын әрқашан жаман ойын». Бұл мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі. Ең бастысы, мұғалім әрқашан бағалауды қолдана отырып, осы қатынасты үнемі нығайта түседі бала және оның қызметі.

Әдебиеттер:

1. Выготский Л.С. Баланың даму психологиясы. - М: Мағыналар баспасы. Эксмо баспасы, 2004. - 512с. Ойын және оның баланың психикалық дамуындағы рөлі
2. Кавтарадце Д.Н. Оқу және ойнау. Оқытудың белсенді әдістерімен таныстыру. Мәскеу: Мәскеу психологиялық-әлеуметтік институты, Флинт баспасы, 1998.-192с.
3. Лемов Д Мұғалімнің шеберлігі. Көрнекті нұсқаушылардың дәлелденген әдістері. Манн, Иванов және Фебер; Мәскеу; 2014 жыл

Резюме:

В данной статье рассматриваются активные методы обучения дидактических игр в начальной школе. Дидактическая игра обучающего характера сближает новую, познавательную деятельность ребенка с уже привычной для него, облегчая переход от игры к серьезной умственной работе. Известно, что игра является ведущей деятельностью школьника. У

школьника на первое место выходит учебная деятельность. Также на практике использования дидактических игр воспитываются те физические и психологические навыки ученика, которые будут необходимы для работы: активность, творчество, умение преодолевать трудности и др. Эти качества воспитываются в хорошей игре, в которой есть “рабочее усилие и усилие мысли”.

Abstract:

This article discusses active methods of teaching didactic games in elementary school. A didactic game of a learning nature brings the child's new, cognitive activity closer to that already familiar to him, facilitating the transition from play to serious mental work. It is known that play is the primary activity of a schoolchild. For a schoolchild, educational activity comes first. Also, in the practice of using didactic games, those physical and psychological skills of a student are brought up that will be necessary for work: activity, creativity, the ability to overcome difficulties, etc. These qualities are brought up in a good game, in which there is “labor effort and effort of thought”.

ӘОЖ 370.15: 307.85

Лауланбеков А.Б.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан, Түркістан

БОЛАШАҚ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДАРЫНЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУШЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа:

Қазіргі әлемдегі нарықтық қарым- қатынастар жүйесінде денсаулық адамның негізгі сапасы, оның субъективті құндылығы және экономикалық факторы болып табылады. Қазіргі жоғары оқу орнының қабырғасынан шыққан жас маманның дені сау адам мәртебесін мүмкіндігінше ұзақ ұстап тұруға ықпал ететін құзыреттіліктері болуы керек, бұл, өз кезегінде, оған өз кәсіби міндеттерін ұзақ уақыт бойы сапалы атқару мүмкіндігін береді.

Бұл аспект кәсіби оқу орындарындағы студенттердің дене тәрбиесіне байланысты жаңа идеяларды тұжырымдаудың басты алғышарты болып табылады. Мұнда дене тәрбиесінің жаңа тұжырымдамасы студенттердің дене мәдениетінің құндылықтарын өзгеше ұғынуына негізделетін, сонымен қатар студенттердің жүйелі түрде дене тәрбиесімен айналысу мотивацияларының қалыптасуына және нығайуына бастайтын түбегейлі жаңа бағдарларды қамтуы қажет.

Болашақ мұғалімнің денсаулық сақтаушы құзыреттілігі - бұл өзінің және басқалардың денсаулықтарының жай-күйіндегі жағымды және жағымсыз өзгерістер туралы жүйелі білімдердің және ұғымдардың кешені; оқу-тәрбие үдерісі жағдайында студенттердің денсаулығын сақтаудың ықпалды бағдарламасын (немесе жоспарын) және өз денсаулығын сақтау бағдарламасын дайындау қабілеті; денсаулық сақтаушы білім беру ортасын құру қабілеті;

Университет қабырғасынан (әсіресе, педагогикалық) шыққан қазіргі жас маман, міндетті түрде, оған дені сау адам мәртебесін мүмкіндігінше ұзақ ұстап тұруға мүмкіндік беретін құзыреттіліктерге ие болуы керек.

Кілттік сөздер: *Дене тәрбиесі, маман, денсаулық, құзыреттілік, студент, кәсіби оқу, дене мәдениеті, тәсілдер, технология*

Қазіргі әлемдегі нарықтық қатынастар жүйесінде денсаулық - бұл адамның басты сапасы, оның субъективті құндылығы және экономикалық фактор. Заманауи университет қабырғасынан шыққан жас маман сау адам мәртебесін мүмкіндігінше ұзақ сақтау құзыретіне ие болуы керек, бұл өз кезегінде оған өзінің кәсіби міндеттерін ұзақ уақыт орындауға мүмкіндік береді [1, с. 258.].

И.А. Винтер университет түлектерінің бірыңғай әлеуметтік және кәсіби құзыреттіліктерін қарастыра отырып, адам, іс-әрекет және қарым-қатынас субъектісі ретінде байланысты құзыреттер тобы шеңберінде денсаулық сақтау саласындағы құзыреттілікке баса назар аударады. Мұнда денсаулық сақтау саласындағы құзыреттерге мыналар жатады: білім және салауатты өмір

салтының нормаларын сақтау; темекі шегудің, алкоголизмнің, нашақорлықтың, жүре пайда болған иммунитет тапшылығы синдромының (СПИД) қауіптілігі туралы білім; күнделікті өмір, жеке гигиена ережелерін білу және сақтау; адамның дене мәдениеті, өмір салтын таңдаудағы еркіндік пен жауапкершілік.

Бұл аспект кәсіптік мектептер студенттерінің дене тәрбиесіне байланысты жаңа идеяларды тұжырымдаудың негізгі алғышарты болып табылады. Мұнда дене тәрбиесінің жаңа тұжырымдамасы дене шынықтыру құндылықтарын басқаша түсінуге, сонымен қатар студенттердің жүйелі дене шынықтырумен айналысу ынтасын қалыптастыру мен нығайтуға негізделген принципалды жаңа бағыттарды қамтуы керек [2, б. 171.].

Бүгінгі күні бұл болашақ түлектерде медициналық құзыреттілікті қалыптастыру үшін шұғыл және әлеуметтік маңызды педагогикалық процесс.

Осылайша, осы мәселе бойынша жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижелері бойынша біршама қорытынды жасауға мүмкіндік туды.

Болашақ мұғалімнің денсаулық сақтау саласындағы құзыреті - студенттің денсаулығына арналған білім берудің кешенді бағдарламасын қабылдау қажет ақ. Олардың қатарында мынандай жұмыстарды ұйымдастырудың мүмкіндігі бар.

Демалыс күні және өзінің білім беру бағдарламасында өзінің білім беру саласы бойынша өзінің жалпы білім беру бағдарламасы күні, денсаулық пен өмірдің өзгеру уақыты; сау білім беру ортасын құру мүмкіндігі;

- сауықтыру және алдын алу шараларын ұйымдастыру.
- студенттердің денсаулығын жақсартуға бағытталған білім беру
- студенттердің денсаулығын жақсартуға бағытталған технологияны енгізу керек; денсаулық сақтау саласындағы білім[3, б. 251].

- профилактикалық іс-шараларды ұйымдастыра және жүргізе білу.

Бірқатар ғылыми-педагогикалық зерттеулерде болашақ мұғалімнің денсаулықты сақтау құзыреттілігі әр түрлі позициялардан қарастырылады.

Болашақ мұғалімдерді даярлаудың заманауи жүйесіндегі құзыреттілік тәсілі Болон декларациясының ережелерін Ресей Федерациясының жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде (2005 ж.) Іске асыру жөніндегі мәжіліс материалдарында келтірілген. Н.А. Селезнева.

Кәсіби білім беруде құзыреттілік тәсілін жүзеге асырудың тұжырымдамалық негізі ретінде А.А.Вербицкий маманның іс-әрекетінің моделі түрінде, оның негізгі кәсіби функциялары, мәселелері мен жүйесі ретінде ұсынылған контекстік оқыту технологиясын ұсынды. тапсырмалар.

Құзыреттіліктің түрлері мен компоненттік құрамының жалпы сипаттамалары И.А.Зимняяның еңбектерінде көрсетілген. Ол құзыреттілік әлеуетті, жасырын психологиялық неоплазмалар: білім, іс-әрекеттер алгоритмдері, белсенділік көріністерінде ашылатын құндылықтар мен көзқарастар жүйесі екенін көрсетеді. И.А.Зимняяның пікірі бойынша денсаулықты сақтау құзыреттілігіне салауатты өмір салтын, гигиеналық және дене шынықтыру мәдениетін, өмір салтын таңдау еркіндігі мен жауапкершілігін білу және кіру жатады. Сонымен, денсаулықты сақтау құзыреттілігі - бұл адамның денсаулығын сақтайтын мінез-құлқында көрінетін жеке сипаттама[4, б. 125].

Біздің ойымызша, денсаулық сақтаушы құзыреттілік болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің бірқатар кәсіби құзыреттіліктерінде маңызды.

Дене тәрбиесінің теориясы мен практикасы, сондай-ақ психология мен педагогика саласындағы әдеби дереккөздерді талдау болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін кәсіби даярлау процесінде сау құзыреттілікті қалыптастырудың дамымаған мәселесін анықтады.

- білім беру процесі субъектілерінің денсаулығын сақтау мен нығайтудың басымдығына және дене шынықтыру мұғалімдерінің денсаулығы туралы жеткіліксіз білімге бағытталған қоғамның әлеуметтік тапсырысы. мектептегі дене тәрбиесі көбінесе ойын-сауық емес, спорт болып табылады;

- болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін даярлауда құзыреттілік әдісін енгізу қажеттілігі және медициналық құзыреттілікті қалыптастыру технологияларының жеткіліксіз дамуы.

Университеттің қазіргі жас маманы (әсіресе педагогикалық) сау адам мәртебесін мүмкіндігінше сақтауға мүмкіндік беретін құзыреттерге ие болуы керек [4, 124 б.].

Университет жұмысындағы кемшіліктер осы кезеңнің қазіргі кезеңдегі өзектілігіне ықпал етеді. Медициналық құзыреттілікті қалыптастыру - бұл пәнаралық өзара әрекеттесуді қажет ететін күрделі мәселе. Құзыреттіліктің құрылымы мен мазмұны оқу пәндері мен кәсіби модульдерге

бөлінетін оқу және тәжірибелік сегменттер арқылы ашылады. Денсаулық сақтау саласындағы құзыреттіліктің компоненттері базалық кәсіптік білім беру бағдарламасының пәндері мен кәсіби модульдеріне бағытталған, бұл өз кезегінде студенттің өз деңгейін бағалауды қиындатуына жол бермейді. Денсаулық - білім берудің кәсіптік бағдар ұстанымын іске асыратын маңызды бағыт. Бұл қағида жалпы және кәсіби құзыреттіліктерді жүйелі қалыптастыру арқылы түсініледі және жүзеге асырылады.

Болашақ мамандардың медициналық құзыреттіліктерін дамыту үшін мыналар қажет:

1. Барлық студенттер үшін дене салмағын даралау. Қазіргі уақытта физикалық және техникалық дайындық деңгейіне байланысты бір жаттығуды бір студент оңай орындай алады, ал екінші студент жаттығу кезінде белгілі бір қиындықтарға тап болуы мүмкін. Бұл мәселені студенттердің жеке жаттығуларын әзірлеу және мұғалімнің олардың орындалуын міндетті бақылау қажеттілігі арқылы шешуге болады.

2. Гемодинамиканың негізгі параметрлерін бүкіл жаттығу сабағында дене салмағымен дененің физикалық-функционалдық тепе-теңдігін толық және сапалы бақылау мақсатында міндетті түрде тіркеу.

3. Дене тәрбиесінің оқу жоспарына салауатты өмір салтының мотивациялық және құндылық принциптерін қалыптастыру мен тәрбиелеуге байланысты бөлімдер енгізіңіз.

4. Келесі тақырыптар бойынша әдістемелік және практикалық сабақтар мен семинарларды ұйымдастыру және өткізу: дене тәрбиесінің әлеуметтік-биологиялық негіздері, дене тәрбиесінің құралдары, студенттердің төзімділігін, ақыл-ой және дене тәрбиесін, психофизикалық тәрбиені қамтамасыз ету.

5. Санитарлық құзыреттілікті қалыптастыру үшін (сауықтыру іс-шараларына дайындық) педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттері келесі шарттарға сай болуы керек:

- құзыреттілік білім беру саласындағы мамандар арасында қалыптасуы керек, ол өз кезегінде, ең алдымен, арнайы мамандандырылған білімдерді (медициналық немесе биологиялық) және ғылыми қызметті жүзеге асыруды болжайды;

- денсаулық сақтау саласындағы құзыреттер құрылымы интегративті болуы керек, ол биомедициналық циклдің бір-бірімен байланысты ақыл-оймен біріктірілген пәндер жиынтығы арқылы жүзеге асырылуы керек;

- медициналық құзыреттіліктердің мазмұны мамандандырудың білім беру бағдарламаларында көрсетілген жалпы және кәсіби құзыреттіліктермен үйлесуі керек.

Коммерциализация - бұл біз нарықта енгізуге тырысатын кез-келген өнім немесе қызмет үшін рәсім ғана емес, сонымен қатар дұрыс шығару жоспары мен өнімнің маркетингін құру үшін көптеген стратегиялар мен бизнесті дамыту айла-шарғы.

Бұл оның қызмет ету мерзіміне кепілдік беріп қана қоймай, оның экономикаға түрлі пайда әкелуін қамтамасыз етеді. Нарыққа жаңа өнім немесе қызмет шыққан сайын, бұл коммерциализацияға әкеледі.

Жоғарыда талқыланғандай, ол өндіріс, тарату, сату, маркетинг, сату және тұтынушыларды қолдаудан тұрады.

Зерттеу нәтижелері келесі тұжырымдарға алып келді:

1. Зерттеу міндеттерін ойдағыдай шешу үшін «денсаулықты сақтау құзыреттілігі» ұғымы нақтыланды - бұл дене тәрбиесі мен педагогикалық білім, білікті, дағды мен мотивтің денсаулықты сақтауға бағытталған педагогикалық қызметі мен салауатты өмір салтын сақтауға бағытталған мотивтері. Денсаулықты сақтау құзыретінің құрылымында мыналар ажыратылады: интеграцияланған биомедициналық, психологиялық, педагогикалық және дене тәрбиесі білімдерінің жиынтығы ретінде когнитивті компонент; денсаулықтың құндылығын түсінуге психологиялық қатынасты анықтайтын аксиологиялық компонент; кәсіби іс-әрекетке идеологиялық қатынастарды экстраполяциялау ретінде жалпы педагогикалық шеберлік пен рефлексивті компонентті қамтитын белсенділік компоненті.

2. Денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру процесін ұйымдастырудың негізі денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру критерийлері мен деңгейлерінің психологиялық-педагогикалық диагностикасы болып табылады. Қалыптасу критерийлері дегеніміз - білім, білік және дағды, денсаулыққа деген көзқарас, денсаулықты сақтайтын мінез-құлық. Жетілудің келесі деңгейлері анықталды: тұтынушылық (төмен), кәсіптік бағдарланған (орташа), құндылық-семантикалық (жоғары).

3. Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру үшін педагогикалық технологияны қолдану денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру деңгейінің оң динамикасына ықпал етеді деген болжамымызды растады[5, 225 б.].

Ғылыми шеберлік деңгейін көтерудің екінші жолы - оқыту мен оқудың жаңа байланысын орнату, атап айтқанда студенттердің білетін іс-әрекеттерін кеңейту және проблеманың шешімі қалай түсінілетінін түсіну тұжырымдамасын түсіндіру. ... мұғалім. Бұл ең маңызды тәсіл. Шынында да, проблемалық оқыту процесінде студенттер өздері өнімді шығармашылық іс-әрекет процесінде (мұғалімнің көмегі мен басшылығымен) жаңа ұғымдардың мәнін ашады, ал іс-әрекет дағдылар мен зерттеу дағдыларын дамытады.

Сонымен, мұғалім бір жағынан күрделі және өз бетінше оқуға қабілетсіз жаңа ұғымдарды түсіндіру сапасын жақсартады, екінші жағынан жеке интерпретацияны азайтады және өз бетімен оқу процесін ұйымдастырады. Бұл үрдіс сапалы және ұзақ мерзімді есте сақтау үшін оқу материалын жеңілдету арқылы емес, қайталап оқыту үдерісінің біртіндеп күрделенуіне байланысты интеллектуалдық қиындықтар жүйесін құрумен қатар жүруі керек. Бұл дамыта оқытудың басты бағыты және білімді саналы, терең және ақпаратпен игерудің негізгі шарты. Проблемалық оқыту - бұл адамның танымдық және практикалық іс-әрекетін реттейтін, нақты адамға деген субъективті көзқарас ретінде түсінілетін ғылыми дүниетанымды қалыптастырудың негізгі тәсілі. Дүниетаным теориялық білімнің, практикалық тәжірибенің, идеялық-эмоционалдық құндылықтардың жоғары синтезі ретінде анықталады.

Алған білім студент ның дүниетанымын қалыптастыруға әсер ете ме? Сөздер жұмыс істемейді. Студент білім мазмұнына, тұжырымдама мазмұнына сенеді, мұғалімнің, кітап авторының сөзіне сенеді. Бірақ бұл сенімдерге қатысты бұл сенімдер жойылуы мүмкін, өйткені студент олардың шындық екенін дәлелдей алмайды. Ол мұны дәлелдеуді үйренбеді. Терең, табанды білім алған білімін теориялық, идеялық қорыту негізінде ғана қалыптасады. Проблемалық оқыту бір жағдайда бірдей тиімді бола алмайды.

Проблемалық оқыту теориясының негізін қалаушылар проблемалық оқытудың белсенділігін арттыру мақсаты тек белгілі бір ойлау тәсілдерін меңгеру мен игеру деңгейін арттыру ғана емес, сонымен қатар келесі нәтижелерді жақсарту деп санайды. ... Бұл жағдайда студент жаңа материалдарды талдау, салыстыру, жүйелеу, синтездеу, жалпылау, нақтылау әдістерін қолдана отырып алады. Басқаша айтқанда, жаңа зерттеулер арқылы бұрынғы білім қорын кеңейтеді. Кітап та, мұғалім де алған білімді жаңа әдіспен қалай қолдануға болатынын үйрете алмайды. Студент нақты жағдайға тек өзінің ізденісі арқылы жете алады.

Шығармашылық ойлау жүйесін біртіндеп игерудің арқасында студенттің ғылыми, сыни, диалектикалық ойлау қабілеті дамиды. Университеттегі оқу процесінде мәселені шешу процесінің ерекшелігі қандай? Проблемалық оқыту бірнеше кезеңдерде жүзеге асырылады: а) проблемалық жағдайды талдау; ә) мәселенің мәнін түсіну - проблеманы көру; б) тапсырмаларды тұжырымдау.

Дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты, 1998 жылғы 18 мамырдағы Қазақстан Республикасы Президентінің «Халық денсаулығы» мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі «Денсаулық» бағдарламасы сияқты көптеген құжаттар бар. Бұл құжаттардағы басты мәселелердің бірі - дене тәрбиесі, жастарды тәрбиелеу арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру. Сондықтан болашақ мұғалімдерге жаңа талаптар мен өзгерістер ұсынылады. Себебі, қазіргі кезде дене шынықтыру пәнінің мұғалімі жеке тұлғаның әлеуметтік және әлеуметтік маңыздылығын ұмытпауы керек. Дене шынықтыруда сауықтыру, тәрбиелік және тәрбиелік міндеттермен қатар мұғалім өзінің кәсіби жұмысын жүзеге асырып қана қоймай, студенттердің рухани тұлғасын қалыптастыруы керек.

Болашақ мұғалімнің жеке тұлға ретінде маман ретінде қалыптасуы үшін оның кәсіби сапасына қойылатын негізгі талаптардың бірі - оның жалпы ғылыми-әдістемелік дайындығы. Бүгінгі күні күн тәртібіне студенттердің өзін-өзі басқаруын дамыту кіреді және болашақ мұғалімдердің дербестігі мен белсенділігі дағдыларын тәрбиелеу мен дамыту қажеттілігі өсуде. Жоғары оқу орындарының алдында кәсіби міндеттерін орындай алатын, қажетті педагогикалық шеберлікке ие және өз елін сүйетін болашақ мұғалімдерді оқыту және дайындау міндеті тұр. Осы мақсатта жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға ерекше көңіл бөлінеді. Тәрбиенің әсер ету өрісі де кеңейді.

Жеке тұлғаны қалыптастыру идеясы, тарихи кезеңдердегі әр түрлі елдердің алдыңғы қатарлы тәжірибесінің мазмұны философтар, мұғалімдер және психологтардың тұжырымдарына негізделген.

Егер біз дене тәрбиесі теориясы мен әдістерінің бастауларын, тарихи даму кезеңдерін талдайтын болсақ, онда олардың келесі жағдайларда туындайтындығын анықтай аламыз:

- дені сау және сау адамдардың қажеттіліктерінен туындайтын әлеуметтік өмір тәжірибесі;
- әр түрлі тарихи кезеңдердегі ойшылдар мен мұғалімдердің толыққанды тұлға тәрбиелеу туралы ойлары мен идеялары;
- үйлесімді дамыған, жан-жақты, білімді және білікті ұрпақ тәрбиелеу бойынша озық педагогикалық тәжірибелер мен ұсыныстар;
- дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі саласындағы зерттеулер мен ғылыми негізделген тұжырымдамалар;
- дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесін құруға қойылатын мемлекеттік талаптар.

Дене тәрбиесі адамның іс-әрекетінің жан-жақтылығымен, ойлау және даму заңдылықтарының ерекшеліктерімен, өзара байланыста және өзара әрекеттесу кезінде қалыптасатын сипаттамалармен, даму әдістерімен қалыптасады. Нәтижесінде дене тәрбиесі теориясы оның мәні мен мазмұнын анықтауға мүмкіндік беретін ғылым ретінде қалыптасады (1-сурет).

Тарихи тұрғыдан адамзат қоғамы өмірдің алғашқы күндерінен бастап дамыды, дене тәрбиесіне еңбек пен өмірдің шарты ретінде ерекше көңіл бөлді. Бастапқыда дене тәрбиесі ұйымдастырылған ойындар мен ойын қимылдары түрінде көрініс тапты. Бұл кезеңдегі ойындар мен дене жаттығулары қарапайым болғанымен, адамның қалыптасуы мен тәрбиесі үшін олардың маңызы зор болды.

Дене тәрбиесінің басқа формациялармен сабақтастығы туралы мәселе Орта Азия мен Ұлы Дала ғалымдарының еңбектерінде де қамтылған. Солардың ішінде әл-Фараби білім беру проблемасына тоқтала отырып, өзінің «Әлеуметтік-этикалық трактаттар» атты еңбегінде баланың денесін үнемі жетілдіріп отыру, ондағы ең жақсы қасиеттерді тану, жақсы мінез-құлық пен өзін-өзі дамытуды дамыту қажеттілігіне баса назар аударады. «Денсаулық денсаулығы» ұғымын енгізе отырып, ол әр адамның тәрбиесінде келесі үш қасиет болуы керек деп санайды: олардың күш-қуат, рухани және ақыл-ой, олардың үйлесімді дамуымен ғана қалыптасуы мүмкін.

Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастанында біздің ұлттық психологиямызға және этникалық ерекшеліктерімізге тоқталып, «идеалды адам» ұғымын енгізіп, идеал адамда келесі қасиеттер болуы керек дейді: жомарттық, денсаулық, білімділік, ақылдылық, жүйелілік, көңілділік.

Дене тәрбиесі мен ақыл-ой тәрбиесі үйлескенде ғана барлығы сымбатты және жан-жақты болады деген ойды ұлы ұстаз Абай дәлелдейді. Мысалы, «Сегіз аяқ» өлеңінде дененің күші - белсенді өмір сүру, ойланбаған, ақымақтық әрекеттердің күшіне жол бермейді.

Бұл дамып, жақсарып жатқан нәрсемен өзіңізді теңестіруді ескертеді. Атап айтқанда, «Сөздер» - бұл адам тәрбиесіне бағытталған бағдарлы әлем, ол тек бағыт емес, сонымен қатар өмірлік жағдайлардан алынған философиялық тұжырымдар мен тұжырымдардан тұратын ғылыми негіз.

4. Зерттеу барысында болашақ дене шынықтыру мұғалімдері арасында денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық моделі жасалды. Ол дене тәрбиесінің негізгі мақсаттарын жүзеге асыру бойынша мұғалімнің іс-әрекетін жүзеге асырудың теориялық, әдістемелік және практикалық негізі бола алады. Педагогикалық модель денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру процесінің мазмұнының, логикасының және нәтижелерін болжаудың мақсатты сипатын қамтамасыз етеді. Оған денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастырудың мақсаттары, принциптері, компоненттері, критерийлері мен деңгейлері кіреді; ол білім беру процесінің негізгі кезеңдерін, сонымен қатар денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын қамтиды.

5. Болашақ дене шынықтыру мұғалімдері арасында денсаулықты сақтау құзыреттілігін ойдағыдай қалыптастыруға білім беру процесін белсендіретін бірқатар педагогикалық шарттардың сақталуы ықпал етеді: денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыруды кәсіби-педагогикалық индикаторы ретінде тануға бағыттау дене тәрбиесі мұғалімінің құзыреттілігі; педагогикалық технология арқылы денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру; тұлғаның эмоционалды, танымдық, практикалық және прогрессивті салаларын белсендіру негізінде білім беру процесінің мазмұны мен құрылысын таңдау; әзірленген бағдарламаның пәндер арасындағы пәнаралық байланысты орнату[6, б. 88].

Әрі қарайғы зерттеулердің перспективалық бағыттары: болашақ дене шынықтыру мұғалімін кәсіби даярлаудың оқу үдерісіне педагогикалық технологияны және денсаулықты сақтау

құзыреттілігін қалыптастыру моделін кеңінен енгізу; болашақ дене тәрбиесі мұғалімдері арасында денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру кезеңдерін одан әрі саралауды зерттеу.

Әдебиеттер:

1. Hoekstra, S. P., Bishop, N. C., & Leicht, C. A. (2017). Can intervals enhance the inflammatory response and enjoyment in upper-body exercise? *Eur J Appl Physiol*, 117(6), 1155-1163. <https://doi.org/10.1007/s00421-017-3602-4>
2. Ivarsson, A., Andersen, M., Johnson, U., & Lindwall, M. (2013). To adjust or not adjust: Nonparametric effect sizes, confidence intervals, and real-world meaning. *Psychol Sport Exerc*, 14(1), 97-102. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2012.07.007>
3. Jung, M. E., Bourne, J. E., & Little, J. P. (2014). Where Does HIT Fit? An Examination of the Affective Response to High-Intensity Intervals in Comparison to Continuous Moderate- and Continuous Vigorous-Intensity Exercise in the Exercise Intensity-Affect Continuum. *Plos One*, 9(12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0114541>
4. Kellogg, E., Cantacessi, C., McNamer, O., Holmes, H., von Bargen, R., Ramirez, R., . . . Astorino, T. A. (2019). Comparison of Psychological and Physiological Responses to Imposed vs. Self-selected High-Intensity Interval Training. *J Str Cond Res*, 33(11), 2945-2952. <https://doi.org/10.1519/jsc.0000000000002528>
5. Kendzierski, D., & Decarlo, K. J. (1991). Physical-Activity Enjoyment Scale - 2 Validation Studies. *J Sport Exerc Psychol*, 13(1), 50-64. <https://doi.org/10.1123/jsep.13.1.50>
6. Kunutsor, S. K., Kurl, S., Khan, H., Zaccardi, F., Rauramaa, R., & Laukkanen, J. A. (2017). Oxygen uptake at aerobic threshold is inversely associated with fatal cardiovascular and all-cause mortality events. *Ann Med*, 49(8), 698-709. <https://doi.org/10.1080/07853890.2017.1367958>

Резюме:

В системе рыночных отношений в современном мире здоровье - главное качество человека, его субъективная ценность и экономический фактор. Молодой специалист сегодняшнего вуза должен обладать компетенциями, чтобы как можно дольше поддерживать статус здорового человека, что, в свою очередь, позволит ему долгое время выполнять свои профессиональные обязанности.

Этот аспект является главной предпосылкой для формулирования новых идей, связанных с физическим воспитанием учащихся профессиональных учебных заведений. Здесь новая концепция физического воспитания должна включать в себя принципиально новые направления, основанные на ином понимании ценностей физической культуры, а также на формировании и усилении мотивации студентов к занятиям систематической физической культурой.

Компетентность будущего учителя в области здравоохранения - это набор систематических знаний и представлений о положительных и отрицательных изменениях в здоровье себя и других; умение разработать эффективную программу (или план) здоровья учащихся в контексте образовательного процесса и собственной программы здоровья; умение создавать здоровую образовательную среду;

Сегодняшний молодой специалист вуза (особенно педагогический) должен обладать компетенциями, которые позволят ему как можно дольше сохранять статус здорового человека.

Abstract:

In the system of market relations in the modern world, health is the main quality of a person, his subjective value and economic factor. A young specialist of today's university should have the competencies to be able to maintain the status of a healthy person, which, in turn, will allow him to perform his professional duties for a long time.

This aspect is the main precondition for the formulation of new ideas related to the physical education of students in professional educational institutions. Here the new concept of physical education should include in itself fundamentally new directions, based on the understanding of the values of physical culture, as well as the formation and strengthening of motivation of students to the classes of systematic physics.

Competence of the future teacher in the field of health - this is a set of systematic knowledge and representations of positive and negative changes in the health of themselves and others; the ability to develop an effective program (or plan) for the health of students in the context of the educational process and their own health programs; ability to create a healthy educational environment;

Today's young specialist of the university (especially pedagogical) must possess the competencies that will allow him as much as possible to preserve the status of a healthy person.

¹Mamekova S.K., ²Musaliyeva M.O., ³Kozhanov S.N.

¹ master, senior lecturer, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

² senior lecturer, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

³ master, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

TECHNOLOGY OF FORMATION OF SPEECH CULTURE USING CHALLENGE APPROACH

Abstract:

The definition of a challenge method, its types and examples of use in English lessons are considered in this article. All types of problems with four main properties are considered, regardless of whether they are simple or complex, classroom or beyond the scope of class problems. Also, examples of the English-speaking culture speech development using this method are offered.

Key words: English language, technology, challenge method, speech culture

Definition of the challenge approach and its types

A challenge literally means an invitation or a call to action. Challenges vary in scope and complexity. When you ask students to complete academic assignments or tasks, you are presenting them with classroom challenges, which can range from simple to complex. When you invite students to engage with larger problems facing them, their school, the community, or beyond in ways that require them to push their learning beyond the walls of the classroom, you are presenting them with beyond-classroom challenges, which are invariably complex.

Although classroom and beyond-classroom challenges differ in several key ways, they share the same basic structure. Understanding this structure will enable you and your students to identify the kinds of challenges you already use and prepare you to design and implement increasingly complex challenges.

The Basic Structure of Challenges

There are four basic features that all challenges share, regardless of whether they are simple or complex, classroom or beyond-classroom challenges. (see Figure 1).

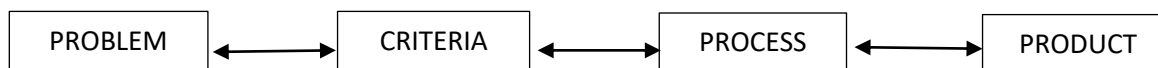

Figure 1. The Basic Structure of a Challenge

Here's a rundown of the four parts of this framework:

-**The problem** is the task, question, or issue students will address or solve.

-**The process** is the approach, method, or procedure students will use to solve the problem or complete the task.

-**The product** is the solution, outcome, or demonstration of solving the problem.

-**The criteria** are the guidelines, rules, and standards for evaluating success.

As you use this basic architecture as a lens for viewing your existing assignments and tasks, you will start to recognize how those assignments align with these four features and see differences between simpler and more complex challenges. For example, let's consider a routine assignment in language arts:

Read the assigned text and demonstrate your comprehension of the central ideas that the author is trying to communicate. Use the strategies that you were taught for identifying central ideas. Provide a written description of the central ideas and use descriptive examples from the text to justify your claims.

Example of a Simple Classroom Challenge

Topic: Central ideas of a story

Subject area(s): Language arts

Full challenge statement:

Read the assigned text and demonstrate your comprehension of the central ideas that the author is trying to communicate [**problem**]. Use the strategies you were taught for identifying central ideas [**process**] (e.g., *What is the topic? What does the title tell you? Which ideas in the introduction and conclusion seem to be most important? What clues can you find in the headings and subheadings? What*

other hints do you see of the writer's purpose, such as repeated ideas and comparisons with other topics and ideas? Can you quickly summarize the central ideas in a few words and provide a few brief examples, or do you feel like you are getting bogged down in too much general information?). Provide a written description of the central ideas [**product**] and use descriptive examples from the text to justify your claims [**criteria**].

Feature	Definition	Description
Problem	The task, question, or issue students will address or solve	Read the assigned text and demonstrate your comprehension of the central message of that text.
Process	The approach, strategies, or procedure students will use to solve the problem or complete the task	Use the strategies you were taught.
Product	The solution, outcome, or demonstration of solving the problem	Provide a written description of the central message.
Criteria	The guidelines, rules, and standards for evaluating success	Use descriptive examples from the text to justify your claim.

Note that all the components of this challenge have been determined before it's been assigned to students. This would be considered a simple classroom challenge—not because it is necessarily easy for students to complete, but because the amount of uncertainty has been minimized. Remember: the more uncertainty students face, the more complex the challenge is.

Now, let's take a look at a complex beyond-classroom challenge. It represents an example of the legacy challenges introduced and discussed further:

Example of a Complex Beyond-Classroom Challenge

Topic: Developing speech culture

Subject area: English

Full challenge statement:

A group of bilingual high school students recognize that English-speaking members of their community are not receiving key health, educational, or community-based information [**problem**]. In response, they partner with local community agencies, businesses, and the school's Languages, Business, and Technology programs to give all information in right direction [**process**] for members of the community [**product**]. Students successfully maintain an operations plan (for running the service) and a succession plan (to pass the service on to incoming juniors and seniors) and provide timely and high-quality information to their community (as measured by satisfaction surveys) [**criteria**].

Feature	Definition	Description
Problem	The task, question, or issue students will address or solve	Help members of the community who are not receiving key health, educational, or community-based information.
Process	The approach, method, or procedure students will use to solve the problem or complete the task	Partner with local community agencies, businesses, and the school's Languages to develop speech culture.
Product	The solution, outcome, or demonstration of solving the problem	The students' right speech ensures that key information is understood and made available to community members.
Criteria	The guidelines, rules, and standards for evaluating success	Students successfully maintain an operations plan and a succession plan (to pass the service on to incoming juniors and seniors) and provide timely and high-quality information to their community (as measured by satisfaction surveys).

The key difference between these two challenges is the degree of uncertainty they present. The language arts challenge is a routine academic exercise. All of its features are predetermined and designed without student input. Moreover, once students complete the assignment, the challenge is over. By contrast, the core components of the translation service challenge are not known in advance; students must face the uncertainty of identifying the problem and then developing a way to address it [36, p. 1-4]. Even once completed, the challenge lives on in the form of a community-based translation service that is passed from one group of students to the next.

Note that both of these challenges are designed and implemented in the context of a structured and supportive learning environment. Providing this context is particularly important with more complex challenges. But how can teachers go about blending uncertainty with a supportive structure? The first step is to recognize that there are two types of uncertainty.

Good Versus Bad Uncertainty

In the context of the classroom, there is good uncertainty and there is bad uncertainty [36]. Good uncertainty provides an opportunity to engage with an open-ended problem or a complex challenge in the context of a supportive and structured learning environment. By contrast, bad uncertainty emerges from learning experiences that confront students with uncertainty but fail to provide the necessary support and structure.

Although complex challenges by design do not have predetermined procedures or outcomes, students still need guidance to navigate the uncertainty they face along the way. In situations creating bad uncertainty, students have no idea what is expected of them, how to get started, or whether, when, or how they will receive support. Asking students to tackle the uncertainties of complex challenges or open-ended problems in the context of an unstructured learning environment invites chaos into your classroom [37, p. 159-175], creating a double whammy of uncertainty that could easily overwhelm even the most accomplished problem solvers [38, p. 20-25]. Fortunately, this need not be the case.

We can minimize bad uncertainty and maximize good uncertainty by presenting challenges in a supportive and structured environment. First, actively monitor how students are experiencing the challenges you have designed for them. In some cases, you may quickly recognize that students are experiencing bad uncertainty. Common signs include visible frustration, confusion, and misunderstanding [39, p. 73-95]. We might, for instance, notice that the majority of students are no longer paying attention or that even the students who typically engage with learning tasks are becoming frustrated and distracted and giving up. In such cases, it is important to ...

1. Stop. ("Let's stop for a moment.")

2. Check in with students. ("I'm noticing that several of you seem frustrated or confused by this assignment.")

3. Address the situation. ("Let's talk about what might not be clear or what seems confusing.")

Stopping in the middle of a lesson or an activity may seem awkward, but being able to spot and resolve bad uncertainty is crucial if we want students to successfully engage with complex challenges. Unless we provide students with the necessary support, they are unlikely to be willing to engage with more complex challenges, seek out assistance when necessary, or productively respond to the uncertainty they are facing

Basic principles of using the challenge approach

Getting Started

The following principles will put on the path of infusing more "good uncertainty" into curriculum—and help students acclimate to it.

Using classroom as an invitation to uncertainty.

What: Although simple challenges can help students develop their skills and their ability to put new learning to use, it is also important to invite students to engage with uncertainty. It is the uncertainty of complex challenges that unleashes student problem solving [38, p. 20-25].

How: Provide students with multiple opportunities to engage with classroom and beyond-classroom challenges. We can design many of these challenges by making slight changes to existing activities and assignments. By providing students with a full range of challenges, you will develop a classroom ethos that expects all students to continually challenge themselves regardless of whether they are starting at the ground level or are ready to push their learning beyond the walls of the classroom.

Explaining what makes challenges simple versus complex.

What: It is important to help students understand that some challenges are more complex than others and that the more uncertainty they face in a challenge, the more complex the challenge is. The

degree of certainty is the key difference between a routine task and a nonroutine problem [40, p. 240-267; 41, p. 123-129; 42, p. 3-30; 43, p. 40-47].

How: First, remind students that all challenges share the same core features: problem, process, product, and criteria. Then encourage students to think about differences among various challenges before they start working on a challenge. We give them a simple prompt, such as "Before working on this challenge, take a moment to consider how it is similar to or different from other challenges you have worked on. What aspects of this challenge do you need to figure out? What aspects have been provided for you?"

We provide students with some brief reflective questions after they have completed a challenge. What am I still curious about? How can I extend my learning? and What possible challenge(s) can I explore to make a contribution beyond the walls of the classroom? [44].

Promoting a productive struggle.

What: When used in the context of a supportive and structured learning environment, complex challenges can promote a productive struggle, meaning students experience a level of cognitive demand sufficient to be able to engage productively with intellectual challenges [45, p. 161-169]. This productive struggle falls somewhere between "spoon feeding content in bite-sized pieces and having the challenges so large that students are lost at sea" [45, p. 163]. Indeed, research [46, p. 588-600] has highlighted the importance of striking a "just right" balance between providing the necessary supportive structure and giving students opportunities to challenge themselves and take charge of their learning. Achieving this balance supports student engagement, persistence, and productive outcomes.

How: Recall that in "Goldilocks and the Three Bears," Goldilocks is able to find the "just right" bowl of porridge by sampling three different bowls. To promote a productive struggle in your classroom, try applying this "Goldilocks principle" to at least two specific areas: task design and feedback.

Conclusion

The use of group work techniques plays a huge role. This form of work is more suitable for using the challenge method and helps to learn how to formulate and defend one's own opinion, build statements that are understandable for a partner, regulate one's speech behavior with the help of correct speech tactics, develop skills of interaction with others, develop the ability to conduct a conversation with an interlocutor using formulas of speech etiquette ... The challenge method based on role-playing games is of great importance in the modern method of teaching foreign languages.

Playing a certain situation, students use the formulas of the culture of verbal communication. This has an impact on the formation of the cultural side of students, on their desire to show their best side in front of the interlocutor and, as a result, to achieve their goals. Teaching the culture of verbal communication is one of the main goals of teaching foreign languages.

References:

1. Beghetto, R. A. (2016a). *Big wins, small steps: Leading for and with creativity*. Thousand Oaks, CA: Corwin
2. Reeve, J. (2009). Why teachers adopt a controlling motivating style toward students and how they can become more autonomy supportive. *Educational Psychologist*, 44, 159–175.
3. Beghetto, R. A. (2017b). Inviting uncertainty into the classroom. *Educational Leadership*, 75(2), 20–25
4. Gettinger, M., & Kohler, K. M. (2006). Process-outcome approaches to classroom management and effective teaching. In C. M. Evertson & C. S. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (pp. 73–95). New York: Routledge
5. Getzels, J. W. (1964). Creative thinking, problem solving, and instruction. In E. R. Hilgard (Ed.), *Theories of learning and instruction* (pp. 240–267). Chicago: University of Chicago Press.
6. Pólya, G. (1966). On teaching problem solving. *Conference Board of the Mathematical Sciences, The role of axiomatics and problem solving in mathematics* (pp. 123–129). Boston: Ginn.
7. Pretz, J. E., Naples, A. J., & Sternberg, R. J. (2003). Recognizing, defining, and representing problems. In J. E. Davidson & R. J. Sternberg (Eds.), *The psychology of problem solving* (pp. 3–30). New York: Cambridge University Press
8. Schoenfeld, A. H. (1983). The wild, wild, wild, wild world of problem solving (A review of sorts). *For the Learning of Mathematics*, 3, 40–47.
9. Bland, personal communication, 2017
10. Schoenfeld, A. H. (2015). Thoughts on scale. *ZDM: The International Journal on Mathematics Education*, 47, 161–169.
11. Jang, H., Reeve, J., & Deci, E. L. (2010). Engaging students in learning activities: It is not autonomy support or structure, but autonomy support and structure. *Journal of Educational Psychology*, 102, 588–600.

Түйін:

Бұл мақалада қоңырау әдісінің анықтамасы, оның түрлері және ағылшын тілі сабақтарында қолдану мысалдары келтірілген. Төрт негізгі қасиеттері бар есептердің барлық түрлері қарапайым немесе күрделі, сыныптық немесе сыныптық есептер шегінен тыс болуына қарамастан қарастырылады. Сондай-ақ, осы әдісті қолдана отырып, ағылшын тілінде сөйлеу мәдениетін дамытудың мысалдары ұсынылған.

Резюме:

В данной статье представлены определение метода вызова, его виды и примеры использования на уроках английского языка. Рассмотрены все виды задач с четырьмя основными свойствами, независимо от того, простые они или сложные, классные или выходящие за рамки классных задач. Так же предложены примеры развития культуры англоязычной речи с помощью этого метода.

ӘОЖ 373.51

¹ Маханова Г. К., ² Орда Г.Б.

¹ химия пәнінің мұғалімі, «N102 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ,
Шымкент, Қазақстан

² химия пәнінің мұғалімі, «Үрбұлақ жалпы орта білім беретін мектеп» КММ,
Түркістан облысы, Түлкібас ауданы, Қазақстан

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН «БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ АНАЛИТИКАЛЫҚ ХИМИЯ» ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа:

Бұл мақалада жоғары сынып оқушыларына арналған «бейорганикалық және аналитикалық химия» пәнін оқыту әдістемесі, оқытудың ерекшеліктері қарастырылады. Сондай-ақ, аналитикалық химияның негізгі түсініктері мен құрылымы, органикалық және бейорганикалық заттар кластарының жүйесі мен химиялық қасиеттері, жоғары оқу орындарында химияны оқыту әдістемесі саласындағы құзіреттіліктері талданды.

Кілттік сөздер: бейорганикалық және аналитикалық химия, жоғары сыныптар, дәрістер, зертханалық сабақтар, пән, оқушылар, химиялық қасиеттері, элементтері, теориясы, номенклатурасы, жоғары сыныптар.

Кіріспе

Мектептегі пәндер арасында химия ерекше орын алады. Химия негіздері - химиялық элементтер, заттар және олардың құрылымы, олардың өзгеру процестері және заттарды тану әдістері туралы жалпы білім. Мұның бәрі химия ғылымының жетекші идеяларына, теориялары мен жетістіктеріне негізделген. Дамытылған оқыту әдістемесі қазіргі заманғы ғылыми білімі бар, жоғары кәсіби шеберлік деңгейі бар маман дайындауға көмектеседі [2], [3].

Мақсаты: жоғары Жоғары 10-11 сынып оқушыларын оқыту мұғалімнің өз білімінің 10-11 сыныптарын ауызша және жазбаша түрде қол жетімді ұсынуы үшін ағылшын тілін белгілі деңгейде меңгеруін білдіреді. Жоғары сынып оқушыларын бейорганикалық және аналитикалық химияға оқыту бағдарламасына сәйкес жүзеге асырылады және жоғары сынып оқушылары арасында осы пәннің негізгі бөлімдері туралы білімді дамытуға бағытталған [4].

Бағдарламаның міндеттері:

-Жоғары сынып оқушыларына «Бейорганикалық және аналитикалық химия» пәнін оқытуда жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін педагогикалық тәсілдерді түсінуін және қолдана білуін қамтамасыз ету;

-«Бейорганикалық және аналитикалық химия» пәнін оқытуда мысалы, бейорганикалық қосылыстардың негізгі кластары, химияның негізгі түсініктері мен заңдылықтары, шешімдері, электролиттік теориясы, диссоциация, катиондар мен аниондардың сапалы анализдің титриметриялық әдісін қарастыру.

Химия - дәстүрлі түрде түсіну және меңгеру қиын пән. Оны сәтті игеру үшін алғашқы сабақтарда ағылшын тілінде сөйлейтін жоғары сынып оқушыларын зерттелетін пәннің маңыздылығына, дәрістерге, зертханалық сабақтарға қатысу, сабаққа жүйелі дайындық, сондай-ақ түсіндіру жұмыстарын дұрыс жүргізу маңызды. білімді игеруде оқытылатын материал бойынша өзіндік жұмыстың маңызы.

Бейорганикалық және аналитикалық химияның теориялық бөлімдерін оқумен қатар 10-11 сынып оқушылары зертханалық жұмыстар жүргізеді. Нәтижесінде жоғары сынып оқушыларында ойлау дамиды. Қызметтің бұл түрі оқытудың маңызды қызметін атқарады. 10-11 сынып оқушылары зертханалық семинардың нәтижелерін негіздеуге және түсіндіруге мүмкіндік беретін білімді алады.

Жоғары 10-11 сыныптардағы ең білімді және тәртіпті оқушылар, олар үлкен көлемді ақпаратты игере алады, жүйелі түрде дайындалады және әр сабақта жауап беруге ниет білдіре алады. 10-11 сыныптардың әлсіз оқушылары, әдетте, сабақта пассивті болады, сондықтан мұғалім оларды оқу процесіне қатысуға шақыруы керек.

Кейбір жағдайларда бұған жоғары сынып оқушыларының бірі тақтадағы тапсырмаларды шешкенде, қалғандары тексергенде тапсырмаларды бірлесіп орындау арқылы қол жеткізуге болады. Тағы бір әдіс - тақтадағы кезектесіп тапсырмалар. Бұл жағдайда оқушылардың әрқайсысы тақтада белгілі бір тапсырманы орындауы керек.

«Бейорганикалық қосылыстардың негізгі кластары» тақырыбында 10-11 сынып оқушылары маңызды химиялық терминологиямен, бейорганикалық заттардың: оксидтер, қышқылдар, негіздер мен тұздардың химиялық номенклатурасымен, химиялық қасиеттерімен және аса маңызды бейорганикалық қосылыстардың өндірісімен танысады. , сондай-ақ бейорганикалық қосылыстар арасындағы генетикалық байланысты олардың өзара түрленуіне негізделген зерттеу. Бейорганикалық заттардың негізгі кластарын біле отырып, металдар мен бейметалдардың генетикалық қатарын құруға болады.

«Химияның негізгі түсініктері мен заңдылықтары» тақырыбының міндеті - химиялық ұғымдар, заттың құрылымы, заттың мөлшерін, массасы мен санын табу үшін есептеулерді шеше білу саласындағы білімді жүйелеу, тереңдету және кеңейту. молекулалар, химияның негізгі заңдарының қолданылуы.

«Ерітінділер» және «Электролиттік диссоциация» тақырыптарында ерітінділердің өмірдегі маңызы егжей-тегжейлі талқыланады, электролиттердің рөліне үлкен көңіл бөлінеді, сонымен қатар мектептегі химия курсының бөліміне кірмейтін мәселелер қарастырылады. . Мұндай мәселелерге осмос, осмостық қысым, ерітінділерді мұздату және қайнату жатады.

«Ерітінділер» тақырыбын оқып үйрену кезінде дисперсті жүйелердің жіктелуі, олардың қасиеттері, ерітінділердің әр түрлі концентрациясы түрлері және оны білдіру тәсілдері туралы, әр түрлі концентрациядағы ерітінділерді дайындаудың жалпы ережелері туралы білімді бекіту қажет.

«Электролиттік диссоциация» тақырыбын оқу кезінде 10-11 сынып оқушылары электролиттер, бейэлектролиттер, электролиттік диссоциация және осы процестің мәні сияқты ұғымдарды әртүрлі заттар мысалында зерттейді және шоғырландырады.

«Катиондар мен аниондарды сапалы талдау» бөлімінде талданатын зат қандай химиялық элементтерден немесе иондардан тұратынын анықтауға ерекше мән беріледі.

Титриметриялық талдау әдісі дәл концентрациясы бар ерітіндінің көлемін дәл өлшеу арқылы заттың мөлшерін анықтаумен айналысады.

Жоғары 10-11 сынып оқушыларын оқыту үдерісі дәріс курсын, зертханалық жұмысты, білім беру бағдарламасының барлық мәселелері бойынша жоғары сынып оқушыларына арналған өзіндік дайындықты, алған білімдерін дәрістер мен зертханалық сабақтарда бекітуді, сонымен қатар тестілеуді, жоғары сынып оқушыларына ауызша сұрауды қамтиды. Қорытынды кезең - бірінші семестрдің соңында емтихан тапсыру [5].

Жоғары 10-11 сынып оқушыларына химияны тиімді меңгеруге ықпал ететін және бағдарлама талаптарын ойдағыдай шешуге мүмкіндік беретін байыпты оқу ой-өрісіне ие. Жоғары курс студенттерінің едәуір бөлігі оқу жылының басында «Бейорганикалық және аналитикалық химия» пәнін белсенді түрде оқи бастайды. Оқытудың маңызды кезеңі - оларды зертханалық зерттеулерге дайындаудың әрдайым тұрақты бақылауы. Әр семинарда ауызша, жазбаша сұхбаттасу және тестілеу өткізу тиімді болды. Бұл жоғары сынып оқушыларына сабаққа жүйелі түрде дайындалуға көмектеседі және оларды тәртіпті етеді. Негізінен 10-11 сыныптардың ағылшын тілінде сөйлейтін оқушыларын оқуға және жақсы баға алуға деген ұмтылыс қызықтырады [6].

«Бейорганикалық қосылыстардың негізгі кластары» тақырыбында тренинг сабағын құрудың әдістемелік тәсілдері. Білім берудегі жаңа тәсіл химия пәнін оқытуда әлеуметтік-бағытталған мәселелерді шешуге бағытталған жаңа техниканы қолдануды көздейді, осыған байланысты оқыту әдістері мен формалары білім мазмұнына бағынбай, оны жүзеге асырудың дербес құралы ретінде қолданылуы керек. белгілі бір педагогикалық мақсаттар. Оқыту сабағын жобалау кезінде тапсырмалар тек білім беру ғана емес, сонымен бірге өмірді негіздеуі мүмкін болатын осындай оқыту әдістері туралы ойлану керек.

Құзіреттілікке негізделген оқу үрдісіне бағытталған химия сабағында алгоритм құрудың кезеңдерін анықтайық.

Бірінші кезең - мақсат қою. Бұл кезеңде жаттығу сабағының жалпы жүйеде алатын орны анықталады, оның мақсаттары мен негізгі міндеттері белгіленеді.

Екінші кезең - оқу сабағын жобалау және оны сауатты түсіндіру:

1) оқу сабағының мазмұнында тиісті құзыреттерді немесе олардың элементтерін бөліп көрсету:

теория - тұжырымдамалар, процестер, формулалар, фактілер және т.б.;

практика - берілген тақырыпты зерделеу кезінде білімді және іскерлікті, нақты жағдайларға білімді практикалық және жедел қолдану;

тәрбиелік - қалыптасуы осы тақырып материалы негізінде мүмкін болатын адамгершілік құндылықтар, категориялар, бағалар;

2) тақырып мазмұны бойынша байланыстар орнату (білім берудің жаңа мазмұнының логикасын анықтай отырып, негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру кезеңі);

3) негізгі құзыреттілік тұрғысынан құзыреттілік қалыптасатын білім беру кезеңдерінің нысандарын болжау.

Үшінші кезең - оқушылардың құзыреттілік тәсілін ескере отырып, оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру формаларын таңдау. Химияны оқытуда келесі әдістемелік тәсілдер қарастырылады: жүйелік, белсенділік, тарихи, мәдени, экологиялық, валеологиялық, политехникалық, технологиялық (оның ішінде ойын, алгоритмдік), проблемалық, интегративті (пәнаралық байланысты жүзеге асыру) және басқалары [2].

Төртінші кезең - оқытудың әдістері мен формаларын таңдау (білім іс-әрекет тәсіліне айналатын оқу-практикалық әрекеттерді анықтау).

Бесінші кезең - негізгі құзыреттіліктерді игеру деңгейін тексеруге арналған диагностикалық құралдарды таңдау, сонымен қатар талдау және түзету процедуралары:

- диагностиканы бастау (курсқа кіірспе);

- кіру диагностикасы (оқу жылының басы, тақырыпты зерттеудің басталуы);

- ағымдағы диагностика (бағдарламалық материалды оқу барысында);

- аралық диагностика (әр оқу жылының соңында);

- қорытынды диагностика (дайындық кезеңінің соңында).

Сонымен қатар, сабақтың сапасы көп жағдайда оқушылардың ұйымдастырылуына және олардың ішкі күштерінің пәндік материалды игеруге жұмылдырылуына байланысты болатындығын ескеру керек, бұл сабақтың мақсаты мен жоспарын оқушылардың санасына жеткізу арқылы қол жеткізіледі. Сабақ уақытын ұтымды пайдалану - жетістікке жетудің жолы!

Жақсы ойластырылған тренинг сабағында мынадай ерекшеліктер бар:

- оқу сабағының барлық уақытын ұтымды пайдалану;

- білім беру мақсатын нақты айту, тақырыпты нақты тұжырымдау және нақты міндеттер;

- оқыту сабағының мақсатына, мазмұнына және әдістеріне сәйкес келетін икемді, бірақ сонымен бірге нақты құрылым, сабақтың әр түрін қолдану (білімді игеру сабағы, білік пен дағдыны қалыптастыру, білім, білік және дағдыларды қолдану, жалпылау, білімді жүйелеу, білімді, іскерлік пен дағдыларды тексеру, аралас сабақ).

Білім беру мазмұнын жаңартудағы жаңа тенденцияларды ескере отырып, химияны оқытудағы құзыреттілік тәсіл туралы білімді қолдана отырып, осы мақаланың авторы игеруге бағытталған «Тұздар: композиция және номенклатура» тақырыбында оқу сабағын әдістемелік әзірлеуді ұсынады. 8-сынып оқушыларының «Бейорганикалық қосылыстардың негізгі кластары» тақырыбын оқу барысында пәндік құзыреттіліктер.

Әдістемелік әзірлеме «Тұздар: құрамы және номенклатурасы» тақырыбындағы тренинг сабағының технологиялық картасын (кесте 1), «Тұздар: құрамы мен номенклатурасы» сабағына арналған студенттердің кестелік кестесін (кесте 2), сандық білім беру ресурстарын қамтиды. Білім беру ресурстарының бірыңғай жинағы (<http://school-collection.edu.ru>).

«Тұздар: құрамы және номенклатурасы» тақырыбы бойынша тренинг сабағының схемасын құрған кезде жүйелік-әрекеттік тәсіл мұғалімнің іс-әрекетіндегі, ең алдымен, оны танумен байланысты іргелі өзгерістерді қамтитындығы ескерілді. білім беру үдерісіндегі оқушылардың белсенді ролі. Бұл дегеніміз, білім мұғалімнен оқушыға дайын түрде берілмей, студенттер танымдық іс-әрекет барысында өздігінен алуы керек.

Осыған сәйкес білім беру процесі студенттерді білім алу қабілетімен қаруландыратын, оларға жеке, жалпы мәдени, когнитивті дамуға және өзін-өзі дамытуға жағдай жасайтындай етіп ұйымдастырылады. Сонымен бірге мұғалім білімді аудармашы ретінде емес, оқушылардың жаңа білімді игеруіне және білім беру нәтижелеріне жетуіне көмектесетін тәрбиеші, тәлімгер ретінде әрекет етеді.

Қорытынды

Мұғалімнің материалды нақты түсіндіру қабілеті 10-11 сынып оқушыларының бейорганикалық және аналитикалық химияны оқудың тиімділігін арттыру үшін маңызды. Мұғалім дәрістерде, зертханалық және практикалық сабақтарда материалды қол жетімді түрде жеткізуі керек. Сонымен қатар мұғалімнің жұмысының маңызды элементі - 10-11 сынып оқушылары өз бетінше дайындаған сыныптағы қиын сұрақтарды талдау. Бұл жоғары сынып оқушыларының өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл 10-11 сынып оқушыларына материалды түсінуді және есте сақтауды жеңілдетеді, ал мұғалім - 10-11 сыныптардағы әр оқушыны зерттеп, оның дайындық деңгейін анықтауға мүмкіндік береді [7]. Химияны жоғары сынып оқушыларына оқытудың ерекшеліктері көп уақытты, зейінді, шыдамдылықты, энергияны тұтынуды және мұғалімнің қосымша жұмысын қажет етеді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Білім беру туралы заңы. А., 2007.
2. Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұнының тұжырымдамасы.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. - А., 1998.
4. «Бастауыш сынып» республикалық әдістемелік – педагогикалық журнал 2014.
5. Кондрашова, А.В. Преподавание химической дисциплины ученикам старшего класса / А.В. Кондрашова // Школа будущего. – 2019. – № 3. – С. 268-275
6. Кондрашова, А.В. Преподавание дисциплины «Неорганическая химия» на английском языке в аграрном ВУЗе / А.В. Кондрашова // Глобальный научный потенциал. – 2018. – № 2 (83). – С. 8-10

Резюме:

В статье рассматриваются методика преподавания предмета «Неорганическая и аналитическая химия» для старшеклассников, особенности преподавания. Также были проанализированы основные понятия и структура аналитической химии, система и химические свойства классов органических и неорганических веществ, компетенции в области методики преподавания химии в высшей школе.

Abstract:

This article discusses the methods of teaching the subject "Inorganic and Analytical Chemistry" for high school students, the features of teaching. Also, the basic concepts and structure of analytical chemistry, the system and chemical properties of classes of organic and inorganic substances, competencies in the field of methods of teaching chemistry in higher education were analyzed.

¹Мирзаханова Г.Н.

¹ бастауыш сынып мұғалімі, «№102 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Шымкент қ, Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫ ОҚЫТУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ ТҮРЛЕРІН САБАҚ ҮРДІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Резюме:

Мақалада, бастауыш сыныпты оқытуда жаңа технология түрлерін сабақ үрдісінде пайдалану қарастырылған. Бастауыш сыныпта оқытудағы тиімді әдіс-тәсілдері туралы айтылып, оны үйрету барысында әр түрлі жаңа педагогикалық технологияларды, өлеңдерді, ойын элементтерін, бейнефильмдерді қолдану жолына тоқталған. Сонымен қатар фонетикалық және грамматикалық жаттығуларды үйрету тәсілдері, фонетикалық дағдыны қалыптастыру үшін қолданылатын жаттығулар жүйесіне мән бере отырып, АКТ мен электрондық оқулықтар, интерактивті тәсілді үйретуде АКТ қолданудың тиімділігі туралы айтылады. Осылайша, жаңа педагогикалық технология, ойын технологиясы, проблемалы оқыту технологиясы, сын тұрғысынан ойлау технологиясы, деңгейлік саралау технологиясы, жекелеп оқыту технологиясы, топтық технология, кезеңдеп оқыту технологиясы, жеке пәндік педагогикалық технология, өзіндік дамыту технологиясы, дамыта оқыту технологиялары, модульдік оқыту технологиясы, дәстүрлі сабақ үрдісінде - өзімнің әдістерім, және жаңа оқыту технологиясы негізінде өткізілген сабақ үрдісіндегі өзімнің іс-әрекетімді салыстыра отырып, оқушы белсенділігін де қарастырдым.

Кілттік сөздер: бастауыш сынып, АКТ, жаңа технология, үрдіс, әдіс –тәсілдер, ойын элементтері, модульдік оқыту технологиясы, бейнефильм, тиімділік.

«Келер ұрпақ алдында зор жауапкершілік жүгін арқалап келеміз», - деген Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың сөзі ұстаз қауымына үлкен тапсырыстарды артып отыр. Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы, бүгінгі ұрпақ бейнесімен көрінеді. Дүниежүзілік озық тәжірибелерге сүйеніп, жаңа типті оқыту, яғни әр баланың табиғи қабілетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасай отырып, оны жан-жақты дамыту керек. Қазіргі білім беру мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас пайда болып, оқытудың жаңа технологиясы өмірге келді. Яғни педагогикалық технология ұғымы іс-әрекетімізге кеңінен еніп, қолданылуда.

В.Кларин технология сөзінен қандайда болсын істегі шеберлікті, оқыту-үйретудегі амалдардың жиынтығы, ал педагогикалық технология (тәрбие технологиясы, қарым-қатынас технологиясы, оқыту технологиясы) «педагогикалық мақсатқа қол жеткізу жолындағы барлық қисынды ілім амалдары мен әдіснамалық құралдардың жүйелі жиынтығымен жұмыс істеудің реті» – деп түсінік берді. Педагогикалық жаңа технология – іс-әрекетке, оқыту барысында жүзеге асатын педагогикалық жүйе. Ол дара тұлғаны жетілдіруге, белгілі бір мақсатқа жету жолында арнайы ықпалды ұйғаруға қажетті байланысқан әдіс-тәсілдер. Ендеше педагогикалық технология – оқу-тәрбие үрдісінің шығармашылықпен оқытумен тәрбиенің тиімділігін қамтамасыз ететін жанды құрамдас бөлігі, технология – ақырғы мақсатқа жететін әрекеттер жүйесі. Жаңа педагогикалық технология баланың жетілген тұлға ретінде дамуы үшін маңызы зор.

Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын өмірге енгізуге ұмтылуы. «Педагогикалық технологиялар – бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің: оқу-тәрбие процессін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан міндеттерінің, мазмұнының, тұрпаттары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері, мұнда әрбір құрамның басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында оқушының дамуына жағымды жағдайлар жиынтығын құрайды»

Жаңа технология түрлерін сабақ үрдісінде пайдалану, оқушының шығармашылық, интеллекттік қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі.

Жаңа технологияны қолдану мына кезеңдер арқылы іске асады:

I кезең: оқып-үйрену;

II кезең: меңгеру;

III кезең: өмірге ендіру;

IV кезең: дамыту.

1. Жаңа педагогикалық технология мақсаты – оқытуды ізгілендіруі, яғни оқу құралдары оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы керек. Жаңа педагогикалық технология түрлері өте көп.

2. Ойын технологиясы. Педагогикалық ойындар технологиясы дегеніміз педагогикалық жұмысты ойын түрінде ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің жиыны. Ойын түріндегі жұмыстар сабақ үстіндегі қолайлы деген жағдайларда пайда болып, оқушыларды қызықтырушы құрал ретінде қолданылады.

3. Проблемалы оқыту технологиясы. Проблемалы оқыту – мұғалім басшылығы мен қиын мәселелерді туғызу және оқушылардың белсенді түрде өз беттерімен мәселелерді шешу. Қорытындысында олардың ойлау қабілеттері дамып, шығармашылық іскерліктері мен дағдылары қалыптасуына жағдай жасайды.

4. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы

Мақсат пен міндеттердің орындалуы мынадай ұзақ жоспарлар арқылы іске асады:

- ассоциация;
- бірлестік қызмет;
- көзқарасын талдау мен дәлелдеу түрінде қорғау. Бұл технология бойынша:
- оқу үрдісінде қызығушылық артады;
- оқушының өз бетімен білім алуына мүмкіндік беруі туады;
- оқушының ақпараттық тіл байлығы жетіледі.

5. Деңгейлік саралау технологиясы. Саралап оқыту технологиясы, оқыту процесінің белгілі бөлігін қамтып, ұйымдастырудың шешімдері, оны оқыту құралдарының жиынтығы түрінде көрінеді. Сыныпты, топтарды оқытуға әртүрлі қолайлы жағдай туғызуды қажет етеді; әдістемелік педагогикалық-психологиялық және ұйымдастыру-басқару шаралары біріктіріледі.

Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты: әрбір оқушы өзінің даму деңгейінде оқу материалын меңгергенін қамтамасыз етеді.1) Деңгейлеп оқыту әр оқушыға өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, білім алуына жағдай жасауға мүмкіндік береді;2) Деңгейлеп оқыту әр түрлі категориядағы балаларға, олармен саралай жұмыс істеуге мүмкіндік береді.3) Деңгейлеп-саралап оқыту құрылымында білімді игерудің бірнеше деңгейі қарастырылады: ең төменгі деңгей (базалық), бағдарламалық, күрделенген деңгей сондықтан әрбір оқушы меңгеруі тиіс.

6. Жекелеп оқыту технологиясы. Жекелеп оқыту – оқу процесін ұйымдастырудың мына түрлері мен үлгілерін қарастырады.- мұғалім бір ғана оқушымен жұмыс істейді;- оқушы тек оқу құралдары мен өзара қатынаста (оқулықтар, компьютер, т.б) болады. Жекелік оқудың басты жетістігі баланың қабілетімен оқу қызметінің желісін әдісі мен мазмұнын өз қабілетіне қарай бейімдеуіне мүмкіндік береді.

7. Топтық технология. Бұл сыныпта оқу жұмысын ұйымдастырудың үшінші және төртінші деңгейі. Бұндай жұмыс белгілі-бір тапсырманы бірлесіп шешуі үшін сыныпты уақытша топтарға бөлуді қажет етеді. Оқушылардың өзіндік ерекшеліктерін ескеріп, бірлесіп үйренуге мүмкіндік береді.

8. Кезеңдеп оқыту технологиясы

1. Мәдени кезек сөз – оқу процесінің екі негізгі бөлігі арасында кезексөз түрінде құрылады.

Оқу-негізгі «таңдану нүктесі» айналасына орналасқан ішкі кезексөзге негізделіп құрылады.

2. Дидактикалық бірлікті ірілендіру (ДБІ) Әдістемелік құрылымның түзгіші негізіне мұғалім мен оқушы қызметін байланыстырушы ретінде математикалық жаттығу ұғымы алынған, әрі тұра, кері ұғымдары мен қағидалары бір кезде оқытылады.

ДБІ технологиясының ашушы түзгіші – жаттығу – үшен сабақтардың бірінде қаралады:

- қазіргі тапсырма;- кімге арналғандығы;
- жинақтау. Технология мазмұнының басты ерекшелігі пән оқу материалдарының дәстүрлі дидактикалық құрылымын қайта құру.

3. Ойлау қызметін кезеңдер бойынша қалыптастыру, мақсаттың бағытталу технологиясы – бағдарлық білім, шеберлік және дағдыны әсерлі меңгеру. Бұл технология әрбір оқушының жұмыстарды, әрбір қадамын мұғалімнің бақылауын қажет етеді. Сабақ меңгерудің барлық кезеңдерінде бақылап отыру – технологияның ең маңызды құраушыларының бірі болады. Ол оқушыны қателесуден сақтандыруға бағытталады.

9. Жеке пәндік педагогикалық технология.

1. Ерте және ыждағатты сауаттылыққа оқыту технологиясы. Технология мазмұны оқу процесі бала миының танымдық қуатын жан-жақты жандандыра отыра, қызметі мен қатынастары арқылы баланың табиғи ойлауына негізделген.

2. Әсерлі сабақтар жүйесіне негізделген технология.

Мақсаттық бағыттары:

- қалыпты білім, шеберлік дағдыны меңгеру;
- ойлау қызметіне математикалық тәсілдерді меңгеру;
- қабілетті балаларды дамыту;

10. Өзіндік дамыту технологиясы (М. Монтессори) Мақсаттық бағыты:- жан-жақты дамыту;

- жекелікті тәрбиелеу;- бала санасында ойлау қызметі мен пәндер түзгіштерін біріктіру.

Басты мақсаты – оқыту дағдысы: қолдағы ұсақ моторлар, есті дамыту.

11. Дамыта оқыту технологиялары.

1. Л.В. Занковтың дамыта оқу жүйесі. Оқыту қызметінің негізгі мотивациясы танымдық қызығушылық. Занков әдісі әртүрлі қызметтерге тарту, дискуссия, дидактикалық ойындарда оқытуда, пайдалану, сол сияқты есті, ойлауды, елестетуді, сөйлеуді байыту бағытындағы оқыту әдісі.

2. Д.Элькони – В.Давыдовтардың дамыта оқыту технологиясы. Элькони – Давыдов технологияларындағы дамыта оқыту ең алдымен оның мазмұны, теориялық білімге негізделе отырақұрылған. Білімнің теориялық негізі терең түрдегі жинақтаудан тұрады. Дәстүрлі технологиялардан өзгешелігі дамыта оқыту оқу қызметін басқаша бағалайды. Оқушының орындаған жұмыстары мен сапасы оқушыға білімнің жетімділігі мен қабілетінің жететіндігін мұғалімнің көзқарасы бойынша бағаланбай, оқушының өз мүмкіндігі тұрғысынан қаралады.

3. Жеке бас шығармашылығын дамытуға бағытталған дамыта оқыту жүйесі. Іздену, ойлап табу қызметтері процестері оқытудың негізгі мазмұны болады. Дамыту мазмұны жақыннан орташаға, сонан кейін қашықтағы мақсаттық келешекке көшуден тұрады. Бұл технологияда ұжымдық жұмыс әдісі кеңінен қолданылады; ойға шабуыл, ұйымдастыру – қызмет ойыны, еркін шығармашылық пікірталасы.

12. Модульдік оқыту технологиясы. Модуль дегеніміз – қандайда бір жүйенің, ұғымның нақтылатын, біршама дербес бөлігі. Оқу модулі қайта жаңғыртушы оқу циклі ретінде үш құрылымды бөліктен тұрады. кіріспеден, сөйлесу бөлімінен және қорытынды бөлімнен тұрады. Әр оқушы оқу модулінде сағат саны әртүрлі болады. Бұл оқу бағдарламасы бойынша сол тақырыпқа, тақырыптар тобына немесе тарауға бөлінген сағат санына байланысты. Жаңа технологияны қолдануда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, үлкен ізденіспен, шығармашылыққа жетелеуге де болады. Нәтижесінде оқушы: Оқыту процесінде жаңа технологияларды қолдана отырып білімін шындайды; Жаңа оқыту үрдісін қалыптастырады; Өздігінен ізденімпаздық қабілеті артады;

Ал өзімнің іс-тәжірибеме келер болсам, қазіргі таңда жаңа технологияны тиімді пайдалануға мүмкіндік беріп отырған бұл Кембридж бағдарламасы. Осы курстың II деңгейін Алматы қаласына барып оқып келген болатынмын. Кембридж бағдарламасының 7 модулі аясында жаңа әдіс-тәсілдерді үйрету технологиясын қолдану арқылы мақсатты түрде күткен нәтижеге жетуге болатындығын, тиімділігін әрекетті зерттеу барысында көз жеткіздім. Ал соның ішіндегі сыни тұрғыдан ойлау көбінесе қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекетімізге жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерді енгізуге дайын болуға, ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге және басқаларды сыни тұрғыдан ойлауға баулуды көздейді. Бұл нұсқаулықтағы ғылыми тұжырымдамаға сүйене отырып, нәтижелі сабақта оқушы жауаптарынан ойындағы айтар сөзін жүйелеп жеткізуге тырысуынан, өзгелердің жауабынан ой түйіп, басқаша қырынан танылуынан, әрбір ситуациялық мәселелерді жан-жақты қарастыруға белсенділік танытуынан көрінді.

Сабағымның бірінші күнінен бастап парталарымды топтарға бөліп орналастырып қойдым. Оқушыларым сабаққа келген кезде парталардың өзгергенін көріп таңқалды. Сол күннен бастап сабақтарым қызғылықты өте бастады. Әсіресе топпен жұмыстанғанда жаңа әдіс-тәсілдерді басшылыққа ала отыра көптеген жұмыс түрлерін ұйымдастырдым. Менің пікірімше сабақтың тиімділігі: оқушы шығармашылық деңгейге мұғалім арқылы емес, өз іс-әрекеті арқылы жетті. Жаңа әдіс-тәсілдердің ұтымдылығы да осында. Технологияны пайдалану шығармашылық тұлға қалыптастыруға алып келеді. Біз сабақтың басында мақсат қойғанда да осындай нәтиже күткен

едік. Дәстүрлі өткізіп жүрген сабақтарды салыстыра отырып, жаңаша тәсілде өткен сабақтан мынадай айырмашылықтарды таптым.

Дәстүрлі сабақ үрдісінде - өзімнің әдістерім, яғни, мұғалім әрекеті. 1. Тақырыпты түсіндіремін. 2. Кейіпкерлер туралы мінездеме бере отырып меңгертемін. 3. Шығарманың идеясын анықтап беремін, талдаймын. 4. Шығарма жазуды тапсырамын

Оқушының әрекеті: 1. Мазмұнын айтып береді. 2. Кейіпкерлерге мінездеме береді. 3. Тақырып бойынша мұғалімнің түсіндіргенімен байланыстырып айтады. 4. Тақырып бойынша шығарма жазады.

Жаңа оқыту технологиясы негізінде өткізілген сабақ үрдісінде өзімнің іс-әрекетім.

1. Топқа бөліп, ой қозғадым. 2. Тақырыпқа қызықтырып бағыттадым. 3. Шығармаға қатысты мақал-мәтелдер жинақтауды ұсындым. 4. Шығарманы талдауға пікірталас ұйымдастырдым. 5. Оқиғадағы өзекті мәселелерге оқушы көзқарасын анықтадым. 6. Шынайы өмірмен байланыстыру арқылы баға беруге бағыттадым.

Оқушы белсенділігі: 1. Топтарда жұмыс жасады. 2. Мәтінмен өздері танысты. 3. Әр түрлі әдістер арқылы шығарманы саралады. 4. Жеке кейіпкерлерді талдады, олардың іс-әрекетін зерттеді. 5. Ой қорытып, оны қағаз бетіне түсірді.

Қолыма сертификатымды алғаннан бастап, осы бағытта жұмыстанып келемін. Сол жұмыстарымның бірі мектепшілік бірлестік отырыстарында және мектебімізде өткізілген қалалық, облыстық семинарларда «Озат тәжірибелі ұстаздар» мектебіне, облыстық «Әдістеме бірлестік жетекшілеріне» осы жаңа технологияларды тиімді қолдану әдістерін көрсетіп, коучинг сабақтар өткіздім. Сонымен қатар Халықаралық, республикалық, облыстық интернет конференцияларға жиі қатысып қатысушы куәліктерінде алып жүрмін. Осындай жаңа технологияларды тиімді қолданып құрылған жаңа форматтағы сабақтарым облыстық «Ұстаз», республикалық «Бастауыш сынып», «Бастауыш білім», «Педагогика мәселелері», «Бастауыш сыныпта барлық пәндер бойынша оқыту», «Бастауыш мектеп», «Бастауыш сыныпта оқыту» атты журналдарға сегіз сабағым екі баяндама жарық көрді. Осындай жаңа әдіс-тәсілдерді жаңа форматта жоспарлап, жаңа технологияларын тиімді пайдаланып, сабақ беріп, ұстаздар арасында іс-тәжірибені бөлісіп жүрген, жаңашылға бет бұрған, ұстаздардың бірімін деп ойлаймын.

Қорытынды

Бастауыш сыныпты оқытуда жаңа технология түрлерін сабақ үрдісінде пайдалану қарастырылған. Қарастырылып отырған интерактивті оқыту әдістерін кеңейтуге болады. Біріншіден, білім берудің әртүрлі формаларында қолдану оларға қосымша нюанстар береді. Екіншіден, олардың кейбіреулері басқалардың бөлігі бола алады. Үшіншіден, санамаланған көптеген әдістер мен тәсілдер іс-әрекеттің күрделі жиынтығын білдіреді және оларды тек біртұтас емес, ішінара қолдануға болады. Оқытудың интерактивті әдістерін қолдану мұғалімнің жұмысына қойылатын талаптарды сабаққа дайындық кезеңінде де, көптеген материалдарды (мәтіндерді, карталарды) дайындау қажет болған кезде де, сабақтың өзінде де өзгертеді.

Әдебиеттер:

1. Блинов, А.О. Оқу үрдісіндегі интерактивті әдістер [Мәтін] / А.О. Блинов. - М.: «Ғылыми кітапхана» баспасы, 2014. - 262 б.
2. Коджаспирова, Г.М., Петров, К.В. Оқытудың техникалық құралдары және оларды қолдану әдістері [Мәтін] / Г.М. Коджаспирова, К.В. Петров. - М.: «Академия» баспа орталығы, 2014. - 256
3. Смирнов, С.А. Педагогикалық теориялар, жүйелер, технологиялар [Мәтін] / С.А. Смирнов. - М.: «Білім» баспасы, 2013. - 512 б.

Резюме:

В статье предусмотрено использование новых технологий в учебном процессе в начальных классах. А также об эффективных методах обучения в начальных классах, использовании различных новых педагогических технологий в обучении, стихотворениях, игровых элементах, видеороликах. А также о методах обучения фонетическим и грамматическим упражнениям, сделав акцент на системе упражнений, используемых для развития фонетических навыков ИКТ и электронные учебники. Эффективность использования ИКТ в обучении интерактивным подходам. Таким образом, новая педагогическая технология, игровая технология, технология проблемного обучения, технология критического мышления, технология дифференциации уровней, технология индивидуального обучения, групповая технология, технология пошагового обучения,

индивидуально-предметная педагогическая технология, технология саморазвития, развивающее обучение. технология, технология модульного обучения, я также рассмотрел активность учеников в традиционном процессе урока, сравнивая свои методы и мои действия в процессе урока, основанные на новых технологиях обучения.

Abstract:

The article provides for the use of new technologies in the teaching process in primary school. And also about effective methods of teaching in primary school, the use of different new pedagogical technologies in teaching, poems, game elements, videos. Also on the methods of teaching phonetic and grammatical exercises, with an emphasis on the system of exercises used for the development of phonetic skills ICT and electronic textbooks. Effectiveness of using ICT in the training of interactive approaches. Thus, a new pedagogical technology, game technology, problem-based learning technology, critical thinking technology, level differentiation technology, individual learning technology, group technology, step-by-step learning technology, individual-subject pedagogical, pedagogical-educational, pedagogical. technology, technology of modular training, I also considered the activity of students in the traditional process of the lesson, comparing their methods and my actions in the process of the lesson, based on new learning technologies.

ӘОЖ 373.31

¹ Нәзікбаева Ж.Ә.

бастауыш сынып мұғалімі, N102 жалпы орта білім беретін мектеп коммуналдық мемлекеттік мекемесі. Шымкент, Қазақстан

**ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ
БАҒДАРЛАМАСЫ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ**

Аңдатпа:

Мақала жаңартылған білім беру мазмұны аясында бастауыш мектепте жаңартылған білім беру мазмұнында бастауыш мектеп бағдарламасын және оқыту әдістемесін оқытудың ерекшеліктерін талдауға арналған. Сондай-ақ білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістер қарастырылып, бастауыш мектептегі білім мазмұнына әсер етті. Кіші жастағы оқушылармен жұмыс жасау мұғалімнен заманауи әдістерді қолдануды талап етеді. Оқытудың жетекші принциптерін, оқытудың басым стратегияларын және сабақты ұйымдастыруды анықтау - оқытудың тиімділігіне ықпал ететін нәрсе.

Кілттік сөздер: бастауыш сыныптар, білім берудің жаңартылған мазмұны, оқытудың тиімділігі, оқытудың нәтижелері, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі реформалар.

Мақсаты: бұл біліктілікті арттыру курсының мақсаты оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін енгізу арқылы Қазақстанның ұлттық білім беру жүйесіне арналған орта білім мазмұнын жаңарту бағдарламасымен таныстыру болып табылады.

Бүгінгі таңда жас ұрпақтың сапалы білім алуы басты мәселе болып отыр. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Білімді, сауатты адамдар — бұл ХХІ ғасырда адамзат дамуының негізгі қозғаушы күші» дегенінің өзі — үлкен көрегендіктің белгісі. Білім саласының даму көшінен қалмай ілгерілеу басты мақсатымыз. Сол көшке ілесе алмасaq — бізге сын. Еліміздің ертеңі жас ұрпақтың қолында.

Қазіргі заман талабына сай болашақ ұрпақтың оқып білім алуын еліміз бірініші орынға қойып отыр. Білім беру мен білім алудағы атқарылатын қарқынды жұмыс ұстаздардың еңшісінде екені айтпаса да белгілі. Осы орайда ұлы педагог Ушинскийдің «Бала-балқытылған алтын» деген қанатты сөзі бірден ойға түседі. Балаға қалай бағыт берсең, солай өседі. Сондықтан баланың бойындағы жақсы қасиеттердің болуына, оның жан-жақты дамуына және баладан рухани бай тұлға қалыптастыра білу басты міндетіміз. Оқытудағы жаңа тәсілдерді пайдалана отырып, оқушы бойында өзіне деген сенімділік пен жауапкершіліктерді дамыту керек. Қазіргі кезде заман талабына сай қоғам өмірінің жаңа сапасының негізін құрайтын жан-жақты білімді, жоғары мәдениетті, бәсекеге қабілеті мол тұлға қажет. Ондай тұлға жалпы орта білім беру арқылы, немесе мектеп арқылы даярланады.

XXI ғасыр талаптарына сәйкес мектеп оқушылары бүгінгі заманда және келешекте қол жетімді табысқа жетуі үшін, бұрынғыдан да анағұрлым дағдыларды меңгеруін қажет етеді. Сондықтан қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі өзгерістердің бірі-жаңартылған білім беру мазмұнына көшу болып табылады және оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері қарастырылып, енгізілуде.

Сабақ — мұғалімнің шығармашылық еңбегінің нәтижесі. Оның өз мәнінде өтуі ұстаздың біліміне, ұйымдастыру қабілетілігіне, шеберлігіне байланысты. Мемлекетімізде болып жатқан өзгерістерден білім беру саласыда шет қала алмайды. Осыған байланысты бағдарламаның мақсаты: Бастауыш сынып пәндері бойынша білім беруді жаңарту және критериалды бағалау жүйесін енгізу тұрғысынан педагогтардың жауапкершілікті түсіну мен олардың кәсіби деңгейіне, педагогикалық шеберлігін жетілдіруде және білім беру үдерісіндегі көптеген мәселелерді шешуге қосқан үлес қосқан.

Бағдарламаның міндеттері:

Бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасының құрылымымен, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретімен, мазмұнымен және мақсаттарымен таныстыру;

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін педагогикалық тәсілдерді түсінуін және қолдана білуін қамтамасыз ету;

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасындағы оқу мақсаттарына қол жеткізу мақсатына критериалды бағалау жүйесін түсініп, қолдана білуін қамтамасыз ету;

- мұғалімдердің бойында орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыру.

Оқудан күтілетін нәтижелер: мұғалімдер жаңартылған білім беру бағдарламасының құрылымын, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретін, мазмұнын және мақсаттарын біледі және түсінеді;

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес педагогикалық тәсілдерді, оқу материалдарын қолдана біледі;

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасындағы оқу мақсаттарына қол жеткізу мақсаттарында критериалды бағалау жүйесін түсінеді және қолдана біледі;

- мұғалімдердің орта білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті біліктері мен дағдылары қалыптасқан.

Сонымен қатар, мұғалім мен оқушының тұлғалық — бағдарлы өзара қарым — қатынасы маңызды орын алып отыр. Мұнда тұлғаны рухани тәрбиелеуге, адамның адамгершілік жағынан келбетінің қалыптасуына ерекше мән беріледі. Сондай-ақ, білім беру факторларының: мектеп, отбасы, әлеуметтік орнының кіргізілуі көзделеді.

Бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, критериалды бағалау жүйесіне өтеді. Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты жиынтығымен өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау. Ең жоғары балл 60 ұпай, орташа балл 48 ұпай деп белгіленеді. Баланың жан-жақты ізденуіне ынталандырады. Критериалды бағалау жүйесі Филиппин, Сингапур, Жапония, Франция, Финляндия сынды дамыған елдерде пайдаланылады. Бұл бағалау жүйесінің артықшылығы, баланың ойлау қабілетін дамытып, ғылыммен айналысуына ықпалын туғызады. Кеңестік заманнан қалған бес балдық бағалау жүйесі жойылады. Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойы жүйелі түрде өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүргізіле отырып, оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және балл не баға қоймастан оқу үдерісін түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Жиынтық бағалау оқу бағдарламасының бөлімдерін (ортақ тақырыптарын және белгілі бір оқу кезеңін (тоқсан, оқу жылы, орта білім деңгейі) аяқтаған оқушының үлгерімі туралы ақпарат алу мақсатыда балл және жиынтық бағалау барлық пәндер бойынша қолданылады.)

Сабақтағы қалыптастырушы бағалау — мұғалімдерді, оқушыларды және педагогикалық үдерістің басқа да қатысушыларын оқуды жетілдіру үшін қажет ақпаратпен қамтамасыз ететін оқудың ағымдағы бағалауы (нәтижесі баға ретінде тіркелмейді).

Бағалау критерийі — білім алушылардың оқу жетістік деңгейлері өлшенетін белгі, өлшем, негіздеме.

Дискриптор — оқушының жұмысты қаншалықты жақсы орындағанын бағалайтын тұжырым.

Тапсырма — оқушының құзіреттілік деңгейін (пәндік, тілдік және тағы басқа) бағалауға мүмкіндік беретін нақты жағдай.

Кері байланыс — қандай да бір жағдайда немесе әрекетке арналған жауап, пікір.

Сабақтың сонында мұғалімдерге қалыптастырушы бағалауға байланысты алынған тәжірибені қалай таратуға болатыны жөнінде талқылауға тапсырма беріледі.

Сонымен қатар, бастауыш сыныптарға арналған оқу бағдарламаларының маңызды қағидаты білім беру бағдарламасының спиральді білім беру бағдарламасының спиральдік қағидаты болып табылады. Ол оқу бағдарламалары спиральді білім беру бағдарламасы (Джером Брунер) моделіне негізделген. Оның негізінде оқушылар келесі сыныпқа ауысқанда зерделенген материалдар мен білім қайталанып отырады деген тұжырым жатыр. Спиральді білім берудің негізгі ерекшелігі: әрбір қайталанып оқыған сайын тақырыптың немесе пәннің күрделілігі арта түседі; жаңа білім алдыңғы біліммен тығыз байланысты және бұған дейін алынған ақпарат тұрғысынан қарастырылады; оқушы пәнді қайталап оқыған сайын ақпаратты толықтырып бекітіп отырады; спиральді білім беру бағдарламасы жеңіл идеялардан күрделі идеяларға қисынды жолмен ауысуға мүмкіндік береді; оқушыларды соңғы оқу мақсатына қол жеткізу үшін бұрын алынған білімдерін қолдануға жетелеу ұсынылады. Бастауыш мектептің оқу бағдарламаларындағы өзгерістер: кең ауқымды дағдылардың негіздерін меңгерген оқушы тұлғасының үйлесімді қалыптасып дамуына қолайлы білім беру ортасын құру болып табылады.

Коммуникативті оқыту ұстанымы: тілдік дағдыларды дамыту. Төрт дағдыны ескере отырып Ж.Аймауытовтың «... бала әуелі тәжірибеге талпынып, нәрсемен танысып, содан кейін сол нәрсе туралы сөйлесін, тыңдасын, жазсын, оқысын, тілге үйренсін» деген сөзін еріксіз еске түсіреді.

Кіріктірілген білім беру бағдарласында қазақ тілі пәнінің берілу жайы да өте өзгеше. Бағдарлама оқушының төрт тілдік дағдысын: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазлым жетілдіруге бағытталған. Бұл төрт дағды оқу жоспарында «Шиыршық әдісімен» орналастырылған және бір-бірімен тығыз байланысты. Яғни, жыл бойына бірнеше рет қайталанып отырады және сынып өскен сайын тілдік мақсат та күрделене түседі. Бүгінгі күні, барлық елдер жоғары сапалы білім жүйесімен жұмыс істеуде. Өйткені, қазіргі заманда елдің бәсекеге қабілеттілігі оның азаматтарының парасаттылығымен анықталады, сондықтан білім беру жүйесі болашақтың талабына сәйкес дамуы тиіс. Оқушыларды заманауи әдіс-тәсілдерімен оқытып, ой-өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр. Оның үстіне білім берудің жүйесін қарқынды дамытқан бұл үдерістің жалпы білім беретін мектептер де енгізіле бастауы көңілді қуантады. Курстың маңыздылығы да міне, осында. Жаңартылған оқу бағдарламасының құрылымын, мақсат-міндеттерін меңгерту. Курста жаңартылған оқу бағдарламасы, оқу жоспарлары, тілдік дағдылар, педагогикалық әдіс-тәсілдер және белсенді оқыту технологиялары да қарастырылды.

Мектепті бітіретін әрбір оқушы қоғамдағы өз орнын табу үшін қаншалықты білім мен білікті меңгергенін білу мақсатында құрылған бағалау жобасы үш бағытта жүргізіледі: - оқытудағы сауаттылық; - математикалық сауаттылық; - жаратылыстану ғылымдары бойынша сауаттылық. Оқу сапасын арттыруда білім мақсаттарының күтілетін нәтижеге бағдарлануы жан – жақты білімді, өз мамандығын жетік білетін бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны бастауыш сатыдан бастап дайындауға бағыттайды. Мектептің бастауыш сатыдан оқушының сапалық және сандық білім деңгейін анықтау арқылы оқу сапасын жетілдіруге мүмкіндік туады. Сол себепті мектептің бастауыш сатысында оқыту мазмұнын жаңалау және жаңа әдіс - тәсілдерді пайдалануға байланысты жетілдіру жұмыстары жүргізілуде. Жеке тұлғаны рухани тәрбиелеуге, адамның адамгершілік болмысының қалыптасуына баса назар аударылады. Білім мазмұнында жаңа ақпаратты болжау қабілеттерін және қойылған міндетті шығармашылықпен дамытуға көңіл бөледі. Саралап және даралап оқытуға басым бағыт беріледі. Ақпаратты білімнің дәстүрлі тәсілдері- ауызша және жазбаша сөйлеу, компьютерлік құралдармен байытылады.

Бастауыш сатыда мектепке дейінгі біліммен сабақтастықта қарастырылған бағдарлама мен оқу - әдістемелік кешендер жетілдіріледі. Онда жеке тұлғаны тәрбиелеу мен дамытудың табиғи жалғасы ретінде мектепке дейінгі білім мектептің бастауыш сатысында сабақтаса әрі қарай жалғастырылады.

Бастауыш саты үздіксіз білімнің барлық кезеңдерімен тығыз байланыстағы оқыту қызметін қалыптастыруға көмектеседі, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына және жеке мүмкіндігін ашуға, білім алуға, білім алуға жағымды жағдай жасайды.

Сондай-ақ, республика мектептерінде бастауыш сатыдан ағылшын тілі мен информатиканы енгізу мәселелері де кешенді зерттеулерді қажет етеді.

Жалпыға міндетті орта білім стандарттарын (жалпы бастауыш білім) білім нысанасы ретінде білім мазмұны алынған болса, өркениетті елдердің тәжірибесінде білім нысанасы ретінде – оқыту нәтижесі алынған. Осыған орай, білім мазмұнын жаңарту мен оқытудың түрлі формаларын пайдалану және жаңа білім моделіне көшуді іске асыру жұмыстары кезек күттірмейтін мәселе болып отыр. «Математика» білім саласы бойынша күтілетін нәтижелер білім мазмұнын жетекші компоненттері және білім, түсіну, қолдану, жоғары, сипаттағы біліктер деп саналатын категориялар арқылы бейнеленген оқу материалдарын меңгеру деңгейлерін ескере отырып, анықталады. Күтілетін нәтижелер барынша маңызды білім, дағдыларды, қатынастарды ғана бейнелеп қоймай, оқушылардың оқу жетістіктерінің біртіндеп дамуын көрсетеді.

«Математика» оқулықтарының мазмұнында білім беру қызметіне басымдық берілген. Онда бастауыш білім мазмұны екі деңгейге сәйкестендірілген. Бірінші деңгей – мемлекеттік білім стандартының талаптарына сәйкес міндетті, ал екінші деңгей – оқушының шығармашылығын дамытуға берілуі.

Оқулықтағы жаттығулар оқу-танымдық іс-әрекетті тиімді ұйымдастыруға бағдарланған. Жаттығулар ұсынылғанымен, тапсырманы өздері құрастырып, тұжырымдап, орындауға немесе өзгертулер енгізуге, түрлендірулер жасау ұсынылады. Бұл ұстаным оқушының өздігінен ойланып, іс-әрекет жасауына өз білімін дамытуға мүмкіндік беретін алғашқы қадамдар болып табылады.

Қазіргі заман талабына сай, бастауыш сынып оқушыларына арналған жаңа буын электрондық «Математика» оқулықтары мектеп тәжірибесіне енгізілуде. Оқулық ақпараттық тәсілдерді меңгеруге және оқушылардың өз бетімен білімдерін толықтыруға мүмкіндік береді.

Жаңа білім моделіне көшудің бұрынғы жүйеден айырмашылығы оқушының жетістігінің өлшемдері жасалады. Оқыту нәтижесі барлық пәндік түйінді жиынтық түрінде беріліп, оқушылар білімін өлшеу, яғни бақылап-бағалау, тақырыптық, тоқсандық, жартыжылдық, жылдық бақылау, тест жұмыстары түрінде көрсетіледі. Оқушыларды жеке тұлға етіп қалыптастыру үшін оны жан-жақты дамытуда олардың дербес ерекшеліктерін ескеру қажет. Саралап, даралап, оқыту әдістерін жүзеге асыру барысында көрініс табады. Мұнда әртүрлі деңгейде үлестірмелі топшамалар, тест сұрақтары дайындалады. Бұл оқушы білімін сараптап, оны одан әрі жетілдіруге көмектеседі. Білім деңгейінің жетістіктері дәстүрлі білім, білік, дағдымен қатар оқушылардың іс-әрекет қызметі салыстырмалы, бағалау, интерпретация, зерделеу, модельдеу, пікірталас т.б. түрінде көрініс табады. Жан-жақты ойлау арқылы жаңа жауаптар мен шешімдер қабылдау арқылы балалар сапалы көркем тәжірибе алады. Олар қай мәселеде болмасын бірқалыпты, жалғыз жауап жоқ екенін түсінеді. Сонымен қатар, бүгінде жалпы білім беретін мектептерде бастауыш сыныпта оқушылардың танымдық қабілеттерін жан-жақты дамыту мақсатында оқытудың түрлі формаларын пайдалануда. Оқытудың түрлі формаларының бірі – оқушылардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру екендігі белгілі.

Бастауыш сыныпта нәтижелі білім беруді жүзеге асыруда практикалық әдісті кеңінен қолдануға тура келеді. Бұл әдісті қолданғанда оқушылар тікелей өздігінен сабақта және үй тапсырмасын орындау кезінде де, топсеруен барысында да пайдаланылды. Сөйтіп, практикалық әдіс оқушылардың сабақта алған теориялық білімін іс жүзіне қолдануды жүзеге асырады. Мысалы, мұғалімнің басшылығымен сабақта сұлба туралы ұғым алып, шағын, үлкен заттардың сұлбасын салып жаттыққан оқушылар кейін топсеруен кезінде өз жерінің сұлбасын салып үйренеді. Сұлбаның шартты белгілерін орынды жеріне қолдана білу шеберліктері артып қана қоймай, кез келген жердің сұлбасын оқи білуге де жаттығады. Сондықтан да жоғарыда келтіргендей, топсеруен кезінде жүрген жолдарының сұлбасын салу үнемі назарда ұсталады.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, аталмыш бағдарламаның мәні, баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірде қажетке асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болуы үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектенуі керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Үйренгеніміз де, үйренерміз де көп Үнді халқының тарихи тұлғасы Махатма Гандидің «Егер сен болашақтағы өзгерісті байқағың келсе, сол өзгерісті уақытында жаса» деген ілімін негізге ала отырып, оқушы бойындағы қабілетті жетілдіріп, оқушыларды болашаққа жетелеп, жақсы істі бастағалы отырмыз. Жаңартылған білім — болашақтың кепілі. Соның нәтижесінде оқушылардың

білімі ғана қалыптасып қоймай, оқуға ынтасы артып, іскерліктері шыңдала түсті. Оқушылар алған білімдерін іс жүзінде, әртүрлі тапсырмаларды орындау кезінде қолдануға төселді. Қазіргі кезде жалпы білім беретін мектептерде оқығудың түрлі формаларының пайдалануы оқығудың әдіс - тәсілдерінің жаңаруы, бәсекелестікке қабілеті мол, шығармашылық бағытта еңбектенетін, ой қабілетімен ерекшеленетін азаматты тәрбиелеуді көздейді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Білім беру туралы заңы. А., 2007.
2. Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұнының тұжырымдамасы.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. - А., 1998.
4. «Бастауыш сынып» республикалық әдістемелік – педагогикалық журнал 2014.

Резюме:

Статья посвящена анализу особенностей обучения программа начальной школы и методология обучения в содержании обновленного образования в начальной школе в условиях обновленного содержания образования. Также, рассмотрены изменения, происходящие в системе образования, повлияли на содержание образования в начальной школе. Работа с младшими школьниками требует от учителя использования современных методов. Определение ведущих принципов преподавания, приоритетных стратегий учения и организации урока- это то, что способствует эффективности обучения.

Abstract:

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of teaching the primary school program and teaching methodology in the content of the renewed education in the primary school in the context of the updated educational content. Also, the changes taking place in the education system, influenced the content of education in primary school. Working with younger students requires the teacher to use modern methods. Determination of guiding principles of teaching, priority teaching strategies and organization of the lesson is what contributes to the effectiveness of teaching.

ӘОЖ 372.853

¹ Нурғалиева Д.Б.

Ғылыми жетекшілері: ²Игнатъева С., ³Жанатбекова Н.Ж.

- ¹ докторант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан
² физика докторы, қауымдастырылған профессор, Даугавпилс университеті, Даугавпилс, Латвия
³ п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м. а., І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан

БОЛАШАҚ ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК БІЛІКТЕРІНІҢ МӘНІ МЕН ҚҰРЫЛЫМЫ

Түйін:

Мақалада «білік» ұғымына анықтама беріледі, коммуникативтік біліктердің мәні анықталады, қатынасу процесінің негізгі жақтары қарастырылады, болашақ физика мұғалімдерінің коммуникативтік біліктерінің құрылымы сипатталады

Кілттік сөздер: педагогикалық біліктер, коммуникативтік біліктер, қатынасу процесі

Қазіргі қарқынды дамып келе жатқан қоғамда сәтті жұмысқа орналасу үшін бірінші кезекте когнитивтік, әлеуметтік-коммуникативтік және цифрлық біліктер талап етілетін үрдіс қалыптасуда [1].

Нәтижесінде Қазақстан Республикасының Жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеру негізінде бәсекеге қабілетті болашақ маманның дүниетанымдық, азаматтық және адамгершілік ұстанымдарын қалыптастыруға, мемлекеттік, орыс және шет тілдерінде коммуникация бағдарламаларын құруға,

салауатты өмір салтына бағдарлауға, өзін-өзі жетілдіруге және кәсіби табысқа бағдарланған жалпы білім беретін пәндер енгізілген. Осы Стандартпен міндетті пәндерді оқу аяқталғаннан кейін білім алушы әлеуметтану, саясаттану, мәдениеттану, психологияның базалық білімі негізінде түрлі тұлғааралық, әлеуметтік және кәсіби қарым-қатынас салаларындағы жағдайларға баға беруге, тұлғааралық, мәдениетаралық және өндірістік (кәсіби) қарым-қатынас мәселелерін шешу мақсатында қазақ, орыс және шет тілдерінде ауызша және жазбаша түрде қарым-қатынас жасай білуге, сондай-ақ байланысқа қатысушылардың іс-әрекеттеріне баға беруге қабілетті болатындығы көзделген [2].

Педагогикалық зерттеулерге (Ф.Н. Гоноблин, К.К. Платонов, Н.В. Кузьмина, И.Я. Лернер, Н.Н. Скаткин және т. б.) жүргізілген талдау кәсіби дайындық белгілі бір қызмет саласында жұмыс істеуге мүмкіндік беретін бірқатар арнайы біліктерді дамытудың жоғары деңгейін талап ететіндігін көрсетеді. Н.В. Кузьминнің пікірінше, педагогикалық қызметтің жетістігі мұғалімнің кәсіби біліктеріне байланысты, олар жобалау, конструктивтік, ұйымдастырушылық, коммуникативтік және гностикалық болып бөлінеді [3]. Болашақ мұғалімдердің коммуникативтік біліктерін қалыптастыру мәселесі ең өзекті болып отыр, бұл ақпараттық қоғамға көшу жағдайында ерекше мәнге ие.

Жаңа байланыс құралдарының пайда болуы тұлғааралық қарым-қатынастың жаңа түрлерін іздеуді ынталандырады. Осыған байланысты, педагогикалық қызметтің табысты болуы мұғалімнің өз коммуникативтік біліктерін іске асыруына байланысты. Бұған «Педагог» кәсіби стандартында да назар аударылады, мұнда мұғалімнің негізгі еңбек қызметтері қатарында әлеуметтік-коммуникативтік қызмет те көрсетілген, оны жүзеге асыру үшін қарым-қатынас психологиясы мен кәсіби қарым-қатынас негіздерін, кәсіби қоғамдастықтағы, яғни желілік қоғамдастықтағы ынтымақтастық түрлерін, әдістерін, түрлі әлеуметтік топтармен (білім берудің сыртқы стейкхолдерлері) қарым-қатынастың түрлері мен әдістерін, кәсіби көшбасшылық негіздерін білу қажет [4].

Қазіргі уақытта білім алушылармен гуманистік қарым-қатынас орнатуға және коммуникативтік қызметті ұйымдастыруға негізделген тұлғаның құндылықтық қасиеті ретіндегі коммуникативтік біліктерді қалыптастыру мұғалімнің кәсіби дайындығының мазмұнында шешуші болып табылады.

«Білік» ұғымының мәнін анықтап алайық, бұл мақсатпен оның қазіргі психологиялық-педагогикалық ғылымдағы түсінігін талдайық.

Зерттелетін категория мәселесі бойынша педагогикалық әдебиетке шолу [5, 6 және т.б.] «білік» ұғымы әртүрлі түсіндірілетіндігін көрсетті. Кейбір дереккөздерде «білік» практикалық әрекет, саналы, қасақана зияткерлік қызметтің әрекеті ретінде анықталады [5, 126 б.]. Басқаларында білікке автоматты түрде емес, танымдық күштерді, білім мен дағдыларды шығармашылық түрде қолдана отырып жасалуы тиіс әрекеттің игерілуі деген анықтама беріледі [7]. Қазіргі педагогикалық сөздікте білік алынған білім мен дағдылардың жиынтығымен қамтамасыз етілген іс-әрекетті орындау әдісі деп түсіндіріледі. Қызметтің әртүрлі тәсілдерінің игерілген тәжірибесі болып саналатын «білік» ұғымы М.А. Даниловпен және М.Н. Скаткинмен қарастырылған [8, 105 б.].

К.К. Платонов [6, 93-103 б.] біліктерді адамның қандай да бір қызметті алынған тәжірибе негізінде орындау қабілеті ретінде анықтайды.

К.К. Платоновтың пікіріне ұқсас көзқарасты Н.В. Савин мен Н.П. Щербов тұжырымдаған, олар «білікті» адамның білім мен тәжірибе негізінде алынған қызметті орындау қабілеті ретінде түсінген.

Білікті анықтаудың әртүрлі түсіндірмелері педагогикалық әдебиеттегі осы түсінікке қатысты бірыңғай көзқарастың болмауымен түсіндіріледі.

М.Е. Виговская [9, 12 б.] педагогика ғылымында білікті анықтаудың екі бағытын ажыратып көрсетеді. Біріншісі бұл құбылыстың қызмет процесі ретінде сипатталуымен байланысты: әрекет, әрекеттер жүйесі, жеке қызмет (В.П. Беспалько, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, В.С. Леднев, А.Н. Леонтьев, И.Я. Лернер, А.М. Матюшкин, Я.А. Пономарев, Н.Ф. Талызина және т. б.). Екінші бағытта олар қабілет ретінде қарастырылады (И.М. Виктор, З.Ф. Леонова, К.К. Платонов және т.б.).

Психологиялық әдебиетте де (Д.Н. Богоявленский, А.Г. Ковалев, В.А. Крутецкий және т. б.) «білік» ұғымының анықтамалары әртүрлі.

Кейбір авторлар білікті білім негізінде немесе еліктеу нәтижесінде пайда болған әрекет ретінде анықтайды, ал басқалары «жақсы дамыған және берік бекітілген» ақыл-ой операциялары,

әдістер ретінде көрсетеді [10]. Ұқсас көзқарасты В.А. Крутецкий ұсынған, ол біліктерді практикалық білімді қызметте қолданудың бекітілген әдістері ретінде анықтайды.

Зерттелетін түсінікті талдау көрсеткендей, педагогикалық және психологиялық ғылымда білік күрделі психологиялық құрылым ретінде қарастырылады, оның ішінде: білім, дағдылар, ақыл-ой және практикалық іс-әрекеттер, жеке және сипаттамалық қасиеттер, сонымен қатар көптеген авторлар білікті алдымен қарапайым, содан кейін олардың негізінде күрделі (шығармашылық, бастамашылық және жоғары тәртіпті, дамыған, жалпыланған) әрекеттер ретінде қарастырады (А.Е. Дмитриев, И.Т. Огородников, В.А. Слостенин және т. б.).

Түсінікті қарастырудың түрлі тәсілдемелерін талдай келе, бұл түсініктің жалпы және ең маңызды белгісін ажыратуға болады. К.К. Платоновтың көзқарасына сүйене отырып, білік бұрын алынған білім мен дағдылардың негізінде қалыптасады деп айтуға болады, бұл ретте білік бірыңғай объект емес.

К.К. Платоновтың айтуынша, біліктер әрқашан саналы, олардың психологиялық негізі қызметтің мақсаты мен оны жүзеге асыру тәсілдері арасындағы қатынасты түсіну болып табылады [6]. Біліктің деңгейі неғұрлым жоғары болса, қызмет сапасы соғұрлым жоғары болады. Адам игеретін біліктер оның қызметінің сапасын анықтап, тәжірибесін байытып қана қоймай, тұлғаның қасиеті болуы мүмкін, яғни біліктер қалыптаса келе, тұлғаның қасиетіне айналады.

Кез-келген педагогикалық біліктің сапасы мен деңгейі олардың ғылыми теорияға (категориялық аппарат, қағидалар, заңдылықтар) қаншалықты сүйенетініне байланысты. Біліктер бұл білімге оларды ұйымдастырып, біріктіру арқылы жүйелі көрініс береді. Эмпирикалық түрде (дайын үлгілермен, тәсілдермен және еліктеумен) қалыптасатын біліктер мен дағдылар шығармашылық педагогикалық қабілеттердің дамуына кедергі келтіреді.

Бұл қатынасу біліктеріне де қатысты, олар оқу-тәрбиелеу үрдісінде аса маңызды болып саналады, себебі эмоциялық ахуал және алғашқы қызметінде педагог жиірек тап болатын күрделі психологиялық мәселе болып саналатын қауымдық қызмет барысында теріс эмоцияны жеңу мәселелерін шешеді. Педагогикалық қызметтің маңызды элементі бола отырып, педагогикалық қатынасу мұғалімнің білім алушыға тәрбиелік әсер етуінің әлеуметтік-психологиялық негізін құрайды. Коммуникативтік қызмет арқылы оның басқа элементтері (ұйымдастырушылық, құрылымдық, перцептивтік, гностикалық, суггестивтік және т.б.) әртүрлі дәрежеде жүзеге асырылады [11].

Өзінің әлеуметтік және кәсіби міндеттерін сапалы орындау үшін қазіргі маман дәстүрлі, сондай-ақ оқу, кәсіби және күнделікті қызметте ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданумен байланысты коммуникативтік біліктердің ауқымды аясына ие болуы қажет. Жаһандану жағдайында адамның бойында ақпараттың үлкен көлемімен жұмыс істеу дағдысы мен ғылыми-техникалық инновациялар үрдісіне икемделу қабілеті болуы керек. Өкінішке орай, тәжірибе жүзінде білімгерлерде мұндай қабілеттер болмай жатады, ал көп жағдайда олардың жаңа технологияларды меңгеруге деген қызығушылығы жоқ деуге де болады.

Қатынасу, тұлғааралық қарым-қатынас қалыптастыру, өзгені және өзін-өзі түсіну қажеттілігі студенттік шақта айтарлықтай айқын байқалады. Көптеген психологтардың пікірінше, қатынасу оқу әрекетімен тығыз байланысты (Арбенина В. Л., Карлинская Л. И., Лисовский В. Т., Медведев П. Г., Мешышкова Л. В., Мещерякова С. И., Фатыхова Р. М. және т. б.). Бір жағынан алғанда, оқу әрекеті қатысымен үш бағытта байланысты: оқытушылармен қатынасу, бірге оқитын білімгерлермен қатынасу, жұмыстағы кәсіби қатынасу, екінші жағынан, студенттік шақтағы қатынасу оқу әрекетімен байланысты болып келеді. Толыққанды оқу әрекетінің қажетті шарты бола тұра, коммуникация үрдісі білімгер әрекетінің басқа салаларына әсер етеді [12].

Адамдар арасындағы қатынасу мен байланыс орнату ақпарат алмасуға, не болмаса өзара әрекеттесуге немесе тұлғааралық перцепция процесіне саяды. Қатынарудың негізгі үш жағын қарастырайық [13] – коммуникативтік, интерактивтік және перцептивтік (1-кесте).

1-кесте. Қатынасу процесінің негізгі жақтары

Қатынасу процесінің жақтары	Қатынасу процесі жақтарының ерекшеліктері
Қатынарудың коммуникативтік жағы	Белсенді субъектілер ретіндегі адамдар арасындағы ақпараттық процесс, қатынасу серіктестері арасында өзара ақпарат алмасу, білім, идеялар, пікірлер, сезімдер білдіру және қабылдау. Байланыс пен қатынарудың әмбебап құралы тіл болып саналады, оның көмегімен ақпарат беріліп қана қоймай, бірлескен қызметке қатысушылардың бір-біріне әсер етуі жүзеге асырылады. Ақпараттың екі түрі бар – ынталандырушы және анықтаушы.
Қатынарудың интерактивтік жағы	Өзара әрекеттесудің жалпы стратегиясын құру, іс-әрекеттермен алмасу, яғни тілдесушілерге ортақ әрекеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін тұлғааралық өзара әрекеттесуді ұйымдастыру
Қатынарудың перцептивтік жағы	Адамдардың бір-бірін тәрбиелеуі, тануы және түсінуінің процесі, оның негізінде белгілі бір тұлғааралық қатынастар орнату және осылайша «әлеуметтік объектілерді» қабылдау процесі. Нақты қатынаста адамдар бір-бірін әрі қарай бірлесіп әрекет ету үшін тани алады, сонымен қатар, керісінше, бірлескен іс-әрекетке қатысатын адамдар бір-бірін таниды

Жоғары білім берудің міндеттерінің бірі болашақ мамандардың коммуникативтік біліктерін қалыптастыру болып табылады. Бұл мақсатпен оларға коммуникативтік білімді, білікті және адаммен қатынарудың түрлі жақтарын игеру қажет [14].

Коммуникативтік білім деп адаммен қатынарудың жалпы тәжірибесін түсінеміз, бұл адам санасындағы әртүрлі коммуникативті жағдайлардың көрінісі.

Коммуникативтік біліктер – бұл адамға шындықты неғұрлым толық және дәл көрсету үшін алған білімін шығармашылықпен қолдануға мүмкіндік беретін теориялық және практикалық дайындыққа бағытталған коммуникативтік әрекеттердің тұтас кешені [15].

Коммуникативтік біліктер феноменінің маңызды сипаттамаларына келер болсақ, бұл қатынасу субъектісіне педагогикалық қатынаруды оңтайлы жоғары кәсіби деңгейде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қасиеттер (Е.Б. Семенова); адамдармен белгілі, іс жүзінде бірыңғай қарым-қатынас орната білу (Л.И. Уманский); балалармен дұрыс қарым-қатынас орната білу және бұл қарым-қатынасты оқушылардың дамуына және оларға қойылатын талаптарға сәйкес қайта құру қабілеті (Н.В. Кузьмина); оқушылардың коммуникативтік іс-әрекетін түсінуі және олардың мінез-құлқын дұрыс құру, қарым-қатынас міндеттеріне сәйкес басқару қабілеті (Р.Л. Мунирова) және т. б.

Коммуникативтік біліктердің дәстүрлі анықтамаларын қолдана отырып, оларды қарапайым сөйлеу дағдыларынан кеңірек қарастырып, білім алушының жеке қасиеті мен білім берудің өзгеретін ықпалдастығы мен жаһандануы жағдайында саналы сәтті коммуникативтік қызметке дайындық ретінде анықтаған жөн.

Педагогика мен психология бойынша әдебиеттерде коммуникативтік біліктерді жіктеудің түрлі тәсілдері қолданылады, бұл осы мақсаттар үшін әртүрлі әдебиеттерді қолданумен түсіндіріледі. Көбінесе коммуникативтік біліктердің келесі жіктелуі қолданылады. Коммуникативтік біліктер жалпы біліктер блогынан және арнайы біліктер блогынан тұрады. Өз кезегінде жалпы біліктер сөйлеу және тыңдау біліктеріне бөлінеді. Екі блокта да вербалды, сондай-ақ вербалды емес компоненттерді ажыратады. Сонымен қатар, тыңдау және вербалды емес қатынасу қабілеттеріне аса мән беріледі. Бұл дәстүрлі оқыту жүйесі аясында біліктердің бұл тобы қалыптаспайтындығымен түсіндіріледі, сонымен қатар вербалды емес реакциялар бейсаналық деңгейде жүреді, бұл осы реакцияларды қолданудың саналы дағдыларын қалыптастыру үшін қосымша күш салуды қажет етеді. Арнайы коммуникативтік біліктерге негізінен кәсіби қызметке қажетті біліктер жатады (презентация жасау, іскерлік әңгіме жүргізу, жиналыстар ұйымдастыру, бағыныңқы адамдарға нұсқау беру біліктері).

Коммуникативтік біліктердің егжей-тегжейлі жіктелуі де бар. Мысалы, кеңес беру, топпен жұмыс істеу, жазба сөзі, телефонмен тілдесу, өзіне, басқаларға, топқа, процеске, оқиғаларға баға беру, оң кері байланысты ұйымдастыру, өзін басқаның орнына қою, өзін-өзі қамтамасыз ету біліктері және басқалары бар. Берілген жіктеулердің ерекшеліктері олардың авторларының әлеуметтік көзқарастардағы, теориялық негіздегі және практикалық мақсаттардағы айырмашылықтары болуында.

Аталған мәселе бойынша жүргізілген талдау нәтижесінде болашақ физика мұғалімдерінің коммуникативтік біліктерінің жалпы құрылымы анықталды, оның ішінде ауызша, жазбаша және тұлғааралық қарым-қатынас біліктері бар (2-кесте).

Коммуникативтік біліктердің түрлері	Коммуникативтік біліктердің элементтері
Ауызша коммуникативтік біліктер	• Эмпатия
	• Тыңдаушылармен кері байланыс
	• Тыңдаушылармен өзара әрекеттесу
	• Тыңдаушылардың сұрақтарына жауап беру
	• Дауыстық модуляция
	• Дауыс үні
Жазбаша коммуникативтік біліктер	• Көзбен байланыс
	• Пайдаланылған мәтіннің тиісті стилін таңдау (мысалы, есеп, тақырыптық зерттеу, эссе, ғылыми мақала, әдебиетке шолу және т.б.)
	• Құжаттың тиісті көлемін таңдау
	• Дәлелдеу құрылымын сақтау
	• Құжатты нақтылаудың тиісті деңгейін сақтау (мысалы, растайтын дәлелдемелерді ұсыну, сілтемелер жүйесі)
	• Тиісті қаріп стилін/өлшемін сақтау
Тұлғааралық коммуникативтік біліктер	• Дәйексөз ережелерін сақтау
	• Эмоциялық зият
	• Ымдау тілі
	• Тыңдаушылардың көңіл-күйін сезіну, оны тиісті мінез-құлықпен көрсету
	• Тыңдай білу

Құрылымның компоненттері әр түрлі деңгейде бола тұра, біртұтас болады, олар коммуникативтік қызметте байқалып, дамиды.

Коммуникативтік біліктер сәтті әлеуметтік бейімделудің факторлары ретінде, адам өмірінде іргелі орын алатын қызметтің өзіндік көрінісі ретінде қарастырылатындығын атап өткен жөн.

Әдебиеттер:

1. Жаһандық еңбек нарығы тренді. Еңбек нарығын дамыту орталығының есебі, 2018
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы» 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы
3. Кузьмина, Н. В. Способности, одаренность, талант учителя / Н. В. Кузьмина. – Л.: Ленингр. гос. ун-т, 1967. – 184 с.
4. «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма Төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы № 133 бұйрығымен бекітілген «Педагог» кәсіби стандарты
5. Педагогика школы: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / под ред. Г. И. Щукиной. – М.: Просвещение, 1977. – 384 с.
6. Платонов, К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. - М.: Наука, 1972. - 312 с.

7. Спири́н Л. Ф. Формирование профессионально-педагогических умений учителя-воспитателя: Спец.курс. – Ярославль, 1976. – 82 с.
8. Дидактика средней школы / под ред. М. А. Данилова, М. Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1975. – 303 с.
9. Виговская, М. Е. Формирование профессиональных коммуникативных умений у будущих учителей музыки в процессе обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Виговская Мария Евгеньевна. – Калининград, 2005
10. Коротков, А. М. Формирование коммуникативных умений у будущих учителей при изучении мультимедиа и интернет-технологий / И. В. Воронина, А. М. Коротков, Т. К. Смыковская // Известия ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2017. – С. 74–77.
11. Яковлева Т. В. Сущность и структура системы коммуникативных умений в подготовке будущих педагогов // Проблемы современного педагогического образования. 2018. №58-3.
12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-i-struktura-sistemy-kommunikativnyh-umeniy-v-podgotovke-buduschih-pedagogov>
13. Матьяш О.И. Что такое коммуникация и нужно ли нам коммуникативное образование // Сибирь. Философия. Образование: Научно-публицистический альманах. – Вып. 6. – Новокузнецк: Институт повышения квалификации, 2002(6).
14. Морозов, А. В. Деловая психология [Текст]: курс лекций: учебник для высших и средних учебных заведений / А. В. Морозов. - Санкт-Петербург : Союз, 2000. - 571 с.
15. URL: <http://www.bibliotekar.ru/psihologia-4/171.htm>
16. Сапегина Т.А. Возможности невербального общения в формировании коммуникативной компетенции // Nauka-Restudent.ru. 2014. № 12-2 (12).с. 9
17. Сапегина Т. А. Педагогические аспекты формирования коммуникативных способностей у студентов педагогических вузов // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 15. – С. 366–370. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/86975.htm>

Резюме:

В статье дается определение понятия «умение», раскрывается сущность коммуникативных умений, рассматриваются основные стороны процесса общения, описывается структура коммуникативных умений будущих педагогов.

Abstract:

The article defines the "skill" concept, reveals the essence of communicative skills, considers the main aspects of the communication process, describes future teachers' communicative skills structure.

ӨОЖ 37.013.43

¹Нурлыбекова А.Б., ²Естемесов А.З., ³Әбдірахманқызы А.
Nurlybekova A. B., Estemesov A. Z, Abdirakhmankyzy A.

¹п.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,

²п.ғ.к., ҚазИТУ, Алматы, Қазақстан

³магистрант 1 курс, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

**ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІНІҢ ҚҰРАМДАС
БӨЛІГІ РЕТІНДЕ**

Резюме:

Статья посвящена актуальным вопросам педагогического общения будущих педагогов, освещена проблема формирования культуры педагогического общения, предложена система работы, которая направлена на формирование коммуникативной компетентности будущих учителей, овладение ими культурой общения, пути совершенствования коммуникативных способностей будущих педагогов.

Abstract:

The article is devoted to topical issues of pedagogical communication of future teachers, the problem of forming a culture of pedagogical communication is highlighted, the system of work is

proposed, which is aimed at forming the communicative competence of future teachers, mastering the culture of communication, ways to improve the communicative abilities of future teachers.

Кілттік сөздер: Педагогикалық шеберлік, педагогикалық қарым-қатынас, қарым-қатынастың педагогикалық мәдениеті.

Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі қарым-қатынас өнеріне негізделген. Қарым-қатынас - бұл адамдар арасындағы байланыс, бұл ақпарат алмасуда, өзара әрекеттесуде және өзара түсінушілікте көрінетін психикалық байланыстың пайда болуына әкеледі. Педагогикалық қарым-қатынастың ерекшелігі оны жүзеге асыру кезінде мұғалімнің оқушыға жан-жақты әсері тиімді оқытуды, тәрбиелеуді және жаңа тұлғаның дамуын қамтамасыз етіп жүзеге асырылады. Қарым-қатынас арқылы ұрпақтың тәжірибесі жаңа ұрпаққа таратылады. Қазіргі уақытта мұғалімнің оқушыға әсер етуінің функционалды құрылымының өзгеру тенденциясы байқалады. Егер адамзат тарихында ақпараттық аспект айтарлықтай басым болса, бүгінде бұқаралық ақпарат құралдарының дамуына байланысты мұғалім жаңа ақпарат көзі ретінде жетекші позициясын жоғалтады. Мектепте мұғалімнің рөлінің басқа мәні басым білім әлемінде жетекші болу, біздің күрделі әлемде "өмірді үйрету". Оқушыға өзін-өзі бақылау, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі бағалау функцияларын беру функциясы іске қосылады. Педагогикалық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру мен дамытуға арналған ғылыми жұмыстарды зерттеу (В.Грехнев, А. Добрович, Б. Ломов, Л. Петровская, Т. Яценко және т. б.) болашақ мұғалімнің коммуникативті дайындық тәжірибесінде басты назар педагогикалық этикетті, сөйлеу мәдениетін және қарым-қатынас мәдениетін игеруге, психологиялық өзін-өзі реттеуге, өзін-өзі таныстыруға бағытталғанын көрсетті. Біздің жұмысымыздың мақсаты болашақ мәдениет мұғалімдерінде педагогикалық қарым - қатынас мәдениетін қалыптастыру, коммуникациялық дағдылар мен дағдыларды дамыту және жетілдіру бойынша жұмыстың негізгі бағыттарын айқындау болып табылады. Көптеген кәсіптер өкілдерінің кәсіби қызметінің жетістігі кәсіби қарым-қатынас мәдениетінің деңгейіне байланысты. (2)

Педагогикалық қарым-қатынас - бұл өзінің оқу немесе тәрбиелік мақсаттарын шешудің құралы, оның бастамашысы, ұйымдастырушысы және негізгі жетекшісі - мұғалім. Педагогикалық қызмет орындаушының жеке басының дамуына, атап айтқанда қарым-қатынаста жүзеге асырылатын қасиеттерге айтарлықтай әсер етеді. Үлкен жұмыс тәжірибесі бар мұғалімдерді әрдайым тонмен (талапшыл, күшті немесе нұсқаулық), бет-әлпетімен тануға болады (ол серіктестің іс-әрекетін нақты бағалайды). Мұндай мұғалімдер көбінесе өз пікірлерін енгізуге бейім бе, жоқ па, оның себептеріне қарамастан, серіктестің қарсылығын жеңуге тырысады. Бұл ұзақ мерзімді рөлдік өзара әрекеттесудің нәтижесі, онда мұғалім басымдық, бақылау, бағалау құқығымен басым, авторитарлық тарап ретінде әрекет етеді. Сондықтан мұғалім үшін маңызды міндет-рөлдік қарым-қатынастан тыс жағдайларда олардың мінез-құлқын үнемі өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру, нәтижесінде қалыптасқан, тұрақты қарым-қатынас стиліне айналуы мүмкін өзгерістерді дер кезінде түсіну. Педагогикалық қарым-қатынастың оқушының мүдделеріне қатысты аспектілерін ескеру бірдей маңызды. (3) Мұғалімнің жұмысының ерекшелігі - өзара әрекеттесу жағдайында ол екі есе жүктеме алады: ол серіктестің мүмкін болатын әрекеттерін ескеріп қана қоймай, сонымен қатар қарым-қатынасты тәрбиелік және дамытушылық әсерге ие болатындай етіп ашуы керек. Ол қарым-қатынас процесінде оқушыдан туындауы мүмкін қиындықтарды ескеріп, қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы керек.

Мұғалім белгілейтін қарым-қатынас стилі оқушылардың оқу пәніне деген көзқарасына айтарлықтай әсер етеді. Мұғалімнің өзі мен студенттер арасындағы үлкен қашықтық көбінесе студенттердің түсініктеме алу үшін оған жүгінуден қорқуына, түсінбеушіліктерін жасыруына әкеледі. Тым жақын қашықтық, бейресми қарым-қатынас студенттерге міндетті емес оқу пәнін меңгергісі келмеуі мүмкін. Мұғаліммен туындайтын жанжал тіпті оның әділ талаптарын елемеге әкелуі мүмкін. Мұғалімнің оқушыға деген немқұрайлылығы, оның қабілеттері мен білімдерін дұрыс бағаламау, қарым-қатынастағы әдепсіздік терең эмоционалды жарақаттарды тудыруы мүмкін, нәтижесінде тәуелсіз кәсіби іс-әрекетте мектеп бітіргеннен кейін де тиісті білімге жүгіну бұғатталуы немесе тәжірибенің іздерін өзектендіруі мүмкін.

Қарым-қатынас мәселесін зерттеу (А. Бодалев, Н. Кузьмина, А. Леонтьев және т. б.) педагогикалық қарым-қатынастың келесі құрылымдық кезеңдерін ажыратуға мүмкіндік береді: мұғалімнің сабақта іс-әрекетке дайындық процесінде сыныппен байланысын модельдеу (болжамдық кезең); бірінші байланыс кезінде сыныптармен тікелей қарым - қатынасты ұйымдастыру (қарым-қатынастың бастапқы кезеңі); сабақта педагогикалық процесте қарым-қатынасты басқару; іске

асырылған қарым-қатынас жүйесін талдау және перспективалық қарым-қатынасты модельдеу, өзін-өзі түзету.

Біз таңдалған байланыс кезеңдерінің мазмұны мен процедуралық ерекшеліктерін сипаттаймыз.

Бірінші кезең. Модельдеу процесінде болашақ іс-әрекеттің коммуникативті жағын жоспарлау жүзеге асырылады. Қатынас сипатысәйкес келуі тиіс; педагогикалық мақсаттарға; сыныптағы жалпы педагогикалық және адамгершілік-психологиялық ахуал; мұғалімнің шығармашылық даралығы. Қарым-қатынастың психологиялық-педагогикалық тиімділігі оның нақты бағдарында, болашақ оқу іс-әрекетінің әдістемесін нақтылауда көрінеді.

Екінші кезең. Бастапқы кезеңде сыныппен тікелей өзара әрекеттесуді ұйымдастыру. Мұғалім үшін маңызды элементтер: бұрын жоспарланған модельді нақтылау қарым-қатынас; өзекті объектінің шарттары мен құрылымын нақтылау; тікелей қарым - қатынастың бастапқы сатысын жүзеге асыру. Бірінші сәтте мұғалім белгілі бір уақытта сыныптағы нақты жағдайға, сыныптың жалпы көңіл-күйіне байланысты таңдалған оқыту әдістерін қолдана отырып, жұмыс мүмкіндіктерін нақтылауы керек. Коммуникативті жағдайдан тікелей өзара әрекеттесуге дейінгі өтпелі кезеңде мұғалім қарым-қатынас бастамашысының позициясын қабылдауы керек.

Үшінші кезең-педагогикалық қарым-қатынас процесін басқару. Бұл кезеңде оқыту әдісі мен байланыс жүйесінің сәйкестігіне қол жеткізу керек. Бұл сәйкестік мұғалімдер мен оқушылардың бірлескен жұмысының тиімділігін қамтамасыз етеді. Тиімді қарым-қатынаста әсерді коммуникативті қамтамасыз ету жүзеге асырылады. Мұғалімнің міндеті-педагогикалық қарым-қатынастың технологиясы мен процедурасын меңгеру және оның жеке басы көрінетін шынайы адами қарым-қатынасты білдіру.

Сабақты ұйымдастыруға дидактикалық және әдіснамалық талаптардан басқа, әлеуметтік-психологиялық талаптар бар. Олар педагогикалық қарым-қатынаста шешілетін міндеттердің өзіндік ерекшелігінен туындайды: сыныптан психологиялық байланыс орнату, ақпаратты беру процесін, оқушылардың оны қабылдауын қамтамасыз етеді; сабақтың психологиялық негізделген жинаған балдарын әзірлеу (әңгіме элементтерін; риторикалық сұрақтарды, ой толғау жағдайларын пайдалану); психологиялық құралдарды қолданудың арқасында сыныпта топтық іздеу және бірлескен ойлар ортасын құру. Бұл проблемалық оқытудың барлық түрлерін жүзеге асыру үшін өте маңызды, өйткені тек мазмұнды ғана емес, сонымен қатар коммуникативті компоненттермен де қамтамасыз етіледі; сабақта оқушылардың танымдық іс-әрекетін басқару, сыныппен қарым-қатынас жасау стилі мұғалім жұмысының табыстылығына әсер етеді, оқушылардың жас пен тәжірибенің психологиялық кедергісін еңсеруге дайындығын қамтамасыз етеді; мұғалім мен оқушының өзара іс-қимылы процесінде іскерлік және жеке аспектілердің бірлігі сабақты тиісті ақпараттық құру жолымен ғана емес, сонымен қатар мұғалімнің жеке басын білдіру жолымен де қамтамасыз етіледі; оқу процесінде мұғалімнің оқушылармен өзара қарым-қатынасының тұтас, педагогикалық мақсатты жүйесі.

Төртінші кезең. Бұл кезеңде мұғалім өзі қолданған оқыту жүйесін талдайды, сыныпта қарым-қатынасты ұйымдастырудың мүмкін нұсқаларын нақтылайды, оқу іс-әрекетінің мазмұндық жағымен байланыстырады. Осылайша, болашақ оқу байланысын болжау жүзеге асырылады. Шын мәнінде, мұнда педагогикалық қарым-қатынастың келесі циклінің бірінші кезеңіне көшу жүзеге асырылады. Бұл кезең нақтылау аспектілерін де, болжамды да қамтиды. (1)

Педагогтың өнімді стилінің кепілі оның балаға бағыттылығы, өз ісіне деген ынтасы, ұйымдастырушының техникасын кәсіби меңгеруі, қарым-қатынастағы нәзіктігі болып табылады. Бұл адамды өз қызметін белгілі бір бағытқа бағыттауға және барлық нысандар мен жағдайлар бойынша дәйекті әрекет етуге, қажеттіліктер мен оларды қанағаттандыру арасындағы өзара әрекеттесу негізінде адамның жағдайын реттеуге, мінез-құлықтың жеңілдігін, автоматикасы мен мақсаттылығын қамтамасыз етуге шақырады. Орнату адам мен әлеуметтік ортаның белсенді өзара әрекеттесуіне ықпал ететін негізгі фактор болуы мүмкін. Орнату жағдайлары деп аталатын бірнеше рет қайталанудың арқасында "адамның бекітілген көзқарастары" біртіндеп қалыптасады, олар оған өзінің өмірлік жағдайына әсер етпейді. Көзқарастар оң (мұғалімнің мұғалімге деген оң көзқарасына негізделген оқушының мінез-құлқы) немесе теріс, біржақты (мұғалімнің мінез-құлқын бұзатын үлгермеген студенттерге деген көзқарасы) болуы мүмкін.

Педагогикалық қарым-қатынастағы көзқарастың рөлі педагогика тарихына енген экспериментте "Пигмалион эффектісі" ретінде зерттелді. Американдық психологтар Розенталь мен Джекобсон мектеп оқушыларын психологиялық тексеруден кейін, олардың ақыл-ой дамуының деңгейін анықтағаннан кейін мұғалімдерге сыныптарда зияткерлік әлеуеті жоғары оқушылар бар екенін, олардың фамилияларын атайтынын айтты. Сонымен қатар, іс жүзінде әртүрлі жетістіктер мен қабілеттерге ие балалар аталды. Біраз уақыттан кейін психологтар балалардың дамуында айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді, олар ең жақсы деп аталды, бірақ орташа бағаға ие болды. Баланың білім деңгейі өте жоғары болмаса да, мұғалім оған мұқият

қарай бастады, бұл оның оқушыға деген көзқарасын және жалпы қарым-қатынас сипатын өзгертті.(3) Мұғалім, Пигмалион сияқты, сыныптағы көңіл-күй мен қамқорлық, мейірімділік пен сүйіспеншілік арқылы баланың дамуына жағдай жасады. Ең бастысы, ол балаға талантты ретінде қарап, осы талантты дамыту үшін бәрін жасады. Сондықтан орнату әрқашан оң және оптимистік болуы керек. Қарым – қатынас стилі-бұл кез-келген өзара әрекеттесу жағдайында көрінетін адамның коммуникативті мінез-құлқының жеке тұрақты түрі: іскерлік және жеке қарым-қатынаста, балалармен көшбасшылық және тәрбиелік әңгімелерде, шешім қабылдау және орындау тәсілдерінде, адамдарға психологиялық әсер ету құралдарында, тұлғааралық және іскерлік қақтығыстарды шешу және болжау әдістерінде анықталады

Адамның қалыптасқан тұрақты қарым-қатынас стилі коммуникативті шеберлік деңгейін көрсетеді. Бұл қарым-қатынастың жаңа дағдыларын, адамдарға әсер ету құралдарын, шиеленісті және бейімделуді, қиындықтарды жеңудің жолдарын одан әрі игеруді қамтиды. Адамның қарым-қатынас стиліне оның қарқынды және әр түрлі қарым-қатынасты қажет ететін кәсіби қызметі ерекше назар аударады. Қарым-қатынас стилі сыртқы (экспрессивті) және қарқынды сипаттамаларға ие, адамның мінезімен, психологиялық және жеке ерекшеліктерімен, ол қолданатын ауызша және ауызша емес құралдармен анықталатын ерекше эмоционалды - еріктік түстер. Қарым-қатынас стилі мазмұнды сипаттамаларға ие, олар: жеке тұлғаның басым мотивациясы (жетістікке жету, эмоционалды қолдау, өзін-өзі растау қажеттілігі); басқа адамдарға жанашырлық пен түсінушіліктің ерекше қабілеттері (жұмсақтық, ізгілік, төзімділік пен қаттылық, рационализм, эгоцентризм, кемшіліктерге жатқызу, жағымсыздық); өзін-өзі бағалау деңгейін білдіру (өз ойларын таңу, көпшілік алдында өзін-өзі ақтау немесе табиғилық пен спонтандылық, өзін-өзі таңу, қателер мен кемшіліктер немесе менмендік); жеке тұлғаның бағыты және осыған байланысты адамдарға әсер ету сипатын таңдау (манипуляциялық, миссионерлік, демократиялық). (4)

Қарым-қатынас стилінде көп нәрсе адамның темпераменті, өзіндік ерекшелігі, эндокриндік, гормоналды, қанайналым жүйелерінің қызметі сияқты туа біткен ерекшеліктерімен анықталады. Осылайша, бірлескен іс-әрекеттегі қарым-қатынас стилі адамның кәсіби шеберлігі мен жеке іс-әрекет стилінің дағдыларын ескере отырып, кәсіби сынудың көрінісі болып табылады. Мұғалім жоғары ғылыми және іскерлік біліктілігі, орындаушылық тәртібі бар білікті маман ғана емес; мектептегі оқу және тәрбиелік іс-әрекеті үшін моральдық жауапкершілігі бар рухани бай адам ғана емес; мұғалім сонымен бірге қарым-қатынас мәдениеті жоғары, диалог жүргізе алатын, пікірталас жасай алатын, педагогикалық өзара әрекеттестікте жағымды моральдық және эмоционалды қатынасты қамтамасыз ететін коммуникативті тұлға болуы керек.

Әдебиеттер:

1. Каримов А. Педагогикалық қызмет және педагогикалық шеберлік негіздері/ Алматы: Қазақ университеті, 2010. — 225 б.
2. Жасерекшелік педагогикасы / С. Мұсаева, Т. Бегалиев. - Астана : Фолиант, 2010. - 472 б.
3. Көрнекі педагогика [Текст] : оқу құралы / С. Б. Бабаев, Қ. С. Бабаева, А. А. Жумадуллаева. - Алматы : Заң әдебиеті, 2013. - 68 б.
4. Тажбаева С.Г. Мектептегі тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Алматы, 2013.

ӘОЖ 373.51

Олжабайқызы А.

дене шынықтыру пәнінің мұғалімі, «№102 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Шымкент қ, Қазақстан

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНЕ ӘСЕР ЕТКЕН ТИІМДІ ӘДІСТЕР

Аңдатпа:

Бұл мақалада «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқушыларды теориялық және практикалық дайындауда қашықтықтан білім берудің ұйымдастырудың тиімді әдістемелік аспектілері қарастырылған. Сондай-ақ, мақалада қашықтықтан оқыту жүйесін қолданудың мәні мен тиімділігі және дене тәрбиесінде спорттық бағыттың тиімді әсері қарастырылған. Мектеп оқытушыларының міндеті - осы тәсілді ескеру және оны жүзеге асыруға жағдай жасау.

Кілттік сөздер: дене шынықтыру; қашықтан оқу; интернет, спорт, дене қозғалыстары, денсаулық, жастар.

Кіріспе

Қашықтықтан оқыту форматының енгізілуімен көптеген дәстүрлі оқыту әдістері білім беру стандартының талаптарын толықтай жүзеге асыра алмады. Жаңадан қалыптасқан оқыту форматы студенттер мен оқытушылар арасындағы білім беру үдерісіне құзыретті қатынаспен бірге шығармашылық тәсілдің интеграциясын қажет етеді. Байланыс және ақпараттық технологияларды қолданудың маңыздылығы күрт өсті, бұл қажетті ізденіске және білім беру процесінің жаңа әдістері мен формаларын жасауға әкелді. Қашықтықтан оқыту жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асырудың маңызды факторы, денсаулықты нығайту және сақтау, салауатты өмір салтын ұйымдастыру туралы білімді қалыптастыру болды. Соңғы онжылдықта денсаулық туралы, әсіресе ер адамдардағы нормативтік қабылдаудың жақсару тенденциясы байқалды. Мұны денсаулық жағдайы кез-келген кәсіпқойдың сапалы сипаттамасы ретінде қарастырылатын батыстық өмір жағдайының әсерімен түсіндіруге болады. Денсаулық сақтау табысты, саликалы іскер адамдар имиджінің элементіне айналуға болады. Бұл реформалардың жағымды құбылысы. Сонымен бірге, нормативті өкілдіктердегі денсаулықтың мәні жоғарылағанымен, әлі де сананың фактісіне айналмаған, сән деңгейінде қалып отырғаны атап өтіледі. Өзгерген жағдайлардың әсерінен нақты мінез-құлық әйелдерде нашарлап, ерлерде өзгеріссіз қалды. Қозғалтқыш белсенділігі арқылы жастарды өзін-өзі сауықтыру режиміне тартудың қатаң шараларын ұсынатын пікірлер бар.

Бұл тақырыптың өзектілігі оқу процесінде ақпараттық технологиялардың маңыздылығын ашумен, сонымен қатар жалпы қашықтықтан оқытудың ұйымдастырушылық және әдістемелік аспектілерін жалпылауға байланысты. Авторлар [2] келесі қатаң шараларды ұсынады. Біріншіден, мектепте дене шынықтыруға түсу емтихандарын енгізу және олардың нәтижелері бойынша, егер сертификаттағы бағалау нақты жағдайға сәйкес келмесе, жоғары оқу орындарының қабылдау комиссияларын материалдарды білім министрлігіне білім министрлігіне тапсыруды міндеттеу жарамсыз деп танылған орта білім туралы куәліктер. Екіншіден, дене шынықтыру бағдарламасында берілген барлық оқу уақыты мектептің спорттық базасына байланысты бір немесе бірнеше спорт түріне арналуы керек. Спортқа бағытталған дене тәрбиесі тұлғаға бағытталған білім беру теориясымен және білім берудегі белсенділік тәсілімен сәйкес келеді. Сондықтан оқушыларға дене тәрбиесіндегі стандартты-нормативті дене тәрбиесінің позициясын тек валеологиялық біліммен толықтыруға тырысу сәтсіздікке ұшырайды. Қазірдің өзінде қалыптасқан адамдар мамандық таңдаған және әрине, дене шынықтыру сабағында спорт түрін немесе дене жаттығулары жүйесін таңдауға құқылы университеттерге келеді. Сабақ түрлеріндегі бұл қызығушылықтар тәрбиеленіп қана қоймай, сонымен бірге студенттің жеке басын 18 жылдық әлеуметтендіру процесінде қалыптасады. Ал мектеп оқытушыларының міндеті - осы қызығушылықтарды ескеру, оларды жүзеге асыруға жағдай жасау. Осы жағдайда ғана іске асырылған мүдделер адамның дене тәрбиесінің негізі болып табылатын спортпен шұғылдану қажеттілігі мен әдетіне айналады. Спорттық тәрбие әдісі [3] деп мұғалім мен оқушының жұмыс әдістері түсініледі, оның көмегімен білім, білік және дағдылар игеріліп, қажетті қасиеттер мен қабілеттер дамып, дүниетаным қалыптасады. Спорттың табиғатының өзі тұлғаға күшті әсер етеді.

Зерттеудің мақсаты - қашықтықтан оқытудың оқушылардың дене тәрбиесіне әсері туралы және оқушыларға тиімді дене тәрбиесі үшін бұқаралық ақпараттық ортадағы ең қажетті әдістемелік тәсілдерді анықтау. Дене тәрбиесін жетілдіру мақсатында сауықтыру жаттығуларын қолдану қажеттілігін бүгінде көптеген мамандар мойындады. Бұл білім беру жүйесінде қалыптасқан дене шынықтыру сабағының әдістемесі денсаулыққа байланысты міндеттерді толық көлемде жүзеге асыруға ықпал етпейтіндігімен түсіндіріледі, өйткені ол негізінен моториканы игеруге бағытталған және физикалық жүктеме, организмнің фитнесіне жету үшін жеткіліксіз.

Бұл зерттеудің ғылыми жаңалығы қашықтықтан оқытудың оқушылардың дене тәрбиесіне әсері туралы ғылыми ақпараттарды қорытуға негізделген.

Қазақстан Республикасы Президентінің 02.04.2020 жылғы No239 «Жаңа коронавирустық инфекцияның таралуына байланысты Қазақстан Республикасының аумағында халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығын қамтамасыз ету шаралары туралы» жарлығымен (COVID-19) «[1], дәстүрлі білім беру формасы айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып, қашықтықтан оқыту жаңа білім беру ортасын құруды талап етті, бұл оқыту шеңберінде оқушыларға үнемі жаңартылатын ақпарат аясында білімді өз бетінше игеруге мүмкіндік берді. Қашықтықтан оқу мүмкіндігі бар мектеп

студенттері іс жүзінде кеңістік пен уақытпен шектелмейді, бұл кез-келген ыңғайлы уақытта дене шынықтыруды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

«Дене шынықтыру» пәнінің ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту процесінің қалыптасуын толық көлемде жүзеге асыру мүмкін емес. Қазіргі кезде оқушыларға арналған дене тәрбиесінің жаңа тұжырымдамасы жасалуда, ол жаңа басымдықтарды ескереді, мысалы: практикалық іс-әрекетті құру және оқытудағы өзіндік шығармашылық көзқарасты дамыту. Оқу процесін жүргізудің жаңа әдістерін уақытында қолдану білім беру талаптарын мейлінше жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Ең алдымен, бұл әдістер:

1. Оқушылардың мотивациялық негіздерін нығайту [2]. Әрине, қашықтықтан оқыту шеңберінде оқушылардың тәртібі көбірек, бірақ көпшілігі оны сауатты түрде шешіп қана қоймай, сонымен бірге ысырап етеді, өйткені студенттер Интернеттің басты артықшылығы - бұл ойын-сауықтың үлкен саласы және байланыс. Оқу процесін Интернет сияқты кең ақпараттық кеңістікке ауыстыру нәтижесінде көптеген студенттер түрлі азғырулардың салдарынан оқуға деген ынтасын жоғалтады. Бұл тенденция теріс және мотивация мен өзін-өзі басқаруды күшейтуді талап етеді. Дене шынықтыру мұғалімдері оқытушының білім беру пәнінің талаптарына сәйкес жалпыланған ақпараттарды ұсынатын, оқушылардың білімін қалыптастыратын және жүйелейтін онлайн сабақтар өткізу арқылы оқушылардың ынтасын арттыруға қабілетті. Спорттың тәрбиелік мәні өте зор: ол мінезді нығайтады, қиындықтарды жеңуге үйретеді, жеке тұлғаны қалыптастырады, өзімізді жеңе отырып, өзіміздің әлсіздігімізбен күресуге мәжбүр етеді. Спорттың арқасында адам өзінің эмоциясын басқаруға, сұлулықты түсінуге үйренеді. Спортта адам алғаш рет құқықтық мәдениеттің негіздерін түсіне бастайды, «адал ойын» ережелерін үйренеді. Спорт - әлеуметтенудің, әлеуметтік белсенділіктің көрінуінің күшті факторы. Спортта нағыз көшбасшы және ұйымдастырушы дүниеге келуі мүмкін, өйткені спорт көп жағдайда өмірлік жағдайларды имитациялайды.

2. Теориялық материалдарды жаңа форматта қолдану. Бұл әдіс арқылы біз материалдың жаңа презентациясын, мысалы: оқулықтардың, демо-презентациялардың және сандық онлайн-бейнелердің көбеюін түсінеміз. Қашықтықтан оқытудың ақпарат саласында сөзсіз артықшылығы болғандықтан, пәннің теориялық материалын әртүрлі интерактивті форматта ұсыну оқушылардың қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Сондай-ақ, бұл әдіс дене шынықтыруға ғылыми көзқарастың дүниетаным жүйесін қалыптастырады, оқушылардың ынтасын арттырып, оларды дене шынықтыруды зерттеуге қатыстырады. Жас оқушылардың спорттық-бағдарлы дене тәрбиесінің негізін қалаушылардың бірі [3] спорт саласындағы технологиялық жетістіктерді адамның физикалық әлеуетін мақсатты түрде өзгерту мүддесіне бейімдеу процесінде оқытудың басымдылығын мұндай трансформацияның жетекші және тиімді тәсілі негізгі орынға ие болуы керек. Бұл әсіресе жас оқушылардың дене тәрбиесінің тиімділігін арттыру үшін өте маңызды екендігі баса назар аударылады, мұнда қозғалыс қимылдарын үйрету және моториканың дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру бірінші кезектегі рөл атқарады, нәтижесінде ең қолайлы мүмкіндіктер оның жас кезеңіндегі эволюцияның сезімтал кезеңдеріндегі адами қасиеттерді дамыту Биологиялық көзқарас тұрғысынан жаттығуды организмнің дене белсенділігіне бағытталған бейімделу процесі ретінде қарастырған жөн.

3. Электрондық тестілеуді қолдану. Білімнің кез-келген диагностикасы олардың жақсаруына ықпал етеді. Электрондық тестілеуді қолдану білімді тексерудің ең тиімді әдісі ғана емес, сонымен қатар қателерді талдауға және студенттер арасында пән бойынша белгілі бір жалпы білім деңгейін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Электрондық тестілеуді қолдану әртүрлі білім беру мекемелері мен пәндерінде кең қолданысты таба алады, бұл оны білімді тексеру саласындағы жан-жақты функцияға айналдырады.

Сонымен, өзін-өзі оқшаулау жағдайындағы білім беру процесінің тиімділігі қашықтықтан білім берудің әр түрлі технологияларын қолдануға ғана емес, сонымен қатар «Дене шынықтыру» пәнінің теориялық негізін қалыптастыруға білікті оқытушылардың қатысуына бағытталған. Сапалы оқыту жұмысы көбінесе дене шынықтырудың психологиялық-педагогикалық аспектілерін құруда көрінеді. Міне, сондықтан қашықтықтан оқыту жағдайында пәнді оқыту саласындағы білікті маман ғана емес, сонымен қатар оқытудың заманауи тәсілдері бар және оқу процесін сауатты ұйымдастыра алатын тәжірибелі әдіскер жоғары бағаланады. Сонымен қатар, дене шынықтыру ең алдымен практикалық пән болып табылады, дегенмен, қашықтықтан оқыту форматын енгізу физикалық мәдениеттің негізгі мақсаттарын едәуір тарылтып, пәннің қозғалтқыштық және функционалдық сипаттамаларын шектеп, оқушылардың өз бетінше жүзеге асыруы үшін осы маңызды аспектілерді қалдырды.

Қашықтықтан оқытудың келесі маңызды факторы түпкі мақсатты көздеуі болуы керек [3], «Дене шынықтыру» пәні жағдайында мұндай мақсаттар құндылық бағдарларын, сенімдерін, қызығушылықтарын қалыптастыру, дене белсенділігіне белсенді және саналы көзқарас болып табылады.

Дене шынықтыру әдістерін жетілдіру қажеттілігі қашықтықтан оқытудың отырықшы өмір салтымен тығыз байланысты екендігіне негізделген, бұл жалпы денсаулыққа кері әсер етеді [4]. Дене шынықтыру дене тәрбиесін жетілдірудің маңыздылығын дұрыс түсінуге көмектеседі, сондықтан ол қашықтықтан оқытудың ажырамас бөлігі болуы керек.

Нәтижелер. Техникалық тұрғыдан да, теориялық тұрғыдан да интегралды тәсілді қолдану оқушылардың дене тәрбиесін жақсартуда білім беру бағдарламасының талаптарына барынша сай келеді.

Қорытынды. Қашықтықтан оқытуды дене шынықтыруды шектеу ретінде қарастыруға болмайды, өйткені академиялық пәнді оқытудың барлық құндылықтары интегралды және иерархиялық білім беру жүйесінде дер кезінде ұйымдастырылды. Сонымен, дене тәрбиесі мәселелерін шешуге байланысты сауықтыру жаттығулары деп денсаулықты нығайту және адамның физикалық әлеуетін жақсарту мақсатында ағзаның дене белсенділігіне бейімделуінің педагогикалық процесі деп түсіну керек. Қашықтықтан білім беру барысында дене шынықтырудың сауықтыру тиімділігін арттыру үшін оны жоспарлау кезінде дене жаттығулары денеге жан-жақты әсер ететін және айқын жаттығу әсері бар артықшылыққа ие болуы керек, өйткені физиологиялық функциялардың шиеленісін тудырмайтын және физикалық жүктемелер болмайды. жаттығу әсерін қамтамасыз ету жеткілікті сауықтыру әсеріне ие емес. Қашықтықтан білім беру уақытын жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы үшін қажетті белгілі бір спорттық құндылық бағдарын қалыптастыру үшін пайдалануға болады. Бұл қашықтықтан оқыту формасы кезінде «Дене шынықтыру» пәні студенттер арасында теориялық білім мен дүниетаным позициясын қалыптастыруда өз көрінісін табады деген сөз.

Әдебиеттер:

1. «Жаңа коронавирустық инфекцияның таралуына байланысты Ресей Федерациясының аумағында халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығын қамтамасыз ету шаралары туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 2 сәуірдегі № 239 Жарлығы (COVID-19) »// Қазақстан Республикасының Жинақталған заңнамасы. 04/06/2020. № 14 (I бөлім) өнер. 2082.
2. Стриханов М.Н. Жоғары оқу орындарындағы дене шынықтыру және спорт: оқулық / М.Н.Стриханов, В.И.Савинков. - 2-ші басылым. - Мәскеу: «Юрайт» баспасы, 2020 ж. - 160 б.
3. Ярлыкова О.В., Шипилова Г.В. Оқушыларды жалпы мәдени және кәсіптік даярлаудағы дене шынықтыру. Таврический ғылыми бақылаушы. 2016 № 1-3
4. Гаджиметов В.Е., Прокопенко Т.И., Кудря А.Д. Студент жастардың денсаулығы мен салауатты өмір салтының нашарлау себептері. Жинақта: Дене шынықтыру және спорт: ғылым мен практиканың интеграциясы XIV Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. 2017 ж.

Резюме:

В данной статье рассматриваются организационно-методические аспекты дистанционного образования в теоретической и практической подготовке учеников по дисциплине «Физическая культура». Также в статье рассмотрены сущность и эффективность применения системы дистанционного обучения и эффективное воздействие спортивно ориентированного подхода в физическом воспитании. Обязанность вузовских педагогов — учитывать этот подход, создавать условия для его реализации.

Abstract:

This article examines the organizational and methodological aspects of distance education in the theoretical and practical training of students in the discipline "Physical culture". Also, the article considers the essence and effectiveness of the use of the distance learning system and the effective impact of the sports-oriented approach in physical education. The duty of university teachers is to take this approach into account and create conditions for its implementation.

Садыкова А.А.

әлеуметтік педагог, №37 «Фуркат атындағы жалпы орта мектепі» КММ, Шымкент, Қазақстан

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ЖАЛПЫҒА БІЛІМ БЕРЕТІН ОРТАДА БЕЙІМДЕУ ДАМУЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа:

Инклюзивті білім ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін ғана емес, сонымен бірге дені сау балалар үшін де дамыған, адамгершілікке негізделген және тиімді білім беру жүйесі ретінде танылады. Инклюзия мектеп жүйесіне критерийлерге сай келетін-келмейтініне қарамастан, бәріне білім алуға құқық береді. Мектеп тек білім беру қызметін ғана емес, сонымен бірге бала өмірінің басты бағыты болып табылады. Олардың әрқайсысының жеке тұлғасын құрметтеу және қабылдау арқылы өзіндік тәрбиелік траекториясы бар тұлға қалыптасады. Дамуында ауытқулары бар баланың қабылдауын дамыту мен интеллектуалды бұзылулары бар балалардың дамуы арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Инклюзивті мектеп - бұл, ең алдымен, адамдарға және олардың өмір салтын құрметтеуге тәрбиелейтін демократиялық мектеп. Осындай мектепте оқушылар білім беру мәселелерін шешу үшін шығармашылықпен жұмыс жасайды. Инклюзия пәні - денсаулығы және арнайы білім беру қажеттіліктері бар бала. Жергілікті мектептерге бару - балалардың қоғамға енуін дәлелдейтін маңызды факторлардың бірі. Бұл балалар көптеген елдерден таңдай алмайды, оларды жақын судьялармен салыстыру қиын, дидактикалық ойындармен өзара әрекеттесудегі айырмашылықтарды ескере алмайды. Оларды бөгде заттардың сипаттамаларына сүйене отырып талдау, қатардан табу мүмкін емес.

***Кілттік сөздер:** Инклюзивті білім ерекше қажеттіліктері, инклюзивті білім беру, ерекше қажеттіліктері бар балалар*

Кіріспе

Қазақстан Республикасының әлемдік білім кеңістігіне кіруі педагогикалық қауымдастықтан кәсіби міндеттер мен оларды шешудің жолдарына жаңа көзқарасты талап етеді. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы дамуында мүгедек балаларды қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірге интеграцияланған білім беру және даму мүгедек балаларды тәрбиелеу идеяларын іске асыруда жаңа тұжырымдамалық тәсілдерді ұсынады. Балалардың әртүрлі білім беру және оқыту бағдарламаларына тең қол жетімділігін қамтамасыз ету, мүгедек балалардың білім алуға тең қол жетімділігі басым міндеттердің бірі болып табылады. [1]. Қазіргі таңда инклюзивті білім беру үшін бірнеше кедергілерді атап көрсетуге болады: икемді білім беру стандарттарының болмауы; жалпы мектеп педагогтарының ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың ерекшеліктері туралы, білім беру және түзету үрдісін ұйымдастыру әдістемесі мен технологиясы туралы түсініктерінің болмауы; мектептің педагогикалық ұжымының арнайы даярлығының болмауы, коррекциялық педагогика мен арнайы психология негіздерін білмеуі, еңбекке оқытудың, жеке бағдарламасының, ерте кәсіби бағдарлаудың болмауы;

Теориялық талдау

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мен осы жүйеде қызмет ететін педагогтерді арнайы даярлау – әлі де болса толыққанды игерілмеген тың сала. Осы саланың тұжырымдамалық негіздерін және оны іске асырудың білімдік, ғылыми, оқу-әдістемелік, практикалық және ағартушылық тетіктерін зерттеу - қазіргі күн тәртібіндегі өзекті мәселе. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балалары бар балаларға арналған қазіргі заманғы білім беру жүйесі айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Мүгедектігі бар балалармен білім беру интеграциясы кең таралды. Сонымен, бүгінде республикада орта мектептерде 1155 арнайы сынып, 129 психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті, 558 логопедиялық пункт жұмыс істейді. Алайда тәжірибе көрсеткендей, «жаппай» мектептерде коучинг және арнайы сыныптар ашу мүмкіндігі сапалы білімнің қол жетімділігін қамтамасыз етудің жалғыз шарттарынан алыс.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан

басталды. Сол жылы Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғаш рет «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медицина-педагогикалық тұрғыдан қолдау» туралы заңы қабылдады. Осы заң аясында жарымжан балаларға ерте бастан білім беру мәселесіне мән берілген. Оларды білім беру, әлеуметтік, медициналық тұрғыда қамтамасыз ету қарастырылған. Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы білім беретін мектептерде тең жағдайда бірдей білім алуына қолжетімділігін ұйымдастыру. Мәселен арбамен қозғалатын балалар үшін мектептерде арнайы панустар өзге де мүмкіндіктер қарастырылуы керек. Бұл индикаторлар 2011-2015 жылдарға арналған стратегиялық жоспарда да талап етілген. Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру»[2]. Тәжірибе көрсеткеніндей қатаң білім беру жүйесінен балалардың бір бөлігі шығып қалады, өйткені қалыптасқан жүйе мұндай балалардың даралық қажеттілігін қанағаттандыра алмайды. Инклюзивті бағыт мұндай балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Инклюзивті білім беруді ұйымдастыру үшін қандай арнайы жағдайлар қажет Ең алдымен, даму мүмкіндігі шектелген балалармен жұмыс жасай алатын мамандар даярлау. Екіншіден архитектуралық кедергілерді жою. Білім мекемелерін арнайы тұтқалармен, парталармен, үстелдермен және басқа да компенсаторлық құралдармен жабдықтауды, көтергіш қондырғылар, пандустар, санитарлық бөлмелердің арнайы қондырғыларын орнататын іс-шаралар кешенін бастау қажет. Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында инклюзивті білім беруді жетілдіру мақсатында төмендегідей мәселелерді қарастрады. 2015 жылға қарай аталған міндетті шешу үшін қажетті нормативтік база құрылады. Инклюзивті білім беру шеңберінде жалпы және арнайы білім берудің өзара әрекетінің тетігі әзірленеді, мүмкіндігі шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламалары әзірленеді мүгедек балаларға қашықтықтан білім беруді ұйымдастырудың тәртібі әзірленеді. Осы жұмыстардың барлығы да Қазақстан Республикасының «Білім туралы» «Бала құқықтары туралы», «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық – педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы» Заңдарын және Ережелерді басшылыққа алады. Инклюзивті білім беру ерекше балаға білім беру саясатының бір түрі болып табылады.

Осыған байланысты мүгедек балалардың білім алу құқығын іске асыруды қамтамасыз ету білім беру саласындағы ғана емес, сонымен бірге Қазақстан Республикасының демографиялық және әлеуметтік-экономикалық дамуы саласындағы мемлекеттік саясаттың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады»[2].

Қазіргі әлемде ерекше қажеттіліктері бар балаларды жаппай оқу орындарына біріктіру - барлық дамыған елдерге әсер ететін жаһандық әлеуметтік процесс. Оның негізі - қоғам мен мемлекеттің мүгедектер мен мүгедектерге қатысты барлық жүйені қайта қарастыруға дайындығы. Білім алу - әр адамның құқығы. Отандық білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі балалар ерекше орын алады. Осы санаттағы балалардың өмірлік белсенділігін қамтамасыз ету мәселелері Қазақстан Республикасының «Білім туралы», «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Ерекше мақсаты бар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы» заңдарында, сондай-ақ бірқатар нормативтік құқықтық актілерде белгіленген. Қазақстан Республикасының Конституциясы мен Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес барлық басқа балалармен бірдей білім алуға және шығармашылық дамуға тең құқықтарға ие бола отырып, мүгедек балалар өмірде бұл құқықты пайдалану мүмкіндігінен жиі айырылады. Негізгі міндет - жағдай жасау және оларды әлеуметтік оңалту мен бейімделуге, қоғамда толық өмір сүруге дайындау. [3]

Танымдық қабілеттерін дамыту. Отандық психология негізінде танымның негізгі құрылымдық бірлігі бағдарлаушы әрекет ретінде қарастырылады. Зерттеуші-психолог ақыл кітабының негізі - танымдық бағыттағы іс-әрекеттің түрлерін түсіну екенін көрсетеді. Тыңдау және сыдыру барлық еркектерге бірдей емес (олар жылдамдықты арттырады). Мектепке дейінгі мекемедегі жағдайға байланысты мәзір сенсорлары баланың мінез-құлқының дамуын жақсарту үшін стандарттар мен зерттеулерді (геометриялық пішіндер, кішкентай өлшемдер) өшіруі керек[4].

Белгілі бір заттарды қабылдау да күрт өзгереді. Жанашырлықтың ерекшеліктерін біліп қана қоймай, сонымен бірге күйеу баласы өзінің форма дризаларын қалай қабылдай алатынын біледі. Бұл балаларға галлийді анықтауға, айты толтыруға және оларды күні бойы жинауға мүмкіндік береді.

Интеллектуалды бұзылулары бар балалар үшін мектептегі кез-келген белсенді әрекет дамудың бастауы болды. Ақыл-есі кемістігі бар бала - қабылдаудың дамуы дем алу жасында өзгереді. Кесілген балалар тауда модель жасай алады. Кейбір жағдайларда қатысқандар аудиторияның өзара әрекеттесуіне әсер ететін тапсырманың орнында болды. Алайда, ханымның тренді ұрылды. Мектеп жасына дейінгі баланың соңғы бейнесінде ауылдағы ақыл-есінің дамуы тежелген балалардың кітабы даму деңгейіне жетеді, ал балалар үйінде - мектеп жасынан бастап балалар үйіне дейін. Аралық рамаларға қатысты бағдарлау ерекшеліктері[5]

Дамуында ауытқулары бар баланың қабылдауын дамыту мен интеллектуалды бұзылулары бар балалардың дамуы арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Бұл балалар көптеген елдерден таңдай алмайды, оларды жақын судьялармен салыстыру қиын, дидактикалық ойындармен өзара әрекеттесудегі айырмашылықтарды ескере алмайды. Оларды бөгде заттардың сипаттамаларына сүйене отырып талдау, қатардан табу мүмкін емес. Есіңізде болсын, балалар негізінде таңдау жасаса да, іздеу әдісін пайдаланбайды. Егер олар сіздің мүдделеріңізді қолдаса, онда отандастардың қайсындары, олардың Жемде алмаидары, пайдалы тәжірибесі мен бағдары. Олигофрениялық балаларда шаш біркелкі дамымайды, ал қисық стандарттармен бір тапсырмадан екіншісіне өту қиын. Балаларға сабақ берген кезде мұғалімдер өздері таңдай алмайды, олар ешнәрсе ойламайды, өз ісімен айналыспайды. Осылайша, ауылдық атаулары аз балалар үшін жедел даму баяулауымен сипатталады. Олардың басында кәш бар, ол сіздің сыртқы келбетіңіздің қоршаған орта мәселесі ретінде қалыптасуын тездетеді.

Қалыпты емес балалар пайда болатын ойлаудың бірінші түрі - визуалды ойлау. Ол тәжірибелік сюжетте пайда болды және оған қызмет етуге қуанышты болды. Көрнекі ойлау барлық ақыл-ой әрекетінің негізгі компоненттерінен тұрады: мақсат қою, әдістерді талдау, мақсатқа жету үшін әдістерді таңдау. Практикалық тапсырманы шешудегі танымдық-бағдарлық белсенділігі төмен сапалы ер адамдарда емес, ісіктердің объектілермен байланысында көрінбейді[6].

Көрнекі ойлау - бұл ойлаудың ерте формасы ғана емес. Ол басында дұрыс форманы тапты, оның негізі алдымен кенкрек-профиль, содан кейін аюушаша-логикалық ойлау. Сондықтан визуалды-белсенділік ойлауды дамыту көбінесе баланың бүкіл танымдық іс-әрекетін қалыптастыру болып табылады.

Сонымен, ақыл есі кем балалардың ұжымда психикалық дамуы түзетіп оқытуынсыз үлкен ауытқушылықтармен жүретіндігін біз анықтадық[7].

1. даму темпінің баяулауы көрінеді: барлық психикалық процестер өте баяу және кеш қалыптасады;

2. Баланың барлық іс-әрекетінде белсенділіктің жетіспеушілігі байқалады. Бұл баланы қоршаған заттық әрекеттерге, айналадағы заттарға деген қатынасы сияқты, сонымен қатар әлеуметтік жағдайлар – баланың өзінің құрдастарына, үлкендерге және тіпті өз-өзіне деген қатынасында көрінеді;

3. Ақыл есі кем балалардың мектепке дейінгі жастың соңына қарай оларға тән әрекеттің қалыптаспағандығы білінеді: заттық, ойын, бейнелеу; танымдық процестері: қабылдау, ес, ойлау; сөйлеуі нашар дамығандығы; моторикасының едәуір жетілмеуі;

4. Дамуының артта қалуымен бірге сапалық ауытқушылық орын алады. Бұл кезде ауытқушылықтардың көбісі екіншілік дефект ретінде білінеді.

Инклюзивті білім ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін ғана емес, сонымен бірге дені сау балалар үшін де дамыған, адамгершілікке негізделген және тиімді білім беру жүйесі ретінде танылады. Инклюзия мектеп жүйесіне критерийлерге сай келетін-келмейтініне қарамастан, бәріне білім алуға құқық береді. Мектеп тек білім беру қызметін ғана емес, сонымен бірге бала өмірінің басты бағыты болып табылады. Олардың әрқайсысының жеке тұлғасын құрметтеу және қабылдау арқылы өзіндік тәрбиелік траекториясы бар тұлға қалыптасады. [Мектептегі оқушылар топ болып, бір-бірімен әрекеттесуді, қарым-қатынас орнатуды, мұғаліммен тәрбиелік мәселелерді шығармашылық тұрғыда шешуді үйренеді. Инклюзивті білім барлық балалардың жеке мүмкіндіктерін кеңейтеді, адамгершілік, толеранттылық және көмектесуге дайын сияқты қасиеттерді дамытуға көмектеседі деп сеніммен айтуға болады. Инклюзивті білім - бұл студенттер мен оқытушылар ортақ мақсат - қол жетімді және сапалы барлық балалар үшін жұмыс жасайтын түбегейлі жаңа жүйе[8].

Қортынды

Инклюзивті білім беру мәселесін зерттеу бізге инклюзияның келесі қағидаларын атап өтуге мүмкіндік береді:

- барлық студенттер мен оқытушылар үшін қоғам үшін тең құндылықты мойындау;
- оқушылардың жергілікті мектептердің мәдени өміріне қатысу дәрежесін жоғарылату және сонымен бірге кейбір оқушылардың мектеп өмірінен оқшаулану деңгейін төмендету;
- мектептегі жұмыс әдістемесін мектеп жанында тұратын барлық оқушылардың әр түрлі қажеттіліктерін толығымен қанағаттандыра алатын етіп қайта құру;
- білім алуға кедергілерді алып тастау және мектептегі өмірге толық қатысу мүмкіндігі тек мүгедектерге немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға ғана емес;
- кедергілерді жою және жекелеген оқушылар үшін мектептерге қол жетімділікті жақсарту әрекеттерін талдау және зерттеу, жалпы мектептің барлық оқушыларының пайдасына бағытталған реформалар мен өзгерістерді енгізу;
- студенттер арасындағы айырмашылықтар - бұл кедергілерді емес, педагогикалық процеске ықпал ететін ресурстар;
- оқушылардың тұрғылықты жерінде орналасқан мектептерде білім алу құқығын тану;
- жалпы мектептердегі жағдайды оқушылар үшін де, мұғалімдер үшін де жақсарту;
- оқушылардың оқу үлгерімін жақсартуда ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік құндылықтарды дамытуда мектептердің рөлін мойындау;

Қорыта келгенде, ең бастысы кемтар балаларға деген қоғамның көзқарасын, пікірін өзгерту керек, олар үшін кедергісіз орта қалыптастыру қажет және мүмкіндігі шектеулі баламен бір сыныпта отырған дені сау бала әлдеқайда мейірімді, қайырымды болып өсетінін халықаралық тәжірибе көрсетіп отыр. Енді сол тәжірибенің біздің елімізде де қанат жайып, өркендеуіне педагогтар қауымы зор үлес қосуы қажет деп ойлаймын. Мүмкіндігі шектеулі балалардың сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсіп, өзін әлеуметтік ортада жеке тұлға санап, олардың тағдырын ел болып реттейтін уақыт келді. «Бала тағдыры-ел тағдыры» деп қарап, ұрпақтың өмірге келген сәтінен бастап, тәлім-тәрбиені бойларына сіңіріп, мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік өмірге даярлап, еліміздің дамуына өз үлесін қоса алатын азамат тәрбиелейтін кез келді. Мектептер мен жергілікті қоғамдастық арасындағы қолдау және ынтымақтастық қатынастарын дамыту; білімге инклюзияны қоғамға қосылу аспектілерінің бірі ретінде тану.

Әдебиеттер:

1. Назарбеков Н. "Қазақстан — 2030" Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы, Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. Алматы: Білім, 1997ж, 176 б.
2. Нұрмұхамбетова, Т.Р. Тәжірибелік психология: Оқулық. I бөлім. М. Әуезов атындағы ОҚМУ. Шымкент: Нұрлы бейне, 2006, 188 с.
3. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 07.12.2010 г. № 1118 //Казахстанская правда, 2010, № 153–154, С. 10–12.
4. Письмо Минобрнауки РФ от 18.04.2008, No, АФ 150/06 «О создании условий для получения образования детьми с ограниченными возможностями здоровья и детьми -инвалидами» «Вестник образования» Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.02.2014 г.)
5. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби күзінеттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар.–Астана: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 32 б.
6. Нестерова А.А., Максименко Ж.А. Российский подход к инклюзии: междисциплинарность, комплексность, партнерство // Сборник материалов III Международной научно-практической конференции. Москва, 2015, С.69 -74.
7. Ертанова О.Н. «Интеграция» и «инклюзия» в аспекте семантики // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии: сборник материалов Международной научно-практической конференции. Москва, 2011, С. 17 - 18.

Резюме:

Инклюзивное образование признано хорошо развитой, гуманной и эффективной системой образования не только для детей с особыми потребностями, но и для здоровых детей. Инклюзивность дает каждому право на образование, независимо от того, соответствует ли школьная система критериям. Школа - это не только учебная деятельность, но и основное

направление жизни ребенка. Уважая и принимая индивидуальность каждого из них, формируется личность с собственной образовательной траекторией, в которой существуют значительные различия между развитием восприятия ребенка с нарушениями развития и развитием детей с ограниченными интеллектуальными возможностями. Инклюзивная школа - это, прежде всего, демократическая школа, которая воспитывает людей уважать их образ жизни. В такой школе ученики творчески работают над решением образовательных задач. Предметом включения является ребенок со здоровьем и особыми образовательными потребностями. Посещение местных школ является одним из важнейших факторов, обеспечивающих интеграцию детей в общество: эти дети не могут выбирать из многих стран, их трудно сравнивать с близкими судьями, они не могут учитывать различия во взаимодействии с дидактическими играми. Невозможно проанализировать их по характеристикам посторонних предметов, найти их в ряд.

Abstract:

Inclusive education is recognized as a well-developed, humane and effective education system not only for children with special needs, but also for healthy children. Inclusion gives everyone the right to education, regardless of whether the school system meets the criteria. School is not only educational activity, but also the main direction of a child's life. Respecting and accepting the individuality of each of them, a personality is formed with its own educational trajectory, in which there are significant differences between the development of a child's perception with developmental disabilities and the development of children with intellectual disabilities. An inclusive school is, above all, a democratic school that educates people to respect their lifestyle. In such a school, students creatively work on solving educational problems. The subject of inclusion is a child with health and special educational needs. Visiting local schools is one of the most important factors ensuring the integration of children in society: these children cannot choose from many countries, they are difficult to compare with close judges, they cannot take into account differences in interaction with didactic games. It is impossible to analyze them according to the characteristics of foreign objects, to find them in a row.

ӘОЖ 37.013.28

Садық Қ.Ә.

аға вожатый, № 132 «жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Шымкент, Қазақстан

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТҮЛҒА БОЙЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа:

Ұлттық құндылық – этникалық қауымдастықтың тарихи өзгешеліктері көрініс табатын рухани идеялар жиынтығы болып табылады. Олар нақты құндылығымыз: біріншіден ана тіліміз, мәдениетіміз, діліміз, тарихымыз, дінімізден тұратынын атап көрсетті. Ең бастысы, ана тіліміз болмаса, ұлт болмайды. Тіл – ұлт ретінде сақталу кепілі. Біздің қазақ тіліміз – тамыры терең, бай тіл. Рухани жаңғырудың 6 бағытын: бәсекеге қабілеттілік, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанат құруы, сананың ашықтығы, еліміздің революциялық емес, эволюциялық дамуы және сананың ашықтығы деп белгілейміз. Н.Мұқаметханұлы шәкірттеріне ең басты сана арқылы қоғамдық болмыс адамдардың қоғамдық санасын белгілейді. Бірінші өзіндік санадан бастау керек. Біз кіміз деген сұраққа жауап беруіміз керек. Сонымен қатар, әйелдің рөлінің отбасында ерекше орны бар. Себебі, алғашқы бала тәрбиесі – ана тәрбиесі. Өзіміздің ұлттық бейнемізде қалыптасқан үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетуіміз қажет. Ұлттық болмысымызда, бейнемізде де адасып жүргендер өте көп. Бізде діни заң әлі де әлсіз, ол болашақта қайта қаралып, алдын-алу жұмыстары жүргізіледі.

Кілттік сөздер: Ұлттық құндылық, этникалық қауымдастық, жаһандану үдерістері, адамгершілік, руханилық, азаматтық, ізгіліктік.

Кіріспе

Елбасы жыл басынан бері бірқатар реформалар енгізіп, Қазақстанның одан әрі дамуы үшін ел халқына маңызды міндеттерді жүктеді. Әлемдегі дамыған 30 елдің қатарына қосылу үшін жаһандық бәсекеге қабілетті мемлекетті қалыптастыру керектігін айтты. Алайда, алға қойған мақсаттарды жүзеге асыру жолында саяси реформалар мен экономикалық жаңғыруды қолға алу аздық етеді, Қазақстанның рухани жаңғыруына да баса назар аудару қажет. Ол үшін, ең алдымен, бұқаралық сананы өзгерту керек. Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында осылай деді.

Біртұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың ұлттық санасын жаңғыртудың негізгі бағыттарының бірі – Ұлттық бірегейлікті сақтау. Әр ұлттың өзінің дәстүрі, мәдениеті, тарихы, әдебиеті болатыны анық. Қазір өркениет дамыған заманда ұлттық рухымыздан арылып қалмауымыз керек. Ол үшін бүгін Қазақстанға рухани жаңғыру аса қажет.

Жаһандану үдерістері халықаралық ынтымақтастықтың жаңа экономикалық формаларына, ақпараттық ағымдардың күшеюіне, өзге мәдениеттердің іс тәжірибесін игеруге деген сұраныстың туындауына, жаңашылдық пен өзгерістерге деген ынтаның өсуіне байланысты қарқын алып келеді. Осы жаһандық үдерістерге байланысты әр мемлекет ұдайы бәсекеге қабілетті болу үшін әрі ақиқат өмірдің талаптарына жауап беру үшін өзінің экономикалық даму, қауіпсіздік, әлеуметтік инвестициялар, мәдениет пен білім және т.б. траекториясын түзуде. Мемлекеттің немесе ұлттың рухани санасына зақым келтірсе, рухани әлемін бағындырса ұлттың не мемлекеттің жоқ болып кетуіне апаруы әбден мүмкін.

«Білім туралы» Заңында тәрбиелік бағдарламалардың білім алушылардың, тәрбиеленушілердің патриоттық, азаматтық сезімдерін, интернационализмді, жоғары моральін және рухани дүниесін қалыптастыруға, сонымен қатар жан-жақты қызығушылықтары мен қабілеттерін дамытуға бағытталатыны атап көрсетілген [1].

Қазақстан мектептерінің қазіргі кезеңдегі тән ерекшеліктерінің бірі – оның барлық сатыларда жаңартылып отырғанында.

Жаңарту ерекшеліктерінің бірі ретінде білімнің құндылықтары ретінде «Мәңгілік Ел» Патриоттық Актісінде белгіленген құндылықтары тұжырымы анықталды. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевпен «Болашаққа бастар жол - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы балалар мен жастардың бойында әлеуметтік жауапкершілікті, қазақстандық қоғамның игілігі және бірлік сезімі үшін еңбек етуге дайындықты тәрбиелеуге бағытталған. «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясын іске асырудың іргесі мектептің кезінде қалануы тиіс [1].

М.Жұмабаев жастарға білім мен тәрбие берудің шалғай нәтижелері мен этномәдени мүдделерді іске асыру жөнінде толғана отырып, бай рухани қазынаны, ұлттық тәрбиедегі көпғасырлық тәжірибені сақтау қажеттігіне баса назар аударып, «әр ұлттық ұландары өз халқының ортасында өмір сүріп, еңбек ететіндіктен, тәрбиеші оларды ұлттық дәстүрлер рухында тәрбиелеуге міндетті» екендігін айтады [2].

Ұлттық құндылықтар – қандай да бір этникалық қауым өкілдерінің өзіндік тарихи көрінісі бар рухани мұраттарының жиынтығы.

Ұлттық құндылықтар бір этностық топқа тиесілі адамдардың мінез-құлқының әлеуметтік және нормативтік-мәдени аксиомасы рөлін атқарады.

Мемлекет басшылыққа алатын құндылықтар, идеялар мен басымдықтар жүйесі Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың еңбектерінде тұжырымды түрде баяндалған. Бұл – ұлтаралық келісім және ұлттар ішіндегі бірлік, қазақстандық патриотизм, жоғары тіл мәдениеті, толеранттылық, тұрақтылық және жаңғырту. Президенттің Отанымыздың алға басуы және гүлденуі жолында этностар мен этникалық топтарды рухани біріктіру идеялары өте өзекті.

Берілген мемлекеттік аксиологиялар негізінде жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар жүйесінде тәрбие жүйесін жаңғыртудың мемлекеттік басымдықтары «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасында көрсетілген. Жастардың әлеуметтену процесі келесі құндылықтарға негізделеді: патриотизм, халық бірлігі, мәдени саналуандық, толеранттылық, отбасы, денсаулық және спорт, саламатты өмір салтын сақтау [3].

Патриотизм. «Патриот болу – бұл Қазақстанды өз жүрегіңде ұялату», Мемлекет басшысы бұл құндылықты осылайша айқындап берді. Жас қазақстандықтар үшін Елбасының өмірі мен еңбек жолы өз елінің патриоты болудың жарқын үлгісі болып табылады.

Ұлтаралық келісім және толеранттылық. Қоғамда саяси тұрақтылық пен ұлтаралық келісім сақталған. Бұл құндылықтар қоғамның іргетасы, ерекше қазақстандық толеранттылықтың негізі болды.

Отбасы барлық адамзаттың басты құндылығы болып табылады. Әрбір адамның өмірдегі жолы отбасынан басталады және отбасы тұлға қалыптасуы мен дамуына баға жетпес ықпал етеді.

Тұрақтылық – Қазақстан жетістігінің негізі және дамуының басты нәтижелерінің бірі. Елдегі көпэтникалы және көпконфессиялы халықтың бірлігі толық құндылық және барлық ұрпақтың міндеті – елдің өркендеуі үшін осы құндылықты сақтау және көбейту

Мәдени әр алуандық – бөлмейтін, керісінше біріктіретін құндылық. Этникалық әр алуандыққа негізделген Қазақстан халқының ділін жас ұрпақ әлемдік мәдениет ағынында жоғалтпастан бірегей ұлттық игілік ретінде сақтауы қажет.

Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізіндегі тәрбие Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан – 2030» Жолдауында, «Білім туралы» Заңда, Халықаралық конвенцияларда, Үкіметтің және Білім және ғылым министрлігінің басқа да нормативтік құжаттарында көрсетілген тұжырымдамалық идеяларды дамытады [3].

Жалпыадамзаттық құндылықтар мәңгі, тарихи тұрғыдан шектелмеген рухани табиғатқа ие, әлеуметтік, саяси, ұлттық, ғылыми, тұлғалық және басқа құндылықтар жүйесінің өзгермелі инварианты болып табылады, әр адамда және материалдық әлемде барынша қалыптасады. Олар барлық адамдар үшін эталон, үлгі болып саналады, оларды дамытуға педагогикалық процесс бағытталған.

Тәрбие – үздіксіз процесс, ол мектептегі тәрбие жүйесінің барлық компоненттерімен іске асырылады, оларға: сабақтар, сыныптан тыс және мектептен тыс тәрбие шаралары, сынып ұжымындағы іс-әрекет, қосымша білім беру жатады. Оқу процесінің тәрбие әлеуеті күшті. Заманауи білім беру бағдарламаларының мазмұны елеулі тәрбие мүмкіндіктерінен тұрады, оларды іске асыру оқу процесінің негізгі бірлігі ретінде сабақтың ойластыра ұйымдастырылуына байланысты. Сабақ тек ақпарат көзі болып қана емес, тұлғаның қалыптасуына ықпал етіп, дамытуы, тәрбиелеуі үшін келесі талаптар сақталуы қажет:

Сабақтың мақсаты мен міндеттерінде оқыту, тәрбие және дамыту бірлігі принципінің бейнеленуі;

Адамгершілік, руханилық, азаматтық және ізгіліктің жоғары үлгісінен тұратын оқу материалын мақсатты таңдау;

Оқушылардың жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесінде дұрыс бағдарлануы үшін ізгілендіру және ізгіліктендіру принциптерін, балада қоршаған дүние үшін жауапкершілігін дамытатын экологияландыру принципін, іс-әрекеттің түрлі бағыттарында балалардың бейімі мен шығармашылық қабілеттерін анықтауды және дамытуды көздейтін сыртқы және ішкі саралау принциптерін іске асыру;

Педагогикалық технологиялардың тәрбиелік әлеуетін пайдалану;

Білім берудің түрлі сатылары және оқу бағдарламаларының мазмұндары арасында сабақтастықты жүзеге асыру;

Оқушылардың өзіндік шығармашылық, зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру;

Сабақ мазмұнына оқушылардың жағымды әлеуметтік-мәдени тәжірибесін кеңейтуді қамтамасыз ететін әлеуметтік рөлдердің ойнатылуын белсенді түрде қосу [3].

Сонымен бірге, итальяндық педагог М.Монтессоридің догмалық оқытудың баламасы ретінде балабақшада және бастауыш мектепте еркін тәрбие беру мен ерте дамыту идеясын іске асырған өздігінен даму технологиясы бойынша ұйымдастыру қызметі кең тарады. М.Монтессори баланың дербес даму қабілетіне сүйене отырып, педагогтың басты міндеті қоршаған ортаның қалыптасқан жағдайларында өзіндік дамудың табиғи процесі үшін «азық жеткізу» деп білді [3].

Қазақстанның білім беру теориясы мен практикасын тарихи-педагогикалық талдау инновациялық мектептің тәрбие жүйесін ізгілікті идеяның маңына топтастырылған, теориялық (жаңа адам тәрбиесі тұжырымдамасын әзірлейтін) және практикалық-бағдарлық (берілген тұжырымдамаларды жаңа үлгідегі оқу орындарында іске асыратын) бағыттар бойынша іске асырылатын философиялық, жаратылыстану ғылыми және қоғамдық-педагогикалық ізденістердің бірлігі ретінде анықтауға мүмкіндік береді.

Құндылықтар негізгі жол – өз халқының, сол сияқты өзге ел халықтарының мәдениеті арқылы тасымалданады. Оқушылардың жалпыадамзаттық құндылықтарға бағдарын қалыптастыру олардың жас ерекшеліктерін ескерген жағдайда ғана іске асуы мүмкін. Бұл ізгіліктілік бағдарын қалыптастыру процесінде мұғалімнің рөлін арттырады.

В.А. Караковскийдің тәрбие жүйесінің басты идеяларына: міндетті мектепшілік ұжым құру; оның ішінде өзін-өзі басқару элементтерінің болуы; басты міндеті ұжымдық жұмысқа дайындау болып табылатын коммунарлық әдіс енгізу жатады. Ол мектеп жұмысына пәрменді әдістерді: балалардың тұлғалық ерекшеліктеріне сүйену; оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамыту, білім беру процесіне тек балаларды ғана емес, сонымен бірге олардың ата-аналарын да қатыстыруды енгізуге тырысты [4].

Песталоццидің: «Мектептің мақсаты – тәрбие және тек қана тәрбие» деген сөзі барлық кезде де тәрбиеге аса зор көңіл бөлінгенін дәлелдейді. Ал жұмыстың жаңа, заманауи технологияларын, түрлері мен әдістерін меңгеру – мұғалімнің педагогикалық шеберлігінің міндетті шарты. Сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстың тиімділігі оқушы қызметін ұйымдастыруына байланысты.

Тәрбие мақсаты белгілі бір жалпыадамзаттық немесе ұлттық құндылықтарды дамыту емес, өзіндік дамуда табиғи қабілеттерді жүзеге асыру үшін жағдай жасау болуы тиіс. Әрбір балаға табиғатынан өзіндік даму, сыртқы жағдайларға сіңісу, оларға бейімделу және оларды өзгерту қабілеті берілген – бұл қабілет өз дамуындағы тиісті жағдайларда тұлғаны қоғамдық болмыстың ортақ құрылымынан шығып қалмайтын дербес адам ретінде сипаттайтын қасиеттер тудыруын қамтамасыз етеді. Ұжымда тәрбиелеу идеясына негізделген педагогикалық процесс – бұл Р. Баден-Пауэлдың, С.Т. Шацкийдің, А.С. Макаренконың және т.б. педагогикалық жүйелері. Олар тұлғаны дамытуда түрлі идеологиялық нұсқамаларға негізделі және өз идеяларын әртүрлі экономикалық және саяси жағдайларда жүзеге асыра отыра, топтық қарым- қатынастардың оң әсерін іске асыруда жеке даралықты қалыптастырудың жолын көрсете білді.

Білім берудің ұлттық құндылықтарына тән қасиет ол өзінің ең үздік үлгілерінде білім берудің жалпыадамзаттық құндылықтары бола алады.

Қазіргі қазақстандық балалар мен жастарда сапалы білім алу уәжінің өсуі, әлеуметтік белсенділігінің артуы, жаңа кәсіптерді және ақпараттық-коммуникативтік технологияларды меңгеруге ұмтылысы, коммуникативтілік, мәдениетаралық қарым-қатынасты жандандыру сияқты жаңа позитивті трендтер пайда болды. Өз елінің тарихына, мәдениетіне және дәстүрлеріне, халқының мәдени мұрасына қызығушылықтарының артуы негізінде ұлттық өзіндік сананың өсуі байқалады. Жаңа қазақстандық патриотизм, азаматтық, ізгілікке бағдарланған дүниетаным қалыптасу процесі жүріп жатыр. Елдегі оң өзгерістер білім беру ұйымдарының тәрбие процесінде көрініс тапты .

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Мәңгілік Ел» патриоттық актісі – қазақстандықтардың біртектілігі мен бірлігінің ауқымды да бірегей генетикалық бағдарламасы. Біздің рухани құндылықтарымыздың негізгі форматын ұрпақтан - ұрпаққа жеткізу – әрбір азаматтың парызы болуы тиіс. Халқымыздың басты әрі маңызды құжаты – «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясындағы басты құндылықтарды басты бағдарымыз ете отырып, мемлекеттің стратегиялық саясатын қолдап, бейбітшілік пен тұрақтылығымызды сақтай отырып жетілдіру – әрбір қазақстандықтың басты міндеті екендігі айқын.

Білім берудің ұлттық құндылықтарына тән ерекшеліктер ретінде мыналарды тануға болады: халықтық педагогикадағы олардың терең, тарихи тамырын; рухани және материалдық ұлттық құндылықтармен табиғи байланысты; тарихи даму процесінде олардың жаңару және көбею қабілеттері, сонымен бірге оларға тән дәстүрлермен сабақтастықты сақтай отыра, бірақ бір мезгілде өз генезисінің белгілі бір кезеңдерінде өзектілігін жоғалтуы немесе керісінше осы ұлттық мектептің және педагогикалық теорияның алға жылжуында басым бағдары болуы мүмкін, бұл кезде білім берудің жалпыадамзаттық құндылықтары сәйкес жоспармен тығыз байланысын үзбейді. Рухани жаңғыру ұлт пен оның өкілі жеке адамның кісілік табиғатына тәуелді. Ұлттық санада шынайылық, туралық, ұқыптылық орын алмаса әлеуметтік ортаның даму күші әлсірейді. Осы себептен тарихтың тәжірибесінен, уақыттың елегінен өткен құндылықтар сақталып, адамның қоғамдық ортадағы іс-әрекеті, қоғамдық психология сонымен реттеліп, кез-келген ел мүддесіне қажет нәрсе прагматикалық және реалистік принципте зерделенуі тиіс. Қазақ ұлтының ата мекен кеңістігін игеру, қорғаудағы ұстанымы да осы қағидамен жүзеге асып отырған.

Әдебиеттер:

1. Мәңгілік Ел: – Оқулық / М.Б. Қасымбеков, С.Ж. Пралиев, К.К. Жампеисова және т.б. Абай атындағы ҚазҰПУ – Алматы: «Ұлағат» баспасы, 2015. – 336 б.
2. Назарбаев Н.Ә. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Жастар жылының салтанатты ашылу рәсімінде сөйлеген сөзі. 23 қаңтар 2019 жыл.

3. Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. ҚР Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан, жыл. http://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan_participation_in_events/ (15.12.2012ж).
4. Назарбаев Н. "Қазақстан — 2030" Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы, Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. Алматы: Білім, 1997ж, 176 б.
5. С. Пірәлиев, «Ұлттық тәрбие және жаһандану» «Егемен Қазақстан» газеті К.С.Ныязбекова «Ұлттық тәрбие», 2013, №4, Б. 19-22.
6. Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. ҚР Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан, жыл. Мына сілтемеде: http://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan_participation_in_events/ (15.12.2012 ж.).
7. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 07.12.2010 г. № 1118 //Казахстанская правда, 2010, № 153–154, С. 10–12.

Резюме:

Национальная ценность - это совокупность духовных идей, отражающих исторические особенности этнической общности. Они подчеркивают, что наша реальная ценность - это, прежде всего, наш язык, культура, язык, история и религия. И самое главное, если у нас нет родного языка, нет нации. Язык - это гарантия сохранения как нации. Наш казахский язык - глубокий и богатый язык. Мы отмечаем шесть направлений духовного возрождения: конкурентоспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, празднование образования, прозрачность сознания, неревolutionary развитие страны и прозрачность сознания. Н. М. Мухаметанулы определяет общественное сознание общественности с наибольшим сознанием своих учеников. Надо воздерживаться от первого самосознания. Мы должны ответить на вопрос, кто мы есть. Кроме того, роль женщины занимает особое место в семье. Причина в том, что воспитание первого ребенка - это воспитание матери. Уважение к пожилым в нашем национальном видео, нам нужно проявить уважение к младшим. В нашей национальной идентичности и видео столько людей. У нас есть более слабый религиозный закон, который будет пересмотрен и предотвращен.

Abstract:

National value is a set of spiritual ideas that reflect the historical characteristics of an ethnic community. They emphasize that our real value is, first of all, our language, culture, language, history and religion. And most importantly, if we do not have a native language, there is no nation. Language is a guarantee of preservation as a nation. Our Kazakh language is a deep and rich language. We note six areas of spiritual revival: competitiveness, pragmatism, the preservation of national identity, the celebration of education, transparency of consciousness, non-revolutionary development of the country and transparency of consciousness. N. M. Mukhametnanuly defines the public consciousness of the public with the greatest consciousness of his students. One must refrain from the first self-awareness. We must answer the question of who we are. In addition, the role of women occupies a special place in the family. The reason is that raising the first child is raising the mother. Respect for the elderly in our national video, we need to show respect for the younger. There are so many people in our national identity and video. We have a weaker religious law that will be revised and prevented.

Мамаева М.Н.

құқық магистрі, аға оқытушы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті,
Шымкент, Қазақстан

Тауасаров Ж., Кадырбек А., Нурмухамбетова М.М.

магистранттар, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, Шымкент,
Қазақстан

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДАҒЫ МЕДИАЦИЯ МӘРТЕБЕСІНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа:

Мақала Қазақстан Республикасындағы медиация мәселелерін қолдану рәсімін зерделеуге арналған. Бұл зерттеу, медиацияны қолдануды реттейтін қолданыстағы ұлттық заңнама талданды, бұл оның «әлсіз жақтарын» анықтауға және оны жетілдіру бойынша ұсыныстар жасалды.

Кілттік сөздер: мәміле, медиация, баламалы әдістер, медиатор, Авторлық құқық, татуластыру, корпорацияшілік даулар.

Рухани жаңғыруға бет түзеген қоғамымыз үшін бабалар салған жол медиацияның маңызы зор екендігін ескере келе, ең алдымен тарихқа көз жүгіртетін болсақ, «медиация» деген ұғымның өзі – біздің ата-бабаларымыздың бағзы кезден бері ел ішінде дау-дамайды шешуде қолданып келе жатқан «мәміле», «мәмілелестіру» деген ежелден елге таныс сөздерінің латынша баламасы.

Медиация міндетін кезінде данагөй билер атқарып, қазақтарда үлкендердің, ақсақалдардың сөзіне тоқтап екіжақты бітімге келген. Демек, елімізде бүгін ежелгі билердің тәжірибесінен бастау алатын, ал қазіргі заманда медиация деген ұғыммен белгілі, екіжақты келістіру тәжірибесін заңдастырып отыр.

Сондай-ақ, бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында тарихи сананы қалыптастыруға, қазақ халқының мемлекеттілігі мен ұлттық бірегейлігін нығайтуға ерекше мән беріледі. Әкс Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында өз мәдениетін, ұлттық кодты сақтау жаңғырту шарттарының бірі ретінде қарастырылады. Тарихи жады мен дәстүр модернизацияның алғышарттары ретінде қарастырылады.

Дауларды сотқа дейін баламалы негізде шешудің конституциялық негізгі принципі Қазақстан Республикасы Конституциясына сәйкес «Әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығы бар және өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға хақылы» екені анық көрсетілген[*Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995ж.7б*]. Бұл – әр азаматқа қатысты даулы істі бітімгершілікпен шешуге сілтеме беріп тұрған айқын да анық құқықтық тұжырым.

Осыған орай, мемлекетіміз азаматтардың жағдайына алаңдаушылық білдіріп, дауды шешудің баламалы тәсілдерін заңнамалық деңгейде бекітті, соның бірі медиация болып табылады. Осылайша, 2011 жылы 28 қаңтарда «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды және 2011 жылы 5 тамызда қолданысқа енгізілді. Аталған заң жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқық қатынастарынан, сондай-ақ, онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын дауларды шешуге қолданылады.

Бүгінгі таңдағы медиатор бұл- дауды шешештін судья емес, дауларды баламалы түрде шешу құқығын заңды түрде бекіту процессін жүргізеді.

Медиация еріктілік, медиация тараптарының тең құқылығы, медиатордың тәуелсіздігі мен бейтараптылығы, медиация рәсіміне араласуға жол бермеушілік, құпиялық қағидаттар негізінде жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 3 шілдедегі «Медиаторларды даярлау бағдарламасы бойынша оқытудан өткізу қағидасын бекіту туралы» Қаулысына сәйкес, медиаторлар тізіміне қосылған және медиатордың функцияларын орындауға келісім берген жеке тұлға медиатор бола алады. Медиатордың қызметі кәсіби негізде (кәсіпқой медиатор) және кәсіби емес негізде (қоғамдық медиатор) жүзеге асырылуы мүмкін. Қырық жасқа толған және кәсіпқой емес медиаторлар тізімінде тұрған тұлғалар медиатор қызметін кәсіби емес негізде жүзеге асыра алады. Ал, негізінен медиатор болу үшін Қазақстан Республикасы Үкіметі айқындайтын тәртіппен даярлау бағдарламасынан өткендігі жөнінде сертификат алуы, жоғары білімі болуы шарт. Ол адамның жиырма бес жасқа толуы және кәсіпқой медиаторлар тізімінде тұруы қажет.

Медиацияның басты мақсаты – қос тарапты бірдей қанағаттандыратын және дауласушылық деңгейін төмендететін өзара тиімді әрі өзара қолайлы, бейбіт келісімге келу. Сот өндірісінен айырмашылығы – медиация барысында «кінәлілер» мен «кінәсіздер» деген тараптар болмайды. Өйткені, бұл құқық саласы қылмыс жасаушылар қатарын бірыңғай бас бостандығынан айыру жолымен жазалауды емес, адам құқықтары мен бостандығын қорғауды және қалпына келтіруді көздейді. Басқаша айтқанда, медиация мүмкіндігіне қарай істі сотқа жеткізбеу мақсатын көздейді.

Медиацияның тағы бір оңтайлы жағы - қаржылық жағынан соттық шығынға қарағанда төмендігінде және уақыттың үнемділігінде. Сотта іс әдетте ұзаққа созылады, ол тіпті айларға созылуы мүмкін. Бірнеше мәрте сот отырыстары белгіленеді, оған тараптардың бірінің өкілдері келмеуі де мүмкін, сөйтіп жағдай ушыға түседі. Бұл ретте медиацияның келесі ерекшеліктері алдыңғы қатарға шығады – тараптардың еріктілігі және жеделдетілген шараның бейресмилігі. Дауды шешуге медиаторға небәрі 30 күн уақыт беріледі. Белгілі бір себептермен бұл мерзім ұзартылуы да мүмкін, бірақ 60 күннен аспауы тиіс.

Сотта тараптар бір-біріне қарсы әрекет етеді, ал медиация барысында өзара ынтымақтаса қимылдайды.

Сот тағайындалады, ал медиатор таңдалады.

Сот шешімді заңға сәйкес қабылдайды, ал медиатор тараптардың мүдделерін ескере отырып, бірақ заң аясында қабылдайды.

Сот – жария үдеріс, ал медиация құпиялылықты қамтамасыз етеді, бұл медиатордың рәсім барысында мәлім болған ақпаратты оны ұсынған тараптың келісімінсіз жария қылуына жол бермейді. Сәйкесінше, медиатордан куәгер ретінде жауап алуға рұқсат етілмейді.

Медиаторға жүгіну керек пе, жоқ па дегенді тараптар өзара келісіп шешеді. Мұндай жолмен мәселенің шешілуі мүмкін болмаған жағдайда олардың сотқа жүгіну құқығы сақталады. Медиация барысында тараптардың тең құқылықты көздейтіні сөзсіз, сондай-ақ оларға тең міндеттер жүктеледі.

Сонымен қатар тараптар өз қалаулары бойынша медиацияны жүргізу орны мен медиацияны жүргізу барысында қай тілдің қолданылатыны жайында келісе алады. Тараптардың келісімімен медиатор медиацияның жүргізілу күні мен уақытын белгілейді.

Медиатордың қатысуымен азаматтық істер бойынша келесі даулар қаралады:

1. Корпорацияаралық және корпорацияшілік даулар.
2. Банк және сақтандыру саласындағы даулар.
3. Жүзеге асырылуы көптеген тараптардың мүдделерін қамтитын жобаларды сүйемелдеу.

4. Жұмыстағы даулар.

5. Отбасылық даулар.

6. Авторлық құқыққа және зияткерлік меншікке қатысты даулар.

7. Білім саласындағы медиация.

8. Мәдениетаралық даулар және басқалары[Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының 2016 жылғы 16 қыркүйектегі бекітілген татуластыру рәсімдерін қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар, 96].

Еліміздің сот жүйесіне медиация институтын енгізу – мемлекет тарапынан атқарылып жатқан заңнаманы жетілдіруге, сот беделін кемелдендіруге өз уақытында қосылған жетістік. Дегенмен бұл процедура әлі күнге дейін тәжірибеде қолданылуы жағынан өте әлсіз. Оған себеп, әрине, халықтың медиация процедурасының бар екендігінен, сондай-ақ, хабардар болмауы болып отыр. Сонымен қатар жақында ғана қабылданған заң және осы аталып отырған бітімгершілік процедурасын қамтитын өзге де ұлттық заңнамалардағы нормаларда бірнеше кемшіліктер бар. Әрине, біз тек жеке дара емес, заңдарды саралауда, оны құрып пайдалануда, міндетті түрде шетел және халықаралық тәжірибелерге сүйенуіміз қажет.

Осы тақырыпты жетілдіру мақсатында, судьялардың VII съезінде дауларды сотқа дейін реттеу тетіктерін енгізу жөніндегі медиацияны қолдануды одан әрі кеңейтудің кезекті қадамы ретінде жеке санаттағы дауларды (жанжалдарды) медиация тәртібімен сотқа дейін реттеу бойынша пилоттық жоба іске қосылған.

Жобаның негізгі мақсаты мен міндеті татуластыру рәсімдерін қолдану аясын кеңейту, азаматтардың сот шығындарын барынша азайту, халықтың соттан тыс дауды реттеу мүдделілігін анықтау болып табылды.

2019 жылдың қаңтарынан сәуіріне дейінгі аралықта екі судья- татуластырушы 834 арызды қарады, оның ішінде 423 арыз бойынша тараптар татуласу рәсіміне келді, ал 258 арыз бойынша татуласу орын алды, бұл 70% құрайды. Жоба аясында сот 184 медиациялық және 74 бітімгершілік келісім бекітті, бұл Астана қаласының Алматы аудандық сотында тараптардың татуласуына байланысты іс жүргізумен тоқтатылған істердің жалпы санының 63 % құрайды.

Азаматтар, сондай-ақ заңды тұлғалар медиацияға белсенді түрде жүгінген жағдайда сот жүйелеріне түсетін ауыртпалықты айтарлықтай жеңілдетіп, соның арқасында анағұрлым ірі істердің шешілу сапасын арттыруға болады. Халықаралық статистикаға сәйкес, барлық даулардың 30-40 % медиация рәсімінен өтеді, олардың 85 %-нда оң нәтижелерге қол жеткізілген.

Ал, Қазақстанда қазіргі уақытта азаматтық істі қарайтын соттарға түсетін арыздардың көпшілігі тұрғын үй қатынастарынан туындайтын дауларды, жария шарттары негізінде туындайтын дауларды, салықты және өзге де міндетті төлемдерді өндіру дауларын құрайды. Осы санаттағы істердің басым көпшілігі даусыз талаптар қатарына жатады. Сондықтан, атқарушылық жазбаны кеңінен қолдану қажет және бұл институтты дамыту керек. Ол өз кезінде даулардың сот тәртібінде қаралуын біршама азайтады, осы санаттағы істердің жылдам қаралуына, сәйкесінше өндіріп алушының құқықтарының қорғалуына септігін тигізеді.

Сондықтан, қол жеткен табыстармен шектелуге болмайды, өйткені өз шешімін күтіп тұрған мәселелер әлі де жеткілікті.

Әдебиеттер:

1. *Қазақстан Республикасының Конституциясы* (1995 жылғы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданған).
2. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының 2016 жылғы 16 қыркүйектегі №6001-16-7-4/186 өкімімен бекітілген татуластыру рәсімдерін қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://sud.gov.kz/>.
3. Медиация туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы.
4. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының 2017 жылғы 26 қаңтардағы № 6001-1-17-7-4/16 өкімімен бекітілген «Даулардың жекелеген санаттары бойынша дауларды (жанжалдарды) медиация тәртібімен сотқа дейінгі реттеуді енгізу бойынша пилоттық жобаны іске асыру туралы» ереже [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://sud.gov.kz/kaz/news/azamattyk-isterdin-zhekelegen-sanattary-boyynsha-daulardy-zhanzhaldardy-mediaciya-trtibimen>.
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі 2015 жылғы 31 қазан № 377-V ҚРЗ (05.07.2018 жылға дейінгі енгізілген өзгерістер мен толықтырулармен қоса) [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>.

Резюме:

В данной статье рассматривается, изучение проблемы применения медиации в Республике Казахстан. А так же, данной исследовании был проведен анализ существующего законодательства, регулирующего использование медиации, что помогло выявить его «слабые места» и дать рекомендации по его улучшению.

Abstract:

This article examines the study of the problem of using mediation in the Republic of Kazakhstan. Also, this study analyzed the existing legislation regulating the use of mediation, which helped to identify its "weak points" and give recommendations for its improvement.

Қолдас Д.Қ.

№69 жалпы орта білім беретін мектебі, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Аңдатпа:

Қазақ ұлтына тән мемлекеттің пайда болу үрдісімен Қазақстанның егемендігінің қалыптасуы әр кезеңдерде әр алуан нысанда, өте күрделі және бұраланды жолдармен жүзеге асса да, ұлттық мемлекетінің дамуы тұрғысынан алғанда, біртұтас тарихи процесс болып табылады.

Кілттік сөздер: қазақ хандығы, қазақ құқығы, мемлекеттілік, егемендік, мемлекет, көшпелілер мемлекеті, қазақ ұлты.

Қазақ тарихын немесе Еуразия көшпелілерінің бірнеше мың жылдық тарихын адамзат баласының тағдырында дара саңлақ деп танысақ, онда олардың мемлекеттік дәстүрлерінің ерекше болуы заңды құбылыс екенін мойындауымыз қажет. Бұл орайда В. В. Трепавлов мемлекеттік дәстүрге бір мемлекеттен екіншісіне берілетін мемлекеттік құрылымның қағидалары мен құрамдас бөліктерінің тарихи-генетикалық сабақтастығы деген анықтама береді.

Қазақ халқының мемлекеттігі болған деген тарихшылар баршылық. Олар, негізінен, қандастарымыз: Т. Сұлтанов, К. Пищулина, К. Нұрпейісов, Ж. Қасымбаев, М. Қозыбаев, А. Күзенбайұлы, Ж. Артықбаев. Аталған ғалымдардың бәрі қазақ халқының саяси әлеуметтік құрылысын мемлекет деп таниды және Қазақ хандығының көшпелілер мемлекеті болғандығына, оның бір құрылымдық элементі отырықшылық екендігіне күмән келтірмейді. Мәселен. Академик М. Қозыбаев мемлекет ұғымына былай деп анықтама жасаған «Мемлекет дегеніміз ел мен жердің құрыштай мызғымас бірлігін бейнелейтін әлеуметтік қабаттардан тұратын халықты үстемдік пен бағыныштылық біріктіреді. Тиянақты шекараның болуына, биліктің жоғары сатысында сайланбалы немесе мұрагерлік жолымен тиісті өкілдіктің, ханның немесе қаһанның болуына, мемлекеттік институттардың, армияның, дипломатиялық мәдени орталықтардың болуына байланысты мынау ұлан-байтақ алып далада мемлекеттік құрылымдар, тайпалық одақтар, қағанаттар Еуропадан ерте пайда болды деп айтуымызға негіз қалайды».

Ал А. Күзенбайұлы қазақ хандығында барлық мемлекеттерге тән негізгі белгілер болған деп тұжырымдайды.

Осылардың ішінде қазақ хандығының немесе оған дейін Еуразия ауқымында өмір сүрген ұлыстардың ішінде құрылған саяси жүйелердің өмір сүру және өзін-өзі сақтау сияқты мәселелеріне, саяси жүйенің сыртқы және ішкі сипатына терең тоқталған Ж. Артықбаевтың пікірі назар аударарлық. Этнограф ғалым мемлекет деген құбылысқа екі түрлі анықтама береді: «Мемлекет дегеніміз - екі түрлі тап, екі түрлі мәдениет» деп тану адамзат баласы туғызған тоқсан тарау тіршіліктің мағынасына бойламағандық. Батыс Еуропа елдерінің жаңа дәуірдегі тарихының кейбір сырын түсіндіріп бере алғанымен, көшпелілер тарихына келгенде бұл таным әдісі еуроцентризмді туғызады. Мемлекет деген құбылысқа екі түрлі анықтама беруге болатын сияқты: 1) Мемлекет дегеніміз — алдымен, қоғамды ұйымдастырушы, реттеуші жүйе. 2) Қоғамның ресми билік органдарының және атрибуттарының тұтас жиынтығы.

Демек, осы уақытқа дейін мемлекеттің пайда болуын жеке меншікпен, таптардың шығуымен байланыстырған Маркстік методологиядан бас тартып, мемлекеттің тууын әлеуметтік қатынастарды реттеуші, ұйымдастырушы қызметіне қарап іздеуімізге тура келеді.

Далалықтар өркениетін этномәдени тұрғыда пайымдауға ең алғаш шақырған В. В. Радлов болатын. Ол қазақ арасында көп жыл өмір сүріп, ғылыми-зерттеу нәтижесінде көшпелілердің ерекше көзқарасты қажет ететін өзіндік өркениеті, жеткілікті реттелген мәдени қатынастары бар деген тұжырым жасайды.

Дегенмен, еуроцентризмнің үстемдік құруы әлемдік тарихтағы түркі-монғол көшпелілерінің ролін толық жоққа шығарады. Соданда болар, біз бүгінгі таңда бұрмаланған бұралаң соқпақтан тарихи өз жолымызды іздеуге көк жиегінің шекарасы кеңейе түсті, орасан зор аумақтарда жана үлгілермен өлшемдер көзді ашып - жұмғанша дерлік таралатын болды.

Қазақ хандығының құрылуы - Қазақ хандығының пайда болуы Қазақстан территориясында XIV-XV ғасырларда болып өткен әлеуметтік-экономикалық және этникалық саяси процестердің заңды қорытындысы болды. Өндіргіш күштердің дамуы, көшпелі ақ сүйектердің экономикалық қуатының артуы, феодалдық топтардың тәуелсіздікке ұмтылуы, осы негізде Әбілхайыр

хандығымен Моғолстан арасындағы тартыстың өршуі, әлеуметтік қайшылықтардың үдеуі XV ғасырдың екінші жартысында бұл мемлекеттердің құлдырауына апарып соқтырды.

Тарихи әдебиетте В. В. Вельяминов-Зерновтан бастап, шығыс дешті қыпшақтың көшпелі тайпаларының бір бөлегінің Жошы ұрпағы Керей мен Жәнібектің басшылығымен Шу мен Талас өзендерінің жазығына көшуі Қазақ хандығы құрылуының бастауы болды деген пікір бар. Тарих ғылымдарының кандидаты Б. Кәрібаев Жәнібек хан туралы мақаласында былай көрсетеді, - Қазақ хандығының құрылу процессін шартты түрде екі кезеңге бөліп қарауға болады. Бірінші кезеңге Керей мен Жәнібектің Әбілқайырдан бөлініп, Моғолыстанға келуі, хандық құруы 1469-жылға - яғни Әбілқайыр қайтыс болғанға дейінгі аралық жатады.

Бұл кезеңде Қазақ хандығы әлі де болса толық дербес емес еді. Ол Моғолыстанның батыстағы «қорғаны» ролін атқарды. Хандықтың халқы «өзбек-қазақ» этнонимімен аталынды.

Екінші кезеңге 1469-1471-1472 жылдар жатады. Егерде бірінші кезеңде Керей мен Жәнібек бірге аталса, екінші кезеңде деректерде тек Жәнібек есімі ғана кездеседі.

Дәстүр бойынша хандық билік X-XIII ғ. ғ. қыпшақтарда әкеден балаға емес, ініге не немере туысқа қалып отырған. Фазылаллах Ибн Рузбехан өз еңбегінде «Керейден соң хандықта бірнеше адам болды, сосын кезек Бұрындық ханға тиді», - деп жазады. Сондай-ақ, 1469-71-72 жылдары Әбілқайыр хан ұрпағына қарсы күреске Жәнібек ханның қатысқандығын «Фатхнама», «Шайбани нама», «Бахр ал-асрар фи манакиб ал-ахиар» деректерінің мәліметтері толық қуаттайды. Жоғарыдағы мәліметтер Әз Жәнібектің қай жылы хандыққа келетіндігінен хабар бермейді. Ал тарихи аңызға жүгінсек, «Керей ханның он жылдық билігінен соң» қазақ халқының дәстүріне сай Жәнібек хан таққа отырған. Бұл шамамен 1465-1466-ж.ж. төңірегі. Жалпы ескерте кететін жайт сол, әртүрлі тарихи әдебиеттерде қазақ хандығының пайда болу уақытының анықталуындағы екі түрлі болжамның орын алуы. Бір тарихи әдебиеттерде 1456 ж. көрсетілсе, ал қайсыбіреулерінде 1465-жылдардың шамасы белгіленеді.

Деректемелердің баяндайтынындай, Шыңғыс ұрпағының өзара тартысы Әбілқайыр хандығын әлсіретті, ол оның өз қарсыластарын аяусыз басып жаншуы мен езгіні күшейту хан билігін нығайта алмады. Ұрыс ханның шөбересі және Ак-Орданың билеушісі Барақ ханның баласы Жәнібек пен оның туысқаны Керей көшпелі және жартылай көшпелі халықтың өздеріне тәуелді тайпалар топтарын біріктіріп, XV ғ. 50-60-шы жылдарының межесінде Оңтүстік-Батыс Жетісу территориясына, Моғолстанға көшіп кетті.

Моғолстан ханы Есен-Бұға өз кезегінде өзінің қарсылас інісі Жүністі қолдап отырған Әбілқайыр ханмен Темір әулетіне қарсы күресінде Моғолстанның Батыс шекараларының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ұмтылып, қазақ билеушілері мен одаққа ынталы еді. Есен-Бұғаның қазақ билеушілеріне деген ілтипатының осы себебін Махмуд ибн Уәли де көрсетеді «Әбу Сайд Мырза Ирактан жоғарыда аталған ханның (Исан-Бұға) інісі Жүніс ханды шақырып алды және оған көмек беріп, қолдау арқылы қамқорлық жасап, ағасына қарсы айдап салды: оның өзі патшазадалардың жоғары мәртебелі келуін құрмет пен және келісімін білдіріп қарсы алғаннан кейін, ол бұларға Моғолстанның Исан-Бұға (хан иелігі) мен Жүніс хан үлесінің (иқты) арасында бөгет болған батыс өлкесін берді».

Есен-Бұға хан сондай-ақ XV ғасырдың 20-шы жылдарының Жетісу мен Моғолстанның басқа да аудандарын мазалай бастаған ойраттардың (қалмақтардың) шабуылдарына тойтарыс беру үшін казактарды нақты әскери күш ретінде пайдаланбақ болды. Есен-Бұға өлген соң 1462-жылы Жүніс Моғолстандағы билікті басып алуға сәтсіз әрекет жасады. Моғолстанда шын мәнінде ешкім билемеген кезең басталды. Бұрынғысынша Моғолстанда ойраттардың (қалмақтардың) қысым жасауы әлсіретті. Моғолстан билеушілерінің Қазақстанның оңтүстігіндегі Сырдария өңірінің қалаларын жаулап алу әрекеті жалпы саяси жағдайды өзгерте алмады, олардың Жетісудағы билігі барған сайын әлсірей берді. Осындай жағдайда XV ғасырдың 60-шы жылдарының екінші жартысында Шу мен Талас өзендерінің аңғарында Қазақ хандығының пайда болуы әбден заңды еді.

Мухаммад Хайдар хандықтың құрылуын хижраның 870-жылына (1465-1466-ж.ж.) жатқызады. Мухаммад Хайдар Дулатидың «Қазақ сұлтандарының билігі 1465-1466-жылдан (хижра бойынша - 870 жылдан) басталады», - деген сөзі Жәнібек ханның билігіне байланысты айтылған болуы мүмкін. Өйткені «Тарих-и Рашиди» кітабы жазылып жатқан тұста қазақ қоғамындағы хандар мен сұлтандардың барлығы да Әз Жәнібектің ұрпақтары болатын.

Бұл мерзімнің шындыққа сәйкес келетіні айқын, өйткені Моғолстанда қалыптасқан саяси жағдай қазақ хандары билігінің нығаюына және дербес саяси бірлестіктің құрылуына көмектесті.

Алғашында қазақ хандарының территориясы батыс Жетісу Жері, Шу өзені мен Талас өзенінің алқабы еді. Міне, нақ осы территорияға деректемелерде тұңғыш рет «Қазақстан» деген атау қолданылды (Уасифи, 16-ғасыр), ежелден осы алапты мекендеген қазақтың ұлы жүз тайпалары дешті қыпшақтан қоныс аударған қазақ тайпаларымен етене араласып кетті. Әбілқайыр хандығындағы аласапыран соғыс салдарынан қанжілік болған қазақ халқы бұл араға келіп ес жиып, етек жауып, экономикалық тұрмысы түзеле бастады.

Мұны көрген дешті қыпшақ көшпенділері Әбілқайыр хан қол астынан шығып, бөгеуін бұзған судай ағылып Қазақ хандығына келіп жатты, 15-ғасырдың 50-жылдарының ортасынан 70-жылдарының басына дейін Әбілқайыр ханның қарамағынан батыс Жетісуға 200-мың адам көшіп барды. 1462 жылы Моғолстан ханы Есен-Бұға қайтыс болған соң, бұл мемлекетте ішкі феодалдық қырқыс күшейіп, өкіметсіздікке жағдайдың өріс алуы, Амасанжы Тайшы бастаған ойрат жоңғарларының жасаған шабуылы салдарынан Моғолстан мемлекетінің шаңырағы шайқалған кезде Жетісуды мекендеген қазақ тайпаларының Қазақ хандығына келіп қосылуы үдей түсті. Бұлар жаңадан құрылған Қазақ хандарының үкімет билігін нығайтып, оның беделі мен әскери-саяси күш-қуатын арттыра түсті.

Демек, XV-XVIII ғасырлардағы Қазақ мемлекеті монархия мен аристократиялық-демократиялық Республиканың элементтерінен тұратын, дала демократиясының дәстүрлерін бойына жинақтаған иерархиялық әлеуметтік-саяси құрылым болды. Жыл сайын Ханмен бірге жалпы мемлекеттік мәселелерді шешуге ру ақсақалдары мен билері, батырлар қатысатын Құрылтай шақырылып отырды. Беделді рубасылары Елбасы жанынан Билер алқасын құрды. Мұнан басқа, жоғарғы билік органы құрылымына аристократ-сұлтандар кеңесі мен батырлар кеңесі кірді. Әрбір кеңес жеке дара билік институты ретінде қызмет атқарған.

Дала өркениетінің құрамдас бөлігі болып табылатын қазақ халқының рухани-мәдени салт-дәстүрлер сабақтастығын қамтамасыз еткен бірден-бір құрылым - ақсақалдар институты. Ол халықтың дәстүрлі қоғамдық өмірінде орасан зор роль атқарған.

Қазақ қоғамында биліктің саяси және протестарлы, яғни дәстүрлі жүйелері қатар жүретіні анық. П. П. Румянцев қазақтардың нағыз билеушілері ақсақалдар, билер, батырлар дей келе, олардың арасынан шыққан атақтыларының ықпалы ру аумағынан асып, бүкіл Орданың ісіне әсерін тигізген деп атап өткен.

Қазақ ұлтына тән мемлекеттің пайда болу үрдісімен Қазақстанның егемендігінің қалыптасуы әр кезеңдерде әр алуан нысанда, өте күрделі және бұраланды жолдармен жүзеге асса да, ұлттық мемлекетінің дамуы тұрғысынан алғанда, біртұтас тарихи процесс болып табылады. Қазақстанның мемлекеті қазіргі жағдайға жету үшін қаншама кезеңдерді артқа тастап, бір-біріне ұқсамайтын және оның мемлекеттік мол тәжірибе жинақтауына көп үлес қосқан сан алуан тарихи оқиғаларды басынан кешірді. Қазіргі уақыттағы қазақ халқының сана-түйсігі, жүріс-тұрысы да осыған сай өзгерістерге ұшырады. Бұл еліміздегі жұртшылықтың мемлекет пен құқықтық институттарға қатысты ұғынуларына да ықпалын көрсетпей қалған жоқ. Бірақ бұл түсінікпен ежелгі ата-бабаларымыздың қоғамын зерттеп түсіну қиындықтар мен қазақ мемлекеттілігінің дамуын дұрыс түсінілуіне кедергі келтіреді. Қандай қоғам болмасын, оны зерттеген жағдайда сол уақытта өмір сүрген адамдардың әлемді қабылдау дәрежесі мен дүниетанымымен есептесуге тура келеді. Көшпелілер қоғамындағы мемлекеттік билікке қазіргі заман түсініктері және ұғымдарын тұтастай қолдану мүмкін емес, олар мінсіз әдістемелік қағидалар талабын орындай алмайды. Бұл айтылған жайттардың барлығы көшпелі мемлекеттілікке қатысты дұрыс зерттеулерді, таза ұлттық ішінара зерттеулерді жүргізу керектігін көрсетеді.

Әдебиеттер:

1. Левшин А. И. Описание киргиз-казачьих орд и степей. Алматы: Санат, 1996. 656 бет
2. Шахматов В. Ф. Основные черты казахской государственности. Алматы: Изв. АН КазССР, 1986.
3. Марков Г. Е. Кочевники Азии. Структуры хозяйства и общественной организации. М., 1976. 316 бет
4. Назарбаев Н. А. Тарих толқынында. Алматы: «Атамұра», 1999. 93 бет
5. Трепавлов В. В. Государственный строй Монгольской империи XIII век. М.: Наука, 1993. 12 бет

Abstract:

Specific to each state, sovereignty of the Kazakh nationality in the form of a process of forming the occurrence of various phases, even if realized in several challenging lines, from the point of view of the nation-state it is a single historical process. To achieve the current situation in the country ahead of many

periods, and the public for his contribution to the completion of the extensive experience he had many differing from other historical events.

ӘОЖ 378.147

Түлекова Н.Н.

Экономика магистрі, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қаласы

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІ ДАМУЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа:

Мақалада Қазақстандағы білім беру жүйесіндегі реформалар барысында туындаған инновациялық қозғалыстық факторлары нормативтік-құқықтық құжаттар арқылы жүйеленген. Сондай-ақ жаңа ғасырдағы білім берудің интеграциялау сипаты ерекше көрсетілген. Білім беру жүйесіндегі өзгерістер құрылымында оқытушы тұлғасы, оның кәсіби біліктілігі, рухани байлығының үлкен рөл атқаратыны баса айтылған. Жоғары мектеп оқытушысының кәсіби әрекетінде инновациялық сипат Болон үдерісі талаптарымен ұштастырылып анықталған. Тұтас педагогикалық үдерістегі жаңалық – әлемдік педагогикалық мәдениеттің гуманистік құндылықтар мен дәстүрлерді ендіру қажеттілігі

Кілттік сөздер: жоғары білім беру, инновация, инноватика, инновациялық орта, инновациялық үдеріс, тұтас педагогикалық үдеріс, инновациялық ойлау, инновациялық білім беру, инновациялық технологиялар.

«Еліміздің ертеңі – бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры – ұстаздардың қолында» Н.Ә.Назарбаев.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауының еліміз үшін маңызы айрықша. Аталған стратегиялық жоспар – мәңгілік еліміздің үздіксіз дамуын қамтамасыз ететін жаңғыру жолы. Бүгінгі таңда мемлекетіміздегі білім беру жүйелері мен білім беру мазмұны жаңару жолында. Оның басты себептері әлемдік өркениетке ілесе отырып, елімізді бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына қосу идеясы болып отыр.

XXI ғасырдағы білім берудегі ерекшеліктердің бірі оның интеграциялық сипаты болып табылады. Болон үдерісі аясында ұлттық білім беру жүйелері әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялануда. Қазақстандық педагогикалық ғылым мен тәжірибе білім беру мазмұнын өзгерту арқылы интеграциялық үдерісті ескере отырып, мамандарды даярлау сапасын қамтамасыз ету жағдайы мен мүмкіндіктерін іздестіру үстінде. Оқытушы тұлғасы, оның кәсіби біліктілігі, рухани байлығы ЖОО-дағы оқу-тәрбие үдерісінің тиімділігін қамтамасыз етудегі маңызды жағдай болып табылады. Оқытушының тұлғалық және кәсіби маңызды сапасын қалыптастыру мәселесі психологиялық-педагогикалық зерттеулерде өз маңыздылығын жоғалтпайды.

Егерде бұрынғырақ жоғары оқу орындары оқудың мазмұнын құрастыруға ден қойған болса (студенттің «не оқу» немесе «не білу» керектігін көрсететін бағдарламалар, оқу жоспарлары), енді кредиттік оқу жүйесі жағдайында олар оқыту (оқытушы әдістемесі), оқу (студенттердің өздігімен үйренуі) және бағалау арқылы студенттердің «не білетіндігін», яғни олардың оқу нәтижелерін анықтауы қажет. Бұрынғы тар мағынадағы «біліктілік» термині енді «құзырлылық» ұғымымен алмастырылған. Ал бұл дегеніңіз студенттің кең ауқымды контекст аумағында (рухани-моральдік, философиялық, әлеуметтік, экономикалық, саяси, т.б) оқып-үйреніп, өмірдің көлденең тартқан қандай да болмасын проблемаларын шешуге құзырлы болуы керек дегенді білдіреді. Мәселе «өмір бойы азық боларлықтай білім беру» идеясының енді «өмір бойы өздігімен үйрену» ұстанымына өзгеруінде болып отыр.

Сонымен бірге біртұтас педагогикалық үдерісті атап өткен жөн, ондағы басты ұстаным: оқыта отырып, тәрбиелеймін, тәрбиелей отырып, оқытамын. Жаһандану үдерістері тұлғаның адамгершілігін қалыптастыру мәселесін шеттеткен емес.

Қазіргі кездегі жоғары білімнің мақсатына жаңаша түсінікпен қарасақ, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары - өмірге жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашылық ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлауы

басым, инновациялық ілімімен қаруланған адамгершілік қасиеттері мол білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру болып табылады.

Жоғары білім - маманға білім, іскерлік және дағды ғана беріп қоймайды, ол жеке тұлға қалыптастырады. Бүгінгі күнгі педагогика ғылымының көкейкесті мәселелері - әлемдік білім беру кеңістігіне сай бейімдеп білім алу, кәсіби қалыптастырудың сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту, оқытудың әдістері мен ұйымдастыру түрлерін өзгерту, педагогикалық ғылымдарды ұйымдастыруды қайта құру, ондағы алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелері мен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде оның ролін арттыру.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім беру және оның шығармашылық, рухани күш қуатын жетілдіру, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасау міндеті көзделгенін ескерсек, болашақ мамандарды жаңашылдыққа даярлауымыз керек.

Жаңашылдық білім беру саласының алдында тұрған жаңа міндеттерді сәтті орындаудың негізгі шарттарының бірі болып саналады. Олар оқу-тәрбие жұмыстарының тиімділігі мен өнімділігін арттыруға септігін тигізеді. Білім беру саласына жаңалықтар енгізбестен бұрын, қоғамдық еңбектің басқа салаларына сәтті түрде жаңалықтар енгізу қиынға соғады.

Өзгерістер өмірдің диалектикасы ретінде тек қана біздің заманға, біздің қоғамға және біздің өмірге тән құбылыс емес. Олар мәңгі адами қозғалыстың, яғни адамның жақсы өмір сүруіне, жаңа заман талабына сай шарттарға қол жеткізуіне деген күресі мен талпынысының көрінісіне айнала отырып, жалпы өмірдің диалектикасын бейнелейді. Жуырда ғана мұндай өзгерістер өте баяу жүзеге асатын, алайда соңғы жылдардағы ғылым мен техниканың өзара тығыз байланысты дамуының нәтижесінде олар да қарқындылығын күшейте бастады.

«Инновация» сөзі латын тіліндегі *in* (ішіне) *novus* (жаңа) сөздерінен құралып, жаңару, жаңалық, өзгеру деген мағынаны білдіреді.

Қазақстанда ең алғаш «инновация» ұғымын қазақ тілінде анықтаған ғалым, профессор Н.Нұрахметов. Ол «Инновация, инновациялық үдеріс деп отырғанымыз білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызмет» деп көрсетеді.

Ал, К.Құдайбергенова «инновацияны» – нақты қойылған мақсатқа сай алынған жаңа нәтиже деп есептеп, төмендегідей аудармалар жасаған: «инновация» - жаңарту, «нововедение» – енген жаңалық, «новое» – жаңа, «новшество» – жаңалық, «инновационный процесс» – жаңарту үдерісі.

Білім берудегі жаңалықтарды жіктеу барысында инновацияның адам қызметінің ең маңызды түрлерінің бірі екендігін ескерген жөн. Бұл қызметті қатаң шектеуге және бөлшектеуге болмайды. Білім берудің барлық құрамдас бөліктері мен аспектілеріне жаңалық енгізу қиын, тіпті мүмкін емес болғанымен, оларды бір құрамдас бөлікке біріктіру одан сайын қиынға соғады. Сондықтан, білім беру мазмұнындағы жаңалықтар міндетті түрде ұйыммен және тиісінше, жұмыс істеу әдістемесімен өзара ықпалдасып отырады.

Жоғары оқу орындарындағы инновациялық білім беру үдерістерін басқаруды кәсіби қалыптастырудың ұйымдық-педагогикалық шарттар жүйесі:

- инновациялық білім беру үдерістері жұмыс істейтін оқу және білім беру ортасының ғылыми әрі оқу-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етілуін;

- жоғары оқу орындарының инновациялық құрылымын құру кезінде білім беру, ғылыми-зерттеу және коммерциялық (инновациялық білім беру үдерістеріне кететін шығынды өтеу және келешектегі инновациялық білім беру үдерістерін қаржыландыру әлеуетін қалыптастыру мақсатында) іс-әрекеттердің үйлесімділігінің орнатылуын;

- жоғары оқу орындарындағы инновациялық білім беру үдерістерін басқару құрылымының инновациялық білім беру үдерісінің кезеңдерін жүзеге асыратын функциялармен сәйкестігін;

- оқу материалдарының көлемін және пәндік дайындықтың қысқартылған мерзімін ескере отырып, оқыту әдістері мен түрлерінің ең оңтайлы үйлесімділігін;

- оқу материалының кәсіптік бағдарлану, өзекті мәселеге бағытталу және мәселені ашып көрсету деңгейінің қамтамасыз етілуін еңбек нарығы мен білім беру қызметтері нарығының маркетингтік зерттелуін қамтиды.

Жоғары кәсіби білім берудің алдында тұрған неғұрлым маңызды, мәнді міндеттерге келсек, мыналарды бөле-жара атаған жөн:

- біріншіден, білім жүйесін жетілдіру;
- екіншіден, оны үздіксіз әрі көпсатылы құрылым ретінде енгізу;
- үшіншіден, халықаралық біліми кеңестікке кіру.

Бүгінгі таңда бұрынғы жоғары білім беру жүйелерін осы заманғы әлеуметтік, экономикалық даму тұрғысынан жетілдіру талап етіледі. Ең басты мәселе – білімді жетілдіру, жаңа жүйеге көшу болып табылады.

Еліміздегі жоғары оқу орындарында білім мен ғылымдағы ең алуан түрлі және болашағы зор қазіргі заманғы білім беру технологиялары ендірілуде. Оқытудың кредиттік жүйесін, қашықтан оқыту формасын енгізуді, маман даярлаудың көпсатылы құрылымына көшуді, оқу үдерісінде қазіргі заманғы білім беру технологиялары мен сабақ берудің озық әдістерін қолдануды атап айтуға болады.

Білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін оны халықаралық стандарттар деңгейіне шығару қажет, бұл бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Ал, нақты жоғары оқу орнында жүзеге асырылатын инновациялық үдерістерді басқаруды кәсіби қалыптастыру міндеттерінің жиынтығын айқындау үшін келесі шарттарды орындау қажет:

- жекелеген жаңалықтар арасындағы байланыстарды ескере отырып, оның жалпы құрылымын құру (осы құрылым жалпы даму бағдарламасының құрылымын сипаттайды);
- әр бір жаңалық енгізілген сайын оның пәндік ерекшеліктерін және алдағы өзгерістердің ауқымы мен тәсілдерін ескере отырып, басқару міндеттерін қайта анықтау;
- осы міндеттерді жоғары оқу орны ішіндегі инновациялық үдерістерді басқарудың әр түрлі деңгейлеріне тән мақсаттар иерархиясын игеруге бағытталған және мақсаттар бойынша ойластырылған басқару қисынына сай құрастыру;
- жоғары оқу орнының мүмкіншіліктерін бағалау және осы міндеттерді шешу.

Жоғары оқу орнының инновациялық үдерістерді басқарудың нақты міндеттерін шешу мүмкіншілігін бағалау үшін, біріншіден, осы міндеттерді шешуге арналған құралдарды дайындау қажет. Екіншіден, осы құралдардың қолданысына кедергі келтіретін жоғары оқу орны ішіндегі басқару мәселелерін айқындап алу керек. Үшіншіден, анықталған мәселелерді шешу жолдары мен тәсілдерін тауып, олардың шешілу деңгейін болжамдау қажет. Сонымен, басшылардың жоба құрушылық іс-әрекетінің сапасы мен тиімділігі даму үдерісін интенсификациялаудың маңызды факторы болып табылады.

Сонымен, жоғары оқу орындарындағы инновациялық білім беру үдерістерін басқаруды кәсіби қалыптастыру дегеніміз - қазіргі талаптарға сай білім беру саласына жаңа оқу әдістерін ендіру арқылы, жеке тұлғаның кәсіби білімі мен біліктілігін жетілдіре отырып, кәсіби қызметке қажетті білімдерін, іскерліктерін және дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Жоғары оқу орындарындағы инновациялық білім беру үдерісін және оның құрамдас бөліктері саналатын оқу-тәрбие үдерісінің мазмұны мен ұйымдастырылуын жобалау, қадағалау, реттеу, түзету және ғылыми пайдалылығын анықтау мен сыналған тәжірибені тарату мәселелерін жан-жақты зерттеуге қажеттілік туындайды. Міне, сол себептен, инновациялық білім беру іс-әрекетімен қатар, оған тиесілі эксперттік жұмысты да атқарудың маңызы зор деп есептеледі.

Экспертиза (сараптама) – инновациялық бастаманың қоғамдық маңызын, жүзеге асу әлеуетін және жергілікті білім беру ортасына ену ерекшелігін сипаттайтын жағдайды бағалау болып табылады. Экспертизаның мақсаты осы бастаманың ықтимал қозғалу бағыттарын, оның өмір сүру түрлері мен жергілікті жағдайға ену формаларын анықтауға бағытталады.

Тек құжаттар мен нәтижелердің сипаттамасын сараптап қана қоймай, тікелей практикалық іс-әрекетті де саралау қажет. Эксперименттік ізденіс кезінде мұндай сараптама инновациялық білім беру іс-әрекетінің нәтижелері мен мәселелерін анықтаумен қатар, оның даму бағыттарын да белгілеуге мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары педагогика ғылымында үлгілеу (модельдеу) әдісін кеңінен қолдануда, бұл әдіс білімнің басқа да салаларында көптеп қарастырылып келеді. Себебі, үлгілеу алғашқы ұғымдар мен болжамдар арқылы құрылатын іргетас негіздерін тексеріп алуға мүмкіндік береді. Үлгі бойынша алынған мәліметтер оқу-тәрбие үдерісінің теориялық негіздерін құру үшін мәнді мазмұнға ие болады.

Үлгі (лат. тілінен Modulus – модель – өлшем, үлгі, мөлшер) кең мағынада «түпнұсқаның орынбасушысы» деген ұғымды білдіреді. Үлгілеу бұл зерттеушінің меңгеруіне қолайлы түрде жинақтап қорытындыланған, дерексіз – қонымды бейнені жасау үдерісі деп түсіну керек.

Әр оқытушы сабақ өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану

арқылы білім берсе, оқушылардың қызығушылығы арта түсері анық. «Қазіргі заман талабына сай жаңа технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп, Елбасы атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында негізгі жолға қойылған. Соңғы үш жылдағы кәсіби қызметі нәтижелілігінің динамикасы оқушылардың білім сапасын көтеруге зор мүмкіндік берді. Қорыта айтқанда, еліміздің жарқын болашағы, мектеп қабырғасындағы бүгінгі жас ұрпақтың терең білім, үлгілі тәрбие алуына байланысты. Егер де жаңа технология элементтері сабақта өз дәрежесінде ұйымдастыра білсек, өз нәтижесін береді деп ойлаймын. Ойымды Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың мына сөзімен аяқтағым келеді: «Еліміздің ертеңі бүгінгі ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздың қолында».

Әдебиеттер:

1. Медведев В.П. Инновации как средство обеспечения конкурентоспособности организации. – М.: Магистр, 2009. – 159 с.
2. Исследовательские университеты США: механизм интеграции науки и образования / под ред. проф. В.Б. Супяна. – М.: Магистр, 2009. – 399 с.
3. Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке даярлығын қалыптастырудың теориясы мен практикасы: Оқу құралы / К.Ж. Бұзаубақова. - Тараз : Жазушы, 2019. - 456б.
4. Инновациялық педагогика негіздері: Жоғары оқу орны білімгерлеріне арналған оқу құралы / К.Ж. Бұзаубақова. - Алматы : Білім, 2019.
5. Инновациялық оқыту технологиялары: монография / А.Б. Салқынбай, Н.Ж. Егізбаева. - Алматы : Қазақ университеті, 2018
6. 12 жылдық мектепте бейінді оқытудың педагогикалық негіздері: Оқу құралы / К.Ж. Бұзаубақова. - Тараз, 2016.
7. Жалпы техникалық және арнайы пәндерді оқыту әдістемесі [Электронды ресурс] : Оқу құралы / К.Ш.Арынгазин, Г.К.Кудиярбекова. - Павлодар, 2015

ӘОЖ 663.9.034

¹Тобаева А.Ш., ²Орынтаев Ж., ³Есенбекова П., ³Мамаева М.

¹Магистрант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
²З.ғ.к, қауымдастырылған профессор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

³аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

БАСҚАНЫҢ МҮДДЕСІН ҚОРҒАУ ҮШІН ПРОКУРОРДЫҢ СОТҚА ЖҮГІНУІ

Аңдатпа:

Бұл мақалада басқаның мүддесін қорғау үшін прокурордың сотқа жүгінуі байланысты сұрақтар қарастырылады. Өтініш берген прокурор іс бойынша тарап бола алмайды. Талап қоюшы процеске қатысушы - оның мүдделері үшін прокурор сотқа жүгінген тұлға. Осыған қарамастан, прокурор талап қоюшының барлық процессуалдық құқықтары мен міндеттерін пайдаланады, тек дау тудырған құқықтық қатынастардың субъектісі ретінде талапкерге жататындардан басқа. Прокурордың бітімгершілік келісім жасасуға құқығы жоқ, оған қарсы талап қоюға болмайды, өйткені ол даулы материалдық құқықтық қатынастардың субъектісі болып табылмайды және оның сотқа жүгінуінің пайда алушысы болып табылмайды. Прокурордың басқа мүддесін қорғау кезінде туындайтын мәселелер анықталды.

Кілттік сөздер: *сот ісін жүргізу, азаматтық процестегі прокурор, прокурордың мәртебесі, прокурордың өкілеттіктері.*

Талап арыз беру прокурордың азаматтық процеске қатысушының бір түрі болып табылады. Жалпы тәртіппен талап арыз беретін прокурордың мақсаты, сот тәртібімен уақтылы және тиімді заң бұзушылықтардың алдын алу немесе оларды жою үшін шаралар қолдану.

Заңнама прокурордың талап қоюын азаматтық істердің бірде-бір санатында шектемейді. Прокурор азаматтық процестің кез-келген сатысында сот процесіне кіре алады, егер бұл азаматтардың құқықтарын және мемлекеттің мүдделерін қорғауды талап етсе.

Сондай-ақ кез-келген заң бұзушылықтар прокурордың міндетті түрде араласуын талап ете бермейтінін ескеру қажет. Көп жағдайларда тараптар өз құқықтарын сотта жеке талап арқылы қорғай алады. Әркім бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын немесе заңды мүдделерін қорғауды бірінші кезекте өзі жүзеге асыру керек. Прокурордың кез-келген даулы азаматтық мәселе үшін сотқа жүгінуі тараптардың ауысуы болып кетеді. Осыған байланысты прокурордың қатысуы істің мән-жайларымен де, мәнісі менде керек болмаса талап арыз беруге міндетті емес. Көп жағдайларда прокурорды талап арызбен сотқа жүгінуге өтініш жасайтындар оның беделін пайдаланғысы келеді, немесе мемлекеттік баж төлеуден жалтарады. Сот практикасында кездескен осындай жағдайларда судьялар прокурордың арызын кері қайтарған, судьялардың пікірінше азаматтар өз құқықтарын сотта өздері қорғауға қабілетті деп санаған. Соттардың негізгі дәлелдері келесідей болды. Прокурор сотта жәбірленушінің есебіне, егерде жәбірленушілердің бұзылған құқықтарын өздерінің денсаулығына немесе жасына байланысты және аса көп жәбірленушілерге байланысты бұзылған құқық қоғамдық сипатқа ие болған жағдайларда ғана талап арыз береді және қолдайды.

Талап арыз беруге ниетті прокурордың қызметі сотқа жүгінгенге дейін басталып қояды. Азаматтардың өтініш жасауы, бұқаралық ақпарат құралындағы жарияланымдар, жалпы қадағалау нәтижелері, прокурорлардың талап арызбен азаматтық іс жүргізуді бастауға негіз болады.

Сотқа талап арызбен шағымданудың қажеттілігі туралы шешім қабылдау үшін, прокурор адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылу жағдайларымен және осы құқықтарды бұзған тұлғалар туралы жеткілікті ақпаратқа ие болуы тиіс.

Прокуратураға келіп түскен арыздар, шағымдар мен басқа да хабарламалар көбінесе шешім қабылдау үшін келтірілген дәлелдемелердің сенімділігі мн жеткіліктілігіне күмән туғызады. Мұндай жағдайларда сотқа дейін өткізілген материалдарды тексеру қажет немесе қажетті материалдарды жинау керек. Тексеріс барысында келесідей мән-жайларды: азаматтың құқықтары мен бостандықтары шынымен бұзылғанба, бұзылса қандай құқықтары және қандай заңнамада көрсетілген құқықтары бұзылып отыр, бұл құқықтарды кім бұзды, басқа да тұлғалардың бұл іске қатысы барма, және талап арыздың мәні мен мазмұнын айқындау керек, сонымен қатар дәлелдемелерді жинап оларды тексеру керек. Мұндай дәлелдемелер прокурорға сот отырысы барысында жауапкерге талап тілекті негіздеуге, іс-материалдарын зерттеуде белсенді қатысуға, іс барысында істің мәні бойыншада және толықтай жақсы қорытынды жасап соттың заңды және негізді шешім шығаруына көмектеседі.

Прокурордың талап арызбен немесе арызбен сотқа жүгінуді негізді болуы тиіс. Осыған байланысты прокурор іс материалдарының толықтылығы мен уақытылы дайындалуына жауап береді. Бұл дағды сапалы болуы тиіс, яғни сот отырысы кейінге қалдырылмай бірінші отырыста іс қаралу керек.

Прокурордың дайындық кезеңі, судьяның сот отырысына талқылау барысына дайындық кезеңі барысындағы процессуалдық әрекеттерімен біршама ұқсас болып келеді. Бірақ прокурор, куәлардан жауап алуға, дәлелдемені орнында тексеруге, экспертиза тағайындауға құқысы жоқ. Бұл аталғандар тек қана соттың өкілеттілігіне кіреді.

Талап қою материалдары, тиісті заңдарға, Жоғарғы Соттың Пленумының шешімдеріне және құқықтық әдебиеттерге сай болуы тиіс. Бұл тараптардың құқықтық қарым-қатынасын айқындауға, қажетті дәлелдемелік материалдар жинауға мүмкіндік береді. Толық емес іс-әрекеттер тізімі, тексеріс барысында толтырылып отырады.

Талап арызды дайындау барысында прокурорға келесілер қажет

- 1) Талаптың пәні мен негізін айқындау
- 2) Талап негіздеу үшін қандай дәлелдемелер керек екендігін және сол дәлелдемелерді жинап мұқият талдау керек
- 3) Кімнің есебіне талап қою керек және қойылған талапқа кім жауап беру керек осыны анықтау керек
- 4) Егер талап бағалануға жатса талаптың құнын белгілеу керек
- 5) Талап қоюға байланысты бірқатар процессуалдық әрекеттерді шешу керек

Талап арыз ҚР АПК-нің 148 бабында көрсетілген нысаны мен мазмұнына сай болуы тиіс [4,68].

Талапты дұрыс тұжырымдау үшін субъектілердің даулы қарым қатынастарын шынайы түрде білу қажет, сондай-ақ азаматтық құқықтарды қорғаудың азаматтық заңнамада көрсетілген тізбесін басшылыққа алу қажет. Талап қоюды дайындау барысында прокурор талаптың негізін анықтамай жұмысын жалғастыра алмайды, себебі бұл элемент дәлелдемелерді белгілеу үшін өте маңызды. Талап арызды негіздеуге заң ешқандайда шектеу қоймайды, тек негізделетін фактілер шындыққа сай болуы тиіс заңи фактілер ғана. Заңи фактілер қатарына азаматтардың құқықтары мен міндеттерінің пайда болуы, өзгеруі тоқтатылуы туралы нақты мән-жайлар жатады, қалған фактілер тіпті арызда көрсетілген болсын тек ақпараттық сипатта болады. Прокурор барлық фактілерге дұрыс баға беріп, өзінің талабын қандай заңи фактілерге негіздейтінін көрсету керек. Белгілі бір талаптың фактілік құрамын анықтауда Жоғарғы Сот Пленумының азаматтық істердің жекелеген санаттары бойынша тиісті түсіндірмелері өз көмегін тигізеді.

Талаптың фактілік негізінен бөлек, құқықтық негізінде болады, яғни даулы құқықтық мәселе қай заңның талаптарын бұзып отыр. Прокурор даулы мәселенің құқықтық жағдайын дұрыс анықтап, бұзылған заң нормасын көрсетуі тиіс.

Талапты ұсынар алдын прокурор дәлелдемелер ауқымын анықтау қажет, сонымен қатар жауапкердің қарсылығын жоққа шығару үшін, іс үшін маңызды фактілерді, іс-құжаттарын жинау арқылы өз талабын негіздеу керек. Талабын негіздейтін фактілер құрамын дұрыс айқындаса, прокурордың жұмысы нәтижелі болады.

Дәлелдемелерді және талапты негіздейтін фактілерді анықтау кезінде прокурор келесі заң талаптарын басшылыққа алу қажет:

- АПК-ның 63 бабына сәйкес істі дұрыс қарау және заңды шешу үшін маңызы бар өзге де мән-жайлардың бар немесе жоқ екендігін анықтайтын заңды тәсілмен алынған фактілер жазбаша немесе заттай дәлелдемелер, куәнің айғақтары, сарапшының қорытындысы дәлелдемелер болып табылады;

- АПК-ның 64-65 баптарында қарастырылғандай дәлелдемелер іске қатысты және жарамды болуы тиіс.

Жазбаша дәлелдемелерді жинап болған соң олардың заң талаптарына сәйкес келедіме, келмейді ме соны тексеру қажет. Мысалы, жазбаша дәлелдеме құжат болса онда құжатқа мөр және қол қойылғанба. Егер жазбаша дәлелдеме көшірмеде ұсынылса, онда прокурор өзінде қамтылған ақпарат түпнұсқада және көшірмеде толық көрсетілген бе және ұсынылған дәлелдеме басқа дәлелдемелер арасында қайшылық жоқ па осыны анықтау керек. Алайда азаматтық істердің белгілі бір санаттары бойынша дәлелдемелер түпнұсқада ұсынылуы керек. Мұндай дәлелдемелерге ҚР Жоғарғы Соты Пленумы азаматтық істердің белгілі бір санаттары бойынша аса көңіл аударады.

Егерде талапты дайындау барысында заттай дәлелдемелерді тексеріп, нақтылау қажет болса прокурор заттай дәлелдеме қай жерде тұрғанын анықтайды. Анықталған заттай дәлелдеме толық сипатталады немесе қажет болса суретке түсіріп алынады. Егерде жазбаша дәлелдемелер қандай да мекемеде болса, егер талаптың негізін куәлардың айғақтары мен сарапшының қорытындысы мен расталатын болса, онда прокурор талап арызда қажетті өтініштерін көрсетеді.

Талап арыздың сапалы болуы, прокурордың өзінің есебіне талап беруші тұлғаны, жауапкерді және осы іске қызығушылығы бар тұлғаларды дұрыс анықтағанына байланысты. Егер жауапкер дұрыс анықталмаса, судья АПК-нің 50-ші бабына сәйкес жауапкерді ауыстыру туралы мәселені шешеді.

Талапты дайындау барысында прокурор өзінің есебіне талап арыз берейін деп жатқан тұлғаға талап тиесілі ме және жауапкер ол талап бойынша жауап беруге тиесілі ме, олар шынымен тараптар болып табылатынын анықтайды. Бұл сұрақ субъектілердің негізгі материалдық қарым-қатынасына заң талаптарымен талдау жасау арқылы шешіледі. Бір адамның мүддесі үшін талап қояр кезде прокурор құқықтарын қорғауды қажет ететін басқада тұлғалардың қызығушылығын ескеру керек.

Бұдан бөлек талапты дайындау барысында прокурор:

- талапты өткізуге байланысты процессуалды сұрақтарды шешуге;

- АПК-ның 148 бабына сәйкес талап арызды жазуға тиіс.

Прокурор сотқа талап арыз беру құқығын жүзеге асырмас бұрын, бұзылған құқықты қорғау үшін сотқа жүгіну мүмкіншілігіне жол бермейтін мән-жайлардың жоқтығын белгілеуі тиіс. Судья прокурордың талап арызын, өзінің есебіне талап арыз берілетін тұлғаның талап арызбен сотқа жүгіну құқығы болғанда қабылдайды. Сондықтан материалдарды сотқа дайындау барысында талап арызды беруге барлық құқықтардың сақталғанын тексеру керек. Мысалы, егер арыз

азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен қарауға және шешуге жатпаса, сол тараптардың арасындағы нақ сол нысанда және сол негіздер жөніндегі шығарылған дау бойынша АПК-нің көзделген негіздермен іс бойынша іс жүргізуді қысқарту туралы заңды күшіне енген сот шешімі немесе сот ұйғарымы болса, төреліктің нақ сол тараптар арасындағы нақ сол нысана туралы және нақ сол негіздер жөніндегі дау бойынша қабылданған шешімі болса және бұл туралы сотқа белгілі болса судья талап арызды қабылдаудан бас тартады. Прокурор талап арызды дайындау барысында осы жағдайларды тексеру керек. Кейбір жағдайларда прокурорлар осы жағдайларды шешпей, сот арызды қайтарған.

Талап арызды берерде даудың қандай соттылыққа жататынын тексеру керек. Соттылық мәселесін шешуде, прокурор талап қоюшының таңдауы бойынша немесе жауапкердің тұрғылықты жері бойынша соттылықты айқындау қажет. Сонымен қатар прокурор іс шарттық соттылыққа жататынын не жатпайтынын анықтау керек. Егер шарттық соттылыққа жатпаса және тараптар арасында келісім болса прокурор АПК-нің 29-шы бабына сәйкес не АПК-нің 30-шы бабына сәйкес соттылықты анықтайды.

Керекті материалдарды жинап жоғарыда айтылған мәселелерді шешкен соң прокурор талап арызды құрастыруға кіріседі. Талап арыз АПК-нің 148-ші бабының талабындағы нысан мен мазмұнда жазылу керек. Ең бастысы талап арыз жазбаша немесе электрондық нысанда болуы тиіс.

Мемлекеттің мүддесін қорғап талап арыз беретін прокурор арызда мемлекеттің қандай құқықтары бұзылды және бұзылған заңдарға немесе нормативтік құқықтық актілерге сілтеме жасауы керек. Талап арызға мерзімі көрсетіліп прокурор қол қояды.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтары прокурормен ерекше іс жүргізуде қорғалады. Бұл іс жүргізудің де негізі талап арыз бойынша іс жүргізу секілді - азаматтардың не қоғамдық мүдделердің белгілі бір себептермен өз құқықтарын қорғай алмауы.

Прокурордың қортындысы-бұл сот талқылауы барысындағы құжаттарға, заң нормаларына, азаматтық істің мән-жайларына негізделген құжат. Қорытынды - прокурордың өз қызметі барысында жасайтын маңызды құжаттардың бірі.

АПК-нің 219-шы сай процеске қатысқан прокурор сот жарыссөздері аяқталған тұтастай алғанда, даудың мәні бойынша қорытынды береді. Қорытынды да талап қанағаттандыруға жатадыма, жатпайдыма жатса жауапкер қандай мөлшерде жауап беру керек, егер талап қанағаттандыруға жатпаса осы туралы тұжырым көрсетіледі.

Басқа тұлғалардың бастамасы бойынша басталған іске кіру, азаматтық сот ісіне прокурордың қатысуының екінші түрі. АПК-нің 54-ші бабына сәйкес прокурор-азаматтық істердің кез-келген сатысында кіре алады, егерде бұл азаматтардың құқықтары немесе қоғаммен мемлекеттің мүдделері қорғауды талап етсе. Прокурордың процеске қатысуы, прокурордың өз бастамасы бойынша да, не сот қажет деп тапқан жағдайда заңдарда көрсетілген негіздер бойынша қатысады.

Қолданыстағы азаматтық кодекске сай, прокурордың азаматтық істерге қатысуының міндетті санаттары, осы Кодекстің келесі баптарында көрсетілген. 314-ші бабы бойынша бала асырап алу туралы істер бойынша, 320-шы бабаға сәйкес азаматты хабарсыз кеткен деп тану туралы немесе азаматты қайтыс болды деп жариялау туралы істерде, 326-шы бабына сәйкес азаматты әрекетке қабілетін шктеу туралы, азаматты әрекетке қабілетсіз деп тану туралы, он төрттен он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағанды өз табысына өз бетінше билік ету құқығын шектеу туралы немесе одан айыру туралы істер бойынша, 330-шы бабына сәйкес кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау туралы істер, 333-шы бабына сәйкес кәмелетке толмағандрды девиантты мінез-құлықты балаларға арналған арнаулы білім беру ұйымдарына немесе ерекшк режимде ұстайтын ұйымға жіберу туралы істер бойынша, 337-шы бабына сәйкес азаматты психиатриялық стационарға мәжбүрлеп жатқызу туралы істерде, 384 бабына сәйкес шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзғаны үшін Қазақстан Республикасының шегінен тыс шығарып жіберу туралы істерде, 396-шы бабына сәйкес баланы қайтару немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы істерде прокурордың қатысуы міндетті [3, 126].

Талап өндірістің бөлек заңмен категориялары айқындалып отқан, прокурордың қатысуын міндеттейтін өндіріс бар. Ол ерекше іс жүргізу.

Ерекше іс жүргізу - дау болмайтын өндірістің бірі. Прокурордың бұл өндіріске қатысуы заң талаптарының сақталуын, қадағалау болып табылады. Қаралатын істер түрлеріне қарай 18 топқа жіктелген. Бұл топтың барлығына прокурордың қатысуы міндетті емес. Тек заңда айқындалған категорияларына қатысса жеткілікті. Ол категорияларға прокурордың қатысу себептері не үшін міндетті екенін сол істерді баяндау барысында түсінетін боламыз.

Бірінші түрі – бала асырап алу. Бала кәмелетке толмағандар қатарына кіреді. Сонымен қатар бала мемлекеттік мекемелерден асырап алынады. Сондықтан арыз мемлекет мүддесіне қатысты. Прокурордың қатысу себептерін топтасақ, кәмелетке толмағандарға қатысты істерде прокурор заңмен қатысуға міндетті және мемлекет мүддесі қозғалатын істерде.

Екінші түрі – азаматты хабарсыз кетті деп тану немесе қайтыс болды деп жариялау туралы істер бойынша. Бұл азаматтық іс прокурордың қатысу міндеттілігімен қатар, прокурордың арызы бойынша басталуы мүмкін. Прокурор арыз берген жағдайда арыздың мазмұнында азаматты хабарсыз кетті деп тану немесе оны қайтыс болды деп жариялау қандай мақсатта қажет екенін және осы арызды беруге түрткі болған мән-жайларды көрсетеді.

Үшінші жағдай бірнешеу. Олар азаматтың жүйкеге кері әсер ететін улы заттарға құнығыу салдарынан әрекет қабілетін шектеу туралы, психикасының науқастануы немесе психикасының бұзылуы салдарынан азаматты әрекетке қабілетсіз деп тану туралы. 14-18 жасқа дейінгі балаларды өз табысына өз бетінше билік ету құқығынан шектеу және одан айыру туралы істер. Бұл істер прокурордың арызымен басталуы мүмкін, егер прокурор арыз беруді қаласа. Алғашқы екі іс бойынша азаматтар өз әрекет қабілеттілігін өздері жүзеге асыра алмайды. Соңғысында азамат кәмелетке толмаған. Тұжырымдай келе азамат өз құқығын өз бетінше жүзеге асыра алмайтын жағдайларда, бұл азаматтық іске прокурордың қатысуы міндетті. Кәмелетке толмағандар жайлы прокурордың қатысуы міндетті іс кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау. Бұл тізім келесі азаматтық іспен толықтырады. Яғни, кәмелетке толмағанды девиантты мінез-құлықты балаларға арналған арнаулы білім беру ұйымдарына немесе ерекше режимде ұстайтын ұйымға жіберу туралы іс прокурордың міндетті қатысуымен қаралады. Арыз тиісінше кәмелетке толмағандар жөніндегі мамандандырылған сотқа беріледі.

Елімізде және әлемде болып жатқан өзгерістерге байланысты, ерекше іс жүргізуге енгізілген азаматтық істің бір түрі. Ұйымды экстремистік немесе террористік деп тану туралы, оның ішінде осы ұйым айналысатын, шығаратын материалдарды экстремистік немесе террористік деп тану бар. Мұндай іс бойынша арызды тек прокурор бере алады. Прокурор осындай мәліметтер табылған жер бойынша немесе өзінің тұрғылықты жері бойынша сотқа береді. Аталған ұйымды экстремистік немесе террористік деп тану республикамыз үшін өте маңызды. Себебі аталған ұйымда тікелей Конституцияның баптарын бұзады. Прокурор заң қорғаушысы ретінде ата заңымыздың орындалуы үшін шара қолданады. Мұны біз ерекше іс жүргізудегі прокурордың міндетті қатысатын істердегі төртінші түрі деп қарастырсақ болады.

Прокурордың қатысуын сот қажеттеп тапқан жағдайда, онда бұл туралы ұйғарым шығарылады, оны орындау прокурор үшін міндетті. Заңнама прокурордың азаматтық процеске кіруіне қандай да бір шектеулер қоймайды. Прокурор соттың қарауындағы азаматтық істердің кез-келгеніне қатыса алады. Бірақ мұндай қатысу іс жүзінде тиімді болуы тиіс. Бұл дегеніміз прокурордың әрбір азаматтық іске қатысуы қажеттілік етпейді.

Ғылыми әдебиетте прокурордың азаматтық іске қатысуының қажет ететін критерийлерінің бірі болып, істегі материалдық және процессуалдық құқық нормаларын қолданудың күрделілігі делінген. Егерде прокурорға соттың қарауында осындай іс бар екені белгілі болса, ол осы іске қатысуға және соттың заңды және негізді шешім шығаруына көмектесуге міндетті. Тұтастай алғанда бұл пікірмен келісе отырып, Сухарева сотта күрделі істің болуы, прокурордың іске міндетті қатысуы керек деген сөз емес, ол басқада критерийлерді ескеруі тиіс дейді [4,43].

Әдебиеттер:

1. Корулина Ю.В. Участие прокурора в гражданском процессе. Социальное предназначение и полномочия. Научно-методическое пособие. - М.: Академия Генеральной Прокуратуры Российской Федерации, 2012. - 95 с.
2. Эриашвили М.И. - Участие прокурора в гражданском процессе. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002. - 55 с.
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ.
4. Прокурорский надзор: учебник /Под ред. А.Я. Сухарева. - 4 изд., перераб. и доп. - М.: Норма: ИНФРА-М, 2014. С.89

Резюме:

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с участием прокурора в гражданском процессе. Прокурор, подавший заявление, не становится стороной по делу. Источом

в процессе является лицо, в интересах которого прокурор обратился в суд. Тем не менее, прокурор пользуется всеми процессуальными правами и обязанностями истца, за исключением тех, которые принадлежат истцу как субъекту спорного правоотношения. Прокурор не имеет право на заключение мирового соглашения, к нему не может быть предъявлен встречный иск, так как он не является субъектом спорного материального правоотношения, и не является выгодоприобретателем по поданному им заявлению в суд. Таким образом, прокурор является особым истцом, не являющимся участником спорного материального правоотношения. Истцом в материально-правовом смысле является гражданин или публичное образование, чьи интересы защищаются прокурором.

Abstract:

The prosecutor who filed the application does not become a party to the case. The plaintiff in the process is a person in whose interests the prosecutor applied to the court. Nevertheless, the prosecutor enjoys all the procedural rights and obligations of the plaintiff, with the exception of those that belong to the plaintiff as the subject of the disputed legal relationship. The prosecutor does not have the right to conclude an amicable agreement, a counterclaim cannot be brought against him, since he is not the subject of the disputed material legal relationship, and is not the beneficiary of the application he filed with the court. Thus, the prosecutor is a special plaintiff who is not a party to the disputed material legal relationship. The plaintiff in the substantive sense is a citizen or public entity, whose interests are protected by the prosecutor.

UDC 378.14

Tortayeva T.M.

Master's degree student from Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

USING OF MOOC FOR THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN DEVELOPING COGNITIVE COMPETENCE OF STUDENTS

Abstract:

This article discusses the organization of the educational process using open learning resources for the development of students' cognitive competence. The relevance of the topic is dictated by the fact that today in Kazakhstan there is a formation of a new education system. This process is accompanied by significant changes in pedagogical theory and practice. This is due to the introduction of adjustments and changes in the content of training technologies. Today, information technologies are designed to become not only a useful addition to learning, but also an integral part of the learning process. That is, there is a need to understand new pedagogical opportunities associated with the use of electronic educational resources and their combination with traditional pedagogical technologies in the education system to improve the effectiveness of the learning and education processes.

The intensive development of the process of informatization of education entails the expansion of the scope of application of electronic educational resources. At the present time, it is already possible to clearly identify successfully and actively developing areas in education.

Keywords: MOOC, education system, cognitive competence, organization of the educational process.

Introduction

To date, the creation of high-quality and effective electronic educational resources (EER) is one of the main tasks in the field of informatization of education in Kazakhstan. If we take into account the "evolution" of electronic products, then graphic text is replaced by highly interactive, multimedia-rich electronic educational resources. At the same time, it is necessary to ensure the possibility of their network distribution.

MOOC are educational, teaching, and research materials in any medium-digital or otherwise that are in the public domain or released under an open license that permits free access, use, adaptation, and distribution to others without any or limited restrictions. [1]

Cognitive competence is the ability (readiness) to carry out various types of cognitive activity and solve various everyday and professional problems on the basis of self-development, assessment of their knowledge and the possibilities of their application.

It is also especially important to take into account the interactivity and multimedia richness of electronic educational resources, since the student has a set of printed textbooks at his disposal, and a copy of these textbooks in an electronic version is unlikely to arouse his interest. Every year, the production of traditional paper textbooks and teaching aids becomes more and more problematic, the content of which, often, ceases to be relevant even before they enter educational institutions. One of the possible ways out of this situation can be the development of electronic learning tools in almost all disciplines and their publication in the world's telecommunications networks or on information carriers, which provide the possibility of simple rapid replication, dynamic changes and additions to the content in accordance with current changes in society, science, culture, etc.[2]

The modern educational process, which takes place in the conditions of informatization and mass communication in all spheres of public life, requires a significant expansion of the arsenal of teaching tools. The teacher, in turn, should be able not only to choose the optimal set of teaching tools that correspond to the studied educational material, but also to create them using various electronic resources. This article draws attention to the educational and methodological support, namely, the formation and application of the MOOC at various stages and types of lessons.[3]

Materials and methods

To systematically investigate the factors affecting the sample spread of individual effects, the researchers used a mixed data heterogeneity analysis model. The results indicate the following:

- the use of computer technologies in the educational process has an optimal threshold, beyond which additional saturation leads to a decrease in the positive effect on academic performance;[4]

- computer technologies most effectively affect academic performance when the main purpose of their use is to support cognitive processes, and not just to modernize the presentation of educational material;[5]

- the results of the objective assessment of students' academic performance and subjective satisfaction with the educational process, similar in average values, show heterogeneous dynamics under the influence of the analyzed modeling variables. [6]

From all the variety of innovative directions in the development of modern pedagogy, it is possible to distinguish the project method, training in cooperation and multi-level training, since in the conditions of the existing system of classes, they most easily fit into the educational process, and may not affect the content of training, which is defined by the educational standard.[7]

According to N. A. Ermakov, the educational situation that has developed to date is determined by the existence of certain contradictions in education:

- the accelerating growth of information that determines the content of education is incompatible with the limited training time and the capabilities of the subjects of the educational process;

- the educational process in primary school should be based on the extensive use of the opportunities of the information educational environment, which requires the active work of teachers in the preparation of electronic educational resources.;

- the theory and practice of designing new-generation teaching materials are not sufficiently developed;

- traditional forms of education no longer provide solutions to modern problems of organizing the educational process (for example, in electronic and distance education). [8]

Results and discussion

The development of the processes of informatization and education is dictated by the transition to the mass use of information technologies in all sectors of the national economy. [9] In this regard, it is obvious that education at all levels is designed to fulfill the most important order of the state to prepare citizens for life in the information society. That is why high demands are placed on the teacher in terms of his information competence.

The use of the MOOC in the classroom makes it possible to activate the cognitive interests of students, to control the activities of each, to significantly increase the pace of work, to solve several tasks at once: to study new material, to consolidate, performing practical work, including different types of exercises, to deepen knowledge, to conduct control. The use of materials in the lessons of the format of the MOOC is positive: this allows you to make the training more complete and high-quality.[10]

At the moment, one of the most promising areas in the teaching of computer science can be a comprehensive approach to the use of SDR in the classroom, which will intensify the learning process, optimize it, and raise interest in the study of the subject.

In conclusion, I would like to note that the use of information teaching methods in the practice of teaching computer science helps to increase the intellectual activity of students, and therefore the effectiveness of the lesson. Even the most passive students are involved in active activities with a great desire, they have the development of skills of original thinking, a creative approach to the problems being solved.

References:

1. Training and Internet Technologies, Issues of Internet Education, No. 7, 2002.
2. Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия). - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПОМОДЭК, 2002.-352 с.
3. Kojaspirova, G. M., Petrov, K. V. Technical means of training and methods of their use. Study guide for students. higher. ped. ucheb. institutions-Moscow: Akademiya, 2002. - 256 p.
4. Grigoriev S. G., Grinshkun V. V., Krasnova G. A., Robert I. V., Schennikov S. A., etc. Theoretical foundations of the creation of educational electronic publications. Tomsk: Tomsk University Publishing House, 2002. - 86 p.
5. Открытые образовательные ресурсы — новая реальность для вузов [Электронный ресурс].- Режим доступа: <https://www.hse.ru/news/edu/30886843.html>
6. [Электронный ресурс].- Режим доступа: <https://www.hse.ru/news/edu/30886843.html>
7. <https://www.mooc.org/>
8. The MOOC Market: Prospects for Russia T.Semenova, K. Vilkova, I. Shcheglova [Электронный ресурс].- Режим доступа:<https://vo.hse.ru/data/2018/08/01/1152232165/SemenovaEN.pdf>
9. Мосолков, А. Е. Электронные образовательные ресурсы нового поколения (ЭОР) [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://www.metod-kopilka.ru/page-article-8.html>
10. Al Atabi M. (2013) Entrepreneurship: The First MOOC in Malaysia. Proceedings
11. of the Sixth Conference of MIT's Learning International Networks Consortium (LINC) (June 16th-19th, 2013, MIT, Cambridge, Massachusetts), pp.1–5.
12. Arefyev A. (2015) Russkiy yazyk v mire: proshloe, nastoyashchee, budushchee [The Russian Language in the World: The Past, Present, and Future]. Slovo. ru: The Baltic Accent, no 4, pp. 7–21.

ӘОЖ: 14.35.07

¹Ургенишбеков А.Т.,²Турсыматова О.И.,³Дильмаханова М.М.,⁴Аймырзаева А.Б.

¹Т.ғ.к., доцент, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,

²П.ғ.м., аға оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,

^{3,4}П.ғ.м., оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,

Қызылорда, Қазақстан

ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА ТИІМДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа:

Бүгінгі таңда оқытудың қазіргі заманғы педагогикалық технологияларын пайдалана алу әрбір мұғалімнің біліктілігін анықтайды. Сондықтан бұл мақалада жоғарғы оқу орнында мамандар даярлаудың сапасын арттыруда мұғалім тұлғасының өздігінен дамуына, оның шығармашылық қабілетінің артуына мүмкіндік жасауды және оқу-тәрбие үдерісін жетілдіруді қамтамасыз ететін жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану көзделеді.

Кілттік сөздер. Педагогикалық технология, ақпараттық – коммуникативті технология, танымдық әрекет.

Педагогикалық технология дегеніміз – педагогтардың жеке басының шығармашылық күш қуатын өрістетуді қамтамасыз етудегі, адамаралық және іс-әрекеттегі қарым-қатынасты рухани жоғарылатудағы, кәсіби еңбектегі адамгершілік жүйе болып табылады.

Педагогикалық технологияның мәні – шығармашылық қабілеттің дамуына қажетті жағдай туғызу.

Оқытудың жаңа технологиялары ғылымға және тәжірибеге негізделген әр түрлі білім сапасын кең түрде еигеруде, оларды іс жүзінде пайдаланғанда, аумағы кең, жаңа мәліметтер мен күнделікті іс-әрекеттегі ұсыныстарды іске асыруда аса пайдалы.

Педагогикалық технология кәсіптік қызметтің ерекше түрі болып табылады. Оқытудың жаңа технологиясын меңгерту үшін аса зор тәжірибені жұмылдыру қажет болады. Бұл өз қызметіне, өз пәніне шығармашылықпен қарайтын, жеке басының белгілі іскерлік қасиеті бар адамдарды қажет ететін жұмыс. Шындығында, әрбір педагог жаңа технологияны меңгеру барысында өзін-өзі қалыптастырады.

Қазіргі таңда әлемдік оқу үрдісінің өзегі–жаңа технологиялар. Әлемнің бірнеше елінен сынақтан өткізілген жаңаша оқыту төрт бағытты қамтиды, олар:

- Модульдік технология
- Үш өлшемді технология
- Дамыта оқыту
- Сын тұрғысынан ойлау

Әр технология өзіндік жаңа әдіс-тәсілдермен ерекшеленеді. Әдіс-тәсілдерді әр оқытушы ізденісі арқылы білім алушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай қолданады.

Қазір республиканың оқу орындары, педагогикалық ұжымдары ұсынып отырған көп нұсқалы байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялары, жаңа технологиялары бар.

Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және технологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың мазмұны зор. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес, жаңа технологияны меңгерту мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдістерін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Физика - оқу процесінде оқушылардың шығармашылыққа білетін дамыту үшін ең қолайлы шарттарды беретін оқыту пәні болып табылады. Қазіргі ғылыми-техниканың жоғары дәрежеге жетуі физика ғылымының жетістіктерінің нәтижесін көрсетеді.

Әрбір мұғалімнің негізгі мақсаты – сабақ сапасын көтеру, түрін жетілдіру, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру, олардың ізденуін, танымын қалыптастыру. Осы мақсатта физика пәнін де әртүрлі әдістермен жүргізуге болады. Оқу – тәрбие үрдісінің сабақта дұрыс жүргізілуі үшін әралуан оқыту әдіс-тәсілдерінің тиімдісін мүмкіндігінше және оқушылардың жеке жағдайларына байланысты таңдап алуға көп көңіл бөлу керек.

Ақпараттық – коммуникативті технологияларды білім беру саласында үйлесімді пайдалану оқушылардың шығармашылықпен жұмыс істеуіне негізделініп, өзіне қажетті мазмұн мен мәліметті ақпарат көзінен таңдап, талғап білуіне үйретеді.

Оқытудың мектепте қолданылатын қазіргі заманға сай құралдары: бейнефильмдер, мультимедиа және телекоммуникациондық технологиялар, суреттерді анимациялау, түр-түсін өзгерту, оған дыбыстар қосу.

Бұл құралдар оқушылардың танымдық әрекетін жандандыруға себін тигізіп, оқытудың жалпы тиімділігін арттырады. Әсіресе, бейнефильмдер құралдарының ішіндегі ең тиімдісі болғандықтан кең қолданыс тауып отыр. Бейнефильм оқушылардың ғылыми-техникалық мәліметтерді пайдалану мүмкіндіктерін анағұрлым кеңейтеді, сезімдік қабылдаудың әсерлігін күшейтеді. Оқуды өмірмен тығыз байланыстыруға жәрдемдеседі. Шынында, физиканы оқып үйренуде көбінесе құбылыстың өзін емес, құбылыстардың туатын салдар мен нәтижелерді бақылауға тура келеді. Көптеген құбылыстарды және олардың техникалық қолданылуларын қаз қалпында көрсетуге, тіпті де болмайды. Осының бәрі оқытудың ақпараттық технологияларын пайдалануды қажеттесті.

Күрделі құралдар мен қондырғыларды сол қалпына көрсетуге болмайтын жағдайларда айнадағы көрініс тәрізді көлемдік нобайларды көрсету қолданылады. Нобайлар техникалық қондырғылар мен аспаптардың құрылысы мен жұмыс принципін оқып үйренгенде, сондай-ақ физикалық құбылыстарға негізделген технологиялық процестерді бақылағанда қолданылады.

Олар қажетті мөлшерде жасалуы тиіс. Машинаның ішкі құрылысын, немесе қондырғы мен механизмдердің бөліктерінің өзара әсерлесулерін көрсетуге қажет болған жағдайда, мысалы,

іштен жану двигателінің жарып көрсетілген тілік нобайын қолдану – оқушыларға айқын көрінуімен тиімді. Ал дыбыс немесе аудио құралдар көмегімен бейне мен көріністерді және дыбыстарды керек жерінде өзара сәйкестікте қолдану, шынайы болмысты сезім арқылы қабылдауды әлдеқайда күшейтеді.

Жобалау технологиясын қолданудағы негізгі мақсат – оқушылардың қызығушылық ынтасын дамыту, өзбетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру, ақпараттық бағдарлау біліктілігін қалыптастыру және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру арқылы оқушыны болашақта әртүрлі жағдаяттарда, әртүрлі қоғамдық ортада өзін-өзі көрсете білуге бейімдеу.

Қазіргі оқытушының басты қызметі – білім беру мен жеке тұлға тәрбиесін сабақтастыру болса, оқушылар мен ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы олардың өзін-өзі дамыту қалыптастырылады.

Физиканы оқытудың жаңа технологиясына қойылатын жалпы талап дамыту мақсатындағы оқытуды қамтамасыз ету болып табылады. Негізгі алға қойған мақсат білім алушылардың физикалық ойлауын дамыту, олардың физикалық есептерді өздігінен шығара білуін қалыптастыру үшін проблемалық оқыту әдісін қолдану қажет. Кейбір мәселелерді оқып үйренгенде проблемалық жағдайлар туады. Білім алушы өзін зерттеушінің орнына қояды да, өздігінен проблеманы шешеді, яғни оны дәлелдейді, тәжірибе жасайды. Білім алушы жаңа есепті өзінде бұрыннан бар біліммен шығарады. Есеп шығару барысында оқушы алдына қойылған проблеманы шешу іске асырылады.

Физиканы оқыту, оның пән ретінде ерекшеліктеріне сай, қазіргі заманғы ақпараттық технологияны қолдануы жайлы сала болып келеді. Физика сабақтарында ақпараттық –технологияны жаңа тақырыпты өткенде, қорытынды – қайталау сабақтарында және т.б сабақ түрлерінде қолдану өте тиімді. Сабақ барысында слайд-фильмдерді пайдалану, дәстүрлі әдістермен салыстырғанда, сабақтың динамикасын, көрнекілігін, ақпараттың өте жоғары деңгейін және көлемін қамтамасыз етеді, сонымен қатар, тақырыпқа және жалпы физика пәніне қызығушылықты арттырады. Сабаққа дайындық барысында электрондық оқулықтар, Интернет желісінің ақпараттары қолданылады және оқытушы мен студенттерге арналған дидактикалық материалдар, оқу-әдістемелік құралдар жасалады. Физикалық процестер мен құбылыстарды модельдеу оқу процесін дамыту мен жетілдірудің болашағы болып табылады, әсіресе студенттердің шығармашылық белсенділігін арттыруда, зерттеу жұмыстарын дамытудағы ролі ерекше. Физикалық эксперименттерді модельдеу – оқытушыға сабақта физикалық ұғымдардың мағынасын тереңірек ашуға, студенттерді физиканың қазіргі эксперименттік базасымен таныстыруға, физикалық құбылыстармен зерттеу әдістерін толық түсіндіруге мүмкіндік береді.

Электрондық оқулықтың тиімділігі зор. Электрондық оқу құралы – бұл оқу курсының ең маңызды бөлімдерін, сонымен бірге есептер жинағы, анықтамалар, энциклопедиялар, оқу эксперименттерін жүргізу нұсқаулары, практикumға, курстық және дипломдық жобаларға нұсқау және т.б. білім беруді басқаратын мемлекеттік органдар тағайындаған арнайы статусы бар берілген түрдегі баспаларды қамтитын электрондық оқу басылымы. Онда әр тарауда тақырыптың мазмұны, заңдары мен анықтамалары, түсініктеме сөздігі мен қазақша – орысша сөздік, кестелер, ғалымдардың өмірбаяндары, жаттығулар мен есептер, бақылау жұмыстары қамтылған. Тараудағы оқу материалдары бойынша берілген анимациялық тәжірибелер студенттерге физикалық құбылыстарды көрсете отырып, түсіндіруге ыңғайлы. Ал интерактивті әдістер – студенттердің өзара әрекет етуіне жағдай жасайтын әдістер жиынтығы. Интерактивті оқыту әдістері - студенттердің өз өмір тәжірибесіне, біліміне сүйенулеріне негізделген.

Физика – оқушылардың ойлау қабілетін қалыптастыратын және дамытатын негізгі буын. Ол оқушылардың интеллектін, логикалық ойлауын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға, табиғат заңдылықтарын толығымен түсінуге ықпал жасайды. Физика пәнінде ақпараттық технологияларды қолдану пәнді оқытуда дүниенің заңдарын терең меңгертіп қоймай, студенттің ойын дамытып, эмоциясына, сезіміне қозғау салады. Өзіне қажетті мазмұны мен мәліметті ақпарат көзінен таңдап өз бетінше ойланып, шешім қабылдауға дағдыландырады. Сондай-ақ сабақ өтуде интерактивті тақтаны қолдану да сабақ тиімділігін арттырады. Компьютердегі интернет жүйесіндегі ақпараттық мәліметтерді сабақ тақырыбына байланысты қажеттісін таңдап тікелей қолдануға болады.

Әдебиеттер:

1. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014.-360 бет.
2. Б.Б. Жолдасова Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану. Білім, №5, 2007ж.
3. Аубакирова Р., Нұрбекова М. Педагогикалық зерттеу. Астана, 2011.
4. Жалпы педагогика / З. Байжанова. -Алматы, 2008.

5. Андасова Б.З. Оқытуды жаңаша ұйымдастырудың педагогикалық шарттары. п.ғ.к. Автореф: 13.00.08. - Астана, 2007. 256.

Резюме:

Эффективное использование информационных технологий при проведении уроков физики повышает качество знаний. Используя новые информационные технологии на уроках физики, можно повысить интерес учащихся к формированию знаний, умений и навыков, научить решать задачи различного уровня. Развивает логическое мышление, умение самостоятельно искать данные, необходимые для занятий в сети интернет, компьютерную грамотность, умение применять полученные на уроке знания в жизни.

Abstract:

Effective use of information technologies in conducting physics lessons improves the quality of knowledge. Using new information technologies in physics lessons, it is possible to increase the interest of students in the formation of knowledge, skills and abilities, to teach them to solve problems of various levels. Develops logical thinking, the ability to independently search for the data necessary for classes on the Internet, computer literacy, the ability to apply the knowledge gained in the lesson in life.

ӘОЖ: 373.51

¹ Турсынбеков О.Ж., ² Жетписбаева Р.Б.

¹ директордың тәрбие - ісі жөніндегі орынбасары, КММ «№ 115 Оразбай атындағы негізгі орта білім беретін мектебі» Қазақстан, Шымкент қаласы

² директордың тәрбие –ісі жөніндегі орынбасары, КММ «№103 жалпы орта білім беретін мектебі»

Шымкент, Қазақстан

**ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН ЖАҢА ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДІҢ ЖҮЙЕЛІ
ҚАДАМДАРЫН ҚОЛДАНУ**

Аңдатпа:

Бұл мақалада Тәрбие жұмысында жеке тұлғаны қалыптастыру, оқушыны жан-жақты дамыту негізгі орын алады. Оқушыны дамытуға оқыту, білім беру, тәрбиелеу үрдістері өзара бірлікте жүргізілгенде ғана қол жеткізуге болатын жағдайлар қарастырылды.

Қазіргі заманымыздың мақсаттарының бірі болып табылатын - жас ұрпаққа саналы тәрбие беру. Жас ұрпақтың тәртіпті, саналы жан-жақты дамыған, шығармашылықпен жұмыс істей білетін азамат болып қалыптасу жағдайларын қарастыру. Мектептегі оқу-тәрбие жүйесінің құрамды бөлігі-сыныптан тыс жүргізілетін тәрбие жұмыстары. Сынып жетекшісі жұмысының маңызды бір бағыты – оқушылардың отбасымен жұмыс жасау. Және де балалар дамуының қай жағын қарастырсақ та, оның әрбір жаста тиімді болуында отбасының атқарар рөлі үлкен. Сондықтан да негізгі тәрбиелеуші отбасы, ал сынып жетекшісінің міндеті оларға көмектесу.

Кілттік сөздер: *тәрбие, қалыптастыру, жас ұрпақ, шығармашылық, отбасы, дамыту, интеллектуалды.*

Мақсаты: Жас ұрпақтың азамат болып қалыптасуы, оның шығармашылықпен дамуының түп тамыры тәрбиеден бастау алып ол Қазақстанның ертеңі мен еліміздің ұлттық қауіпсіздігі, қоғамның құндылық бағдарлары жайлы сөз қозғағанда тәрбиепроблемалары ерекше назар аударуды қажет етеді. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде тәрбиені дамыту соңғы жылдары Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің, субъектілерге білім беретін басқару органдарының, білім беру мекемелерінің барлық типтері мен түрлерініңзанды басым бағыттарының бірі болып отыр.

Тұлғаны қалыптастыру жолында орта білім беру жүйесінде орны зор, себебі негізгі құндылықтар мен өмірлік қағидалар осы уақытта қалыптасады. Мектеп жасында балалар өзінің

мәдени-ұлттық, этникалық қажеттіліктерін жүзеге асырып, оның бойында гуманистік, жалпы адамзаттық қасиеттердің қалыптасуына қолайлы жағдай және орта жасалады.

Міндеттері: Бүгінгі таңда мұғалімнің алдында тұрған міндеті – әлеуметтік-белсенді тұлға қалыптастыруға ықпал ететін, жағымды білім беру және тәрбиелеу ортасын құруда әлемдік мәдениет пен жалпыадамзаттық құндылықтарды, этностар мен халықтың мәдени дәстүрін білу және өзіндік тәжірибесін қолдану.

Заманауи мектеп мұғалімдеріне оқу тәрбие үдерісін ұйымдастыруда келесі міндеттерді шешу көмектеседі:

- оқушылар бойында ұлтжандылықты, азаматтылықты және намысқорлық қасиеттерді және отаншылдық сананы қалыптастыру, Отанға деген мақтанышқа тәрбиелеу.

- тұлғаның жалпыадамзаттық құндылығын, белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыруға ықпал етуі, рухани-адамгершілік дәстүрді сақтау және қайта жаңғырту;

- жалпыадамзаттық қасиеттердің негізінде жан жақты мәдениетті, өзгермелі өмір жағдайларына бейім тұлғаны қалыптастыру.

- оқушылардың білім алу уәждері мен танымдық қызығушылықтарын қалыптастыра отырып ойлау мүмкіндіктерін дамыту;

- өмірге, адамдарға құрметке тәрбиелеу;

- өзін өзі жетілдіру бағдарламаларының көмегімен мінез құлқын тәрбиелеу;

- салауатты өмір салты туралы көзқарысын қалыптастыру, мәдени-спорттық іс шараларға қатысуға тарту.

Жеке тұлғаны тәрбиелеуде жоғарыда көрсетілген міндеттерді жүзеге асыру мектептегі оқушылардың академиялық пәндері, қосымша білім беру, бос уақытты ұйымдастыру және әлеуметтік өмірдің тәрбиелік әлеуеті арқылы іске асырылады. Сонымен қатар тұлғаның негізгі сапалары отаншылдық, төзімділік, сенімділік, жауапкершілік, креативтілік, тапқырлық, көшбасшылық, яғни функционалдық сауатты тәртіп қалыптасады. Түпкі мақсатбілім алушылардың өзін өзі жетілдіру мен дамытуға жетелейтін, кез келген жағдайда коммуникативтік-қызметтік әрекеттерді үш тілде көрсетуге мүмкіндік беретін бірнеше тілді меңгеру, өзінің салт дәстүрі мен тарихын білетін, әлеуметтік және саяси өзін өзі анықтауға қолдау көрсететін көпмәдениетті тұлғаны дамыту.

Қазақстан Республикасының Конституциясында (12, 27, 28, 29, 30 – баптарда), «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы», «Білім туралы», «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы», «Неке және отбасы туралы», «Кәметке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы», «Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы және жасөспірімдер үйлері туралы», «Азаматтардың денсаулығын сақтау туралы», «ЖҚТБ ауруының алдын алу туралы», «Темекі шегушіліктің алдын алу және оны шектеу туралы» Қазақстан Республикасының Заңдарында және т.б. маңызды құжаттарда жеке тұлғаның ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде қалыптасуы мен дамуы және оның кәсіби жетілуі үшін қажетті жағдайлар жасау; баланың тәрбиеленуі, білім алу және жан-жақты қалыптасуы, ана тілін, ұлттық салт-дәстүрлерді сақтау, ақпараттану, денсаулығын нығайту сияқты құқықтарын іске асыру – білім беру жүйесінің басты міндеттері болып табылады.

Мемлекеттің білімді, адамгершілікті, тапқыр, кез-келген жағдайда дербес шешім жасай алатын, ынтымақтасуға және өзара іс-қимылға қабілетті, ел тағдыры үшін жауапкершілік сезіміне ие адам тәрбиелеу мәселесі жөніндегі әлеуметтік сұранысына жыл сайынғы Республика Президентінің Қазақстан халқына Жолдауынан, Қазақстан Республикасы азаматтарын патриоттыққа тәрбиелеу Мемлекеттік бағдарламасынан және т.б. аса маңызды құжаттардан орын алуда. Тәрбие үдерісіне тікелей қатысты негізгі құқықтар Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген.

Тәрбие жүйесі пәндік оқу бағдарламаларының, қосымша білім беру бағдарламаларының, демалыс қызметінің мазмұнын мынадай бағыттар арқылы интеграциялау жолымен іске асырылуда: патриоттық тәрбие, интеллектуалды даму, адамгершілік тәрбие, физикалық және психологиялық даму, алуан мәдениетті даму, көшбасшылық қасиетті дамыту, көркем-эстетикалық даму. Оқушылардың сабақта және сабақтан тыс қызметте интеграциялануы әлеуметтік-гуманитарлық цикл пәндеріндегі «Алаштану», «Абайтану» ұлттық құрамдас бөлік, түйінді пәнаралық тақырыптар, «Өнер» және «Дене тәрбиесі» пәндерін және қосымша білім беру бағдарламаларын оқытудағы көзқарастардың байланысы арқылы жүзеге асырылады. Білім беру қызметінің осы интеграциясының нәтижесінде тәрбиелеу жұмысы нысандар мен әдістер кешені

арқылы ұйымдастырылады, соның ішінде әлеуметтік жобалар мен практикалар, Қазақстан бойынша өлкетану экспедициялары, мүдделер бойынша сабақтар (спорттық, көркем, технологиялық және интеллектуалды), таңдамалы курстар, оқушылардың өзін-өзі басқаруы мен қоғамдастықтар («Шаңырақ» және басқалары), драмалық және театр көрсетілімдері, интеллектуалды және іскер ойындар, желілік іс-шаралар және т.б.

Тәрбие үдерісін кадрлармен қамтамасыз ету жөніндегі жұмыс жүргізіліп келеді. Директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарлары, сынып жетекшілері, педагогтар-ұйымдастырушылар, аға вожатыйлар, әлеуметтік педагогтар, педагог-психологтар, еңбек ақылы сынып тәрбиешілері, қосымша білім беру педагогтары мен әдіскерлер штат бірліктеріне енгізілді.

Қазақстан Республикасының бірқатар білім беру ұйымдарында нақты әлеуметтік-педагогикалық жағдайларды ескеретін педагогтар мен ата-аналардың, оқушылардың сұрыныстарына бағытталған тәрбие беру жүйесі құрылды және ол табысты қызмет көрсетіп келеді. Соның нәтижесінде жеке тұлғаға тәрбиелік ықпал жасаудың диапазоны кеңейді.

Алайда, Республика аймақтарында тәрбие беру ісінде шешімі табылмаған көптеген проблемалар бар, олардың *бірінші тобына мыналар кіреді:*

- Тәрбиенің мақсатын және басым бағыттарын белгілеуге мүмкіндік беретін нақты идеологиялық бағдар толық жасалмауы.

- Ұлттық құндылық бағдарларының жоғалуы. Педагогтардың жалпы адамзаттық және жалпы мемлекеттік құндылықтарға жауапкершілікпен қарауды қалыпқа келтіру әрекеттері үнемі тиімді бола бермеуі.

- Өмірлік құндылықтардың шынайы патриоттық сезімді мойындамауға жетелейтін тар прагматикалық көзқарастармен ауыстырылуы.

- Қоғамның әлеуметтік жіктелуі, қоғамның кірістер бойынша күрт қарама-қайшылануы; халықтың кейбір бөлігінің еңбек етпей табылған молшылықты дәріптеуі зияндық, әлеуметтік әділеттікке сенбеушілік сезімдерін тудыруы, заңға ден қоюшылықты қалыптастыруға мүмкіндік бермеуі.

- Ұлттық мәдени қабаттардың бұзылуы. Адамзаттың мұндай жалпы проблемасы біздің елімізде де тұрақсыздық, белгісіздік жағдайлардың шиеленісуіне және халықтың кейбір бөліктері негізгі күшін өмір сүруге қажетті қарапайым амалдарды жасауға бағыттауы. Бұл сияқты теріс ұғым бой алуы дәстүрдің, ұлттың мәдени көзінің жойылуына, білім алушылардың басым бөлігінің дұбаралануына алып келуі.

- Әлеуметтік институт ретінде отбасының тәрбиелік рөлінің әлсіреуі.

- Адам өмірін аса маңызды құндылық ретінде бағаламау, салауатты өмір салтын елемеушіліктің басым болуы.

- Бұқаралық ақпараттар құралдарының жеке тұлғаны қалыптастырудағы теріс ықпал етуі.

Білім беру жүйесінің ішкі себептерінен туындайтын тәрбие проблемалары *екінші тобын жататындар:*

- Тәрбиенің жаңа парадигмасының ғылыми-әдістемелермен жеткіліксіз қамтамасыз етілуі. Тіпті, олар тұжырымдамалық мәнде нақты белгіленгеннің өзінде тәрбие үдерісін дамыту бағытында мазмұндық және осы үдерісті жергілікті орындарда ұйымдастырудың проблемалары.

- Педагогтардың тәрбие технологияларын жеткіліксіз меңгеруі.

- Балалар қоғамдық ұйымдарының тәрбиелік потенциалы тиімділігінің төмендігі.

- Балалар және жастар қоғамдық ұйымдарының қызметін ұйымдастыруда бірыңғай ұстанымның болмауы.

- Еңбек тәрбиесі мен кәсіби бағдар беру жүйесінің жоғалуы.

- Мектептерде және мектептен тыс ұйымдарында үйірмелер мен спорттық секциялар санының жеткіліксіздігі.

Сонымен қатар бүгінгі таңда соңғы бір ғасыр бойына айтылып келген білім, білік, дағды құзыреттілікпен жалғасып жатыр. Осы тұстағы жан жақты тұлға құзыреттілігін қарастыруға болады. Онда қызығушылықпен білім алу, педагогтарға сенім арту, қиын жағдайда эмоционалдық тұрақтылықты сақтай білуі, танымдық тұрғыдан өзінің әрекетіне жауапкершілікпен қарауы, себебін анықтай алуы, өзіндік уәжді көрсетуі, өзін өзі реттеуі, қызығушылығы мен қажеттіліктерін айта алуы, ақпарат көздерін таба алуы, бірлесе жұмыс істеуі, жағдаяттан шыға білуі, өзін өзі бақылауы, өзін өзі бағалауы т.б. маңызды рөл атқарады. Әрине жоғарыда көрсетілген сипаттамалар жүйелі құрылған жоспар мен ұзақ мерзімді еңбектің нәтижесінде ғана жүзеге асатыны сөзсіз. Ескеретін жайт, тұлғаны тәрбиелеу мен әлеуметтендіруде нақты оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырған, материалдардың мазмұны мен оқытудың қағидалары анықталған, алдын ала жоспарланған және кері байланыс жүргізілген

жағдайда ғана қол жеткізуге болады. Оқу-тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыру жағдайында көптілді тұлғаны қалай қалыптастыруға, тәрбиелеуге болады? деген сұрақ аясында келесі қадамдарды ұсынуға болады:

Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарлары:

- тәрбие жоспарына түбегейлі өзгерістер енгізу;
- тәрбие ісі орынбасарының құжаттарына енетін топтамалардың мазмұндық жаңартылуы және даму жоспарының СМАРТ мақсатқа сәйкестігі;
- мектептегі тәрбие үдерісін ұзақ мерзімді (ҰМЖ), орта мерзімді (ОМЖ), қысқа мерзімді (ҚМЖ) жоспарлау;
- сыныптан тыс іс-шараны талдау және өздік талдаудың жаңа тәсілдері мен өзара және өзін-өзі бағалауды енгізу;
- мектепте оқушылық өзін-өзі басқару арқылы көшбасшылық қасиеттерді тәрбиелеу;
- нақты оқу жылына арналған тәрбие жұмысының циклограммасы нақты және күтілетін нәтижені анықталуы тиіс;
- оқыту мен тәрбиелеудің тұлғаға бағытталған технологиясын пайдалана отырып диагностикалауда 5-11 сыныптарда тәрбие үдерісінің нәтижелілігін бағалауға мүмкіндік эмпирикалық зерттеулерді (сауалнама, байқау, бақылау, тестілеу, социометрия және т.б.) тиімді пайдалану;
- мектептерде элективті курстардың санын көбейту. Олардың тақырыбы, мазмұны және т.б. бір жүйеге кетірілген болуы тиіс.
- мектептің іс шараларын тілдер пән бірлестігімен бірлесе жоспарлау және т.б.
- тәрбие сағаттарының жоспарын (қысқа мерзімді) сынып жетекшілерімен бірлесе дайындау;
- мектеп мұғалімдеріне, ата-аналарға коучинг сабақтар ұйымдастыру.

Сынып жетекшісі:

- сыныпта танымдық іс әрекеттерді ұйымдастыруда, әлеуметтік қарым қатынасты қалыптастыруда тұлғаның дамуына ықпал ететін оқу-тәрбие жұмыстарны жүйелі жүргізуі қажет.
- тұлғаның өзін өзі дамытуына ықпал ету, оның әлеуетін іске асыруда сынып сағаттары және сыныптан тыс шаралардың мақсаттылық, мазмұндылық, ұйымдастырушылық-қызметтік, бағалау-талдаушылық құрауыштарын басшылыққа алу;
- басқару тұжырымдамасына сәйкес үш деңгейлі функциясы: педагогикалық және әлеуметтік-гуманитарлық, әлеуметтік-психологиялық, басқаруды (диагностиклақы, мақсат қою, жоспарлау, бақылау, түзету қызметтері) қайта қарап жеке тұлғаға бағыттай отырып жоспарлауы тиіс.
- сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық мінездемесі, өткен оқу жылындағы тәрбие жұмысының талдауы, ағымдағы оқу жылындағы тәрбие жұмысының тақырыбы, мақсаты және міндеттері, сыныптағы тәрбиелік шаралардың жоспары, оқушылармен атқаратын жеке жұмыстардың жоспары, ата-аналармен атқаратын жұмыстардың жоспарын жан жақты тұлғаны дамытуға бағдарлау және оны мониторингілеу. Оның мазмұны мектептің даму жоспарында көрсетілген басым бағыттар мен күтілетін нәтижелерге сәйкес келуі тиіс.
- тұлғаны дамытуға бағытталып жүргізілген іс шаралардың, эмпирикалық зерттеу нәтижелерін диагностикалау;
- сынып оқушыларының тәрбиелік деңгейінің диагностикалық картасын, жас ерекшеліктеріне сай оқушылардың тәрбиелік деңгейін анықтауға арналған өлшемдерді анықтау, оқушылардың тәрбиелік картасын жүйелі жүргізу;
- сынып жетекшісінің тоқсандық тәрбие жұмысының жоспары бойынша сынып сағаттары, іс шаралар, сыныпта жүргізілетін әңгімелер және жалпы мектептік және аудандық іс шаралар мазмұнын жаңарту;
- сынып жетекшісі тұлғаға бағытталған амалдың негізгі негізгі қағидалары болып табылатын өзін өзі жігерлендіру, жеке даралық, субъектілік, таңдау, шығармашылық пен табыс, сенім мен қолдау қағидаларын басшылыққа алуы тиіс.
- жоғары сынып оқушыларының құндылықтар бағдары мен болжамын анықтауда зияткерлік деңгейі, дүниетанымы, адамгершілігі, азаматтық ұстанымы, мінезін секілді критерийлер қамтылған сауалнамаларды алу.

Сонымен қатар тәрбиенің тұлғаның қоғам алдындағы жауапкершілігі мен белсенді өмір сүру дағдыларын қалыптастыру, шәкірттің ар-ожданына нұқсан келтірмеу, жеке қарым қатынастағы құпиялылықты сақтау, үлгілі және қолданбалы тәрбие (моральдық кодекс, ар-ождан кодексі, мінез құлық және тәртіп ережелері, ұлттық әдет ғұрып және салт-дәстүр ережелері т.б.) ережелерін басшылыққа алу, тұлғаның дамуы мен кемелденуінде кешенді үйлесімділік (адамилық, табиғилық, жаратылыстық, әлеуметтік-психологиялық, мәдени-эстетикалық, қоғамдық-этиалық) қалыптастыру қағидаларын басты назарға алу.

Тәрбие үдерісін ұйымдастырудағы оқушылармен жүргізілетін төмендегідей жұмыстарды жүйелі жоспарлауды қажет етеді:

- Мектептің тәрбие орталығын құру.
- Мектептің оқу-тәрбие мазмұнын оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағыттай құру және сыныптан тыс жүргізілетін қолданбалы курстар, әр бағыттағы үйірме жұмыстары, зерттеу топтарын құру.
- Ел-жер, ауыл аймақ тарихын, тұлғалар тарихын зерттейтін топтар, табиғат құбылыстарын болжау орталықтары, ауыз әдебиеті мен батырлық жырлары, дастандар т.б. құндылықтарды зерделейтін, насихаттайтын әр пәнге қатысты үйірме жұмыстарын ұйымдастыру.
- Қазақтың қолданбалы қол өнері үйірмелерін құру, іскерлік сыныптарын, топтарын ашу (кәсіпке қатысты – ұлттық ою өрнек, кесте, зергерлік өнім, тоқыма, ұлттық тағам түрлері, оның құрамын білу, әрі дайындау технологиясы т.б.; өнерге қатысты – айтыс, жыршылар, термешілер, әуеской музыканттар мектебін ашу, үйірме жұмыстары; драма үйірмелері – ауыз әдебиеті үлгілерін сахналау; поэзия мен көркемсөз өнеріне баулитын, әрі актерлік қабілетін дамытатын, көркем оқуға жаттықтыратын үйірмелер; спортқа қатысты – «ұлттық ойындар», «тоғызқұмалақ», «асық» және т.б.)
- Кітапхана жұмысын жандандыру. Кітапхана баланың кітапқа деген қызығушылығын оята алатын іс шараларды өткізумен қатар, сыныптан тыс қосымша білім берудің негізгі ошағы болуы шарт. Кітапханада тәрбие саласының барлық бағыттары бойынша қызықты іс шаралар: әдеби оқулар, қойылымдар, кештер, конференциялар, еңбекке баулу шаралары атқарылуы тиіс.
- Оқушылардың өзін өзі басқару жұмысын жетілдіру.
- Оқушыны еңбекке баулу – пән сабақтарын еңбекпен ұштастыру, негізгі мектеп ережелері арқылы өзіне өзі қызмет жасау, қоғамдық пайдалы еңбекті ұйымдастыру.

Білім берудегі жаңа парадигма іскерлік сипатта байқалып, өз бетінше үздіксіз білім алуға ұмтылуды қалыптастыруға және шығармашылық қабілетті дамытуға бағытталған. Соның негізінде балаларды және жастарды мектеп жасына дейінгі, орта білім беретін, орта кәсіби, жоғары кәсіби білім, қосымша білім берудің түрлі деңгейлерін қамтитын тәрбие жүйесі құрылуда, тәрбие үдерісінің тиімділігін бағалау мен жеке тұлғаның тәрбиелік деңгейінің өлшемдері жасалды.

Жоғарыда көрсетілген проблемаларға сүйеніп, жас жеткіншектер тәрбиесі еліміз қауіпсіздігінің негізін құрайтын басты стратегиялық міндеттер ретінде қаралуы тиіс. Тәуелсіз Қазақстанның білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысын реттейтін бірінші тұжырымдамалық құжат 1995 жылы қабылданған «Мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балаларды тәрбиелеу тұжырымдамасы» болды. Онда тәрбие жұмыстарының мақсаты, ұстанымы, мазмұны мен тәсілдері қарастырылып, отбасының тәрбиелік потен-циалы мен мектептің тәрбие жүйесіне аса мәнді көңіл бөлінді. Бұл құжат бүгінгі күні өзінің миссиясын орындады деп айта аламыз. Жоғарыда айтқанымызға орай үздіксіз білім беру жүйесінде тәрбие мәселесінің бүгінгі жағдайына сай келетін білім алушыларды тәрбиелеудің жаңа тұжырымдамасын жасау қажеттілігі туып отыр.

Әдебиеттер:

1. Тәрбие тұжырымдамасының негізі. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің бұйрығымен бекітілген № 227, 22 сәуір 2015 жыл.
2. Барлық білім беру ұйымдарында оқыту процесінің тәрбиелік құрамдасын күшейту жөніндегі үлгілік кешенді жоспарды бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 29 маусымдағы № 873 Қаулысы.
3. Жалпы орта білім беру жүйесіндегі көптілді білім беруді дамытудың әдіснамалық қамтамасыздығы. Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, әдістемелік нұсқаулық, 4 б. 2015

Резюме:

Данная статья посвящена формированию личности, всестороннему развитию студента в воспитательной работе. Условия для достижения студенческого развития могут быть достигнуты только тогда, когда процессы обучения, воспитания, обучения осуществляются в единстве.

Одна из целей современности - воспитывать подрастающее поколение. Учет условий формирования подрастающего поколения дисциплинированным, развитым, творческим гражданином. Внеучебная воспитательная работа - неотъемлемая часть системы школьного образования. Одно из важнейших направлений работы классного руководителя - это работа с семьями учащихся. И независимо от того, какой аспект развития ребенка, семья играет большую роль в том, чтобы сделать его эффективным в любом возрасте. Поэтому главный воспитатель - это семья, а задача классного руководителя - помочь им.

Abstract:

This article focuses on the formation of personality, comprehensive development of the student in the educational work. The conditions for achieving student development can be achieved only when the processes of teaching, education, upbringing are carried out in unity.

One of the goals of our time is to educate the younger generation. Consideration of the conditions for the formation of the younger generation as a disciplined, well-developed, creative citizen. Extracurricular educational work is an integral part of the educational system at school. One of the most important areas of class teacher work is working with students' families. And no matter what aspect of a child's development, the family has a big role to play in making it effective at any age. Therefore, the main educator is the family, and the task of the class teacher is to help them.

ӘОЖ: 63.061

¹Есембекова Г.Б., ²Сапарбекова П.Е., ³Избаева Б.М., Айтбаева А.С.

¹аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

²магистр оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

³магистр оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

⁴магистр оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҚТАРЫНДА КАРТОП ЕГІСТІГІН ЗИЯНКЕСТЕРДЕН ҚОРҒАУДЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ

Аңдатпа:

Ауылшаруашылығының егіншілік саласында картоп дақылының маңызы зор, ол халықты азық-түлікпен қамтамасыз етуде үлкен сұранысқа ие. Картоп дақылынан мол өнім алуда оның зиянкестерімен күресуді дұрыс жолға қою қажет. Қоршаған орта мен адамзат денсаулығына кері әсері болатын химиялық қорғаныш препараттарынан бас тартып, халыққа экологиялық таза өнім ұсыну мақсатында картопты колорад қоңыздарынан қорғаудың биологиялық шарасы ретінде зиянкестің табиғи жауын егістікке жіберудің әдістемесін зерттей отырып, тәжірибеде энтомофаг қолданудың нақты қыр-сырлары ұсынылып отыр. Колорад қоңызына қарсы периллюс, бракондар мен трихограммаларды бірге қолдану тәжірибесі олардың болашағының зор екенін көрсетті. Өйткені мұндай кезде биологиялық күрестің тиімділігі едәуір артады және химиялық өңдеудің барынша шектелуі, тіпті толық жойылуы да мүмкін.

Кілттік сөздер: Колорад қоңызы, Периллюс қандаласы, Браконид, дернәсіл, энтомофагтар, зиянкестер жиілігі, зияндылықтың экономикалық деңгейі.

Картоп егістігінің зиянкестеріне (колорад қоңызы және тағы басқа зиянкестер) биологиялық күрес жүргізу үшін периллюстің апробацияланған түрлері пайдаланылады.

Периллюсті шығару нормасы бір гектар алаңдағы аналықтар мөлшерін немесе салмақтық күйге ауыстырғанда бір гектардағы биоматериалдардың 0,75x1,0x0,75 граммын (1 граммда 80 мың биоматериал болады) құрайды. Шаруашылыққа периллюсті биофабрикалардан немесе биозертханалардан тоғышардың туылуына әрі кеткенде 2 тәулік қалғанға дейін жеткізеді. Периллюстің туылуына бір тәулік қалғанда материал қағаз қапшықтан орналастырып, жайғастыруға ыңғайлы басқа ыдысқа ауыстырылады. Олар туыла бастағаннан екінші тәулікте шығарылады.

Периллюстердің туылуының басы мен дәрежесі сол бөліктен (партиядан) алынған зақымдалған жұмыртқаларға бақылау қою жолымен белгіленеді. Бұл мақсат үшін бақылау пакеті калькадан дайындалады. Оларды шығару ертеңгі және кешкі сағаттарда жүргізіледі.

Периллюс сағат таңғы 5-тен 10-ға және 17-ден 21-ге дейін анағұрлым ширақ келеді. 1 гектардағы 50 нүктеге шығарған кезде қызметкерлер егістікпен бір-бірінен 20 метрлік қашықтыққа жүріп отырып, әрбір 10 метр сайын периллюстері бар жапырақша немесе гүл шоғын тастап кетеді және оларды көлеңкелі жерге жайғастырады. Егер периллюстің гектарлық нормасы 100 нүктеге орналастырылса, онда қызметкерлердің арақашықтығы 10 м деп белгіленеді. Олар периллюстер жолының әрбір 10 метрі сайын шығарады, ал 200 нүктеге шығару керек болса, бұл қашықтық тиісінше 10 және 5 м болады. Жапырақшалар мен гүл шоғырларын сілкіп алмас үшін және олардағы периллюстерге зақым келтірмес үшін өте мұқият шығару керек.

Сондай-ақ периллюстерді ағаш үгіндісімен араластырып, тұтастай орналастыру тәсілін де пайдалануға болады.

Қолмен себілгенде 1 гектарға 3–5 кг ағаш үгіндісі жұмсалады. Қоспа матадан тігілген, астары полиэтилен алжапқышқа салынып, себу үшін жұмысшыларға беріледі. Жұмысшылар танап бойымен бір-бірінен 10 метр қашықтықта тізбектеле жүріп отырып, периллюсті танапқа оңға және солға біркелкі сеуіп өтеді.

Қандаланы себу үшін тозандандырғыштың (1 гектарға 9–12 кг ағаш үгіндісі) немесе авиацияның пайдаланылуы мүмкін.

Егер шығарғаннан кейін бір тәулік ішінде ауа райы күрт нашарлап (жаңбыр, температураның төмендеуі, қатты жел т.б.) кетсе, периллюсті тарату қолайлы жағдайда қайталанатын. Егер периллюсті қолдану ауа райына байланысты белгіленген мерзімде мүмкін болмаса, онда ұшып шыққан периллюс 5 тәулікке дейін сақталады.

Периллюс қолдануда жоғары тиімділікке суарғаннан бір–екі күннен кейін, яғни ылғалдылығы жоғары болғанда жетуге болады.

Бракон– шаншарды жаппай шоғырландырудың іріктелген дұрыс мерзімі – зиянкестер жиілігін және оның зияндылығын экономикалық білінбейтін деңгейге дейін табысты төмендетудің басты жағдайы. Беде және гамма көбелегі шаншарларының аралық иелерінің пайда болуы әдетте сәуірдің I және II онкүндігінде ерте қырыққабатта, шалғамда, қызылшада, жоңышқада және түрлі арамшөпте, яғни күздік және лепті көбелектен 10–15 күн, мақта көбелегінен 25–30 күн бұрын байқалады. Колорад қоңызы, сымқұрт, өсімдік бітесі және басқа зиянкестер мен табиғи энтомофагтар бір мезгілде пайда болмайды.

Зиянкестер 10–15 күн бұрын пайда болатындықтан аралық иелердің жалпы сан мөлшерін кеміту, сондай-ақ тоғышарлардың табиғатта келесі жинақталуы үшін бракондар алғаш рет жаппай жүгеріге, томатқа, жоңышқаға және көкөніс-бақша дақылдарына шығарылады. Өйткені оларға түрлі көбелектердің едәуір мөлшері жинақталады, ал бұл егістердің шектелген алаңы тоғышарларға анағұрлым белсенді болуға мүмкіндік береді.

Бракон, әдетте ортаңғы және үлкен жастағы дернәсілдерін зақымдайды; бірінші рет шығарылғаннан зақымдаудың басына дейін тоғышарларда 3–5 күн болады; осы күндер ішінде олар тарай ұшып, дақылға, стация мен микроклиматқа үйреніп алады. Аналықтар шығару нүктесінен 500 метрге және одан да қашыққа көшіп-қонады. Бракондарды қолайлы шығару сызба-нұсқасы – 1000 x 1000 м.

Бракондарды күзде – колорад қоңызының техникалық және отамалы дақылдардан көкөніс-бақша дақылдарына, жоңышқа мен арам шөпке көметін кезеңінде бракондарды жаппай шығарудың мәні зор. Бракондар күндізгі желсіз тымық уақытта шығарған дұрыс. 1 гектарға шығару нормасы зиянкес дернәсілдердің жиілігіне байланысты.

Оларды шығарған кезде жұмысшылар бір-бірінен 50 м (50–60 қатар) жерде қатараралықпен тізбектеле жүре отырып, әрбір 40–50 м сайын аз уақытқа (30 секунд) банканың аузын ашып, браконның бір бөлігін шығарып жібереді.

Шығарылған тоғышарлар сыртқы жағдайларға дағдыланып, гүл бал-шырынымен қоректенеді, жұптасып, белсенді түрде дернәсіл іздейді.

Ең маңыздысы колорад қоңызының бір ұрпағы дамығанша браконнан 2–3 ұрпақ дамиды. Сондықтан да оның тиімділігі егісте, яғни танапта көбеюі есебінен өседі. Одан арғы есепке алу жұмысынан кейін 100 өсімдікке келетін жұлдызқұрттар сан мөлшері анықталған соң бракондар екінші рет шығарылады. Мұндайда тоғышарлар мөлшері 1 гектарға келетін 1:10 қатынастағы жұлдызқұрттардың жалпы сан мөлшерінен (ал үшінші шығарылымда – 1:5 қатынастағы) анықталады.

Көпжылдық тәжірибе зиянкестің көктемгі кезеңде дамуында алғашқы дернәсіл байқалған кезде 1:20 (қандаланың бір аналығы қоңыздың 20 дернәсіліне), қайталап шығарған кезде 1:10, үшінші рет шығарғанда – 1:5 арақатынас жеткілікті түрде тиімді екенін көрсетті.

1 гектардағы жұлдызқұрттардың жалпы сан мөлшері үшінші бөлімнің алғашқы беттеріндегі формуламен шығарылады. Мысалы, ол 2000 дана/га құрады деп есептелген. Осыдан аналықтардың 1 гектарға қажетті сан мөлшерін анықтау оңай. Бірінші рет шығарылғанда $2000:20=100$ аналық болды. Бракондардың жыныстық арақатынасының 1:1 екенін ескеріп, 1 гектарға 200 бракон шығару керек. Бұл көрсеткіш қайталап шығарғанда $2000:10=200$ немесе 400, ал үшінші рет шығарғанда $200:5=400$ немесе 800 бракон болады. Зиянкестің әрбір ұрпағына қарсы олар үш рет шығарылады: зиянкестердің пайда болуының басында, 7–8 күннен соң және екінші рет шығарылғаннан кейін дәл осындай уақыт аралығында.

Колорад қоңызына қарсы периллюс, бракондар мен трихограммаларды бірге қолдану тәжірибесі олардың болашағының зор екенін көрсетті. Өйткені мұндай кезде биологиялық күрестің тиімділігі едәуір артады және химиялық өңдеудің барынша шектелуі, тіпті толық жойылуы да мүмкін.

Картоп егістігінде зиянкестермен күрес өскіндер пайда болғанда басталады. Бұл кезеңде темекі трипсінің (бәлкім, дәнді дақылдар егістігімен іргелес немесе алдыңғы жылы пияз және басқа көкөніс дақылдары егілген барлық танапта) пайда болуы мүмкін. Трипсті есепке алу 60 өсімдікте (3 өсімдіктен 20 сынама) жүргізіледі. Зиянкестер болған жағдайда жұмыртқалар 1:1 арақатынасында таратылады.

Әдебиеттер

1. Сазонова Р.А., Шагов Е.М., Страдимова Л.А. Подизус хищник американской белой бабочки и колорадского жука. - Защита растений, 1976, № 8, с. 52.
2. Самерсов В.Ф. Об акклиматизации периллюса. Защита растений, 1964, №2, с. 51.
3. Санин В.А. Колорадский жук. М.: Колос, 1976. - 108 с.
4. Сикура А.И. К экологии клопа периллюса хищника колорадского жука. - В кн.: Вопросы экологии. Киев, 1962, т. 8, с. 104.

Резюме:

В статье представлен опыт использования энтомофага Периллюса в борьбе с колорадским жуком - вредителя картофельных культур как биологический метод борьбы с вредителями, которые являются важным компонентом защиты растений. При весеннем развитии вредителя достаточно эффективно соотношение 1:20 при обнаружении первых личинок (одна самка периллюса на 20 личинок жука), 1:10 при повторении, 1:5 при третьем выпуске.

Abstract:

The article presents the experience of combating the pest of the potato crop - the Colorado potato beetle through its entomophagous *Perilyll*, to develop biological control measures against pests, which are an important component of plant protection. In the spring development of the pest, the ratio of 1:20 when the first larvae were observed (20 larvae of one female beetle), 1:10 when repeated, and 1:5 when released for the third time was quite effective.

UDC 37.091.33:581

Makhmut G.

M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
Gulmira.makhmut.85@mail.ru

CHINESE GRAMMAR MISTAKES

In pace with the gradual strengthening of economic and political cooperation between China and Kazakhstan, more and more Kazakh students are beginning to learn Chinese, and hope that the cooperation and exchanges between the two countries will do their part. However, because there is a big differences between Kazakh and Chinese, and Chinese is also very complicated, many Kazakh students have mistakes and confusions in learning Chinese grammar. Therefore, this article introduces some biases. Then, from the perspectives of students, teachers and schools, methods to avoid prejudice were proposed. It is hoped that this article will be helpful to the Chinese learning of Kazakhstan students and play a certain role in Chinese teaching.

Mistakes 1

Chinese Synonyms: 时间shíjiān and 时候shíhòu, 二èr and 两liǎng, 分fēn and 分钟fēnzhōng

(1) 时间shíjiān and 时候shíhòu

- ① -我 下午 没有 时候 吃饭。

Wǒ xiàwǔ méiyǒu shíhòu chī fàn.

I don't have time to eat in the afternoon.

- ② -冬天 的 时间 ASTANA 特别 冷。

Dōng tiān de shíjiān ASTANA tèbié lěng.

ASTANA is very cold in the winter.

“Shíjiān” refers to a period of time or a specific time. “Shíhòu” refers to a specific time or a period of time when something happens. So, the correct sentences are :

- ① -我 下午 没有 时间 吃饭。

Wǒ xiàwǔ méiyǒu shíjiān chī fàn.

I don't have time to eat in the afternoon.

- ② -冬天 的 时候 ASTANA 特别 冷。

Dōng tiān de shíhòu ASTANA tèbié lěng.

ASTANA is very cold in the winter.

(2) 二èr and 两liǎng

- ① -我的 汉语 老师 来Kazakhstan 已经 二 年了。

wǒ de hàn yǔ lǎo shī lái Kazakhstan yǐjīng èr nián le.

My Chinese teacher has been in Kazakhstan for two years.

In Chinese, “Èr” is usually used to indicate numbers, serial numbers, or phone numbers. “Liǎng” is usually used before measure words or some nouns that can be used as measure words. So, the correct sentences are :

- ① - 我的汉语老师来Kazakhstan已经两年了。
wǒ de hàn yǔ lǎo shī lái Kazakhstan yǐjīng liǎng nián le.
My Chinese teacher has been in Kazakhstan for two years.

(3) 分fēn and 分钟fēnzhōng

- ① - 现在是10点25分钟。
Xiànzài shì 10 diǎn 25 fēn zhōng.
It's 10:25 now.

“Fēn” can be used to say a specific time. It can also indicate money, meaning cents. “Fēn zhōng” is used to describe a period of time. So, the correct sentences are :

- ① - 现在是10点25分。
Xiànzài shì 10 diǎn 25 fēn.
It's 10:25 now.

“Fēn zhōng” is used to describe a period of time. For example:

- ① 你等我5分钟。
Nǐ děng wǒ 5 fēnzhōng.
You wait for me for 5 minutes.

Mistakes 2

- ① 她很漂亮。Tā shì piào liang. She is beautiful
② 今天天气很好。Jīn tiān tiān qì shì hǎo. It's a nice day today.

In Chinese, “**副词+adj -adverb+adj**” can be used as a predicate directly without adding a “be” verb. **副词+Adj**.

Pattern: Subject+degree Adverb+Adjective, so, the correct sentences are

- ① She is beautiful. 她很漂亮。
② It's a very nice day. 今天天气非常好。

Mistake 3

- ① 他吃饭在家。Wǒ chī fàn zài jiā. I eat at home.
② 我学汉语在Kazakhstan。Wǒ xué hàn yǔ zài Kazakhstan.
I study Chinese in Kazakhstan.
③ 我们明天去图书馆。Wǒ men míng tiān qù tú shū guǎn。
Let's go to the library tomorrow.

The correct word order should be : sb does sth at some place, Pattern: Subject +Place+Verb+Object. So, the correct sentences are:

- ① 我在家吃饭。Wǒ zài jiā chī fàn. I eat at home.
② 明天我们去图书馆。míng tiān wǒ men qù tú shū guǎn.
Let's go to the library tomorrow.
③ 我在Kazakhstan学汉语。Wǒ zài Kazakhstan xué hàn yǔ.
I study Chinese in Kazakhstan.

The word order should be: Subject+Time+Verb+Object or Time+Subject+Verb+Object. So, the correct sentences are:

- ④ Let's go to the library tomorrow. 我们明天去图书馆。/明天我们去图书馆。

When both the time and place appear in the same sentences, the word order should be:

Pattern: Subject+Place+Verb+Object or Time + Subject+Place+Verb+Object

Mistake 4

"Separable verbs," called 离合词 (líhécí) in Chinese, get their name from their ability to "separate" into two parts (a verb part and an object part), with other words in between. Separable verbs are an important concept to master in Chinese, and are also the source of many beginner mistakes. Mastering separable verbs is an essential objective of the intermediate (B1) level learner of Chinese.

- ① I want to meet her. 我想见面她。

xièxiè n ĭ bāngmáng wǒ

② Thank you for helping me. 谢谢你帮忙我。

In Chinese, these verbs like “见面”、“帮助” are kind of special verbs, we call them separable verbs-离合词. So, we can't add an object after a separable verb, if there is an object in a sentence, should use this structure :

Subject +Preposition +Object+separable verb

So, the correct sentences are:

wǒ xiǎng gēn tā jiànmiàn

① I want to meet her. 我想跟她见面。

xièxiè n ĭ gěi wǒ bāngzhù

② Thank you for helping me. 谢谢你给我帮助。

Some sentences seem to be right and can be understood by others, but Chinese people do not say like that, in this article, we list some words that Chinese learners often use incorrectly or inaccurately, and we hope it will help you master the Chinese language better.

jiànmiàn

1. 见面 to meet

① We haven't seen each other before. *我们没有见过面。(X)

我们没有见过面。(√)

bāngmáng

2. 帮忙 to help

① I want to ask you for help. *我想请你帮忙一下。(X) 我想请你帮一下忙。(√)

wǒ xiǎng qǐng n ĭ bāngmáng y í xià

wǒ xiǎng qǐng n ĭ bāng y í xià máng

jiéhūn

3. 结婚 to marry, to get married

① I heard that he was married three times. *我听说她结婚了三次。(X) 我听说他结了三次婚。(√)

wǒ tīngshuō tā jiéhūn le sān c ì

wǒ tīngshuō tā jié le sān c ì hūn

4. The Mandarin Chinese phrase for “attend class” is shàng kè. This is made up of two Chinese characters: 上课。

The first character, 上(shàng) means “on”, “on top” or “to go into”. It is used in the sense of “attend” with that other great obligation of life:

work. 上班(shàng bān) means “go to work”. The second character of shàng kè simply means “class”, “subject” or “lesson”.

n ĭ shénme sh í hòu q ù shàng k è

你什么时候去上课?

When are you going to class?

Summarize the characters of separable words:

(1) Most of separable words can't take an object.

jiànmiàntā

hétājiànmiàn

见面他(X) 和他见面(√) Meet him

jiéhūntā

hétājiéhūn

结婚他(X) 和他结婚(√) Marry him

bāngmángtā

gěitābāngmáng

帮忙他(X) 给他帮忙(√) Help him

(2) The aspect particle “zhe, le, guo”, should be placed in the middle of separable words.

A+着/了/过+B

f ā zheshāo xià le bān qǐngguò k è

发着烧/下了班/请过客

(3) The quantitative complement, time- quantity complement, resultative complement, etc, should be placed in the middle of separable words.

A+ complement+B

jié sān c ì hūn chī wán f àn

结三次婚/吃完饭

(4) The pronouns should be placed in the middle of separable words.

A+pron.+B

Mistake 5

A numeral-measure word phrase combines a numeral and a measure word right into a phrase. One sort of numeral-measure word phrase combines a numeral and a nominal measure word.

yí gè rén

一个人 one person

两本书 two books

Another kind of numeral-measure word phrase a numeral and a verbal measure word. For example:

yí biàn

一遍 one time

liǎng tàng

两趟 two trips

liǎng cì

两次 two times

tā jīntiānmǎi liǎngshū

① He bought two books today. 他今天买了两书。

wómǎi le yī xié

② I bought a pair of shoes. 我买了一鞋。

Measure words are also kind of special word in Chinese, which are usually used between numerals and nouns, different nouns use different measure words.

Number/pronoun+Measure Word+Noun.

So, the correct sentences are:

tā jīntiānmǎi liǎngběnshū

① He bought two books today. 他今天买了两本书。

wómǎi le yī shuāngxié

② I bought a pair of shoes. 我买了一双鞋。

③ shuāng 双 This measure word 双 means a pair of, items that must come in pairs.

yī shuāng xié 一双鞋 a pair of shoes

yī shuāng wàzi 一双袜子 a pair of socks

yī shuāng kuàizi 一双筷子 a pair of chopsticks

tiáo This measure word 条 is for long, thin things.

yī tiáo kùzi 一条裤子 a pair of trousers

yī tiáo qúnzi 一条裙子 a dress

yī tiáo shé 一条蛇 a snake

Learning Mandarin is no more difficult than learning any other different foreign language. Just like learning any language, it helps to know what common mistakes to avoid. Among our experienced Chinese teachers, this is the most common mistake that beginners make. Learning Chinese is different. Although, if Chinese learners are willing to spend a little time on Chinese grammar, then students will find that it is actually much simpler than most languages. Therefore, the above is a brief description of some of the most common errors to help students quickly improve their Chinese proficiency. These are usually basic to intermediate errors.

References:

1. Kondrashevsky A.F. "Practical course of the Chinese language", M., 2001
2. Mau Shueliang. Review of linguistics. - Xinjiang: Nations Publishing House, 1986.
3. Huang Borung, Liao Shuidong. Modern Chinese. Xinjiang: Higher Education Publishing House, 1991.

Резюме:

В соответствии с постепенным укреплением экономического и политического сотрудничества между Китаем и Казахстаном, все больше и больше казахстанских студентов начинают изучать китайский язык и надеются, что сотрудничество и обмены между двумя странами внесут свой вклад. Однако из-за больших различий между казахским и китайским языком, китайский также очень сложный, у многих казахстанских студентов возникают ошибки и затруднения при изучении китайской грамматики. Таким образом, эта статья вносит некоторые предубеждения. Затем с точки зрения учеников, учителей и школ были предложены методы, позволяющие избежать предубеждений. Надеемся, что эта статья будет полезна для изучения китайского языка казахстанскими студентами и сыграет определенную роль в преподавании китайского языка.

УДК 82

¹Грунь А.В., ²Шипилова Ю.В.

¹магистр, преподаватель, НАО «Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева»,
Петропавловск, Казахстан

²магистр, ст.преподаватель, НАО «Северо-Казахстанский университет им.М. Козыбаева»,
Петропавловск, Казахстан

СПЕЦИФИКА ПОДРОСТКОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ А.НОРУЗОВОЙ «МЫ УЖЕ НЕ ДЕТИ»

Резюме:

Статья посвящена феномену литературы для подростков. В центре внимания авторов — разработка социальной тематики в современной литературе для подростков, которая во многом продолжая традицию морализаторства советского периода, испытывает влияние литературы зарубежной. Как новый жанр литературы подростковый роман требует тщательного литературоведческого анализа, включая генезис и становление жанра, его основные черты, поэтику. В частности, одним из наиболее острых вопросов о литературе «young adult» является вопрос возрастной границы жанра, на котором и останавливаются подробно авторы статьи.

Ключевые слова: *подростковая литература, социальная тематика, возрастные ограничения подростковой литературы, литература для подростков, young adult literature, литература «молодых взрослых».*

Термин «подростковая литература» (teenage/youngadult/adolescent literature) имеет узкое и широкое значение. В широком смысле к подростковой литературе относится текст, адресованный читателю определенного возраста. Хотя до определенного момента возраст не являлся определяющим критерием в типологии детской литературы. Например, в XIX в. подросток не был отдельным адресатом, а подростковый период в целом не рассматривался как нечто уникальное. Лишь в середине XX в. исследования Жана Пиаже позволили выделить подростковый период и говорить о нем, как о «важной и изолированной фазе в жизни человека» [1, 169]. В узком значении подростковая литература — это литературное явление американской культуры середины XX в., которое складывалось и развивалось с конца XIX в. и окончательно оформилось в 1950-е гг. после публикации романа «Над пропастью во ржи» Сэлинджера в 1951 г.

До сих пор в республиках постсоветского пространства подростковая литература не выделяется в отдельную категорию, а входит в широкое понятие «детская литература», что по нашему мнению, является ошибочным. Этому объяснению найдется несколько причин: первая — это возрастные рамки: в Америке подростковая литература направления YoungAdult — это нечто самостоятельное и относящееся, по мнению британской писательницы и критика Сары Триммер, к границам от 14 до 21 года. Возрастные рамки, по мнению педагога и психолога Стэнли Холла — с 14 до 24, а Джона Сэвиджа, автора книги «Тинейджеры» — с 14 до 18 лет.

По официальным данным САНПИНА России, подростками считают детей от 11 до 14 лет, а юношеский возраст колеблется от 14 до 18. Казахские организации здравоохранения и образования отталкиваются от предложенных ООН и ВОЗ следующих цифр: подростки — это лица в возрасте от 10 до 19 лет. Термин включает ранний (10-12 лет), средний (13-15 лет) и старший подростковый возраст (старше 15 лет) (ООН). Молодежь в Казахстане — граждане РК в возрасте от 14 до 29 лет [2]. [Эти возрастные ограничения способствуют появлению ряда проблем, о которых мы скажем далее.](#)

Для начала рассмотрим, как обстоит дело с казахстанской детской литературой вообще. Если с современными сказками и литературой для детей 10-14 лет в нашей республике процесс более-менее налажен: появились имена таких писателей как З.Наурызбаева, Л.Калаус, НурсулуШаймерденова, Юрий Серебрянский, Юлия Клепикова (мы сейчас говорим о русскоязычной литературе), то с литературой, предназначенной подросткам, и литературой о подростках далеко не все так радужно. Однако школьники с 11-12 лет в большинстве своем

отказываются от чтения произведений, считая их не соответствующими своим читательским запросам. В 14 лет они самостоятельно обращаются к произведениям либо из категории YoungAdult (YA), либо к произведениям взрослой литературы. Навигаторами для них чаще всего выступают не родители и школьные учителя, а рекомендации книжных сообществ в интернете. Для того, чтобы школьный учитель смог повлиять на процесс выбора подростком качественной литературы, он должен понимать, что именно ищет подросток в книгах и почему.

Подростковая литература, о которой мы сегодня будем говорить, относится к понятию YA, то есть литература для «молодых взрослых» или для детей с условными границами 14-30 лет. Среди художественных характеристик подростковой литературы выделяют острую социальную направленность, повествование от первого лица, языковые особенности молодежной речи, эксперименты с композицией. Одна из центральных проблем подростковой литературы — поиск самоидентичности: культурной, исторической, социальной, национальной. Генетически литература для подростков связана с американской культурой. Крупные британские исследователи детской литературы Х. Карпенгер и М. Причард отмечают, что сейчас ближе всего к американской традиции приблизились лишь шведские авторы. Именно шведская и американская литература сегодня не только активно читаема нашими старшими школьниками. Она оказывает значительное влияние и на появляющуюся в национальных литературах разных стран литературу для подростков.

Говоря о подростковой литературе среднего и старшего периодов, на наш взгляд, было бы правильнее использовать термин YoungAdult (YA) («литература для молодых взрослых»). Во-первых, границы такого направления в литературе намного шире (ВОЗ продлила официальное определение молодости граждан до 44 лет), а во-вторых, читательская аудитория такой литературы более чем на 50% - это родители, живущие интересами своих детей. На наш взгляд подростковая литература должна быть особо выделена в составе детской литературы. Хотя бы потому, что у них совершенно разные функции: литература, предназначенная детям до подросткового и юношеского периода, всегда ждет счастливой развязки, детским авторам важно соблюдать чувство меры, чтобы не испугать подрастающего и еще наивно мыслящего человека (ярким примером тому может послужить «Облачный полк» Э. Веркина). Подростковая и тем более литература, причисляемая к понятию YA, от этого требования далека. Наоборот, очень часто такая литература является для детей примером социализации в трудных жизненных ситуациях.

Ситуация с подростковой литературой или литературой YA в Казахстане довольно неоднозначная. С одной стороны, современная детская проза, представленная школьной программой, ограничивается такими фамилиями как М. Шаханов («Отрарская катастрофа»), А.Новоселов «Санькин марал»), С. Жунусов «Бабушка, я и знахарь», О.Сулейменов «Последнее слово акына Смета. Однако названные произведения написаны с явно выраженной дидактической направленностью, характерной для советской детской литературы, рекомендованной школьникам, жившим в совершенно иной, чем современный подросток среде. Реалии внешней и внутренней жизни изменились настолько, что подросток иногда просто не понимает ни чувств, ни мотиваций героев советской эпохи. Зачастую подростки просто отказываются читать эти произведения, не находя в них ответов на вопросы, которые их волнуют сегодня.

И здесь возникает очень важный вопрос, над которым нам предстоит работать: что нам делать с замечательным наследием в области советской детской литературы, которая в большинстве своем остается за рамками школьной программы и читательского интереса современного подростка? Каким образом актуализировать те важные нравственные смыслы, заложенные в ней?

Если подросток, обратившись к учителю и родителям не получает ответа на вопрос: Что ему почитать? (заметим, что мы, прежде всего, советуем подросткам почитать что-то из советской классики (детской литературы), то он находит себе «советчика» на просторах интернет-сообщества. Так в выигрыше остается литература зарубежная, потому что подростковых произведений с острой современной тематикой российской литературе, близкой казахстанцам ментально, не так много, а в казахстанской вообще практически нет.

Так наши дети погружаются в жанры антиутопии, фэнтэзи, в литературу нон-фикшн, которые позволяют уходить им в иную плоскость и существовать на одном уровне, ментальном и социальном, со взрослыми. Притягательность этой литературы заключается в том, что она предельно визуализирована, разрекламирована, растиражирована, чего мы, увы, не можем сказать о нашей отечественной литературе. Если в соседней с нами России есть современное издательство

«Самокат», как раз занимающееся изданием литературы YA и поддержкой современных российских авторов, работающих в этом направлении, то в Казахстане появляются пока только издательства, специализирующиеся на издании литературы для детей младшего возраста. Подчеркнем, что дети в 14 лет сегодня неохотно читают сказки. Их привлекают острые сюжеты, современные темы и проблемы. И что самое важное - это диалог. Авторы успешных подростковых книг уловили, что с подростком необходимо говорить на равных. Иначе, читатель просто не воспримет такую книгу всерьез. Взрослые в классической подростковой литературе — непонятные «они», своего рода инопланетяне для подростка.

На наш взгляд, стоит обратить внимание еще на один вопрос. Необходимо деликатно отнестись к таким темам, появившимся под влиянием западноевропейской традиции и современной жизни как насилие, взаимоотношения полов, дети-инвалиды и дети с ограниченными возможностями, наркотики, алкоголь – то, о чем наше общество еще не готово открыто говорить с подростками, хотя подростки, особенно в общеобразовательных больших школах, сталкиваются с этим, если не в школе, то за ее пределами. В силу того, что переводная литература поднимает зачастую вопросы, чуждые нашему менталитету (например, вопрос о половой самоидентификации ребенка все чаще и чаще волнует европейских авторов), нам представляется, что подростковую литературу прежде всего стоит читать самим взрослым, чтобы иметь возможность порекомендовать действительно интересные и содержательные произведения.

Современные казахстанские писатели и журналисты стали обращать внимание и даже описывать некоторые из проблем. Таким ярким примером явилась для нас книга Адили Норузовой «Мы уже не дети» [3], увидевшая свет в 2018 году в издательстве Меломан Паблিশн. Это один из ярких примеров подростковой литературы в Казахстане, соответствующей критериям YA.

Книга А.Норузовой отличается психологизмом. В центре ее внимания — подросток, который переживает травлю со стороны одноклассников, пытается выжить. Некоторые параллели можно провести с произведениями Железникова «Чучело» и «Хорошо быть тихоней» С.Чбоски, но данное произведение - современная фактическая действительность нашей южной столицы 2016 года. Автор рассказывает истории своих героев: 16-летней девочки Лии и 17-летнего юноши Дамира из Алматы, обращаясь не только к детям, оказавшимся в подобной ситуации, но и к окружающим их взрослым, которые эту ситуацию допустили.

Лия – девочка-изгой, новенькая, которая не согласилась жить по правилам «королевы класса» Карины. Та со своей «свитой» решили проучить неслышимую девочку. Лия терпела, до того самого момента, пока не попала после чудовищного избиения в больницу, где после всех унижений и видео в интернете решила покончить жизнь самоубийством. К счастью самой девочки, это не удалось. Реальность теперь разделилась на ДО и ПОСЛЕ. Маленькая, хрупкая девочка, любившая шить куклы, стала железной леди с неслышимой силой воли и диким желанием жить. Все бы было ничего, но из-за нее пострадал и Дамир, который ценой собственной жизни защитил Лию от физической расправы. Их спасла любовь. Итогом всего стало рождение новой семьи.

Создавая книгу для детей с такими трудными судьбами, автор избегает открытого морализаторства и осуждения. А. Норузова обозначает проблему и предлагает своим читателям найти ее решение. Целью стало показать, что такие дети не одиноки, подсказать, если это возможно, выход из сложной ситуации, ответить на вопросы, дать возможность объективно, со стороны взглянуть на то, что с ними происходит. С точки зрения языкового оформления и красоты слога, такая книга, конечно, не может стоять на одном уровне с классиками, однако это смелое предположение в изменении литературной ситуации Казахстана. Дети читают все больше о том, что касается их повседневной жизни, и ответы на вопросы, с которыми они могут столкнуться в современной жестокой реальности, порой не даст ни один взрослый. Такая книга заставляет задуматься прежде всего самих взрослых, как не допустить подобного в жизни. Проблематика текста очень широка: от частных проблем отдельных героев к обществу в целом. Жизнь Лии - это забота о любимых родителях, которых она боялась огорчать и поэтому не делилась своими проблемами: «Школьная жизнь стала похожа на цирк. Сначала стоишь с яблоком на голове и молишь Бога, чтобы пущенная стрела не попала в сердце. Потом ты уже на манеже исполняешь смертельный номер с ножами. Тебя приковывают к доске и кидают ножи. Ты задерживаешь дыхание и снова просишь небеса уберечь тебя. И один за другим ножи приземляются в миллиметре от твоих рук, ног, головы. Остается молиться, чтобы осталось невредимым сердце. А завтра все повторится вновь, потому что ты снова должна идти в цирк, улыбаться зрителям и быть

частью шоу». Шоу, где тебя никто не защитит, а если и найдутся такие, то удар будет страшнее вдвойне.

Жизнь Дамира- это тоже жизнь рано повзрослевшего юноши, который потерял мать и стал родителем своей маленькой сестренке Айлин, так как отец все больше находился на работе. Отец Дамира удивлен, что его сын так быстро вырос, а тот спокойно, совсем как мужчина, за плечами у которого огромный жизненный опыт отвечает: « Я повзрослел, когда не стало мамы. Мы просто разминулись». Дети, которые искали защиты у взрослых остались один на один со своими проблемами.

Королева класса Карина- просто испуганная нелюбимая приемная дочь жестокого отчима, который отправил ее «с глаз долой в британский университет». Королева стала «лишь одной из миллионов приезжих студентов». Впоследствии, никому не нужная и одинокая девочка спилась, и мать положила ее в клинику. Артем, спланировавший нападение на Лию, отсидев в тюрьме, через четыре года после школы умер от передозировки наркотиками.

Очень много вопросов остается ко взрослой аудитории: почему, например, вели себя так учителя, осознававшие, что девочке и так не просто прижиться в классе? Почему после неоднократных избиений родители Лии не довели дело до суда, а забрали заявление, хоть потом об этом пожалели? Подростки в данном случае показаны взрослее психологически. Взрослым же было не до них. Специфика проблем, затронутых в тексте, таким образом, как нельзя ярче показывают все особенности подростковой литературы, причисляемой к категории YoungAdult.

В Казахстане есть немало авторов, которые пишут в жанре романов-кроссоверов для подростков и взрослых. По мнению М.Рогачевской [4], в такой литературе мы находим то, что соответствует нашему возрасту в момент чтения. Например, сказки Юрия Серебрянского, написанные по мнению детской казахстанской писательницы Ксении Владимировны Рогожниковой, не только для детей. Книги казахстанской писательницы Аделии Амраевой «Футбольное поле», «Германия», изданные в России - актуальные панорамы современных казахстанских реалий. Эти реалии, на которых базируются произведения современных авторов, для нас – норма жизни, а оттого читателю-подростку интереснее быть частью произведения, ходить по тем же улицам, узнавать скверы и парки, ощущать себя частью мира писателя и переживать чувства и эмоции героев, так похожих на наших близких и друзей. Советовать прочесть такие произведения однозначно стоит хотя бы потому, что дети, подростки, а порой и еще не совсем взрослые люди, могут найти в них множество ответов, которых нет от близких или окружающих.

Литература:

1. Pearson L. Children's literature. York Press, 2011. 338 с.
2. Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» от 7 июля 2004 года № 581-ІІ. [Электронный доступ: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/2471/file/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%20.pdf>].
3. Норузова А. Мы уже не дети. – Алматы: Meloman Publishin.
4. Рогачевская М. С. Волшебный свет детской литературы // Детское чтение в контексте мировой культуры (коллективная монография) / Под ред. PhDr. Lenka Rozboudová, PhD. Прага: Karolinum; Карлов Университет - Педагогический факультет, 2019. С. 116-140.

Түйін:

Мақала жасөспірімдерге арналған әдебиет құбылысына арналған. Авторлар қазіргі заманғы әдебиеттегі жасөспірімдерге арналған әлеуметтік тақырыптарды дамытуға көп көңіл бөледі, бұл көптеген жағынан кеңестік кезеңді моральдандыру дәстүрін жалғастырады және шетелдік әдебиеттің ықпалында болады. Әдебиеттің жаңа жанры ретінде жасөспірім роман жанрдың генезисі мен қалыптасуын, оның негізгі белгілері мен поэтикасын қоса, жан-жақты әдеби талдауды қажет етеді. Атап айтқанда, «жас ересек» әдебиетіне қатысты ең өзекті мәселелердің бірі - мақала авторлары егжей-тегжейлі тоқтайтын жанрдың жас шегі туралы мәселе.

Abstract:

The article is devoted to the phenomenon of literature for adolescents. The focus of the authors is on the development of social themes in modern literature for adolescents, which in many respects continues the tradition of moralizing the Soviet period, is influenced by foreign literature. As a new genre of literature, the adolescent novel requires a thorough literary analysis, including the genesis and formation of the genre, its main features, and poetics. In particular, one of the most pressing questions about the literature of "young adult" is the question of the age limit of the genre, which the authors of the article dwell on in detail.

UDC: 37.091.33

¹Mamekova S.K., ²Aibekova Zh.N., ³Yegemberdi A.A.

¹ master, senior lecturer, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

² master, senior lecturer, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

³ master, senior lecturer, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

REALIZATION OF WOMEN'S PROBLEMS PECULIARITY IN THE EARLY WORKS OF S. BRONTE ("THE PROFESSOR")

Abstract:

For the most complete and adequate interpretation of the national and cultural features of women's self-identity in the work of S. Bronte, it is necessary to consider the writer's own attitude to the issues of marriage, the place and role of women in society, which are reflected in the works she creates. Like many middle-Victorian women, Bronte experienced a sense of dualism about women's destiny and the realization of her own abilities and abilities in fact since the publication of the first poetic collection (Carrera Bell / Charlotte Bronte) [1, p.89]. It is significant that the phrenologist, who analyzed Bronte's personality in 1851, defined it as "a mixture of self-doubt, intellectual strength and poetic idealism" [2, p. 256-258], and the writer repeatedly noted her inherent sense of duality and contradictoriness (by the same, she also empowers her heroines). realization of women's problems peculiarity in the early works of S. Bronte is considered in this article

Key words: *women, feminist, romantic, equal rights, men, independence*

The writer believes that women must overcome the humiliating position of the wife, who decided to dedicate her life to the man, developing respect for herself. Criticizing the generally accepted belief about the self-realization of women, S. Bronte often expresses skepticism about marriage as such. It is quite justified that she points out the obvious discrepancy between the ideal and reality and opposes a hasty marriage - the husband can be cruel and selfish, and the wife realizes it too late and her love dream turns into hatred and bitterness: "... it's terrible, to make the most important, most irretrievable step in life under the influence of illusory impressions - and when it is too late to retreat, to find out that all this was a mistake" [3, p. 84]. In her conviction, an unhappy marriage is even eviler than the despair of living alone. Despite the marriage, Bronte continues to defend the status of an unmarried woman: "Even a single woman can be as happy as a caring wife or a proud mother. I thought a lot about the lives of unmarried women and those who are not destined to get married, and came to the conviction that there is no more worthy person on earth than an unmarried woman who, with quiet perseverance, without the support of her husband or brother, makes her way in life. Reaching forty-five years or more, it preserves sanity, the ability to enjoy simple pleasures; she resolutely overcomes all hardships, sympathizes with the suffering of other people; She is able to cope with material difficulties and live within her needs" [3, p. 77].

The writer shows interest in the expanding opportunities open to unmarried women, arguing that the girl should be accustomed to self-determination and work, to develop her talents so that if she is destined to rely only on herself, she could feel with satisfaction that she "Herself a mistress" [3, p. 215]. A year after the sisters' death, in a letter to Williams, S. Bronte, while continuing to uphold the right of women to education as a necessary precondition for independence and the possibility of preserving "mental and moral health", nevertheless admits the idea that work for a woman, first of all, is a way to escape from emptiness and loneliness: "I am lonely, and what would have happened to me if Providence had not given me the strength to do business. Something like hope and a desire to live supports me to this

day. I want your daughters and all women in England to have hope and desire to live "[3, p. 5-6]. Thus, dualism is evident in the position of the writer about women's destiny and the possibility of realization: along with optimism about women's independence, there is also doubt. Apparently, Bronte's inability to resolve such a dilemma is partly due to her own profound need to love and be loved, the desire for emotional affinity [3].

As the writer became more and more moral and spiritual, she remained lonely, she became more and more aware of the negative aspects of the life of an unmarried woman, and the previous denial of a strong passion as the basis for an amorous union becomes a shade of doubt: "For whom do I go? .. There is no doubt that there is a man in the world, for which I could leave, but there is still no such proposal of the hand and heart that would be desirable for me "[3, p. 157]. Becoming a married woman, S. Bronte points to the joy of family life, but also regretfully mentions that "time does not belong to her now" [3, p. 152]; Without false romanticization of the position of a married woman, which she often criticized, the writer takes on a new social status, which she believed would give her more happiness than any other alternative available. Nevertheless, it can not be asserted that the contradictions that permeate her letters (and subsequently the novels) have disappeared since even a relatively prosperous marriage has not erased from her consciousness that the needs of her contemporaries regarding their own implementation in the society are not being adequately met.

Conflict and ambiguity about the status of women and the existing social stratification is present in virtually all of the writer's novels, women's theme, women's issues, which are at the forefront. Thus, Jane Eyre fiercely opposes the orthodox definitions of femininity, and with the mouth of the heroine, the author articulates her famous protest against forced female inactivity: "Women are supposed to be very calm generally: but women feel just as man feel; they need exercise for their faculties, and a field for their efforts as much as their brothers do; they suffer from too rigid a restraint, too absolute a stagnation, precisely as men would suffer <...>. It is thoughtless to condemn them, or laugh at them, if they seek to do more or learn more than custom has pronounced necessary for their sex" [4, p. 144]. Nevertheless, this passionate demand is inscribed in the context of romantic relationships between a man and a woman, which, although they can not be considered traditional, as a self-realization of women, the successful organization of her personal life is at the heart of her life. It should be noted that similarly, in the Shirley (1849), Caroline Hal Mohnton and Shirley Kildare negatively assess the attitude of society towards marriage and deny that loneliness inevitably means a lost life for a woman. Shirley, in particular, reveling in the "pseudo-man" freedom, thanks to the status of a wealthy heiress and landowner, boldly affirms the advantage of being herself the mistress of: "Now, when I feel my company superfluous I can comfortably fold my independence Like a veil, and withdraw to solitude. If married, that could not be. "[5, p. 219]. Despite this, both girls" gave themselves up "to the women's destiny for the final of the novel, even "Villette", with its deeper analysis of the myth of romantic love and the most direct relationship to The problem of women's independence, explores the role of women yet in a relationship with a man.

In our opinion, this approach draws attention to the untold literally in Bronte's works of art and recognizes the hidden elements as the most significant. Consequently, the contradictory elements of her creativity can be seen as the generally recognized contradiction of her own personality, the dualism of her own worldview, and ambiguity as evidence of the insolvability of the problems she portrays [9, p. 101]. If we take into account the above, it seems quite possible to reconcile and reconcile the direct reading of the writer's texts with her intention to object to the generally accepted one.

As we have stressed, S. Bronte introduces romantic and sexual orthodoxy in order to challenge certain aspects of her contemporary worldview. Involving her heroines in traditional roles gives them the opportunity to question them. One way by which they do this is to take a closer look "inwardly," a profound analysis of one's own desires and aspirations; other is a comparison of oneself with the ideal of a woman at that historic moment. Obviously, they practically do not consider romantic relationships as an opportunity for marriage and motherhood: in the first place for them is always self-realization.

According to the traditional values of the Victorian era, such women could be called social and moral "revolutionaries", selfish, demanding self-gratification; In other words, they express the insistent demand of their creator to recognize the personal needs of her contemporaries. In the process of his own becoming, both personal and writer, S. Bronte more and more confidently uses in his works his own vision of women's needs and opportunities. Gradually moving away from the definiteness of the novel's finale, she applies research analysis and dramatic polemics, allowing the dualism of her position to come to the fore.

The novel "The professor" (1847) - the first prosaic experience of the writer, which, above all, is characterized by autobiography. It is not by chance that in the afterlife of one of the domestic editions of

the above-mentioned novel it is said: "All Charlotte Bronte with her thoughts and feelings, her complex childhood and bleak youth are read on its pages. All the subsequent famous works of this author, the fates, and views of their heroes came from a little-known "The Professor" [6, p. 355]. The first novel of S. Bronte, rejected by the publishers during her lifetime, nevertheless, represents a significant interest: on the one hand, the "The Professor", being the creative embodiment of Bronte's personal experience in Brussels (it is where they unfold Events that served as the basis of the novel plot). The appearance of the novel "Villette" precedes, on the other - despite technical imperfection, he is one of the earliest attempts to consider the role of men and women and their relationships undertaken by the writer. As Foster rightly believes, "the most significant aspect of this novel is the conduct of narration on behalf of a man who, although not possessing great psychological persuasiveness, acts as a means for expressing the sense of dualism of Charlotte Bronte" [91, p. 80]. Apparently, originally the writer was driven by the same intention as the choice of the author's pseudonym, to hide her belonging to the female sex. However, such a tactic, in our opinion, clearly demonstrates her veiled desire to explore such concepts as "masculinity" and "femininity."

Madame Wooler, the headmistress of the girls' school in which she studied, remembers Charlotte as an ugly, little "old lady", shortsighted and withdrawn. In this portrait it is easy to find out the appearance of the main character of the novel "The Professor". Trying on the mask of William Crimsworth, Sh. Bronte draws simultaneously a mocking and critical look at the domination of men over women. On the other hand, this method allows her to give an objective assessment of the fair sex. Having embodied in the main character for the most part their own personal traits, the writer gets the opportunity to protest by the mouth of a man against the restrictive conventions of femininity; it articulates "unacceptable" impulses to persevere upholding one's own rights through "acceptable" open statements accessible only to the male part of society. The fact that the main character of the novel "The professor" man, in our opinion, is not just a literary game. The writer herself has always tried to put herself beyond the limitations that the Victorian tradition has erected for the woman: "I can not, when I write, constantly think about myself and what is considered elegant and charming for the female half of humanity" [6, p. 361]. As well as the male pseudonym, the mask of William Crimsworth enabled the woman (Sh. Bronte) to protect herself from the attacks of Victorian critics and readers.

Going abroad, Crimsworth has no illusions, but the "spacious Flemish landscape" on the way to Brussels - "the gray lifeless sky; wet road, wet fields, wet roofs" - symbolizes the freedom that he enjoys for the first time, and the hero finds hope for the future: "it was not such a pleasant sight that appeared to me all the way through; To me, however, everything seemed beautiful and pleasing to the eye" [6, p. 74-75]. As well as author's, the personality of Crimsworth is contradictory and dualistic, and in terms **of both sexual and** psychological. Let us note that the hero, in addition, is endowed with many contradictions inherent in the subsequent heroines S. Bronte. Like them, he is practically devoid of support and means of subsistence; Rejecting the patronage of influential relatives, is forced to ask for work from a heartless and unscrupulous older brother. Suppressed by his hostility and his own insecurity, William finds himself in a forced subordinate position, describing which, by the way, uses the "female" terms eye "weary, solitary, [I was] kept down some some desolate tutor or governess" [7, p.15]. While in Brussels, he is tormented by hypochondria, he has to appeal to reason and duty to overcome anguish and dissatisfaction and fulfill his emotional needs." He keeps himself in the shadows, often voluntarily playing The role of an outside observer and carefully concealing his true character from the outside view.

At the same time, Crimsworth demonstrates the traditionally male characteristics (which, as we see, are enjoyed by the writer's heroines, especially Jane Eyre and Lucy Snow) - he is self-confident and unshakably convinced of his own independence. In the future, taking the upper hand over his unruly disciples, the teacher Crimsworth enjoys the power of his own authority. Thus, the hero combines in all its contradictory masculine and feminine qualities, which embody the author's dual image of the peculiarities of male and female behavior: combining opposing traits, William Crimsworth is the bearer of rebellious female energy reinforced by his apparent masculinity.

In the novel, Crimsworth performs a kind of evaluation function. He often expresses his opinion on various representatives of the opposite sex and analyzes female behavior, thus expressing the views of his creator on the attitude of men to women.

In the novel, Crimsworth performs a kind of evaluation function. He often expresses his opinion on various representatives of the opposite sex and analyzes female behavior, thus expressing the views of his creator on the attitude of men to women. In the women's boarding house, for example, he clearly speaks through the lips of S. Bronte, choosing the object of ridicule and contempt of calculating and coquettish students. Initially, he takes them for "half-angels", but later discovers in them only "notorious coquette",

pursuing a single goal - with the help of his artificial charm to get a husband. The protagonist, guided by Protestant beliefs, believes that "the root of this precocious impurity, so obvious, so general, in the Popish countries, is not in the doctrines of the Church of Rome" [8, p.78] Crimsworth ultimately sees the falsehood of his employer Zoraida Rute, whose contradictory attitude toward "directrix" also reflects the duality of the author's views on women who successfully apply their talents in a career, but betray such inalienable female qualities as chastity and as a friend of life, Crimsworth dreams that it is not necessarily to be beautiful according to the generally accepted canons, but certainly clever and able to be an interesting companion. This is probably the new ideal of the woman that Bronte wanted to offer in place of the traditional, and apparently the chosen one of the main character, Francis Henry, is the embodiment of this "Alternative" (for Victorian England) type of woman.

His ecstasy with power also finds expression in his relationship with Francis, despite his recognition of her superiority over other women. Crimsworth is flattered by her obedience to his instructions, " "I could not relinquish my right to it, nor could I withdraw my eyes for ever from hers, where I saw so much happiness, such a correspondence of heart with heart; over whose expression I had such influence; where I could kindle bliss, infuse awe, stir deep delight, rouse sparkling spirit, and sometimes waken pleasurable dread" [8, p. 148]63. Even in a marriage based on mutual respect, he cannot completely get rid of patriarchal views and does not hide the pleasure of what he reveals in his wife "a submissive and supplicating little mortal woman" [7, p. 201].

Frances Evans Henri in the novel at the same time complements the image of the Teacher, and contrasts with it. On the one hand, she introduces the concept of dualism into the work, there by showing the falsity and mistakenness of stereotypes existing at that time of "weaker sex" representatives. On the other hand, the character of Francis seems contradictory and not fully explainable: the heroine sees a pattern of traditionality, but - at the same time - discovers an "explosive" hidden inner strength. Apparently, its main task is to convey to the reader the complexity of the position of a woman, from the point of view of the author. It is obvious that the main character does not demonstrate an open protest: she has not question about ideal of marriage, as well as her husband, adheres to the traditional point of view about unmarried women "Anatomists will tell you that there is a heart in the withered old maid's carcass, the same as in that of any cherished wife or proud mother in the land. Can this be so? I really don't know, but feel inclined to doubt it" [7, p. 172]. The fate of the old maiden seems sad and sad to her: "An old maid's life must doubtless be void and vapid, her heart strained and empty. Had I been an old maid, I should have spent existence in efforts to fill the void and ease the aching. I should have probably failed, and died weary and disappointed, despised and of no account, like other single women" [7, p. 203]. In relations with Crimsworth, Francis is willing to take on a subordinate role. Respectively looking at him as his mentor and master, even after ten years of marriage, she continues to call him "monsieur." And yet, she is far from weak and not weak-willed; At the heart of her apparent resignation lies a firm intention to realize her own abilities and talents. So, Francis tells Crimsworth that he wants to succeed in life with the help of education, which she paid, working as a lace maker; Her consent to marriage with him is also largely due to the possibility of continuing to work. Persistence and determination Francis succeeded - she becomes the director of her own school in Brussels, while showing vigor and efficiency.

Note that in the light of the stated problems, the "The Professor" is very noteworthy because this is the only novel by S. Bronte, in which the characters are portrayed after the marriage, and Francis is the only example of a married female heroine who chose to pursue a career started as a girl. Despite the fact that she is a devoted wife, she said, she would be adamant if her husband were rude and cruel, and would rebel against "slavery": "For some time I would try to bear the evil or eliminate it; But realizing once that it is both unbearable and ineradicable, I would resolutely leave my tormentor "[7, p. 202].

The personal dualism embodied in the main heroine - emotionality, shyness, need for support, contrasted with the awareness of one's own personality and the propensity for independent actions - is explored more deeply in the characters of the subsequent novels of S. Bronte, but only Francis Henry achieves a harmonious unity of these contradictory features in the real Life. Moreover, a conscious image of it in two basic subtleties (on the one hand - the mistress of the house, the wife, the mother, on the other - the business woman, "madam directrix") contains a hint of subtle female diplomacy, aimed at extracting the best of both "spheres". Francis, like Jane and Lucy, prefers to keep her husband in a partial ignorance of her personality and intentions, and the husband recognizes the existence of two harmoniously coexisting aspects of her character, but does not attach sufficient importance to the dualism of her personality: "So different was she under different circumstances, I seemed to possess two wives. The faculties of her nature already disclosed when I married her, remained fresh and fair; but other faculties shot up strong, branched out broad, and quite altered the external character of the plant" [7, p. 199]. In

"Professor", in our opinion, the discrepancy between the woman's desire for self-realization and her need for emotional support is quite clearly traced.

In *Frances* itself, the concept of the duality of a woman's personality is expressed through a split rather than a harmonious unity: she must be at the same time two people who are more likely to be separated than integrated. The image of William Crimsworth combines both female and male characteristics, and, accordingly, fulfills two functions: as an admirer and husband, Francis, he represents the male point of view on the relationship of the sexes, as a controversial character he serves as a means of conveying the views of his creator to the woman's personality and its position in society. In our opinion, in the later novels, a sort of continuation of the theme of "The Professor", Sh. Bronte presents a much more convincing version of the versatile and contradictory "female" experience. However, her first work already contains the ideas and women's issues, which is reflected in all subsequent novels.

References:

1. Gaskell E. *The Life of Charlotte Bronte*. Ed. by E. Jay / E. Gaskell. - London: Penguin Books, 1997. - 494 p.
2. Cooter R. *The Cultural Meaning of Popular Science: Phrenology and the Organization of Consent in Nineteenth-century Britain* / R. Cooter. - Cambridge :223
3. *The Brontes: Their Lives, Friendships and Correspondence*. Vol. 3 / ed. by T. J. Wise, J. A. Symington. - Oxford: Blackwell, 1980. - 341 p. 176. Burton A. *Burdens of History: British Feminists, Indian Women, and Imperial Culture, 1865-1915* /A. Burton. - Chapel Hill; London: University of North Carolina Press, 1994.-301 p.
4. Bronte Ch. *Jane Eyre* / Ch. Bronte. - М.: [S. п.], 1952. - 566 p.
5. Bronte Ch. *Shirley* / Ch. Bronte. - London:Penguin Books Ltd, 1994. - 666 p.
6. Бронте Ш. *Учитель* / Ш. Бронте; пер. с англ. Н. Флейшман; послесл. Е. Тепловоy. - СПб.: НПО «Мир и семья - 95», 1997. - 384 с.
7. Bronte Ch. *The Professor* / Ch. Bronte. - Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd, 1994.-212 p.
8. Ивашева В. В. «Век нынешний и век минувший...»: Английский роман XIX века в его современном звучании / В. В. Ивашева. - 2-е изд., доп. - М. : Худож. лит., 1990. - 479 с
1. 9 Шамина Н В. Дуализм женского мировосприятия и его отражение в творчестве Шарлотты Бронте / Н. В. Шамина // Филологические заметки. 2001 :межвуз. сб. науч. тр. / Мордов. гос. пед. ин-т. - Саранск, 2001. - С. 7480

Түйін:

С.Бронте шығармашылығындағы әйелдердің өзін-өзі сәйкестендіруінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін барыныша толық және адекватты түсіндіру үшін жазушының некеге тұру мәселелеріне, әйелдердің орны мен рөліне деген көзқарасын ескеру қажет. шығармаларында көрініс тапқан қозғам. Викторияның орта кезеңіндегі көптеген әйелдер сияқты, Бронте де әйелдердің тағдырына және өзінің қабілеттері мен қабілеттерін жүзеге асыруға қатысты дуализм сезімін сезінді, шын мәнінде, алғашқы поэзия жинағы шыққаннан бері (Каррера Белл / Шарлотта Бронте) [1, б.89]. 1851 жылы Бронте тұлғасына талдау жасаған френологтың оны «өзіне деген сенімсіздік, интеллектуалдық күш пен поэтикалық идеализмнің қоспасы» деп анықтағаны ерекше назар аудартады [2, б. 256-258] деп жазушы өзінің қайталанбас сезімі мен қарама-қайшылығын бірнеше рет атап өткен (осылайша ол өзінің кейіпкерлерін де сыйлайды). Мақалада Ш.Бронтенің алғашқы еңбектеріндегі әйелдер проблемаларының ерекшелігі қарастырылған.

Резюме:

Для наиболее полной и адекватной трактовки национально-культурных особенностей женской самоидентификации в творчестве С. Бронте необходимо учитывать собственное отношение писателя к вопросам брака, места и роли женщины в обществе, которое находят отражение в ее произведениях. Как и многие женщины среднего викторианского периода, Бронте испытывала чувство дуализма в отношении женской судьбы и реализации собственных способностей и способностей фактически с момента публикации первого поэтического сборника (Каррера Белл / Шарлотта Бронте) [1, с.89]. Примечательно, что френолог, анализовавший личность Бронте в 1851 г., определил ее как «смесь неуверенности в себе, интеллектуальной силы и поэтического идеализма» [2, с. 256-258], и писательница неоднократно отмечала присущее ей чувство двойственности и противоречивости (тем самым она наделяет и своих героинь). В статье рассматривается особенность женских проблем в ранних работах Ш. Бронте.

Сарипбекова А.Т.

ст.преподаватель, Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова, Шымкент, Казахстан

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБНОВЛЕНИИ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Резюме:

В статье рассматривается проблема обновленного содержания образования, как этап пересмотра самой модели среднего образования, его структуры, содержания, подходов, методов обучения и воспитания, внедрение принципиально новой системы оценивания достижения учащихся. Модернизация школы предполагает решение ряда системных задач. Это задача достижение нового, современного качества образования. В общегосударственном плане новое качество образования - это его соответствие современным жизненным потребностям развития страны. Это формирование новой системы универсальных знаний, умений и навыков, а также опыт самостоятельной деятельности и личной ответственности обучающихся, то есть современные ключевые компетенции, что и составляет современное содержание образования.

Ключевые слова: Система образования, динамика развития науки и техники, школьное обучение, получение учащимися знаний, обновленное содержание, критериальное оценивание, новшества, педагогические технологии, информационное пространство, знания, профессиональные навыки,

«Одним из ключевых факторов успеха всего модернизационного процесса является успешность обновления национальной системы образования»

Н. А. Назарбаев.

Одной из актуальных проблем современного казахстанского общества является воспитание конкурентоспособной личности, адаптированной к меняющимся социально - экономическим условиям. Обновление содержания образования – это пересмотр самой модели среднего образования, его структуры, содержания, подходов, методов обучения и воспитания, внедрение принципиально новой системы оценивания достижения учащихся. Весь комплекс мероприятий в рамках обновления содержания образования направлен на создание образовательного пространства, благоприятного для гармоничного становления и развития личности. В настоящее время много говорится о технологизации учебного процесса и о преимуществах внедрения педагогических инноваций. Как повысить мотивацию учащихся? Как сделать школу местом эффективного образования? Что будет способствовать созданию в школе гуманной образовательной среды, стимулирующей развитие нравственно-духовных качеств личности? Обновление образования предполагает активное обучение, которое необходимо проводить в условиях созданной коллаборативной среды и дифференциации обучения, реализацию межпредметных связей. Обязательным является использование ИКТ, диалоговое обучение, изучение потребностей учащихся. Качественные изменения в образовании невозможны без нового взгляда учителя на учебный процесс. Учителя должны: создавать позитивную атмосферу обучения, вовлекать всех учащихся; воспитывать у учащихся уверенность, ответственность и активность; использовать правильные методы и задания, направленные на развитие навыков учащихся; организовывать и планировать групповые (общеклассную работу и в малых группах), индивидуальные или парные задания, эффективно использовать материалы, ресурсы и вспомогательные материалы для проведения запланированных уроков согласно установленным целям; использовать при объяснении простой, понятный язык; наблюдать за учениками и стараться получить отдачу. Начальная школа играет основополагающую роль в становлении личности ребенка, целостного развития его способностей. Цели начальной ступени образования: раскрытие индивидуальности ребенка; осмысление его знаний об окружающей действительности; формирование желания и умения учиться, т. е. познавательной мотивации. Учебные программы начальной школы направлены на: развитие навыков поиска, анализа и интерпретации информации соответственно возрастным возможностям; формирование пропедевтических знаний о человеке, природе и обществе; развитие духовно-нравственных ценностей; формирование функциональных

навыков обучения: считать, читать, писать, логично излагать свои мысли, устанавливать причинно-следственные связи. Большое внимание необходимо уделять системе оценивания достижения ожидаемых результатов учащихся. Основные принципы оценивания: валидность; систематичность; последовательность; объективность; прозрачность; актуальность; достоверность. Оценивание предполагает параллельное развитие двух линий критериального оценивания: формативного и суммативного. Новые учебные программы основаны на компетентностном подходе. Они формируют компетенции, заложенные в основе функциональной грамотности, необходимой для успешной социализации учащихся. По известной в мировой педагогике теории Бенджамина Блума «Таксономия целей обучения», существующий стандарт позволяет ученику хорошо освоить только два из шести уровней познания: «знать» и «понимать». С помощью нового стандарта есть возможность достигнуть оставшихся четырех уровней познания: «применять», «анализировать», «синтезировать» и «оценивать». При проектировании содержания предметов использованы принципы спиральности, сквозных тем. Принцип спиральности позволит наращивать знания и умения учащихся постепенно – по темам и классам, переходя от простого к сложному. Обеспечивает преемственность в изложении учебного материала и интеграцию предметов для более целостного восприятия окружающего мира. Сквозные темы помогают установить внутрипредметные и межпредметные связи, формировать знания, умения, ценностные ориентации и нормы поведения в сферах, имеющих точки соприкосновения с учебными предметами. Обновленное содержание базируется на ожидаемых результатах, которые определяются по образовательным областям. Ожидаемые результаты позволяют оценивать работу учащегося, его достижения. В основу программ всех уровней образования заложена система ценностей «Мэңгілік Ел». Идеи «Мэңгілік Ел» будут внедряться в школьное содержание через академические предметы, исследовательскую и внеурочную деятельность, дополнительное образование, элективные курсы. Вводятся новые предметы. В начальной школе - это «Естествознание», «Информационно-коммуникационные технологии» (с 3-го класса), «Познание мира» с обновленным содержанием материала.

Для достижения цели обучения, которые становятся общими для ученика и учителя каждый учитель начинает с себя, что отражает социальный аспект процесса обновления. Учителю необходимо преодолеть инертность педагогического мышления и вместе с учеником учиться самому. Многие авторы структурировали педагогические технологии, в которых максимальное количество времени отводится на самостоятельное обучение, особое внимание уделяется самоконтролю и самооценке, что немаловажно при обновленном обучении [1].

В настоящее время школьное образование республики в условиях обновления содержания образования придерживается принципа, что учащиеся должны **научиться тому, как учиться**, для того, чтобы стать независимыми, самомотивированными, вовлеченными, уверенными, ответственными и рефлексирющими обучающимися.

К особенностям обновленной программы относятся:

Во-первых, полный ресурс методических материалов для учителя: это учебные программы, поурочные планы, учебники, руководство для учителя, рекомендации по критериальному оцениванию, диски.

Во-вторых, подготовленные тренера по обучению преподавателей начальных школ обновленному содержанию программ.

В-третьих, введение трехязычия.

В-четвертых, внедрение пятидневной учебной недели. Пятидневка нужна как для детей, так и для родителей. Весь цивилизованный мир понимает важность восстановления и общения в семье. Одного дня явно недостаточно. Мы практически удваиваем время для семейного воспитания и дополнительного развития ребенка. Появляется возможность больше заниматься спортом, музыкой, искусством - это тоже важно.

В-пятых, эта программа даёт действительно нестандартно мыслить и выражать свои эмоции. На примере суммативного оценивания по естествознанию и познанию мира.

В-шестых, даёт возможность педагогу творчески подходить к процессу обучения, что поднимает статус учителя.

Учитель должен уметь:

- формулировать учебные цели для достижения результатов;
- строить учебный процесс по организации усвоения учебного материала;
- готовить учебные материалы в соответствии с учебными целями;
- использовать потенциал информационной среды для учебного процесса;

- создавать условия для опережающего развития учащихся;
- создавать атмосферу психологического комфорта и поддержки;
- готовить учащихся к самообразованию, самоопределению и самореализации;
- оценивать текущие результаты, направленные на достижение поставленных целей.

Перед нами - учителями стоит важнейшая задача воспитать и обучить таких учеников, которые могли бы адаптироваться и реализовать себя в современном мире. Достижение этой задачи невозможно, если учитель сам не готов к условиям быстро изменяющегося мира. Для осуществления такого перехода надо начать изменения с самой себя, т. е. с учителя. « Детей надо учить тому, что пригодится им, когда они вырастут. В деле обучения и воспитания, во всем школьном деле ничего нельзя улучшить, минуя голову учителя»- говорил великий русский педагог К. Д. Ушинский. То есть изменения надо начинать с себя, не противиться, не критиковать, не отвергать, а принять как миссию по воссозданию нового, гармоничного мира, и, объединившись, используя свой опыт, профессионализм, заняться построением обновленной системы образования, используя фундамент достижений, накопленных за многие столетия педагогической практики. От того, как будет устроена школьная действительность, какой будет система отношений школы и общества, насколько интеллектуальным и современным мы сможем сделать общее образование, зависит благосостояние всех будущих поколений.

Литература:

1. Крившенко Л.П. Педагогические технологии обучения. Педагогика. – М.: Проспект, 2014

Резюме:

Мақалада Қазақстандағы елеулі өзгерістер жағдайындағы қазіргі заманғы білім беру жүйесі қарастырылған. Бұл ғылым мен техниканың, ақпараттық кеңістіктің даму динамикасына байланысты шартты түрдегі сөзсіз үдеріс болып табылады. Адам ұтқыр және нәтижелі болуы керек, кәсіби бағдарды жылдам өзгертуге мүмкіндігі болуы, өзгеріп тұратын технологияларды меңгеруге дайын болуға тиіс. Мұның барлығы жоғары оқу орындарында мектептегі білім беру мен кәсіптік дайындыққа қойылатын талаптарды едәуір өзгертті. Жеке тұлғаның ықпалдығы оның алған білімінің көлеміне емес, ол игерген дағдылары мен шеберліктерінің түрлілігіне, оларды қолдану мүмкіндігіне байланысты. Жаңа талаптарға сәйкес, білім алушылардың білім алуына деген тәсіл айтарлықтай өзгерді: баланың игерген репродуктивті ақпаратының көлемі емес, сыни ойлауды дамыту - фактілерді салыстыру және талдау дағдылары маңызды.

Қазақстан Республикасының жаңартылған білім беру мазмұны - бұл болашақта келешек ұрпақтың сұранымдарына жауап бере алатын білім беру бағдарламасы болып табылады.

Abstract:

The article describes the system of modern education in Kazakhstan, which is undergoing significant changes. This is an inevitable process due to the dynamics of the development of science and technology, the information space. A person must be mobile and productive, be able to quickly change career guidance, be ready to master changing technologies. All this significantly changed the requirements for school education and vocational training in universities. The effectiveness of an individual is determined not by the amount of knowledge gained by him, but by the variety of skills and abilities he has mastered and the possibilities of their application. According to the new requirements, the approach to obtaining knowledge by students has changed significantly: it is not the amount of reproductive information mastered by the child that is important, but the development of critical thinking - the ability to compare and analyze facts.

¹Сейітқазы З.С.

¹Тарих пәнінің мұғалімі, № 102 жалпы орта мектебі, Шымкент, Қазақстан
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
«Жалпы тарих және мұражай ісі» кафедрасының 2-курс магистрант
eskaraeva2014@mail.ru

ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ, ӨТКЕНІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа:

Бұл мақала Түркістан облысының бай мәдени мұрасына арналған. "Әрбір халық, әрбір тәуелсіз мемлекет өзінің руханиятының бастауын анықтауы керек. Түркістан-Қазақстанның сақ орталығы. Ол қазақ елінің рухани жүрегі". Ұлт Көшбасшысы Н.Назарбаев осы қасиетті қалаға осындай жоғары баға берді. Жоғарыда айтылғандар біздің мемлекеттілігіміз үшін ежелгі тарих, жоғары патриотизм, халқымыздың шынайы сенімі мен батырлық әрекеттері туралы іргелі түсініктері үйлескен, Түркістанның бірегей миссиясын ерекше. Түркістан Орталық Азия мұсылмандары үшін" екінші Мекке " болды және көшпелі және отырықшы мәдениеттердің тоғысында, сауда жолдарының қиылысында орналасты, қуатты бекініс қабырғалары болды. Түркістан өзінің 1500 жылдық мерейтойын 2000 жылы атап өтті. Өткен жылдың басында жергілікті билік Түркістанның жасы 2 800-ге жетуі мүмкін деп мәлімдеді.

Кілттік сөздер: Түркістан, топоним, ұлттық, тарихы, Орта Азия, болашақ, ескерткіштер, қасиетті.

Түркістанның жаңа гүлденуі мен асқақтауы Қазақстанның беделін нығайтып қана қоймай, оны әлемдік қоғамдастық алдында одан да жоғары көтеріп, бүкіл түркі әлемі беделінің өсуіне қызмет ететініне еш күмән жоқ.

Оңтүстік Қазақстанның облыс орталығы қасиетті қалаға көшірілгеннен кейін, ата-бабаларымыздың көне дәстүрі бойынша мұнда Елбасының "Ежелгі Түркістан жаңа Қазақстанның тамаша қаласы болады" деген сөздері жазылған ескерткіш тас орнатылды. Қазірдің өзінде біздің бүкіл халқымыз бұл болжам сәтті орындалатынына және бүгінде өзінің нақты іске асатынына сенімді.

Түркістан қаласы – Оңтүстік Қазақстан облысында орналасқан, Қазақ хандығының тұңғыш астанасы, ежелгі Ұлы Жібек керуен жолының бойына орналасқан. Қаланың ежелгі аты - Яссы. Яссы аймақ орталығына, Жібек жолындағы басты сауда мекеніне айналады. Қаланың даңқы XII ғасырда Қожа Ахмет Яссауи қоныс тепкеннен кейін шыға бастады. Қайтыс болғаннан кейін оның бейітінің басына мазар салынып, ол жер «әулие орынға» айналды.

XIV ғасырда әмір Темір Алтын Орданы жеңгенінің құрметіне ақынның басына зәулім кесене салдырады. Міне, содан бері VI ғасырдай уақыт ішінде бұл ғимарат өзінің алғашқы түрін өзгертіпестен келеді.

Оңтүстік Қазақстан облысының құрылуы.

Оңтүстік Қазақстан облысының тарихы өте ертеден басталады, бірнеше тарихи кезеңдерден бастан өткізді. 1928 жылдың қаңтарында Сырдария губерниясы 21 ауданнан тұратын Сырдария округі болып қайта құрылды. Содан көп ұзамай БОАК-нің 1930 жылы 23 шілдедегі қаулысымен округтерге бөлу жойылып, аудандарға бөлу енгізілді. Сырдария округінің құрамында енді 18 аудан қалды. 2 жылдан соң 1932 жылы Қазақстан аумағында 6 облыс, оның ішінде Оңтүстік Қазақстан облысы құрылды. БОАК-нің 1932 жылғы 10 наурыздағы осы жөніндегі қаулысы облыстың дүниеге келген күні болып есептеледі. 1938 жылы облыс тағы да әкімшілік-аумақтық өзгерістерге ұшырады: оның құрамынан алғашқыда Қызылорда облысы, одан соң 1939 жылы Жамбыл облысы бөлініп шықты. 1962 жылы орталығы Шымкентте Оңтүстік Қазақстан өлкесі құрылды. Оның құрамына Шымкент, Жамбыл, Қызылорда облыстары енді. 1964 жылдың желтоқсанында «өлке» жойылып, Шымкент облысы осы атын сақтап қала берді. 1992 жылы 6 шілдеде ҚР Жоғарғы кеңесінің қаулысымен оған бұрынғы Оңтүстік Қазақстан облысы деген аты қайтарылып берілді. Орта ғасырдың ерте кезеңінде қазіргі Оңтүстік Қазақстанның территориясын әсем көркімен безендірген қалалар салына бастады. Солардың бірі қазіргі Шымкент қаласынан 8 шықырымдай жерде Исфиджаб (Сайрам). VII ғасырда-ақ Ұлы Жібек жолы өтетін қалалардың

қатарында болды. Отырар (Фараб), Тараз, т.б. қалалар VII-IX ғасырларда осы жолдың бойындағы ірі сауда орталықтары болатын. Сондай-ақ тарихи деректер осы кезеңдерде Сырдарияға жақын Шауғар (Түркістан) және Газгид, Шараб, Бұрұхкент, Тамтаунде, Абаржадне қалаларының болғанын көрсетеді. IX ғасырдың екінші жартысында Оңтүстік Қазақстан территориясында қалалардың қарқынды өскені байқалады. Әсіресе, Отырар қаласының аты мәшһүр бола бастады. Жазба деректер және археологиялық қазбалар оның тарихы, тіршілігі және XVII-XVIII ғасырлардағы күйреуі туралы құнды деректер береді. Ерте заманнан-ақ танымал болған қалалардың бірі - Түркістан (көне атауы Шавгар). XII-XIII ғасырларда Шавгар қаласы өзінің сауда-саттық, мәдени ортасынан айырыла бастайды да, қаланың орталығы Яссыға қарай ойыса бастайды. Қазіргі Түркістан қаласынан 30 шақырымдай қашықтықта орта ғасырлық ірі қала - Сауранның қираған орны жатыр. Қаланың өмір сүрген уақыты XI-XIII ғасырлардың еншісіне тиесілі. Осы тұста Қазақстанның мәдениеті, қала құрылысы, қол өнері мен керуен саудасы дамыған өлкесі оңтүстік өңірі болды.

Түркістан терминінің қалыптасу тарихы.

Түркістан туралы еске түсірсек ол бір қала емес, тұтастай үлкен аймақтың атауы, "Түркілер елі" құжаттарда біздің дәуіріміздің VII ғасырынан бастап аталып келеді және бұл атау Амудария мен Сырдария (Мавераннахр) өзендерінің солтүстігі мен шығысына қарай араб және парсы географтары берген. Түркі тайпаларының қоныстануының кеңеюімен Түркістанның аумағы да өсті. Шын мәнінде, Түркістан аумағы-Түркі қағанатының бұрынғы аумағы. XVIII ғасырда бұл топоним еуропалық географтар мен тарихшыларда пайда болды және Ұлы және кіші Бұхария терминдерін алмастырды. XIX ғасырда ол ресми әкімшілік-аумақтық бөліністе Түркістан генерал-губернаторлығы түрінде көріну үшін Ресей империясында күшті қолданылды. Дегенмен, қазір "Түркістан" топонимі бір мағыналы емес анықталатын "Орталық Азия" топонимін және едәуір көлемді "Қазақстан және Орта Азия" топонимін алмастыра алатынын атап өткен жөн. Географияда ештеңе мәңгіге жоғалмайды-бәрінен іздер қалады және бәрі өзгеріп, оралуы мүмкін, соның ішінде географиялық атаулар.

Өлкенің өткен тарихынан

Түркістан-мыңдаған өркениеттердің тоғысуна айналған, көптеген тарихи дәуірлердің сюжеттерін өз жадында сақтап, түрлі этностар мен мемлекеттер байланыстарының аумағы болған қасиетті қала. Бұған әртүрлі мәдени және хронологиялық қабаттарда табылған, сақтар – ғұндар дәуірінен бастап оғыз – қыпшақтарға дейінгі ұзақ уақыт аралығына жататын археологиялық олжалар дәлел бола алады. 2000 жылдың қазан айында Елбасы Түркістан қаласының 1500 жылдығына арналған ғылыми конференцияда өз баяндамасында мынадай қорытынды жасады: "Түркістан-біздің ұлттық бостандығымыз бен бірлігіміздің жарқын символы. Түркістан-Қазақ мемлекеттілігінің алтын бесігі және оның кемелденуіне жетудің үлгілі мектебі".

Түріктердің макроэтномимі ретінде өз атымен аталған Түркістан қаласы ежелгі және орта ғасырларда да, жаңа дәуірде де ерекше рөлімен танымал. Қаланың өткен, қазіргі және болашақ маңыздылығы мәселелері тарихи, мәдени, саяси, экономикалық, инфрақұрылымдық даму әлеуеті тұрғысынан зерттелді. Көршілес, ең алдымен туысқан түркі халықтарымен тарихтың ортақтығы да, осыған орай этносаралық және мемлекетаралық өзара байланыстардың нығаюы да ескерілді.

Қаланың болашағы

Тұңғыш Президент – 19 жыл бұрын Түркістан қаласына облыс орталығы мәртебесін беру туралы айтқан сөздері. Атап айтқанда, Елбасы Түркістанның 1500 жылдығына арналған ғылыми конференцияда сөйлеген сөзінде: "Біз Түркістанды облыс орталығы етеміз. Бұл мереке – Түркістанның облыс астанасына айналуының басы". Бүгін біз бәріміз уәде орындалғанына және шындыққа айналғанына куә болдық. Түркістан қаласын дамыту тұжырымдамасын әзірлеу және "Turkistan" арнайы экономикалық аймағын құру туралы екі маңызды Жарлыққа қол қойды. Тиісінше, басым мақсаттар мен міндеттер анықталды және оларды жүзеге асыру бойынша көп жұмыс басталды. Әкімшілік ғимараттар, тұрғын үйлер салу, инженерлік және әлеуметтік инфрақұрылыммен қамтамасыз ету үшін жалпы сомасы 275 млрд. теңгеге 150 жоба іске асырылуда, оның 102-ін ағымдағы жылы аяқтау жоспарланып отыр. Қазірдің өзінде қаланың архитектуралық келбетін жаңа нысандар – "Нұр-сұлтан" алаңы, облыстық әкімшілік, медиа орталық, олимпиадалық резервтегі спорт мектебі, автовокзал безендірді. Керемет шығыс моншасының құрылысы жүргізілуде.

Көптеген ғалымдардың бағалауынша, ежелгі дәуірде Түркістан сол кез үшін озық технологиялар бойынша салынған және ортағасырлық араб-парсы және түркі сәулет өнерінің озық жетістіктерін сіңірген. Сондықтан болашақ урбанистік ландшафтты қалыптастыру кезінде, әрине,

тарихи сабақтастық принципін елемуге болмайды. Батыс постмодерндік дизайнының дәстүрлі шығыс және өзіндік түркі эстетикасымен үйлесімді үйлесімін табу керек. Осыған байланысты Елбасының отандық құрылыс материалдары мен шикізатты шебер пайдалану және бәрін сырттан әкелмеу туралы ұсынысын еске түсірген орынды: Сауран маңындағы балшықты құрылыс кезінде пайдаланған ежелгі шеберлер лайықты үлгі қалдырды.

Тарих қойнауына тамыр жайған Түркістан туризмді дамыту тұрғысынан да ерекше құнды. Қала жолдардың қиылысында орналасқан, бұл жергілікті тұрғындар үшін де, шетелдік туристер үшін де өте ыңғайлы.

Әдебиеттер:

1. Бартольд В.В. Туркистан в эпоху монгольского нашествия / Соч. -М., 1963. -Т.1. - С.234; Добромислов А.И. Города Сыр-Дарьинской области: Казалинск, Перовск, Туркестан, Аулие-Ата и Чимкент. - Ташкент, 1912
2. Смағұлов Е., Тұяқбаев М. Түркістанның ортағасырлық тарихы. -Түркістан: Мұра, 1998. - 52 б.; Смағұлов Е., Григорьев Ф., Итенов О. Очерки по истории и археологии средневекового Туркестана. – Алматы: Ғылым, 1998. - С. 232; Тұяқбаев М.
3. Шалекенов У.Х Түркістан. Тұранның көне астанасы // Қазақ тарихы, 1997
4. © 2014 Шымкент Келбеті | Панорама Шымкента. Барлық құқықтар Сақталған. Жасаушы: ULY DALA

Резюме:

Статья посвящена богатому культурному наследию Туркестанской области. «Каждому народу, каждому независимому государству надлежит определить истоки своей духовности. Туркестан – сакральный центр Казахстана. Он – духовное сердце Страны казахов». Столь высокую оценку дал этому священному городу Лидер нации Н.А.Назарбаев. Сказанное подчеркивает ту уникальную миссию Туркестана, в неповторимом образе которого сошлись воедино фундаментальные для нашей государственности представления о древней истории, высоком патриотизме, истинной вере и героических деяниях нашего народа. Туркестан был "второй Меккой" для мусульман Центральной Азии и располагался на стыке кочевой и оседлой культур, на пересечении торговых путей, имел мощные крепостные стены. Туркестан отметил свой 1500-летний юбилей в 2000 году. В начале прошлого года местные власти заявили, что возраст Туркестана может достигать 2 800 лет.

Abstract:

The article is devoted to the rich cultural heritage of the Turkestan region. "Every nation, every independent state should determine the origins of its spirituality. Turkestan is the sacred center of Kazakhstan. He is the spiritual heart of the Kazakh Country." Such a high assessment was given to this sacred city by the Leader of the nation N. A.Nazarbayev. This underlines the unique mission of Turkestan, in the unique image of which the ideas of ancient history, high patriotism, true faith and heroic deeds of our people, which are fundamental for our statehood, have come together. Turkestan was the "second Mecca" for the Muslims of Central Asia and was located at the junction of nomadic and sedentary cultures, at the intersection of trade routes, and had powerful fortress walls. Turkestan celebrated its 1500th anniversary in 2000. At the beginning of last year, local authorities said that the age of Turkestan could reach 2,800 years.

¹Сейітқазы Г.С., ²Утеева К. К.

¹ учитель русского языка и литературы, ГКУ Основная средняя школа №115 имени Оразбая, Казахстан, г. Шымкент.

² старший преподаватель, Шымкентский университет, Казахстан, г. Шымкент

ИЗУЧЕНИЕ КУЛЬТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Аннотация:

В ситуации перехода системы образования на новые образовательные стандарты задача формирования навыков профессионального общения в педагогических вузах чрезвычайно актуальна. Ведь теперь учитель должен не просто дать ребёнку готовые знания, а научить его самостоятельно добывать их. И задача педагога – создать необходимые психологические условия для самореализации учащихся. А это, прежде всего, вежливое и уважительное обращение с учащимися. Вежливость в общении проявляется в признании достоинства собеседника, его ценности как личности, в стремлении избегать ситуаций, которые могут показаться ему неловкими и обидными

***Ключевые слова:** методы преподавания, этические нормы, современная тенденция, правила речевого общения, профессиональное общение*

Умение соблюдать этические нормы, использовать речевой этикет, грамотно строить свое общение с окружающими всегда высоко ценилось в обществе. Знание норм этики, стремление следовать им в поведении и речи свидетельствовало и свидетельствует о хороших манерах, о хорошем воспитании и образовании говорящего и пишущего, поскольку главный этический принцип речевого общения – уважительное отношение к любому собеседнику – должен находить свое выражение, начиная с приветствия и кончая прощанием, на протяжении всего разговора. Однако использование речевого этикета важно не только как свидетельство владения хорошими манерами, но и как фактор успешности (или неуспешности) профессионального речевого общения.

Исследование выполнено в русле современных тенденций лингвистической науки: оно посвящено рассмотрению норм и правил речевого общения в дидактическом аспекте. Меняется отношение людей к коммуникативным профессиям, расширяется сфера использования новых средств массовой коммуникации, что в целом ведет к перевороту в специфике общения. На первое место выдвигается, по мысли А.А. Брудного, понимание: «Понять – значит обрести знание, которое отражает суть вещей, соединяет нечто ранее неизвестное с уже известным, превращает ранее разрозненное в систему.» Когнитивная функция понимания именно и заключается в том, чтобы обрести определенное знание о действительности и применить его; в результате понимания знание становится частью внутреннего мира личности и влияет на регуляцию ее деятельности. Каждый народ создал свою систему правил речевого поведения, где особую ценность представляют такие качества, как: тактичность, предупредительность, терпимость, доброжелательность, выдержанность. Важность этих качеств отражается в многочисленных русских пословицах и поговорках, характеризующих этические нормы общения. Одни пословицы указывают на необходимость внимательно слушать собеседника: 1. Умный не говорит, невежда не дает говорить. 2. Язык – один, уха – два, раз скажи, два раза послушай. Другие пословицы указывают на типичные ошибки в построении беседы: 1. Отвечает, когда его не спрашивают. 2. Дед говорит про курицу, а бабка – про утку. 3. Вы слушайте, а мы будем молчать. 4. Глухой слушает, как немой речь говорит. Другие пословицы предупреждают об опасности пустого, праздного или обидного слова: 1. Все беды человека от его языка. 2. Корову ловят за рога, людей за язык. 3. Слово – стрела, выпустишь – не вернешь. 4. Невысказанное высказать можно, высказанное возратить нельзя. 5. Лучшие недосказать, чем пересказать. 6. Мелет с утра до вечера, а послушать нечего. 7. Речь вести не лапти плести.

Этикет тесно связан с этикой. Этика предписывает правила нравственного поведения (включая общение), этикет предполагает определенные манеры поведения и требует использования внешних, выраженных в конкретных речевых действиях формул вежливости.

Соблюдение требований этикета при нарушении этических норм является лицемерием и обманом окружающих. С другой стороны, вполне этичное поведение, не сопровождающееся соблюдением норм этикета, неизбежно произведет неприятное впечатление и вызовет у людей сомнения в нравственных качествах личности. В общении необходимо соблюдать ряд этических и этикетных норм, тесно связанных друг с другом.

В профессиональной среде этические и коммуникативные нормы помогают осуществлять оптимальное общение. Говоря о педагогическом общении, А.А. Леонтьев утверждал, что неукоснительное следование этим нормам в дидактических целях «создает наилучшие условия для развития мотивации учащихся и творческого характера учебной деятельности, для формирования личности школьника, обеспечивает благоприятный эмоциональный климат обучению (в частности, препятствует возникновению психологического барьера), обеспечивает управление социально-психологическими процессами в детском коллективе и позволяет максимально использовать в учебном процессе личностные особенности учителя».

Суть схемы коммуникативной ситуации заключается в следующем. Предмет речи воспринимается говорящим как некая объективно существующая реальность. В сознании говорящего формируется представление о предмете речи, которое выражается посредством языка и находит материальное закрепление в тексте (устном или письменном). Текст воспринимается и дешифруется слушателем, в сознании которого, в свою очередь, формируется представление о предмете речи, опосредованное, с одной стороны, его собственным опытом, а с другой – информацией, содержащейся в речи говорящего. Наличие большого числа элементов коммуникативной ситуации, сложный, опосредованный характер их взаимодействия приводят к тому, что взаимопонимание и общение между говорящим и аудиторией не устанавливаются сами собой, а требуют специальных навыков.

Профессиональное общение представляет собой речевое взаимодействие специалиста с другими специалистами и клиентами организации в ходе осуществления профессиональной деятельности. Культура профессиональной деятельности во многом определяет ее эффективность, а также репутацию организации в целом и отдельного специалиста. Культура общения составляет важную часть профессиональной культуры, а для таких профессий, как преподаватель, журналист, менеджер, юрист – ведущую часть, поскольку для этих профессий речь является основным инструментом труда.

Профессиональная культура включает владение специальными умениями и навыками профессиональной деятельности, культуру поведения, эмоциональную культуру, общую культуру речи и культуру профессионального общения. Специальные навыки общения приобретаются в процессе профессиональной подготовки. Культура поведения формируется личностью в соответствии с этическими нормами общества. Эмоциональная культура включает умение регулировать свое психическое состояние, понимать эмоциональное состояние собеседника, управлять своими эмоциями, снимать волнение, преодолевать нерешительность, устанавливать эмоциональный контакт. Общая культура речи предусматривает нормы речевого поведения и требования к речи в любых ситуациях общения, культура профессионального общения характеризуется рядом дополнительных по отношению к общей речевой культуре требований. В профессиональной культуре общения становится особенно высокой роль социально-психологических характеристик речи, таких как соответствие речи эмоциональному состоянию собеседника, деловая направленность речи, соответствие речи социальным ролям.

Речь является средством приобретения, осуществления, развития и передачи профессиональных навыков.

Культура профессиональной речи включает:

владение терминологией данной специальности;

- умение строить выступление на профессиональную тему;
- умение организовать профессиональный диалог и управлять им;
- умение общаться с неспециалистами по вопросам профессиональной деятельности.

Знание терминологии, умение устанавливать связи между известными ранее и новыми терминами, умение использовать научные понятия и термины в практическом анализе производственных ситуаций, знание особенностей стиля профессиональной речи составляют *лингвистическую компетенцию* в профессиональном общении.

Но, учитывая правила речевого этикета, учитель поможет ученикам менее болезненно воспринять негативную оценку их работы, поведения; даст им возможность сделать из замечаний наставника важные выводы.

Резкая критика бесполезна и опасна, потому что заставляет человека обороняться, задевает его чувство собственной значимости и вызывает у человека обиду. Следовательно, нарушается контакт доброжелательного общения и сложно в этой ситуации говорить о высоком уровне эффективности обучения.

Большое значение имеет ориентация на учебный диалог. Если он становится системой взаимодействия педагога и обучаемых, то у последних формируется активное отношение к овладению информацией, снижается страх перед неправильным высказыванием (поскольку ошибка не влечет за собой негативной оценки) и закрепляются доверительные отношения с учителем, который постоянно побуждает к нестандартному мышлению.

К такому обучению нужно готовить не только педагогов, но и обучающихся. Если ученик привык к роли пассивного «получателя знаний», то трудно ожидать от него мгновенной перестройки. Ему необходимо увидеть в педагоге заинтересованного собеседника и сотрудника, что непосредственно связано с тем, как последний владеет правилами и нормами общения. Однако применение теоретических сведений о речевом этикете и правилах культуры педагогического общения на практике вызывает определенные трудности. Различные мелкие недоразумения и ссоры, ежедневные конфликты, внезапные кризисные ситуации требуют со стороны учителя верной и действенной реакции. Иногда педагоги срываются на повышенный тон или даже на крик, используют единицы со сниженной стилистической окраской, средства интенсификации высказываний, тем самым нарушая правила речевого этикета. А в результате ухудшается самочувствие, здоровье в первую очередь самих учителей. По результатам проведенных исследований 50 % педагогов испытывают негативные эмоции, неудовлетворенность, неуверенность, страдают неврозами, соматическими заболеваниями.

Соблюдение речевых норм и правил речевого этикета со стороны учителя очень важно не только в учебной аудитории. «Речевой день» педагога включает в себя общение профессионального характера с работниками администрации образовательного учреждения, коллегами по работе и родителями учащихся.

В этом случае, говоря о проблеме педагогического общения, следует опираться на общие работы по речевому и деловому этикету. Соблюдение правил речевого поведения предполагает уважительное отношение к собеседнику в соответствии с его возрастом, полом и социальным положением. Оценки речевого поведения должны быть определенными: этикетно – неэтикетно, уважительно – неуважительно.

Педагогам, будучи представителями «речевой» профессии, очень важно знать и соблюдать правила речевого этикета и культуры речи. Это тем более актуально в современных условиях в связи с переходом на новую систему оплаты труда. Можно с уверенностью сказать, что педагоги, отличающиеся высоким уровнем коммуникативно-речевой компетенции, будут иметь больше шансов быть профессионально успешными.

Учитывая специфику речевой среды в казахстанских школах, опираясь на знания по этнопедагогике и следуя принципу учета возрастных особенностей обучаемых, мы предлагаем выделить два аспекта в проблеме освоения студентами педагогических вузов культуры профессионального общения:

1. Обучение речевому общению в общественно-педагогической сфере.
2. Обучение речевому общению в учебно-научной сфере.

Наше исследование в большей мере посвящено второму направлению. Мы предлагаем отобрать такие учебные тексты для занятий по русскому языку, задания к которым направлены на:

- усвоение функционально значимого материала по лингвистике;
- усвоение лингводидактических терминов;
- развитие коммуникативных умений профессиональной значимости.

При этом коммуникативные задания могут предлагаться учащимся на базе учебных ситуаций. Тексты, подобранные с учетом лингвистической темы, одновременно способствуют

формированию профессиональных умений: выполнять репродуктивные и аналитические упражнения, работать над конструированием, овладевать общепредметным навыком компрессии и расширения объема текстов. Материал необходимо подавать таким образом, чтобы будущий педагог учился не только применять свои лексико-грамматические знания, но и имел представление о целеполагании всей выполняемой работы, умел критически подойти к оценке своих профессиональных задатков, учитывая лингводидактические условия организации всех приемов работы.

Культура профессионального общения, таким образом, наличие у учащихся четких представлений о методической интерпретации грамматических сведений в свете принципов коммуникативно-ориентированного обучения. Элементы деловых игр и задания, максимально приближенные к реальным ситуациям, способствуют совершенствованию русской речи, развитию навыков педагогического общения. Задания на усвоение функционально значимого материала должны быть непосредственно связаны с учебно-научной формой общения. Большое значение следует уделять использованию текстов из произведений известных лингвистов и лингводидактов, их освоение и интерпретация позитивно повлияют на профессиональную речь будущего учителя и будут полезны в овладении предметом преподавания. По содержанию своей профессиональной деятельности учитель должен обладать совокупностью таких универсальных качеств, как педагогическая компетентность, социально-экономическая компетентность, высокий уровень профессиональной и общей культуры, а также коммуникативная компетентность. Последняя включает в себя развитую литературную устную и письменную речь; владение иностранными языками, современными информационными технологиями, эффективными методами и приемами межличностного общения, а также предполагает соблюдение учителем правил культуры речи и речевого этикета.

Культура речи педагога – дисциплина, не только профессионально, но и этически ориентированная: учителю безнравственно допускать погрешности в собственной речи, он речевая личность и коммуникативный лидер, сказанное им не только запоминается, но и многократно воспроизводится.

Культура речи преподавателя не только служит одним из важнейших показателей духовного богатства педагога, его культуры мышления, но одновременно является могучим средством формирования личности.

Существуют правила речевой культуры педагога:

1. Педагог должен говорить негромко, но так, чтобы каждый мог его услышать, чтобы процесс слушания не вызывал значительного напряжения.
2. Педагог должен говорить внятно.
3. Педагог должен говорить со скоростью около 120 слов в минуту.
4. Для достижения выразительности звучания важно уметь пользоваться паузами – логическими и психологическими. Без логических пауз речь безграмотна, без психологических – бесцветна.
5. Педагог должен говорить с интонацией, т.е. уметь ставить логические ударения, выделять отдельные слова, важные для содержания сказанного.
6. Мелодичность придает голосу педагога индивидуальную окраску и может существенно влиять на эмоциональное самочувствие обучающихся: воодушевлять, увлекать, успокаивать. Мелодика рождается в опоре на гласные звуки.

Педагогическая этика признает такие нормы взаимоотношений между учителем и учеником, которые способствуют развитию творческой личности, формированию таких качеств, как стремление к знаниям, внимательное отношение к окружающим, активная жизненная позиция, целеустремленность, чувство собственного достоинства. Важнейшее условие положительного воздействия педагога на ученика – сочетание разумной требовательности и доверия к нему. Отношения с каждым учеником и ученическим коллективом строятся на основе взаимопонимания и взаимоуважения. Важным компонентом нравственной культуры учителя является педагогический такт, при наличии которого педагог демонстрирует умение осуществлять выбор поведенческой траектории, предвидеть объективные последствия своих действий. Педагогический такт – это проявление уважительного отношения к окружающим, умение заинтересованно слушать собеседника, уравновешенность и самообладание.

В сфере педагогического труда огромное значение имеет моральная регуляция, т.е. высокая степень контролируемости слов и поступков, благодаря которой и организуется особый тип общения, получивший название педагогического. Многочисленные исследования и эксперименты

лежат в основе рекомендаций по развитию коммуникативных способностей, представленных ниже:

1. Общение с детьми – важнейший компонент в организации учебно-воспитательного процесса.
2. Искренность педагога – залог успешности его общения с детьми.
3. Объективная самооценка позволит отказаться от раздражительного тона, крика, демонстрации отрицательных эмоций.
4. Забота о позитивной самопрезентации должна способствовать работе над совершенствованием коммуникативных навыков.
5. Важный показатель мастерства учителя – увеличение объема речевой деятельности учеников за счет уменьшения объема собственной речевой деятельности.

Планирование педагогом речевой деятельности, ее тщательная подготовка позитивно скажутся на качественной характеристике учебного общения.

Литература

1. Ипполитова Н.А., Смелкова З.С. Педагогическая риторика в вопросах и ответах. – М.: Прометей, 2011
2. Введенская Л.А., Павлова Л.Г., Кашаева Е.Ю. Русский язык и культура речи. – Ростов н/Д: Феникс, 2011
3. Савова М.Р. Традиции и современные подходы к совершенствованию культуры речи // Русская словесность. – 2009, №3. – С. 14-17
4. Зарецкая Е.Н. Риторика: теория и практика речевой коммуникации. – М., 2002.
5. Мурашов А.А. Педагогическая риторика. – М., 2001.
6. Русский язык и культура речи / Под. ред. В.Д. Черняк. – М.: Высшая школа, 2002.
7. Русский язык и культура речи / Под редакцией проф. В.И. Максимова. – М.: Гардарики, 2008.
8. Введенская Л.А. Русский язык и культура речи: учебное пособие для вузов. – Ростов: Феникс, 2007.

Түйіндеме

Білім беру жүйесінің жаңа білім беру стандарттарына көшу жағдайында педагогикалық университеттерде кәсіби қарым-қатынас қалыптастыру міндеті өте өзекті болып табылады. Өйткені, қазір мұғалім балаға дайын білім сыйламауы керек, бірақ оны өздігінен үйрету үшін оны өз мойнына қоймауы керек. Мұғалімнің міндеті - студенттердің өзін-өзі жүзеге асыруы үшін қажетті психологиялық жағдай жасау. Бұл, ең алдымен, студенттерді сыпайы және құрметпен өңдеу. Байланыс кезіндегі сыпайылық сұхбаттасушының қадір-қасиетін, оның қадір-қасиетін, оның құндылықтарын, өз құндылықтарын, ыңғайсыз және қорлау болып көрінуі мүмкін жағдайларды болдырмауға деген ниетімен көрінеді

Abstract

In the situation of the transition of the education system for new educational standards, the task of forming professional communication skills in pedagogical universities is extremely relevant. After all, now the teacher should not just give the child ready-made knowledge, but to teach him on its own to extract them. And the task of the teacher is to create the necessary psychological conditions for students' self-realization. And this is, first of all, a polite and respectful handling of students. Politeness in communication is manifested in the recognition of the dignity of the interlocutor, its values as a person, in the desire to avoid situations that may seem awkward and insult

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ НАУКИ

Айтжанова Б.Е. 3
Эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Экономика және бизнес жоғары мектебі, Мемлекеттік және жергілікті басқару, Алматы, Қазақстан
МЕМЛЕКЕТІК ҚЫЗМЕТТЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУЫ

Джазирбаева Ж.С. 6
Экономика ғылымының магистрі, «Мирас» колледжі мекемесі, Шымкент, Қазақстан
ЭКОНОМИКА ПӘНІНЕН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Есентаева Г.С., Нуршарипова А.Е. 10
Директордың оқу жұмысы жөніндегі орынбасарлары, ЖШС «Аль-Фараби атындағы мектебі», Шымент, Қазақстан
БІЛІМДІ ҰРПАҚ – ЕРТЕҢГІ БІЛІКТІ МАМАН

«ҒЫЛЫМИШОЛУ. ТЕХНИКА ҒЫЛЫМДАРЫ» / «НАУЧНОЕ ОБОЗРЕНИЕ. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ»

Абдрахманов Д.Б. 13
«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, Семей, Қазақстан
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІ

¹Абишева С.М., ²Джайлибаева Ж.А., ³Агыбаева Д.А. 16
Ақтөбе көлік, коммуникация және жаңа технология колледжінің оқытушылары, Ақтөбе, Қазақстан
ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН РӨЛІ

¹Баширова С.А., ²Прозорова О.В., ²Нигматова Ф. У., ¹Калдыбаев Р.Т., 19
¹Докторант, Южно-Казахстанский Университет им. М.Ауезова, Шымкент, Казахстан
²Сотрудник учебно-испытательной лаборатории «Centexuz», Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности, г.Ташкент, Узбекистан
²Доктор технических наук, профессор, Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности, г.Ташкент, Узбекистан
¹Кандидат технических наук, доцент, Южно-Казахстанский Университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан
ВЛИЯНИЕ ПЕРЕПЛЕТЕНИЯ И ВОЛОКНИСТОГО СОСТАВА ТКАНЕЙ ДЛЯ ПОСТЕЛЬНОГО БЕЛЬЯ НА КАЧЕСТВЕННЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ

¹Bedelbayev A., ²Alpysbay G., ²Tokpayev K. 25
¹Candidate of physical and mathematical sciences, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
²PhD students, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
ADVANTAGES OF USING CONCURRENT PROGRAMMING

Хакимова Т., Сақыпбекова М.Ж., Спабекова Ж.Х. 28
К.п.н., доцент, Казахского национального университета им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан
Ст.преподаватель, Казахского национального университета им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Ст.преподаватель, Казахского национального университета им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: КАК НОВАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ РЕВОЛЮЦИЯ

¹Гайсин С.Б., ²Сакибаева С.А., ³Сагитова Г.Ф., ⁴Мамытова Г.Ж. 32

¹Студент гр. ХТ-17-6к1, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент

²К.т.н., профессор, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент

³К.т.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

⁴Ст. преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент

РАЗРАБОТКА ПОЛИМЕРНЫХ МАТЕРИАЛОВ С ВЫСОКИМ СОДЕРЖАНИЕМ ПРОДУКТОВ ВТОРИЧНОЙ ПЕРЕРАБОТКИ РЕЗИНЫ

Жанбырбаев М.Ж. 35

Южно-Казахстанский Университет имени М.Ауэзова, Шымкент,Казахстан М.Аuezov SouthrazakhstanUniversity,Shymkent,Kazakhstan

Осербай А.Ж., Шалбаев Н.К.,Менлибеков М.

Южно-Казахстанский Университет имени М.Ауэзова, Шымкент,Казахстан М.Аuezov Southrazakhstan University,Shymkent,Kazakhstan

ИНДИКАЦИЯ БРУЦЕЛЛ МЕТОДОМ ПОЛИМЕРАЗНО-ЦЕПНОЙ РЕАКЦИИ (ПЦР) В СРАВНЕНИИ С ОБЩЕПРИНЯТЫМИ МЕТОДАМИ ЛАБОРАТОРНОЙ ДИАГНОСТИКИ БРУЦЕЛЛЕЗА В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Назырова Э.Н. 38

студентка Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОМОТОРОВ АДГЕЗИИ РЕЗИН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПРИРОДНОГО БИТУМА

Тоганова Д.Н., Сагитова Г.Ф., Мамытова Г.Ж. 40

Студент гр. ХТ-18-6рс 2, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент

К.т.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

Ст. преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ ПОЛУЧЕНИЯ ДЕГРАДИРУЕМЫХ ПОЛИМЕРНЫХ КОМПОЗИЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ОСНОВЕ ПВХ

Турар Д.Р., Сагитова Г.Ф., Мамытова Г.Ж. 43

Студент гр. ХТ-18-6рс2, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент

К.т.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

Ст. преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент Казахстан

ПОДГОТОВКА ВЫСОКОВЯЗКИХ НЕФТЕЙ К ТРАНСПОРТИРОВКЕ И ПЕРЕРАБОТКЕ

***ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫ БІЛІМ БЕРУ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНО
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ НАУКИ***

Айдарова Г.Б. 46

Тарих магистрі, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан
1824 ЖЫЛҒЫ СОЛТҮСТІК-БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК-ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР

Байбориева Б.К., Мыңжасарова М.А 50

Арнайы пән оқытушылары, Ақтөбе көлік коммуникация және жаңа технология колледжі, Ақтөбе, Қазақстан

ОРТА КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

¹ Бекболганова А.К., ² Долдыхан М.	52
¹ п.ғ.к.,қауым.профессор м.а., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, ² оқытушы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан	
МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЭЛЕКТРОНДЫ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	
Ералиева З.Ж.	59
Южно-Казахстанский университет им М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан	
УПРАЖНЕНИЯ КАК СРЕДСТВО УЛУЧШЕНИЯ УМЕНИЙ АУДИРОВАНИЯ	
Ергөбекова Ж.С.	63
PhD, доцент м.а. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан	
ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНІҢ ЕЛЖАНДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МАҢЫЗЫ	
Ережепова Г.Б., Тлепова А.П.	66
Ақтөбе көлік, коммуникация және жаңа технология колледжінің математика пәнінің оқытушылары, Ақтөбе, Қазақстан	
КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫ ЖӘНЕ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КӘСІБИ ТҮРДЕ ОҚЫТУ	
Жумабаев М.М.	68
көркем еңбек пәні мұғалімі, «№102 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Шымкент, Қазақстан	
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚОЛӨНЕРІ	
Кушербаева А.Б., Ережепова Г.Б., Ақпанова Ж.Н.	72
Ақтөбе көлік, коммуникация және жаңа технология колледжінің Оқытушылары, Ақтөбе	
БҮГІНГІ ТАҢНЫҢ ТАЛАБЫ – ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ	
Қосжанова М. М.	76
Бастауыш сынып мұғалімі, N102 жалпы орта білім беретін мектеп коммуналдық мемлекеттік мекемесі. Шымкент, Қазақстан	
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ДИАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ	
Лауланбеков А.Б.	80
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Қазақстан, Түркістан	
БОЛАШАҚ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДАРЫНЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУШЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ	
¹ Mamekova S.K., ² Musaliyeva M.O., ³ Kozhanov S.N.	86
¹ master, senior lecturer, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan	
² senior lecturer, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan	
³ master, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan	
¹ Маханова Г. К., ² Орда Г.Б.	90
¹ химия пәнінің мұғалімі, «N102 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ, Шымкент, Қазақстан	
² химия пәнінің мұғалімі, «Үрбұлақ жалпы орта білім беретін мектеп» КММ, Түркістан облысы, Түлкібас ауданы, Қазақстан	
ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН «БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ АНАЛИТИКАЛЫҚ ХИМИЯ» ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ	

¹ Мирзаханова Г.Н.	94
¹ бастауыш сынып мұғалімі, «№102 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Шымкент, Қазақстан БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫ ОҚЫТУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ ТҮРЛЕРІН САБАҚ ҮРДІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ	
¹ Нәзікбаева Ж.Ә.	98
бастауыш сынып мұғалімі, N102 жалпы орта білім беретін мектеп коммуналдық мемлекеттік мекемесі. Шымкент, Қазақстан ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ	
¹ Нургалиева Д.Б. Игнатъева С., ³ Жанатбекова Н.Ж.	102
¹ докторант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан ² физика докторы, қауымдастырылған профессор, Даугавпилс университеті, Даугавпилс, Латвия ³ п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м. а., І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан БОЛАШАҚ ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК БІЛІКТЕРІНІҢ МӘНІ МЕН ҚҰРЫЛЫМЫ	
¹ Нурлыбекова А.Б., ² Естемесов А.З., ³ Әбдірахманқызы А.	107
¹ п.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, ² п.ғ.к., ҚазИТУ, Алматы, Қазақстан ³ магистрант 1 курс, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІНІҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ	
Олжабайқызы А.	110
дене шындықтыру пәнінің мұғалімі, «№102 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Шымкент, Қазақстан ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНЕ ӘСЕР ЕТКЕН ТИІМДІ ӘДІСТЕР	
Садыкова А.А.	114
элеуметтік педагог, №37 «Фуркат атындағы жалпы орта мектебі» КММ, Шымкент, Қазақстан МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ЖАЛПЫҒА БІЛІМ БЕРЕТІН ОРТАДА БЕЙІМДЕУ ДАМУЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Садық Қ.Ә.	118
аға вожатый, № 132 «жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Шымкент, Қазақстан «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТҮЛҒА БОЙЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Мамаева М.Н.	123
құқық магистрі, аға оқытушы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, Шымкент, Қазақстан Тауасаров Ж., Кадырбек А., Нурмухамбетова М.М. магистранттар, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, Шымкент, Қазақстан РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДАҒЫ МЕДИАЦИЯ МӨРТЕБЕСІНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ	
Қолдас Д.Қ.	126
№69 жалпы орта білім беретін мектебі, Шымкент, Қазақстан ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	

Тулекова Н.Н. 129
Экономика магистрі, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қаласы
**ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІ
ДАМУ МӘСЕЛЕСІ**

¹Тобаева А.Ш., ²Орынтаев Ж., ³Есенбекова П., ³Мамаева М. 132
¹Магистрант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
²З.ғ.к, қауымдастырылған профессор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан
³аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
БАСҚАНЫҢ МҮДДЕСІН ҚОРҒАУ ҮШІН ПРОКУРОРДЫҢ СОТҚА ЖҮГІНУІ

Tortayeva T.M. 137
Master's degree student from Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World
Languages, Almaty, Kazakhstan
**USING OF MOOC FOR THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN
DEVELOPING COGNITIVE COMPETENCE OF STUDENTS**

¹Ургенишбеков А.Т., ²Турсыматова О.И., ³Дильмаханова М.М., ⁴Аймырзаева А.Б. 139
¹Т.ғ.к., доцент, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
²п.ғ.м., аға оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
^{3,4}п.ғ.м., оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда, Қазақстан
**ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА ТИІМДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ
ҚОЛДАНУ**

¹Турсынбеков О.Ж., ²Жетписбаева Р.Б. 142
¹ директорының тәрбие - ісі жөніндегі орынбасары, КММ «№ 115 Оразбай атындағы негізгі
орта білім беретін мектебі» Қазақстан, Шымкент қаласы
² директорының тәрбие –ісі жөніндегі орынбасары, КММ «№103 жалпы орта білім беретін
мектебі» Қазақстан, Шымкент қаласы
**ТҮЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН ЖАҢА ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДІҢ ЖҮЙЕЛІ
ҚАДАМДАРЫН ҚОЛДАНУ**

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ/ ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

¹Есембекова Г.Б., ²Сапарбекова П.Е., ³Избаева Б.М., Айтбаева А.С. 148
¹аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
²магистр оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
³магистр оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
⁴магистр оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҚТАРЫНДА КАРТОП ЕГІСТІГІН
ЗИЯНКЕСТЕРДЕН ҚОРҒАУДЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ**

Makhmut G. 150
М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
CHINESE GRAMMAR MISTAKES

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР / ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

¹Грунь А.В., ²Шипилова Ю.В. 154
¹магистр, преподаватель, НАО «Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева»,
Петропавловск, Казахстан
²магистр, ст.преподаватель, НАО «Северо-Казахстанский университет им.М.

Козыбаева», Петропавловск, Казахстан

**СПЕЦИФИКА ПОДРОСТКОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ НА
ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ А.НОРУЗОВОЙ «МЫ УЖЕ НЕ ДЕТИ»**

¹Mamekova S.K., ²Aibekova Zh.N., ³Yegemberdi A.A.

158

¹ master, senior lecturer, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

² master, senior lecturer, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

³ master, senior lecturer, M. Auezov Souh Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Сарипбекова А.Т.

163

ст.преподаватель, Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова, Шымкент,
Казахстан

**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБНОВЛЕНИИ СОДЕРЖАНИЯ
ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

¹Сейітқазы З.С.

166

¹Тарих пәнінің мұғалімі, № 102 жалпы орта мектебі, Шымкент, Қазақстан

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

«Жалпы тарих және мұражай ісі» кафедрасының 2-курс магистрант

ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ, ӨТКЕНІ МЕН БОЛАШАҒЫ

¹Сейітқазы Гулмира Серікбайқызы., ²Утеева Кулзипа Куандыковна

169

¹ учитель русского языка и литературы, ГКУ Основная средняя школа №115 имени
Оразбая, Казахстан, г. Шымкент.

² старший преподаватель , Шымкентский университет , Казахстан, г. Шымкент

**ИЗУЧЕНИЕ КУЛЬТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ НА
ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА**

«ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ» атты I Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектері

Труды I Международной научно-практической конференций «ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ПРОБЛЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ»

I Proceedings Of international scientific-practical conference «INNOVATIVE TECHNOLOGIES, PROBLEMS OF DISTANCE LEARNING AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION»

Материалы публикуются в редакции авторов.

Подписано в печать 04.06.2021 г. Объем п.л. 10,8
Тираж 100 экз. Бумага писчая. Печать офсетная.

Vestnik_vno@mail.ru